

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»**

Серію засновано 08.09.1999 р.

№ 1(29)

Науковий журнал

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2016

Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка»

Заснований 08.09.1999 року Національним університетом «Острозька академія».

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21245-11045Р від 12 березня 2015 р.

Журнал перереєстровано і внесено в оновлений Перелік наукових фахових видань України з економічних наук під назвою (підстава: наказ Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р.).

Журнал зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань
(ISSN International Centre. Paris, France): ISSN 2311-5149 (друкований).

Журнал включено до міжнародних наукометричних баз і каталогів наукових видань:

EBSCO Publishing, Inc., США, сайт: www.ebscohost.com;

Російський індекс наукового цитування (РІНЦ),

Російська наукова електронна бібліотека, сайт: [www: http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37741](http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37741);

Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського, Україна, сайт: <http://nbuv.gov.ua>.

*Друкується за ухвалою вченої ради Національного університету Острозька академія»
Протокол № 12 від 26. 05. 2016 р.*

Засновник журналу: Національний університет «Острозька академія»

Видавець: Видавництво Національного університету «Острозька академія»

Редакційна рада:

Козак Л. В. (д. е. н., доц., головний редактор)

Дем'янчук О. І. (к. е. н., доц., заступник головного редактора)

Редакційна колегія:

Бранч Джон (д. е. н., (Анн Арбор, Мічиган, США)

Вітлінський В. В. (д. е. н., проф. (Київ, Україна)

Гарі Кук (д. е. н., проф. (Ліверпуль, Великобританія)

Дзеканський Павел, (д. ф. б. (Островець Швентокшиський, Польща)

Карлін М. І. (д. е. н., проф. (Луцьк, Україна)

Кнейслер О. В. (д. е. н., доц. (Тернопіль, Україна)

Кривицька О. Р. (к. е. н., доц. (Острог, Україна)

Левицька С. О. (д. е. н., проф. (Рівне, Україна)

Мамонтова Н. А. (д. е. н., проф. (Острог, Україна)

Матвійчук А. В. (д. е. н., проф. (Київ, Україна)

Нелеп В. М. (д. е. н., проф. (Острог, Україна)

Новоселецький О. М. (к. е. н., доц. (Острог, Україна)

Олак Антоні (хабілітований доктор економіки, професор факультет управління Люблінської політехніки (Люблін, Польща)

Пауло Реіс Мурао (доктор економіки факультет економіки університету Мінью (Брага, Португалія)

Сидорук Т. В. (д. політ. н., проф. (Острог, Україна)

Тарангул Л. Л. (д. е. н., проф. (Ірпін, Україна)

Ткаченко Н. В. (д. е. н., проф. (Черкаси, Україна)

Топішко І. І. (к. е. н., доц. (Острог, Україна)

Шебеко К. К. (д. е. н., проф. (Пінськ, Білорусія)

Шулик Ю. В. (к. е. н., ст. викл. (Острог, Україна)

Яворська Т. В. (д. е. н., проф. (Львів, Україна)

Харчук Ю. Ю. (к. е. н., т. викл. (Острог, Україна)

Editorial council:

Kozak L. V. (PhD, docent, editor-in-chief)

Demianchuk O. I. (PhD, docent, deputy editor-in-chief)

Editorial board:

John Branch (PhD (Ann Arbor, Michigan, USA)

Vitlinskiy V. V. (PhD, prof. (Kyiv, Ukraine)

Gary Cook (PhD, prof. (Liverpool, United Kingdom)

Pawel Dziekański (PhD (Ostrowiec Świętokrzyski, Poland)

Karlin M. I. (PhD, prof. (Lutsk, Ukraine)

Kneisler O. V. (PhD, docent (Ternopil, Ukraine)

Kryvytska O. R. (PhD, docent (Ostroh, Ukraine)

Levytska S. O. (PhD, prof. (Rivne, Ukraine)

Mamontova N. A. (PhD, prof. (Ostroh, Ukraine)

Matviichuk A. V. (PhD, prof. (Kyiv, Ukraine)

Nelep V. M. (PhD, prof. (Ostroh, Ukraine)

Novoseletskyi O. M. (PhD, docent (Ostroh, Ukraine)

Olak Anthony (PhD, prof. (Lublin, Poland)

Paulo Reis Mourao (PhD (Braga, Portugal)

Sydoruk T. V. (PhD, prof. (Ostroh, Ukraine)

Taranhul L. L. (PhD, prof. (Irpın, Ukraine)

Tkachenko N. V. (PhD, prof. (Cherkasy, Ukraine)

Topishko I. I. (PhD, docent (Ostroh, Ukraine)

Shebeko K. K. (PhD, prof. (Pinsk, Belarus)

Shulyk Yu. V. (PhD (Ostroh, Ukraine)

Yavorska T. V. (PhD, prof. (Lviv, Ukraine)

Kharchuk Yu. Yu. (PhD (Ostroh, Ukraine)

Адреса редакції: Видавництво Національного університету «Острозька академія», Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2. Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.

Головний редактор Л. В. Козак

Відповідальний за випуск О. І. Дем'янчук

Упорядник О. Р. Кривицька

Технічний редактор Р. В. Свинарчук

Комп'ютерна верстка Н. О. Крушинської

Художнє оформлення обкладинки К. О. Олексійчук

Коректор З. В. Годунок

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Отримано: 04 січня 2016 р.

Прорецензовано: 01 березня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Борейко В. І. Роль держави у забезпеченні благополуччя населення / В. І. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 4–7.

УДК 338.22: 394

JEL Classification: E61

Борейко Володимир Іванович,

доктор економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено роль держави у забезпеченні благополуччя населення. Розкрито, що високий рівень життя населення є основою для успішного розвитку країни. Обґрунтовано, що керівники держави повинні турбуватися про простих громадян, особливо незаможних верств населення, покращувати систему управління та усунути зрощення бізнесу з владою, підтримувати малий бізнес, створювати нові робочі місця та забезпечувати достойну оплату праці робітників.

Ключові слова: держава, система управління, економічний розвиток, рівень життя, благополуччя населення.

Борейко Владимир Иванович,

доктор экономических наук, доцент, проректор по научной работе

Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьянчука

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЛАГОПОЛУЧИЯ НАСЕЛЕНИЯ

В статье исследована роль государства в обеспечении благополучия населения. Раскрыто, что высокий уровень жизни населения является основой для успешного развития страны. Обосновано, что руководители государства должны беспокоиться о простых гражданах, особенно малоимущих слоях населения, улучшать систему управления и устранить сращивание бизнеса с властью, поддерживать малый бизнес, создавать новые рабочие места и обеспечивать достойную оплату труда рабочих.

Ключевые слова: государство, система управления, экономическое развитие, уровень жизни, благополучия населения.

Volodymyr Boreiko,

Doctor of Economics, Associate Professor, Vice-rector in science work

of International Economics and Humanitarian University named academician Stepan Demianchuk

ROLE OF THE STATE IN ENSURING WELFARE OF POPULATION

The article investigated the role of the state in ensuring the welfare of population. Revealed, that a high standard of living are the basis for successful development of country. Proved that the heads of state have to worry about ordinary people, especially the poor; improve management and eliminate the blending of business with the government, support the small businesses, create new jobs and provide decent wages workers.

Key words: state, governance, economic development, quality of life, well-being of the population.

Постановка проблеми. Впродовж двадцяти п'яти років розвитку своєї державності Україна знаходиться в стані перманентних криз, які відкинули її в економічному розвитку на багато років назад, адже до сих пір вона не змогла наблизитися до економічних показників 1990 року. Намагаючись позбутися від наслідків соціалістичної утопії, визначаючи ринкові засади і пріоритети розвитку, вибираючи між кейнсіанської і монетарної моделлю, вітчизняні законодавці й чиновники досить часто не брали до уваги простих громадян, з їх повсякденними турботами. Напевно, в цьому і криються причини невдач українських реформ. Тому, виникає необхідність дослідити, якою має бути роль сучасної держави в забезпеченні добробуту різних верств населення країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість зазначеної проблеми привернула до себе увагу відомих вітчизняних вчених, серед яких слід виділити роботи: О. І. Амоші, Ю. С. Архангельського, В. М. Гейця, О. П. Гоша, Е. М. Лібанової, І. О. Луніної, В. К. Мамутова, С. В. Мочерного, В. Є. Новицького, М. А. Павловського, В. П. Семиноженка, А. С. Філіпенка, А. А. Чухна, в яких автори ґрунтовно дослідили теоретичні концепції управління національними економіками та ефективність їх застосування в Україні, проблеми й чинники, які гальмують розвиток економіки нашої країни.

Проте роль держави в забезпеченні благополуччя населення в ринкових умовах та вплив рівня доходів малозабезпечених верств населення на розвиток національної економіки досліджені недостатньо.

Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження ролі держави в забезпеченні благополуччя населення, розкриття впливу рівня його життя на успішність розвитку країни, обґрунтування заходів з покращення системи управління та підвищення рівня доходів населення.

Виклад основного матеріалу. Значний внесок у дослідження взаємовідносин в державі зробили відомі давньогрецькі філософи Платон і Аристотель. Так, Платон у своїй роботі «Держава» відзначав, що правильний керівник, яким повинен бути правитель держави, повинен дбати не про свої інтереси, а про інтереси своїх підданих: «Кожен, хто ким керує, ніколи, оскільки він справжній правитель, не звертає уваги і не дає розпорядження на те, що йому вигідно, а лише на те, що вигідно його підлеглому, для якого він сам і існує...» [1, с. 26].

Філософ вважав, що найбільшим джерелом протиріч і зловживань в державі є власність і жага наживи. Тому її охоронці «... повинні отримати правильне виховання... треба облаштувати їх житла і всяке подібне майно так, щоб це не заважало їм бути кращими охоронцями і не підштовхувало до скоєння зла проти інших громадян...» [1, с. 105].

Пропозиції для подолання розбіжностей у доходах громадян подаються Платоном в роботі «Закони». У його «досконалій державі» «наділи ніколи не продаються і передаються у спадок тільки одному синові. Вартість одного наділу є межею бідності і не може бути зменшена. Якщо вартість майна перевищить вартість наділу в 4 рази, то надлишок повинен бути переданий державі або богам-покровителям» [2, с. 125].

У своїх роботах Платон обґрунтував, як можна усунути основну причину, яка викликає конфлікти в суспільстві – це зрощення бізнесу з владою, подолати бідність і створити гідні умови для існування кожного громадянина.

Шляхом Платона, хоча в окремих питаннях він критикував свого вчителя за визначення основних принципів побудови досконалої держави, пішов Аристотель у своїй роботі «Політика». На його думку, «... краща держава буде одночасно і щасливою державою, коли буде керуватися правильними принципами. Бо неможливо діяти правильно тим, хто чинить неправильно: без чесності і розважливості ні людина, ні держава не здатні діяти правильно» [3, с. 181].

При цьому мудрець вважав найкращим такий державний устрій, коли основу країни складуть «середні» громадяни, «адже там, де «середні» переважають обидві крайності, або одну з них, державний устрій набуває стійкості». «Вони ж не зазіхають на чуже добро, як бідняки; інші ж люди не заздять їм через їхнє становище, подібно до того, як бідняки заздять становищу багатих» [3, с. 118].

У Стародавньому Римі намагалися згладити суперечності між різними верствами населення. Так, «у 367 р до н. е. за пропозицією народних трибунів Секстія і Ліцинія були прийняті важливі аграрні закони. Вони забороняли патриціям займати більше 500 югерів (125 га) землі і значно зменшили заборгованість боржників за допомогою нової системи оплати відсотків. Борги за відсотками вираховувалися з основної суми боргу, а різниця виплачувалася протягом трьох років» [2, с. 136].

Необхідність створити умови для гідного рівня життя всіх верств населення відзначав відомий шотландський економіст А. Сміт: «Жодне суспільство не може процвітати і бути щасливим, якщо значна частина його членів бідна і нещасна» [4, с. 200].

Соратник А. Сміта Д. Рікардо вважав, що для того «щоб народ став щасливішим, потрібно тільки поліпшити систему управління, і тоді капітал неминуче збільшуватиметься швидше, ніж населення» [5, с. 90].

На думку відомого англійського вченого А. Маршалла, «... як правило, хоча і не завжди, збільшення винагороди стимулює збільшення зусиль, які витрачаються» [6, с. 230], тому держава повинна піклуватися про те, щоб праця робітників оплачувалася гідно.

У 1929–1933 роках виникла економічна криза, яка завдала великої шкоди світовій економічній системі, та істотно потрясла основи капіталістичного суспільства. Це змусило багатьох економістів критично проаналізувати постулати класичної політичної економії. За таких умов Джон Мейнард Кейнс зробив висновок, що причини негативних явищ у капіталістичній економіці – нестійкості й масового безробіття – пов'язані з результатом економічної політики невтручання в господарську діяльність з боку держави, яка себе вичерпала. Вчений бачив шлях до порятунку капіталізму в переході до системи державного регулювання зайнятості та інвестицій в економіку [7, с. 171].

Держава, на думку відомого економіста, за допомогою регулюючих механізмів, може, збільшуючи суспільний попит, створити умови для зростання суспільної пропозиції, що є результатом нарощування виробництва товарів. Тому до своїх механізмів забезпечення ефективного попиту, як визначального фактора для підвищення рівня зайнятості та зростання національного доходу, Дж. М. Кейнс включив: збільшення, за допомогою субсидій, дотацій, пільг, кредитів, доходів соціальних груп, які, будучи найбільшою групою споживачів товарів, мають найнижчі доходи. Також він пропонував збільшити за допо-

могою фінансованих державних об'єктів громадські роботи, стимулювати створення додаткових робочих місць підприємцями, зайнятість населення та недопущення значного безробіття.

Таким чином, незважаючи на різноманітність економічних поглядів видатних учених, усі вони забезпечення благополуччя населення, особливо бідних верств, вважали основою для успішного розвитку держави. Виходячи із зазначеного, їхні рекомендації включали: турботу держави та її правителів про своїх підданих, особливо малозабезпечених верств населення. Для цього пропонувалося поліпшити систему управління, усунути зрощення бізнесу з владою, підтримувати малий бізнес, створювати нові робочі місця та забезпечити гідну оплату праці робітників.

Цим рекомендаціям суперечать пропозиції М. Фрідмена, засновника монетарної теорії. Для стримування інфляції та стабілізації економіки він вимагав від держави: скорочення соціальних програм і витрат на різні допомоги, підтримання мінімальних окладів заробітної плати, ослаблення впливу профспілок та скорочення зростання дефіциту державного бюджету за рахунок зменшення державних витрат [8].

Проте слід зазначити, що, коли Україна, дотримуючись рекомендацій монетаристів, через зменшення монетарної бази і державних витрат, заморожування доходів і соціальної допомоги громадянам намагалася зменшити інфляцію, це викликало рецесію економіки і зuboжіння населення.

Тому відповідно до потреб кожного громадянина можна визначити основні функції, які покладаються на державу, а саме:

- створення таких передумов для роботи кожної людини, які забезпечували б її та членам її сім'ї гідний, постійно зростаючий рівень життя, як тоді, коли вона працює, так і тоді, коли з певних причин працювати не може;
- створення таких громадських засад, щоб кожна людина могла отримати той рівень знань, практичних навичок, кар'єрного та інтелектуального зростання, який вона побажає і осилить;
- забезпечення охорони здоров'я, надання лікарської допомоги і соціального захисту всім членам суспільства;
- забезпечення особистої недоторканності, недоторканності приватної та суспільної власності;
- забезпечення охорони членів суспільства (держави) від зовнішніх негативних впливів: військових, політичних та економічних;
- недопущення створення в країні умов, які могли б викликати суперечності між різними верствами і групами населення через значне розшарування в рівнях доходів;
- забезпечення справедливого вирішення всіх конфліктів інтересів суб'єктів державного права через законодавчу, виконавчу і судову влади.

Невиконання цих функцій є основою причиною нестабільного розвитку економіки України, викликаного такими факторами:

- високими темпами інфляції, які зумовили швидке знецінення грошових коштів, втрату заощаджень та різке зниження життєвого рівня і купівельної спроможності переважної більшості населення;
- непродуманою приватизацією, що поглибило розшарування між різними верствами населення;
- масовим безробіттям, що призвело до втрати висококваліфікованих фахівців і міграції кращої частини робочої сили за кордон;
- швидкими темпами зростання зовнішніх запозичень, що перекладає відповідальність за їх повернення на майбутні покоління.

Водночас слід зазначити, що, на прикладі України, знову не підтвердила себе теорія А. Сміта про «абсолютну» здатність ринкової економіки до саморегулювання, що вимагає активного втручання держави в соціально-економічні процеси, пріоритетом яких має бути людина праці.

На думку академіка Національної академії наук України В. М. Гейця, «реалізація ліберальної ідеї вимагає від людини формування власної поведінки відповідно до самостійного вибору, а це вимагає наявності навичок, поки відсутніх у більшості громадян. При таких умовах великій кількості людей права і свободи, які вони отримали (за формою часто, а не за змістом), стають непотрібними і неприйнятними» [9, с. 249].

До цього слід додати, що про таких людей має потурбуватися держава, створивши для них високооплачувані робочі місця.

Необхідність державного регулювання ринкової економіки і забезпечення благополуччя населення зумовлено тими негативами, які можуть бути присутніми в людях і, відповідно, переноситися на політику приватних фірм: прагнення до максимізації прибутку, усунення конкурентів через монополізацію ринку і збагачення за рахунок інших.

Тому при формуванні державних механізмів управління ринковою економікою, крім макроекономічних чинників, слід враховувати мікроекономічні, тобто факторів, які діють на рівні підприємств, а також мотиви людської діяльності. Розуміння цих мотивів, з одного боку, допоможе визначити поведінку менеджменту фірм в тій чи іншій економічній ситуації, з іншого – схильність населення до заощаджень та інвестицій і його реакцію на зміну ситуації на ринку.

При цьому слід погодитися з визначенням А. Смітом мотивом людської діяльності, в основі якого лежить прагнення людини до «самозбагачення», і створити умови для досягнення кожною людиною матеріального, інтелектуального і культурного багатства, а також індивідуальних, у тому числі лідерських якостей. І ключова роль у цьому належить державі.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що успішною може бути тільки та держава, в якій успішним, соціально забезпеченим і соціально захищеним є кожен громадянин. Тому в основі діяльності всіх органів управління країною повинно лежати бажання створити умови для зростання добробуту населення.

Література:

1. Платон. Держава / Платон. – К. : Основи, 2005. – 355 с.
2. Всемирная история экономической мысли: в шести томах / Гл. ред. В. Н. Черковец; МГУ им. М. В. Ломоносова. – Т. 1. – М. : Мысль, 1987. – 606 с.
3. Аристотель. Політика / Аристотель. – К. : Основи, 2005. – 239 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III) / А. Смит ; отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М. : Наука, 1993. – 572 с.
5. Рикардо Д. Примечания к книге г-на Мальтуса «Начала политической экономии, рассмотренные с точки зрения их практического приложения» // Рикардо Д. Сочинения. – Т. 3. – М. : Госполитиздат, 1995. – 296 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – Т. 2. – М. : Прогресс. Универс, 1993. – 310 с.
7. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей / Дж. М. Кейнс. – К. : АУБ, 1999. – 189 с.
8. Фридман М. Очерки позитивной экономической науки / М. Фридман. – Лондон, 1987. – 27 с.
9. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Інститут прогнозування, 2000. – 344 с.

Отримано: 16 грудня 2015 р.

Прорецензовано: 29 грудня 2015 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Васіна А. Ю. Теоретичний концепт структурного реформування економіки / А. Ю. Васіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 8–12.

УДК 338.242

JEL Classification: H10, P41

Васіна Алла Юрївна,кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету**ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

Розкрито сутність структурного реформування економіки. Обґрунтовано роль концепцій неолібералізму у формуванні теоретичного підґрунтя структурного реформування економіки. Розкрито положення німецького неолібералізму, що поєднують ідеї сильної держави, яка підтримує конкуренцію, та неокласичні ідеї саморегулювання економіки. Акцентовано увагу на обґрунтуванні впливу економічної влади на структурні перетворення економіки, здійсненому Ф. Перру в рамках теорії економічного домінування.

Ключові слова: реформа, структурне реформування економіки, теоретичні концепції реформування.

Васина Алла Юрьевна,кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и публичного управления
Тернопольского национального экономического университета**ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ**

Раскрыто сущность структурного реформирования экономики. Обосновано роль концепций неоллиберализма в формировании теоретической основы структурного реформирования экономики. Раскрыто положения немецкого неоллиберализма, объединяющих идеи сильного государства, которое поддерживает конкуренцию, и неоклассические идеи саморегулирования экономики. Акцентировано внимание на обосновании влияния экономической власти на структурные преобразования экономики, приведенном Ф.Перру в рамках теории экономического доминирования.

Ключевые слова: реформа, структурное реформирование экономики, теоретические концепции реформирования.

A.Yu.Vasina,postdoctoral student of the Management and Public Administration Department
Ternopil National Economic University, Associate Professor; PhD in Economics**THEORETICAL CONCEPT OF THE ECONOMY STRUCTURAL REFORMING**

The essence of the economy structural reforming is observed. The role of the neo-liberalism conceptions in the formation of the theoretical background for the economy structural reforming is proved. The provisions of German neo-liberalism which combine the ideas of the powerful state which supports the competition and neo-classical ideas of the economy self-regulating are examined. The attention is paid to the improving of the economic power influence on the economy structural transformations, conducted by F. Perroux within the frames of the economic dominance theory.

Key words: reforming, economy structural reforming, theoretical conceptions of reforming.

Постановка проблеми. Спрямування розвитку економіки в напрямі розв'язання назрілих проблем суспільної життєдіяльності, підпорядкування цілей її функціонування цілям побудови громадянського суспільства і соціальної держави, забезпечення стійкості економічної системи до викликів та загроз внутрішнього і зовнішнього середовища знаходяться в прямій залежності від її чіткої цілеорієнтованої структурної трансформації, проведення якої пов'язується зі структурним реформуванням.

У контексті вирішення завдань щодо усунення структурних дисбалансів та окреслення пріоритетів структурної модернізації економіки як передумови забезпечення її цілісності і формування в неї спроможності функціонувати й розвиватись в рамкових умовах, які визначаються процесами глобалізації, інтеграції, посилення конкуренції, розвитком інноваційно-технологічного та знанневого факторів, ресурсними обмеженнями, зростанням вимог елементів суспільної системи, загостренням кризових явищ та протиріч у всіх сферах суспільної життєдіяльності, визначальним є вироблення дієвих механізмів структурного реформування економіки на основі врахування теоретичних концепцій, вироблених науковою думкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретико-методологічного обґрунтування пошуку варіантів розв'язання складних структурних проблем економіки значну увагу приділяли українські

вчені: О. І. Амоша, В. Г. Бодров, В. М. Гесць, А. М. Гуменюк, О. І. Іляш, С. А. Єрохін, І. В. Крючкова, А. Ф. Мельник, О. А. Мокій, Л. В. Шинкарук. Однак широкий спектр інтересів представників різних сфер суспільної життєдіяльності, що потребують врахування в процесі структурного реформування економіки, зумовлює необхідність детального розгляду теоретичних підходів щодо вироблення дієвих механізмів удосконалення структури національної економічної системи.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідити теоретичні концепції структурного реформування економіки й окреслити теоретичний концепт ефективного державного впливу на процеси структурних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Впродовж усього періоду незалежності України залишаються актуальними акценти науковців [1, с. 29] на тому, що складні й суперечливі процеси трансформації економіки вимагають, поряд із ринковою кон'юнктурою і здоровою конкуренцією, активного державного втручання, чітко діючої системи соціально-економічного управління.

Розкриття теоретичних аспектів структурного реформування економіки вимагає врахування змістовного наповнення базового терміну, яким є «реформа». У довідковій науковій літературі реформа (франц. *réforme*, лат. *reformato* – перетворюю) трактується як: перетворення, зміна, перелаштування якої-небудь сторони суспільного життя (порядків, інститутів, установ) або всього суспільства [2, с. 366]; комплекс заходів, яким запроваджуються такі нові умови діяльності в сфері суспільних відносин, які не змінюють основ системи суспільних відносин, але призводять до викорінення негативних суспільних явищ, які за попередніх умов народилися і розквітли [3, с. 326–328]; перетворення, зміна змісту окремого соціального (політичного, економічного, культурного) об'єкта або процесу без зміни його форми або форми без зміни змісту, або змістовні і формальні зміни без перетворення тих чи інших основ – суспільних, економічних та інших відносин [4]. В. М. Полтерович поряд із сучасним змістом слова «реформа» – «перетворення з метою покращення» наводить визначення, відповідно до якого, реформа – це цілеспрямована зміна інститутів, що припускає присутність в економічній системі агентів, які розробляють і реалізують план трансформації [5, с. 9].

Ключовими характеристиками реформування є такі: запровадження нововведень у функціонування певного соціального об'єкта; вироблення превентивної відповіді на виклики часу щодо функціонування й розвитку певного соціального об'єкта; забезпечення еволюційного або революційного характеру соціальних змін; ініціювання і проведення реформування державою; законодавче закріплення цілей та механізмів реформування; орієнтація на проведення суттєвих прогресивних змін у механізмі функціонування об'єкта управління. В цьому зв'язку, структурне реформування економіки може бути визначене як системні цілеорієнтовані прогресивні перетворення структури економіки, що проводяться державою в орієнтації на формування національної структурної моделі, яка б дозволяла усунути наявні структурні дисбаланси та запобігати появі нових, запровадити механізми перманентного структурного оновлення національної економічної системи з метою забезпечення її ефективного функціонування в умовах динамічного середовища.

Метою структурного реформування економіки є створення такої її структури, яка б дозволяла формувати принципово нові джерела економічного зростання [6, с. 5] та створювала інституційні умови стабільного економічного розвитку. Воно має визначати напрями і способи оновлення структури економічної системи, створювати інституційні умови активізації прогресивних структурних перетворень та запобігання прояву тих факторів, які зумовлюють регресивний вплив на структурізацію економіки.

Зарубіжний і вітчизняний досвід структурного реформування свідчить про важливість вироблення виважених підходів до його проведення з урахуванням специфіки умов розвитку кожної окремої національної економіки та вироблення дієвих механізмів оптимального поєднання ринкового та державного впливу на процеси структурних перетворень. На особливу увагу заслуговує врахування повчального досвіду структурного реформування економіки на засадах Вашингтонського консенсусу. Сформульований англійським економістом Джоном Уільямсоном Вашингтонський консенсус як перелік правил економічної політики для країн Латинської Америки був націлений на переорієнтацію цих країн від дирижистської моделі економічного розвитку до принципів економічної політики, загальних для більшості розвинутих країн, що виступало умовою одержання ними підтримки від таких міжнародних фінансових організацій як МВФ і Світовий банк. Однак використання рекомендацій Вашингтонського консенсусу реформаторами багатьох країн з основним акцентом на стабілізацію, лібералізацію та дерегулювання без приділення достатньої уваги питанням соціального розвитку та гарантування прав власності не забезпечило очікуваних результатів ні в країнах Латинської Америки, ні в перехідних економіках, натомість зумовило важкі фінансові кризи та спад в економіках. У квітні 2011 року голова МВФ Домінік Стросс-Кан виступив із сенсаційною заявою, що Вашингтонський консенсус з його спрощеними економічними уявленнями і рецептами рухнув під час кризи світової економіки і залишився позаду [7].

У сьогоденних умовах, при реалізації прагнень країн виробити нові підходи до структурного реформування національних економік, важливим є визначення засад оптимального узгодження та поєд-

нання впливу держави і ринку на процеси структурної трансформації і формування на цій основі бази економічного зростання та сталого економічного розвитку. Теоретичними основами розв'язання цього складного завдання певною мірою можуть слугувати концепції неолібералізму. В науковій літературі неолібералізм розглядається у трьох іпостасях: як економічна теорія, яку впродовж XX ст. розробляли теоретики-економісти; як ідеологія, що визначає принципи суспільної організації, цінності та мету суспільної перебудови; як практична публічна політика, що здійснюється урядами як розвинених капіталістичних країн, так і тих, які прагнуть створити ефективну функціональну капіталістичну систему та перейти до демократії [8]. Всі ці аспекти є значущими для структурного реформування економіки.

При цілеорієнтованому структуруванні трансформаційних економік із затяжними кризовими явищами на особливу увагу заслуговують положення німецького неолібералізму, сформовані фрайбурзькою школою, які поєднують ідеї сильної держави, націленої на створення сильної конкурентної економіки, та неокласичні ідеї саморегулювання економіки. Представники німецького неолібералізму виділяли два основні напрями державної економічної політики: формування господарського ладу і вплив на процес відтворення. Сутність першого напрямку полягає в регулюванні монополії і конкуренції, співвідношення державної і приватної власності, прямого й опосередкованого втручання в економіку, встановлення правових норм господарювання. До другого належать державні заходи, що регулюють економічне зростання.

Основоположник неоліберального напрямку німецької економічної теорії Вальтер Ойкен у своїй праці «Основні принципи економічної політики» [9] доводить, що політика *laissez-faire* (нерегульованого ринку) здатна забезпечити тільки ненадійну економічну рівновагу, а централізовано керована економіка не в стані встановити ніякої рівноваги. Найбільш ефективним є конкурентне господарство, при якому держава відіграє значну роль, однак не з допомогою прямого управління та розподілу, а через створення певних економічних форм, і, перш за все, таких, що виключають монополізм у будь-якому виді. Ойкен наголошує, що саме держава повинна забезпечувати оптимальне поєднання переваг ринкового регулювання і централізованого управління в єдину економічну систему. Конкуренція розглядається ним у якості основного інструменту структурування економіки, оскільки формує умови визначення обсягів виробництва, його структури та рівня цін. Цінним у методологічному плані є обґрунтування Ойкеном необхідності забезпечення системності при виробленні й реалізації економічної політики. В цьому зв'язку вчений відзначає, що «будь-який захід економічної політики є раціональним тільки в рамках того загального економічного порядку, в якому протікає економічний процес. Для того щоб цей економічний порядок був достатнім і раціонально регулював загальний економічний процес, необхідно, щоб всі окремо взяті форми порядку доповнювали один одного незалежно від того, чи йде при цьому мова про встановлені державою форми, а саме про ті, що відносяться до торговельної, цінової і кредитної політики, чи про вже ставші звичними форми» [9, с. 60–61].

Значну увагу питанням державної структурної політики у сфері відносин власності надавав А. Мюллер-Армак. Він вважав, що держава має сприяти розширенню приватного сектора, підтримувати процес демонополізації власності, заохочуючи населення інвестувати заощадження у виробництво (надавати кредити для придбання акцій, відкриття нових підприємств, будівництва тощо) [10]. В рамках сформульованої ідеї створення «соціально-ринкової» економіки на основі поєднання принципу свободи ринку з принципом соціальної рівності А. Мюллером-Армаком обґрунтовується необхідність формування структури економіки в напрямі реалізації соціальних цілей з використанням державою таких інструментів як: фінансова політика, зорієнтована на захист конкуренції, вирівнювання доходів та стимулювання ініціативи громадян; економічні механізми контролю (оподаткування) за розподілом багатства, створюваним ринковим господарством; політика стабілізації грошової маси в напрямі забезпечення безінфляційного розвитку. При цьому наголошується на виключенні безпосереднього втручання держави в економіку та важелів, які б обмежували прояв підприємницької ініціативи. Врахування напрацьованих неолібералами підходів до реалізації соціальних цілей у процесі структурного реформування економіки набуває особливої значущості на сьогодиншньому етапі суспільних перетворень, коли основною метою й основним ресурсом розвитку є людський потенціал, що формується соціальною сферою.

Структурне реформування економіки, як складова економічної політики, базується на відправних засадах останньої, а відтак вони вимагають розуміння і врахування в процесі вироблення механізмів структурування. Так представник фрайбурзької школи В. Рьопке в своїй праці «Корінні питання господарського порядку» [11, с. 139] наголошує на необхідності розв'язання подвійного завдання господарського порядку (взаємовідносин держави і бізнесу в рамках економічної політики): по-перше, повинні координуватися господарські плани і дії (порядок господарського процесу у вузькому розумінні); по-друге, слід подбати про стимули до результативності. Таким чином, загальний господарський порядок є системою упорядкувальних і стимулювальних сил. Завдання координації полягає в тому, щоб забезпечити оптимальне використання обмежених продуктивних сил з метою виробництва «правильних» продуктів у «правильних» пропорціях, у потрібному місці, в потрібний час і з застосуванням

економічно»правильних» засобів. При цьому В. Рьопке акцентує увагу на таких двох аспектах цього завдання: а) постійне недопущення дефіцитів або надлишків, властивих будь-якому колективістському порушенню ринкового цінового механізму і не існуючих у вільній ринковій економіці тривалий час і в значних масштабах; б) економічно правильне співвідношення між поточним споживанням та інвестиціями, тобто координація теперішнього і майбутнього в народному господарстві, а також правильний вибір інвестиційних об'єктів.

На активній ролі держави в структуруванні економіки, побудованій на ринкових засадах, наголошував представник французької неоліберальної школи М. Алле, виділяючи такі функції держави як: гарантування збереження основи ринкової економіки – приватної власності; здійснення контролю за грошово-кредитною сферою; антициклічне регулювання; розвиток соціальної сфери. На підставі гіпотези «економіки ринків» Алле формулює кілька правил, що мають значення для формування економічної політики щодо структурної перебудови економіки. Серед них правило, яке стало основою «політики оборонної стратегії у новому міжнародному поділі праці». Згідно з ним Франція як неконкурентоспроможна на окремих ринках країна, мусить згортати слабкі галузі виробництва і розвивати ті, що гарантують зростання експорту. Держава має відігравати активну роль у нагромадженні потенціалу внутрішнього ринку, забезпечуючи приплив інвестицій у конкурентоспроможні галузі [12]. Сформульована М. Алле теорія інвестицій зводиться до попиту і пропозиції грошових капіталів за умов стабільного грошового обігу. Вчений вважає, що інвестиційна кон'юнктура залежить від факторів ризиків, і найбільше, від інфляційного. Природним стабілізатором коливань інвестиційних потоків, на його думку, є обсяги неспожитих засобів («теорема залишків»). Забезпечуючи безризиковість інвестицій, держава цим самим сприяє поступовому й раціональному нагромадженню коштів. Через прийняття підприємцями рішень про необхідні обсяги капіталів для інвестування та напрями їх застосування забезпечується рівномірний розподіл капіталів між галузями і формування раціональної структури суспільного виробництва.

В умовах динамічного агресивного середовища функціонування економіки, формування її структури відбувається в процесі прояву, реалізації, узгодження та підпорядкування інтересів економічних агентів. Підпорядкування інтересів забезпечується через економічну владу, оскільки, як зазначає В. В. Демент'єв, відносини між економічними агентами, як і всякі соціальні відносини, включають у себе владну складову. Мова йде про владу власника, владу менеджменту, владу профспілок, ринкову владу, владу держави, владу грошей та ін. [13]. Теоретичне обґрунтування впливу економічної влади на структурні перетворення економіки здійснено Ф. Перру в рамках теорії економічного домінування. Економічна теорія Ф. Перру є систематичним аналізом економічної влади, по-перше, як прояву асиметричного впливу, що здійснюється конкурентними фірмами і галузями для досягнення бажаних економічних цілей; по-друге, влади організованих і структурованих груп, таких як асоціації менеджерів і профспілок; по-третє, влади, що застосовується державою в економічній сфері в національному і міжнародному масштабі [14]. Влада в економіці проявляється через домінуючий ефект, який своєю чергою, є одним з основних чинників економічної діяльності. Обґрунтовуючи нерівність економічних одиниць, а також відносини домінування між ними, Перру поширював останні як на відносини між окремими державами, так і на різні галузі національної економіки. Для структурного реформування економіки, яке за своєю сутністю є способом підпорядкування цілей розвитку економічної системи цілям суспільного розвитку, визначальним є ефект домінування держави, який би дозволяв: задавати орієнтири структурної модернізації економіки виходячи з суспільних інтересів та визначати умови їх досягнення враховуючи інтереси економічних агентів. У процесі вироблення підходів до вдосконалення господарсько-організаційної діяльності сучасної держави щодо управління економікою, на основі економіки домінування Перру виводить принцип індикативного планування. Вітчизняний та зарубіжний досвід реалізації цього принципу в процесі реалізації механізмів державного регулювання економіки свідчить, що він (принцип) закладає методологічне підґрунтя для структурного реформування економіки через використання державою такого інструменту реалізації економічної влади як індикативний план, який дозволяє одночасно: задавати бажані орієнтири розвитку економіки; встановлювати вимоги до досягнення окреслених орієнтирів, і цим визначати рамкові умови участі в їх реалізації економічних агентів; пропонувати суб'єктам господарювання вигідну взаємодію.

Перру характеризував відносини між економічними одиницями як асиметричні, які є результатом домінування однієї економічної одиниці над іншою, нав'язуванням правил поведінки однією та прийняттям їх іншою. Це зумовлює нерівномірність економічного зростання і структурування економіки на основі формування «полюсів зростання». В цьому зв'язку заслуговують на увагу висновки Перру щодо практики планування, які базуються на врахуванні нерівномірності зростання, а саме: по-перше, збалансоване зростання є нездійсненне; політика зростання – це завжди політика нерівномірного зростання, незалежно від того, чи досягається вона свідомо чи проходить стихійно; по-друге, політика зростання, що проводиться як структурна політика, спрямована не на пристосування до існуючих структур, а ставить своєю метою активне перетворення структур в бажаному напрямі; по-третє, оскільки зростання є нерівномірним, структурна політика є обов'язково політика вибіркова, а не глобальна [15].

Особливу увагу Перру зосереджував на галузях промисловості, які розвиваються швидше, ніж уся економіка, називаючи їх «галузями-двигунами», рушійними силами економічного прогресу. Саме розвиток «галузей-двигунів», на думку Перру, і має бути метою вибіркової політики уряду, оскільки як домінуючі одиниці, вони володіють потужним «ефектом захоплення», підвищуючи темпи економічного зростання і модифікуючи структуру всієї національної економіки. Вчений наголошував, що домінуюча одиниця з потужним «ефектом захоплення» виступає своєрідним «полюсом зростання», який, своєю чергою, породжує «ефект агломерації», поєднуючи доповнюючі один одного види діяльності в одному місці, а відтак, важливим завданням економічної політики держави є створення таких «полюсів зростання» і свідоме управління середовищем поширення їх ефекту [16, с. 97–98].

Розглянуті загальні теоретичні підходи підтверджують доцільність і ефективність структурних перетворень економічної системи на засадах органічного поєднання й оптимізації державних та ринкових регуляторів при відповідній координувальній ролі держави і можуть скласти теоретичний концепт структурного реформування економіки за умови врахування специфіки середовища її функціонування і розвитку.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити, що вироблення ефективних механізмів структурного реформування економіки, спроможних забезпечити структурні передумови динамічного економічного зростання та сталого розвитку економіки, є складним завданням, яке вимагає проведення виваженої структурної політики на основі врахування теоретичних концептів, напрацьованих науковою думкою й апробованих практикою проведення реформ в зарубіжних країнах. Складність соціально-економічної і політичної ситуації в Україні, суперечливість процесів структурної трансформації економіки актуалізують необхідність врахування концепції неолібералізму при реалізації структурного реформування, що дозволило б надати йому конструктивності й динамічності на основі оптимального поєднання впливу держави й ринку.

Література:

1. Лукинов И. И. Эволюция экономических систем / И. И. Лукинов. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 567 с.
2. Государственное и муниципальное управление : Справочник. – М. : «Издательство Магистр», 1997. – 496 с.
3. Исторична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. – К. : Вища школа, 2002. – С. 326–328.
4. Новая философская энциклопедия : В 4 тт. [Электронный ресурс]. – М. : Мысль. Под ред. В.С. Стёпина. 2001 – Режим доступа : <http://www.iph.ras.ru/elib/2580.html>.
5. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
6. Евстигнеева Л. П. Экономический рост: либеральная альтернатива / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев ; Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. РАН. – М. : Наука, 2005. – 519 с.
7. Башкатова А. Глобализм с человеческим лицом [Электронный ресурс] / А. Башкатова. – Режим доступа : http://www.ng.ru/economics/2011-04-06/1_globalizm.html.
8. Колодій А. Неолібералізм і суспільна трансформація: деякі міркування про ідеологію реформ в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій. – Режим доступа : <http://www.political-studies.com/?p=963>.
9. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Общ. ред. Л. И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О. Р. Лациса ; пер с нем. – М. : «Прогресс», 1995. – 496 с.
10. Неолібералізм у Німеччині. Теорія соціально-ринкового господарства. Історія економічних учень : [підручник]. – [Електронний ресурс] / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. ; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564 с. – Режим доступа : <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/850/50/1/1/#1140>
11. Репке В. Коренные вопросы хозяйственного порядка. Теория хозяйственного порядка : «Фрайбургская школа» и немецкий неоліберализм / Составление, предисловие и общ. ред. В. Гутника ; пер. с нем. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 482 с.
12. Історія економічних учень : [підручник]. – [Електронний ресурс] / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. ; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564с. – Режим доступа : <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/850/50/1/1/#1140>.
13. Дементьев В. В. Проблема власти и экономический анализ [Электронный ресурс] / В. В. Дементьев. – Режим доступа : http://www.instud.net/.../Dementyev_%20teoria%20vlasti.rt..
14. Дементьев В.В. Теория доминирования Ф. Перру [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ea.donntu.org:8080/jspui/handle/.../22585>.
15. Институционально-социологическое течение : Ф. Перру. – [Электронный ресурс] // Всемирная история экономической мысли. Том 5(2) – Режим доступа : <http://www.booksite.ru/fulltext/eco/nom/iks...>
16. История экономических учений (современный этап): [Учебник] / Под общ. ред. А. Г. Худокормова. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 733 с.

Отримано: 12 січня 2016 р.*Прорецензовано:* 15 лютого 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Лукомська О. І. Сільський зелений туризм як інноваційний напрям диверсифікації агробізнесу / О. І. Лукомська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 13–17.

УДК 338.48 – 6:005

JEL – класифікація: Q130, L830

Лукомська Оксана Іванівна,
викладач, Рівненський державний гуманітарний університет

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ

У статті досліджено ефективність розвитку сільського зеленого туризму як інноваційного напрямку диверсифікації агробізнесу. Проведено аналіз стану підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в Україні. Визначено динаміку та тенденції розвитку агроосель України впродовж 2012–2014 років. Проаналізовано економічні показники діяльності агротуристичних підприємств. У результаті дослідження визначено проблеми, пов'язані з негативними змінами в сфері сільського туризму, та перспективи подальшого функціонування агроосель в Україні.

Ключові слова: сільський зелений туризм, диверсифікація, агробізнес, інновація, аграрні підприємства, агрооселя.

Лукомская Оксана Ивановна, СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ КАК ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ АГРОБИЗНЕСА

В статье исследована эффективность развития сельского зеленого туризма как инновационного направления диверсификации агробизнеса. Проведен анализ состояния предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма в Украине. Определены динамика и тенденции развития агроусадьб Украины в течение 2012–2014 годов. Проанализированы экономические показатели деятельности агротуристических предприятий. В результате исследования определены проблемы, связанные с негативными изменениями в сфере сельского туризма, и перспективы дальнейшего функционирования агроусадьб в Украине.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, диверсификация, агробизнес, инновация, аграрные предприятия, агроусадьба.

Oksana Lukomska, RURAL GREEN TOURISM AS AN INNOVATIVE DIRECTION OF DIVERSIFICATION OF AGRIBUSINESS

The article investigates the efficiency of development of rural green tourism as an innovative direction of diversification of agribusiness. The analysis of entrepreneurship in the green rural tourism sphere in Ukraine is conducted. The article defines the dynamics and trends of agrihomes development in Ukraine during 2012–2014. The economic performance indicators of agritourism enterprise are analyzed. The research identified the problems associated with negative changes in the field of rural tourism, and prospects for further functioning of agrihomes in Ukraine.

Keywords: green rural tourism, diversification, agribusiness, innovation, agricultural enterprises, agrihome.

Постановка проблеми. За умов підвищеного ступеню ризикованості діяльності підприємств аграрного сектору України постає необхідність пошуку нових нетрадиційних організаційно-правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання аграрної сфери. Відсутність інноваційно-активних несільськогосподарських підприємств у сільській місцевості вимагає розробки такої програми дій, яка б спрямовувалася на розвиток його потенційної багатофункціональної діяльності з метою мінімізації ймовірних фінансово-економічних ризиків і можливих втрат капіталу. Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств у стратегічній перспективі можливо за рахунок диверсифікації як основи структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. Тому в сучасних умовах одним із інноваційних напрямків диверсифікації операційної діяльності агропідприємств є розвиток сільського зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Потенціал економічного зростання аграрної сфери за рахунок диверсифікованого виробництва є об'єктом досліджень В. Борщевського [1; 8], Т. Васильців [8], Ю. Лупенко [6], В. Ткачука [9], Т. Панюк [7]. Науково-теоретичні основи розробки та впровадження диверсифікації агрогосподарств через розвиток сільського зеленого туризму висвітлені в працях І. Гри-

шової [2; 3], І. Крюкової [5]. Незважаючи на цінність результатів дослідження вітчизняних авторів щодо впровадження диверсифікації в аграрній сфері, окремі питання зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими та вимагають подальшого дослідження процесу диверсифікації діяльності аграрних підприємств в напрямку розвитку сільського зеленого туризму.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення ролі сільського зеленого туризму як інноваційного диверсифікованого напрямку розвитку агробізнесу та аналіз його стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аграрний сектор економіки України має досить суттєві переваги перед іншими секторами матеріального виробництва, які є запорукою успішного вирішення проблем диверсифікації, а саме: значний природно-ресурсний, інвестиційний, людський та експортний потенціал, сприятливе геостратегічне положення, збережений уклад сільського життя та історично зумовлені народні традиції і промисли. Він забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 12% ВВП та майже 60% фонду споживання населення, є бюджетоутворювальним сектором національної економіки з часткою у державному бюджеті близько 10% [9].

Водночас проблема ефективної диверсифікації для підприємств аграрного сектора залишається надзвичайно актуальною, оскільки подібна трансформація дає змогу успішно вирішувати питання акумулювання фінансових ресурсів і максимально можливого нарощування й використання потенціалу, скорочення виробничих витрат, підвищення рівня рентабельності, подолання залежності суб'єктів господарювання від постачальників. Першочергового значення в подоланні негативних явищ в аграрній сфері через використання переваг диверсифікації набувають стан продуктивних сил, кваліфікація працівників, система організаційних та інституційних відносин. Ринковий механізм формує середовище для виробничо-комерційної взаємодії учасників процесу диверсифікації та розвитку малого і середнього агробізнесу. Водночас тенденції світового розвитку потребують інноваційних продуктів, створення якісно нового людського капіталу, ефективного державного управління, яке б відповідало потребам усього суспільства [7, с. 121]. Інноваційний розвиток сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності на сучасній технологічній основі вимагають пошуку нових підходів до організації всієї системи соціально-економічних відносин на селі [8, с. 10].

Посилення інноваційної спрямованості суб'єктів господарювання в різних сферах економічної діяльності на сільських територіях України дасть змогу підвищити ефективність функціонування як агроформувань, так і підприємницьких структур несільськогосподарського спрямування, забезпечити впровадження нових агротехнологій, підвищення якості людського капіталу, модернізацію транспортної, виробничої та ринкової інфраструктури тощо. Багатофункціональний розвиток села є важливою складовою нарощування його інноваційного потенціалу, оскільки завдяки йому збільшується чисельність видів несільськогосподарської діяльності, де впровадження інновацій може відбуватися швидше та ефективніше, ніж в аграрному секторі економіки. Крім того, багатофункціональний розвиток сільських територій створює умови для максимальної реалізації синергетичних ефектів у функціонуванні економіки сільських територій, що підвищує їхню привабливість для інвесторів, зокрема щодо реалізації інноваційних проєктів [1, с. 26]. Відтак особливого значення в цьому контексті набуває стратегічне диверсифікаційне планування з метою забезпечення ринкової стійкості підприємства в умовах мінливого зовнішнього середовища у сільській місцевості.

Досягнення стратегічних цілей у сфері розвитку форм господарювання та інтеграції виробництва передбачається здійснити шляхом формування агроструктур, які за своєю організаційною формою і розміром відповідають аналогам світового ведення сільського господарства [6, с. 42]. Як свідчить практика європейських країн, інноваційною формою диверсифікації агробізнесу, яка може забезпечити сталий розвиток аграрної сфери та національної економіки, є сільський зелений туризм.

Найбільш прийнятною постає стратегія центрованої диверсифікації, яка ґрунтується на концентрації зусиль зелених садіб у спектрі використання наявних можливостей і пошуку додаткових на основі вже функціонуючих туристичних ресурсів. Ця стратегія орієнтована на підтримання рівня зростання попиту за рахунок нарощування туристичних потоків і розширення комплексу послуг. Розробка стратегії та реалізація допоміжних проєктів і цільових програм розвитку зеленого туризму сприятиме вирішенню найважливіших соціально економічних проблем та сформує фундаментальні засади становлення даної галузі як провідного виду економічної діяльності регіонів [5, с. 70].

Концептуально процес підвищення рівня ефективності функціонування зеленого сільського туризму можна окреслити в ідеї розробки сукупності обґрунтувань комплексних механізмів, які дозволять реалізувати стійке поєднання в управлінні аграрним бізнесом та туристичною галуззю [3, с. 49]. Концепцію ефективного розвитку сільського зеленого туризму І. Ю. Гришова визначає як стратегію дій і конструктивний принцип, згідно з якими повинні розвиватися аграрні підприємства і галузь у цілому, що дозволяє:

– проаналізувати економічні процеси, що відбуваються в галузі;

- визначити перспективні напрямки розвитку сільського зеленого туризму та форми його найбільш ефективної організації;
- системно розглядати ресурсозабезпечення і раціональне розміщення продуктивних сил;
- оцінювати джерела фінансування і роль форм власності як факторів, що впливають на структуру потреб зеленого сільського туризму;
- сформулювати механізм управління ефективністю використання наявного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням диверсифікації їх діяльності в напрямку сільського зеленого туризму [2, с. 18].

Цей концептуальний підхід активізує зелений туризм, що, своєю чергою, дасть змогу вирішити найскладніші проблеми українського села: сприятиме підвищенню рівня зайнятості та формування додаткових джерел доходів населення, зменшенню соціальної напруги у суспільстві, становленню системи соціальних цінностей у населення, підвищенню його культурно-освітнього рівня, закріпленню у сільській місцевості молоді, збереженню сформованої системи розселення та відновлення демографічного потенціалу сіл депресивних регіонів України. З розвитком зеленого туризму тісно пов'язаний розвиток народних промислів у сільській місцевості, а також активізація діяльності у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини [10].

Не зважаючи на перспективність та ефективність впровадження диверсифікації діяльності агропідприємств за рахунок функціонування сільського зеленого туризму, в 2014 році спостерігаються негативні зміни в цій сфері по всій Україні. Характерним показником при дослідженні стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є кількість агроосель чи агросадиб (табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток сфери сільського зеленого туризму в Україні

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Кількість садиб, од	230	285	233	55	-52
Кількість розміщених осіб	50724	49948	39311	-776	-10637
Середня місткість садиб, місць	11	12,6	13,5	1,6	0,9
Площа садиб, в т.ч. житлова	49425,3 20787,1	65986,2 29987,7	71208,4 23556,7	16560,9 9200,6	5222,2 -6431

*Сформовано на основі [4, с. 50]

Наведені статистичні дані узагальнюють інформацію про наявні агросадиби, які функціонують в Україні. Усі суб'єкти підприємництва в межах сільського зеленого туризму провадять діяльність у формі фізичних осіб – підприємців. Варто зазначити що, офіційні дані про діяльність агроосель в Україні з'явилися у 2012 р. запровадженням статистичних форм звітності, які періодично затверджуються відповідними нормативними актами (форма № 1-КЗР (річна) «Звіт про діяльність колективного засобу розміщення», форма № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність»). Незважаючи на впровадження зазначених форм звітності, недоліками оприлюднення статистичної інформації з сільського зеленого туризму є неповнота відображення матеріалу та відсутність чіткої структури його подачі.

Аналіз систематизованої органами Державної служби статистики України інформації щодо розвитку сільського зеленого туризму за 2012–2014 роки показав, що загальна кількість садиб по країні (фізичні особи – підприємці), які надавали туристичні послуги в 2013 р. зросла до 285 одиниць проти 230 у 2012 році. За цей період збільшилась загальна їх площа на 16,5 тис. м², що на 7,7% більше, ніж у 2012 р. Незважаючи на зростання середньої місткості сільських садиб до 12,6 місць (14,5%), у 2013 р. на 776 осіб зменшилась загальна кількість розміщених у садибах відпочиваючих, це на 1,5% менше по відношенню до 2012 р. Згідно з вищезазначеним можна стверджувати, що значне поширення практики диференціювання видів діяльності аграрних формувань та джерел їх доходів створює позитивний ефект як в економічній, так і в соціальній площині [4, с. 50].

Дослідження стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в 2014 р. свідчать про спад діяльності агросадиб. Кількість фізичних осіб – підприємців, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері сільського зеленого туризму, в Україні у 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшилась на 52 садиби і становить 233. Проте варто звернути увагу, що при дослідженні сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності в Україні у 2014 р. не враховувались показники діяльності суб'єктів господарювання, які розташовані на території анексованого Криму.

Дані про фінансово-економічну діяльність суб'єктів сільського зеленого туризму в Україні впродовж 2012–2014 років наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Економічні показники діяльності сільського зеленого туризму в Україні

Показники	Роки			Відхилення	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку і аналогічних платежів), тис. грн.	10189,7	16966,7	11219,9	6777	-5746,8
Витрати, тис. грн.	5046,6	10283,0	6756,8	5236,4	-3526,2
Фактичні витрати на один людино-день перебування, грн.	117,2	104,4	117,8	-12,8	13,4
Кількість ночівель, од.	112520	130695	93341	18175	37354
Середня тривалість перебування розміщених осіб, діб	2,2	2,6	2,4	0,4	0,2
Коефіцієнт використання місткості садиб	0,26	0,19	0,15	-0,07	-0,04

*Сформовано на основі [4, с. 50]

За даними таблиці 2 у 2013 році доходи від надання послуг збільшились на 6777 тис. грн., або 66,5%, порівняно з 2012 роком. Одночасно зросли господарські витрати відповідно на 5236,4 тис. грн., або в 1,04 рази. За аналізований період доходи перевищують витрати, що свідчить про отримання прибутку підприємствами сільського зеленого туризму в Україні. Позитивним слід вважати зменшення за цей час фактичних витрат з 117,2 до 104,4 грн. за один день перебування. Це один із факторів можливого збільшення чисельності відвідувачів, адже, коефіцієнт використання місткості сільських садиб залишається низьким – 0,19. Як наслідок, більшу частину часу ринок сільського зеленого туризму залишається ненасиченим, тоді як під час сезону в закладах розміщення відпочивальників катастрофічно не вистачає місць.

Порівняльний аналіз статистичних даних за 2013–2014 роки показав протилежну ситуацію до попереднього періоду, яка характеризується негативними тенденціями в розвитку сільського зеленого туризму. Про це свідчать від'ємні відхилення майже за всіма показниками. Однією з ключових проблем нарощування обсягів надання агротуристичних послуг у сільській місцевості країни залишається низький рівень офіційної реєстрації суб'єктів сільського зеленого туризму, тобто загальна кількість суб'єктів аграрного сектору, які диференціюють свою господарську діяльність та займаються наданням таких послуг є значно більшою.

Проаналізувавши стан підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Україні, варто зазначити, що пік розвитку спостерігався у 2013 р., а вже у 2014 р. кількість садиб скоротилася. Також постійно зменшується кількість туристів, які скористалися послугами сільського туризму, що є досить негативним явищем. Причиною такого спаду є заниження більшістю агроосель фактичної кількості відвідувачів з одночасним заниженням доходів, отриманих від надання послуг сільського зеленого туризму. Це пояснюється обмеженнями в обсягах доходів для фізичних осіб – підприємців, які передбачені податковим законодавством, що у 2014 р. для фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку II групи становили 1 млн. грн. Такий результат зумовлений нестабільною фінансово-економічною та політичною ситуацією в державі. Дана ситуація носить тимчасовий характер і найменші позитивні зрушення в економічному, політичному та соціальному середовищі призведуть до кардинальних змін та зростання обсягів діяльності суб'єктів підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. З метою більш ефективного функціонування та поширення сільського туризму на території України необхідно створити відповідні умови для тісної співпраці органів місцевого самоврядування, громадських організацій і сільських господарів, а також з боку державного регулювання даного виду діяльності забезпечити пільгове податкове навантаження. Для цього в державі доцільно сформувати сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток сільського зеленого туризму, який є інноваційним напрямком диверсифікації господарської діяльності суб'єктів аграрного сектору, дає позитивний економічний ефект та формує сприятливі передумови для побудови дієвого механізму нівелювання потенційних ризиків і загроз розвитку суб'єктів аграрного сектору. Диверсифікація операційної діяльності аграрних формувань є неодмінною умовою сьогодення та потребує розробки потужного науково-методичного і прикладного базису визначення рівня її результативності за умов переходу на інноваційну модель розвитку агробізнесу. Опрацювання дієвого механізму впровадження інноваційних стратегій розвитку сільського зеленого туризму та підвищення його ефективності на засадах диверсифікації господарської діяльності аграрних підприємств окреслює площину подальших наукових досліджень.

Література:

1. Борщевський В. В. Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону : наукова доповідь / В. Борщевський, І. Куліш, Я. Шевчук. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 56 с.
2. Гришова І. Ю. Концептуальні засади розвитку сільського зеленого туризму / І. Ю. Гришова // Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу : зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 15–17 жовтн. 2015) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А. – 2015. – 320 с. – С. 18–20.
3. Гришова І. Ю. Сталий розвиток аграрної економіки в контексті розвитку сільського зеленого туризму / Дем'яненко М. Я., Гришова І. Ю. // Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку : функціональний, галузевий і регіональний вектори : [колективна монографія] / За ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України С. М. Шкарлета. – К. : ТОВ «Кондор», 2015. – 316 с. – С. 48–54.
4. Колективні засоби розмішування в Україні в 2012, 2013 та 2014 роках [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України / І. О. Крюкова // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 69–75.
6. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
7. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3 (3). – С. 120–125.
8. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : [моногр.] / За ред. д.е.н. В. В. Борщевського, д.е.н. Т. Г. Васильціва. – Львів : Аверс, 2014. – 176 с.
9. Ткачук В.І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. І. Ткачук. – Львів, 2012. – 39 с.
10. Study on Employment in Rural Areas [Electronic Resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.

Отримано: 05 січня 2016 р.

Прорецензовано: 30 січня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Мних М. В. Вступ України до ЄС – особливі виклики для реформування економіки України / М. В. Мних // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 18–21.

УДК 327.39+339.92

JEL-класифікація: F020

Мних Микола Володимирович,*доктор економічних наук, професор, академік УАН, заслужений економіст України*

ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС – ОСОБЛИВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Однією з основних засад зовнішньої політики України визначено забезпечення інтеграції нашої держави до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі. Для України інтеграція до Європейським співтовариства має стратегічне значення, тому європейський вектор зовнішньої політики України, особливо співробітництво з різними, передусім економічними, організаціями, є одним із найголовніших на сьогодні.

Ключові слова: вступ до ЄС, євроінтеграція, реформування економіки.

Мных Николай Владимирович,*доктор экономических наук, профессор, академик УАН, заслуженный экономист Украины*

ВСТУПЛЕНИЕ УКРАИНЫ В ЕС – ОСОБЫЕ ВЫЗОВЫ ДЛЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Одним из основных принципов внешней политики Украины определено обеспечение интеграции нашего государства в европейское политическое, экономическое, правовое пространства с целью получения членства в Европейском Союзе. Для Украины интеграция в Европейское сообщество имеет стратегическое значение, поэтому европейский вектор внешней политики Украины, особенно сотрудничество с различными, прежде всего экономическими, организациями, является одним из главных на сегодня.

Ключевые слова: вступление в ЕС, евроинтеграция, реформирование экономики.

Mnix Nikolai,*Doctor of Economics, professor, Academician of UAS, Honored Economist of Ukraine*

UKRAINE'S ACCESSION TO THE EU – THE SPECIAL CHALLENGES FOR REFORMING UKRAINE'S ECONOMY

One of the main principles of Ukraine's foreign policy is ensuring integration into European political, economic, legal space to membership in the European Union. Therefore, for the integration of Ukraine into the European community is of strategic importance because the European vector of Ukraine's foreign policy, especially in cooperation with various, primarily economic, organizations, is one of the most important today.

Key words: EU accession, European integration, economic reform.

Постановка проблеми. Вступ України до ЄС вкрай актуальна тема, яка турбує всіх: Президента України, Прем'єр-міністра України, представників влади на всіх рівнях, бізнесу та споживачів. Що означає Європейське співтовариство для України і які основні виклики та завдання ставляться перед економікою України? Насамперед слід зазначити, що шлях входження України в ЄС довгий та тернистий. Досить сказати, що тільки прагнення України стати асоційованим членом ЄС призвело до революції гідності та війни на сході України, а правильно сказати – неприхованої агресії Росії проти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання вступу до ЄС вже достатньо обговорювалось та аналізувалось в суспільстві, проводились наукові дослідження, цю тему висвітлювали академік В. М. Геєць, член-кореспонденти А. І. Даниленко, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук, д.е.н. М. І. Лагутіна та інші. Але питання викликів, які виникають перед суспільством, та необхідності кардинального дослідження реформування економіки, потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є здійснення характеристики завдань із реформування економіки України для її інтеграції в ЄС. Завдання статті полягають у тому, щоб розкрити економічну суть тих завдань та викликів, які необхідно реалізувати терміново для повного входження України в ЄС. Проблемою, на вирішення якої спрямована ця стаття, є недостатність заходів та реформувальних економіки України та створення власної національної економіки, яка б відповідала європейським стандартам.

Виклад основного матеріалу. Які ж основні проблеми заважають Україні стати асоційованим членом ЄС і чому так негативно реагує Росія на такий поворот зовнішньої політики? Насамперед, слід зазначити, що з моменту підписання Угоди Україною про асоційоване членство в ЄС прийнято багато законодавчих актів, однак відчутних змін в економіці України не відбувається.

Не зважаючи на фінансові допомоги та запозичення Україна відчуває економічний спад, який, за оцінками, може припинитись лише в 2017 році. Чи здатна Україна витримати такий економічний удар і чи вистачить кредиту довіри населення при здійсненні такої економічної політики? Відповіді на деякі запитання спробуємо надати в рамках цієї статті.

Відповідь, на мій погляд, дуже проста. Росія в особі Путіна розуміє, що позитивний розвиток економіки та підвищення рівня життя населення України поставить питання перед російською владою щодо необхідності зміни економічного курсу. Крім цього, Росія втрачає вплив на Україну і корумповані схеми в бізнесі можуть зникнути, відповідно, Україна перестане бути постійним донором російської економіки, а бажання поступового поглинання російським бізнесом українського призведе до зникнення України як держави, чого й домагається Росія, постійну дестабілізуючи ситуацію в Україні, перейшовши до відкритої агресії й лякаючи Європу своєю збрєю.

Фактично Росія намагається зберегти за собою статус міжнародного гравця, ігноруючи всі норми міжнародного права і світова спільнота поки що серйозно не реагує на її дії, вважаючи, що все само собою вирішиться. Однак такий варіант не можливий, тому що в Україні перетнулися інтереси багатьох світових гравців і протиріччя між ними можуть розірвати Україну на частини. Потрібні серйозні зусилля США та Європи, й лише тоді процес може зупинитись.

Важливою умовою інтеграції України в ЄС є створення економіки, яка б відповідала принципам та стандартам ЄС. Говорячи простіше, вступаючи в ЄС, ми цілком свідомо вирішили, що виробничі стандарти ЄС є дуже важливими для розвитку майбутньої економіки України. В той же час ми повинні відзначити, наскільки цей період переходу складний, і зрозуміти, що ми перш за все, повинні вирішувати. найголовнішим у цьому ключі є модернізація економіки та зміна структури виробництва, що відповідають вимогам ЄС. Для вирішення цього питання ми повинні провести інвентаризацію всіх виробництв та визначити ті виробництва, які вже можуть конкурувати на ринках країн ЄС, а також визначити ті виробництва, які ми повинні дуже швидко розвивати для того, щоб ми завоювали свої місця на ринку країн ЄС. За найскромнішими підрахунками ми на це втратили роки, і на цій основі будемо спостерігати падіння виробництва. На мій погляд, правильним кроком має стати визначення стратегічних виробництв, які можуть бути спільно реалізовані з Європейським Союзом. На мою думку, стратегічним напрямком співпраці України та ЄС є розвиток космічної галузі, оскільки це питання не є вирішеним у ЄС. Другий напрямок – це літакобудування; третій напрямок – кораблебудування. Співпраця та участь України в реалізації цих проектів серйозно збільшить виробництво в Україні. З цією метою необхідно вже негайно підписувати угоди з країнами ЄС на конкретні виробництва та отримувати замовлення на організацію спільного виробництва, і це буде серйозним кроком для входження України в ЄС. На це повинні бути спрямовані всі дипломатичні зусилля України.

Другим важливим блоком із вирішення питань членства України в ЄС є формування інфраструктури, яка б задовольняла інтереси ЄС. Це не реформування, а створення нової системи житлово-комунального господарства в цілому. З цією метою ми повинні звернутись до Європейського банку реконструкції та розвитку для отримання кредитів великими містами України, перш за все, м. Київ та більшості обласних центрів, на нову систему постачання міст водою. У зв'язку з цим потрібні нові механізми постачання житлових будинків артезіанською водою. Це мають бути додаткові артезіанські свердловини та додаткові комунікації водопроводу, які будуть поставляти артезіанську воду до квартир населення. На мій погляд, це мають бути додаткові водопроводи, а в самих квартирах будуть водопроводи з артезіанською водою, водою, яка поставлятиметься поряд із холодною та гарячою. Ми маємо замінити всі теплопостачальні комунікації з метою припинення втрат тепла в тепломережах. Система теплозабезпечення в Києві має бути постійною з 1 вересня до 1 травня і кожен господар квартири має сам вирішувати, яку кількість тепла йому потрібно спожити. Для цього він повинен мати всі механізми щодо його включення та відключення і, відповідно, оплати за його споживання.

Третьою й найважливішою проблемою є будівництво доріг та благоустрій вулиць в містах. Для вирішення цього питання 50% доріг треба віддати в концесію, а благоустрій проводити за рахунок бізнесу, надаючи відповідні преференції в оподаткуванні.

Четвертий важливий напрямок – це розвиток базових галузей. Перш за все, це стосується металургійної, вугільної та хімічної промисловості. Ми повинні визначити умови власникам шахт та металургійних заводів, щоб вони випускали конкретну продукцію, яка відповідає стандартам ЄС. Крім цього, потрібно розглянути питання діяльності нафтопереробних заводів та їх модернізації і забезпечення України високоякісним паливом. В іншому випадку можна провести реприватизацію цих підприємств. Аналогічним чином необхідно вчинити з підприємствами хімічної промисловості.

Крім того, ми повинні розгорнути філії машинобудування відомих брендів в Україні. Наприклад, заводи зі збирання «Тойоти», «БМВ», «Мерседес» тощо. Ми негайно повинні підписати угоди з країнами ЄС та США з виробництва в Україні озброєння для країн НАТО, перш за все, для України, Грузії, Молдови, країн Прибалтики. Виконання таких замовлень буде взаємовигідним, особливо ж сприятиме озброєнню української армії за вимогами НАТО. Потенціал в Україні для цього є.

Ми маємо стимулювати розвиток туризму в Україні. Для цієї мети наші науково-дослідні інститути з вивчення історичної спадщини повинні надати свої дослідження з визначенням певних історичних місць, у яких будуть зацікавлені туристи. Ми маємо розгорнути та надати відповідну рекламу іноземцям щодо курортно-оздоровчого лікування в Україні. Це принесе колосальні прибутки.

Розвиток сільськогосподарського виробництва для України є найважливішим. Але ніяких реальних реформ не відбудеться доти, доки ми не з'ясуємо питання реальних власників на землю та умови господарювання, які задовольняють членів ЄС. Ми повинні перейти на виробництво сільськогосподарської продукції за стандартами ЄС. Але при цьому ми повинні пам'ятати, що сільськогосподарський ринок ЄС дуже насичений і ввійти просто так нам туди не вдасться. Нам потрібна ціла програма (стратегія) із виробництва зерна, цукру, льону, ми повинні впровадити новітні технології виробництва. Що стосується сільськогосподарської продукції тваринного походження, то цей шлях трохи довший і держава постійно повинна тримати його під контролем, надаючи всілякі преференції для їх розвитку.

Проведення адміністративно-територіальної реформи – це важливе питання, але без визначення рівнів в управлінні в муніципалітетах та контролю за їх діяльністю реформи проваляться і навпаки.

У зв'язку з цим у нас з'являються регіональні фірми, які будуть управляти всіма процесами, в т.ч. політичним, і це дуже небезпечно для політичної ситуації в Україні. Єдиний вихід – це ефективний розвиток економіки на засадах, що запропоновані вище, створення ефективної системи державного управління й місцевого самоврядування, введення нових механізмів економічних реформ, в т.ч. оподаткування, що передбачає відмову від соціального оподаткування, а навпаки, підвищення соціальних стандартів та їх значення, оскільки це основна умова вступу в ЄС.

Прості перегляди влади в регіонах нічого не вирішать, потрібна жорстка кримінальна відповідальність чиновників. Ми ще раз спостерігаємо, які зловживання владою допускають місцеві чиновники і які сепаратистські настрої чиновників існують. Історичний досвід свідчить, що розвал СРСР і отримання самостійності в республіках призвели до масової корупції у владних ешелонах, в т.ч. в Україні.

Крім того, потрібні серйозні зусилля української влади на здійснення економічних реформ в Україні. При цьому економічна політика повинна бути ефективною. Ми повинні жорстко реагувати на всі економічні злочини, аж до введення смертної кари для посадовців усіх рівнів по спрощеній схемі, тимчасово призупинивши окремі норми Кримінального кодексу. Корупція в Україні досягла таких рівнів, що демократичне здійснення кримінальних процедур не дає бажаних результатів. Потрібні радикальні економічні реформи у всіх сферах економіки та права.

Висновки. Ці заходи контролю потрібно здійснювати саме в перехідний період і в умовах війни в Україні. Не помічати цих проблем не можна. Має бути чітка лінія державного управління й контролю, і лише тоді успіх буде реальним. На жаль, суспільство не готове брати владу в свої руки, йому потрібна допомога. Функціонування впродовж 20 років корупції на всіх щаблях влади вбило надію в більшості громадян на можливість боротьби з нею. Суспільство платить і мириться з тим, а ті хто не має можливості шукають кращої долі на заробітках. Таким чином, вони віддаляються від цих проблем. Молодь уже шукає освіту за кордоном і виявляє бажання там залишитись на роботу, це наслідок невпевненості в завтрашньому дні в Україні.

Чи здатна Україна самостійно вийти з цієї економічної ситуації? Мабуть, ні, оскільки і 1 квітня 2015 року економіка України обвалилась на 17,6 %, а до кінця року цей відсоток може подвоїтись. Потрібно, щоб серйозні іноземні інвестиції прийшли в Україну. І це питання до наших стратегічних партнерів: чи здатні вони розмістити частину свого бізнесу в Україні. Куди інвестувати, іноземним партнерам відомо, потрібна політична воля й серйозна робота нашого Уряду та бізнесу.

Література

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 40. – Ст. 2021.
2. Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС : наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/EU_Ukraine/Economic_red.pdf.
3. Руда Л. Юрій Сиротюк : «Євроінтеграція – це передусім питання цивілізаційного вибору» / Л. Руда // Голос України. – 2013. – № 128. – 13 лип. – С. 3.
4. Кучерява О. Євроінтеграція залежить насамперед від нас самих / О. Кучерява // Голос України. – 2013. – № 111. – 15 черв. – С. 3.

5. Міфи про Угоду про асоціацію – аналіз фактів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/myths_aa_uk.pdf.
6. Брюке Ф. Форми регіоналізації в Європі / Ф. Брюке // Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав-членів Європейського Союзу. – К. : Укр. консалтинг-група, 2005. – 128 с.
7. Мільбрадт Г. Переваги децентралізованого розподілу завдань [Електронний ресурс] / Г. Мільбрадт. – Режим доступу : // <http://www.pfm.in.ua/index.php?content=documents&id=20>.
8. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/994_017/page5.

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ

Отримано: 02 лютого 2016 р.

Прорецензовано: 24 лютого 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Артеменко І. С. Теоретико-методичні основи концентрації виробництва на підприємствах агропромислового комплексу / І. С. Артеменко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 23–28.

УДКУДК 330.147:338.431.6:338.431.84

JEL-класифікація L11, Q13, E20

Артеменко Ірина Сергіївна,

аспірантка Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Досліджено процес концентрації виробництва на підприємствах агропромислового комплексу. Розглянуто підходи до тлумачення сутності концентрації виробництва та наведено власне розуміння цього поняття. Залежно від характеру розвитку аналізованого процесу, виявлено її форми та види й обґрунтовано показники їх виміру.

Табл.: 5. Рис.: 1. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: концентрація, концентрація виробництва, абсолютний рівень концентрації, відносний рівень концентрації.

Артеменко Ирина Сергеевна,

аспирантка Киевского национального экономического университета им. В. Гетьмана

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕНТРАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Исследован процесс концентрации производства на предприятиях агропромышленного комплекса. Рассмотрены подходы к толкованию сущности концентрации производства и приведены собственное понимание данного понятия. В зависимости от характера развития данного процесса, выявлены ее формы и виды и обоснованно показатели их измерения.

Табл.: 5. Рис. 1. Лит.: 18.

Ключевые слова: концентрация, концентрация производства, абсолютный уровень концентрации, относительный уровень концентрации.

Irina Artemenko,

postgraduate, Kyiv National Economic University V. Hetman

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE CONCENTRATION OF PRODUCTION IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

The process of concentration of production at the enterprises of agro-industrial complex is investigated. Approaches to interpretation of essence of concentration of production are considered and given own understanding of this concept. Depending on nature of development of this process, its forms and types and reasonably indicators of their measurement are revealed.

Tab. 5. Fig. 1. Bibliogr.. 18.

Keywords: concentration, the concentration of production, the absolute level of concentration, the relative level of concentration.

Постановка проблеми. На сьогодні концентрація виробництва як у промисловості, так і в аграрному секторі набуває значної актуальності, оскільки істотно впливає на масштаби та ефективність виробництва й подальший його розвиток на інноваційній основі. Між тим проблема концентрації в сільському господарстві досліджена не достатньо, низка аспектів цієї проблеми вимагає поглибленого узагальнення на базі новітніх даних про тенденції змін в обсязі землекористування суб'єктів господарювання та в обсязі виробництва. Тому поглиблене дослідження цього процесу вимагає детального розкриття теоретичних основ концентрації, виявлення різних підходів до трактування поняття в часі. Оскільки концентрація виробництва є складним багатоаспектним процесом розвитку аграрних підприємств і сільського господарства в цілому, варто ідентифікувати форми концентрації виробництва залежно від характеру її розвитку. Завдяки цьому з'явиться можливість для поглибленого аналізу ступеня впливу концентрації на результати господарської діяльності аграрних підприємств.

Тому **метою** цієї статті є дослідження теоретичних основ концентрації виробництва та виявлення її форм і видів залежно від характеру розвитку та обґрунтування показників виміру.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти дослідження концентрації висвітлювалися в працях таких вітчизняних вчених, як В. Г. Андрійчука [1, 2], А. З. Астаповича [3], В. В. Костицького [4], О. Костусєва [5], Н. А. Кизима [6], В. Степанова, С. А. Уткина, М. В. Кропивка [7], Б. Й. Пасхавера [8] та ін. Деяким питанням концентрації присвячені роботи зарубіжних учених, зокрема І. Владимірова, Ю. Іванова, Б. Мільнера, та ін. Проблеми економічного зростання розглядалися ще в працях А. Сміта, Дж. Кейнса і набули подальшого дослідження такими сучасними вченими, як Є. Домар, Р. Солоу, Г. Менк'ю, А. Філіпенко, О. Рогач та ін. [9]. Основна увага приділялася теоретичним засадам щодо питань концентрації виробництва, удосконаленню методів визначення рівня концентрації сільськогосподарського виробництва, його впливу на ефективність агросфери, наслідкам процесу надконцентрації агропромислового виробництва і земельних ресурсів, а також проблемним аспектам регулювання функціонування агропромислових компаній.

Все ж, мало досліджено питання концентрації виробництва в сучасних умовах, коли стрімко розвивається процес інтегрованої концентрації, а саме створення вертикально-інтегрованих структур, збільшення застосування ресурсів, оборотного капіталу та розвитку інноваційних процесів.

Виклад основних результатів дослідження. Розкриваючи сутність поняття «концентрації» як економічної категорії варто зазначити, що етимологічно це поняття походить від латинського «concentration» і в перекладі означає «центр», «осередок».

Поняття «концентрація» різні школи розглядали по-різному. Умовно в розвитку теорії концентрації можна виділити такі етапи, які характеризуються різними підходами до трактування цього поняття [10]: XVIII – кінець XIX ст.; кінець XIX ст. – перша половина XX ст.; друга половина XX ст.

Ключовим словом у визначенні поняття «концентрація» є розмір організації, що найчастіше характеризується обсягом продажу, чисельністю працівників, вартістю основних фондів.

Перший етап, який тривав з початку XVIII до кінця XIX ст., охоплює погляди представників класичної школи політичної економії. Саме в цей період були закладені загальнотеоретичні основи поняття концентрації. Однак слід зазначити, що підхід класиків до розуміння цього поняття був дещо узагальненим, оскільки концентрація тоді ототожнювалася з ринковою структурою, а не розглядалася як окремий чинник, що впливає на формування останньої. Ще однією характерною рисою цього періоду є те, що об'єктом аналізу вчених була виключно концентрація виробництва та капіталу. Все ж науковий доробок тогочасних учених-економістів заклав основи для дослідження останньої в пізніші періоди. Крім того, концентрація розглядалася в нерозривному зв'язку з питаннями конкуренції та монополізму. Зокрема, останній трактувався як результат високого рівня концентрації виробництва, який і дає можливість підприємствам отримувати надприбутки на основі підтримки монопольно високих цін.

Дещо глибший аналіз сутності концентрації здійснили представники марксизму. Так, К. Маркс сформулював закон концентрації, який поширюється на всі галузі промисловості і зумовлює структурні зміни в них. Суть закону полягає в зосередженні працівників і робочих машин на великих підприємствах, і, відповідно, виробництва на одному або кількох великих заводах. Учений показав, що процес концентрації відбувається як шляхом збільшення виробництва в результаті приєднання частки додаткового продукту до первісних витрат (тобто відбувається накопичення капіталу), так і шляхом централізації (об'єднання підприємств та виробництв). Таким чином, марксистська економічна теорія розмежовувала процеси концентрації капіталу та концентрації виробництва.

Другий період (кінець XIX ст. – перша половина XX ст.) розвитку теорії концентрації охоплює творчий доробок представників кембриджської школи політичної економії (А. Маршалла, Дж. Робінсон). У цей час концентрація розглядалася як результат динамічних змін в економічному середовищі. Провідні економісти цього періоду основну свою увагу все ще зосереджували на дослідженні концентрації виробництва, однак основним мотивом участі підприємств у цьому процесі вони визначають не досягнення монопольного становища, як марксиста, а зниження витрат за рахунок економії на масштабах виробництва. Так, А. Маршалл вказував на наявність прямого взаємозв'язку між економією від масштабу та концентрацією виробництва.

Опрацювання значної кількості сучасної вітчизняної економічної літератури дає підстави для висновку, що науковцями поняття «концентрація» вживається в різних значеннях. Це свідчить про відсутність загальноприйнятої точки зору щодо його змісту. У Великому економічному словнику за редакцією А. Азріліяна концентрація тлумачиться як збільшення розмірів капіталу в результаті накопичення та капіталізації ринкової вартості, створеної найманими робітниками і привласненої власниками засобів виробництва [11]. В економічному словнику-довіднику за редакцією С. В. Мочерного, поняття «концентрації виробництва» трактується як зосередження виробництва одного чи декількох аналогічних видів продукції чи послуг у великих організаціях, у межах невеликого регіону [12]. Професор В. Лагутін розглядає концентрацію як процес об'єднання економічних ресурсів під єдиним контролем. Таке трактування концентрації в розглянутому контексті є спірним, оскільки містить ознаки консолідації ресурсів і обсягів виробництва.

Такі вчені, як Л. Ю. Мельник [13], Х. Бергман [14], П. К. Канінський [15] та С. Г. Колеснев [16] вважають, що концентрація – це процес, результатом якого є збільшення розмірів господарських підприємств, збільшення та зосередження засобів виробництва та робочої сили на великих підприємствах, створення транснаціональних компаній, різних альянсів. Вони можуть нагромаджувати велику кількість ресурсів та створювати їх відповідного розвитку науково-технічного прогресу.

Узагальнення розглянутих підходів до тлумачення сутності концентрації дає підстави трактувати це поняття як процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягу виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення масштабів виробництва й підвищення його ефективності. Це – процес динамічний і є об'єктивною закономірністю розвитку сільськогосподарського виробництва, якісна зміна якого обумовлюється розвитком наукового техніко-технологічного прогресу. Кожному рівню розвитку продуктивних сил і організації виробництва відповідають певні рівні концентрації виробництва.

Поняття концентрації виробництва має окремі спільні риси з поняттям інтенсивності, але не є тотожним із ним. Спільним є те, що в обох визначеннях йдеться про зосередження (концентрацію) авансованого капіталу на підприємствах і про виробництво ними сільськогосподарської продукції. Відмінність проявляється в тому, що концентрація виробництва вимірюється загальним розміром авансованого капіталу, площею сільськогосподарських угідь та обсягом виробництва продукції, а суть інтенсивності зводиться до зосередження авансованого капіталу на одиницю земельної площі. Отже, ці два поняття доповнюють одне одного і разом дають змогу більш глибоко аналізувати чинники формування ефективності сільськогосподарського виробництва.

Слід розрізняти абсолютний і відносний рівні концентрації виробництва. Абсолютний рівень концентрації характеризується середнім розміром аграрних підприємств за певним показником і його доцільно визначати в розрізі окремих типів підприємств: фермерських господарств, сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю та інших видів товариств, приватних аграрних підприємств, виробничих сільськогосподарських кооперативів як у цілому по країні, так і по окремих адміністративних регіонах. Відносний рівень концентрації виробництва визначається часткою великих підприємств за відповідним показником розміру в загальній кількості аграрних підприємств певного юридично-правового статусу [17].

Як ми переконалися, концентрація виробництва – це складний багатоаспектний процес розвитку аграрних підприємств і сільського господарства в цілому. Цією обставиною й зумовлюється необхідність його поглибленої ідентифікації за відповідними критеріями. Так, залежно від характеру розвитку концентрації виробництва вважаємо доцільним виділити такі її форми (рис.1):

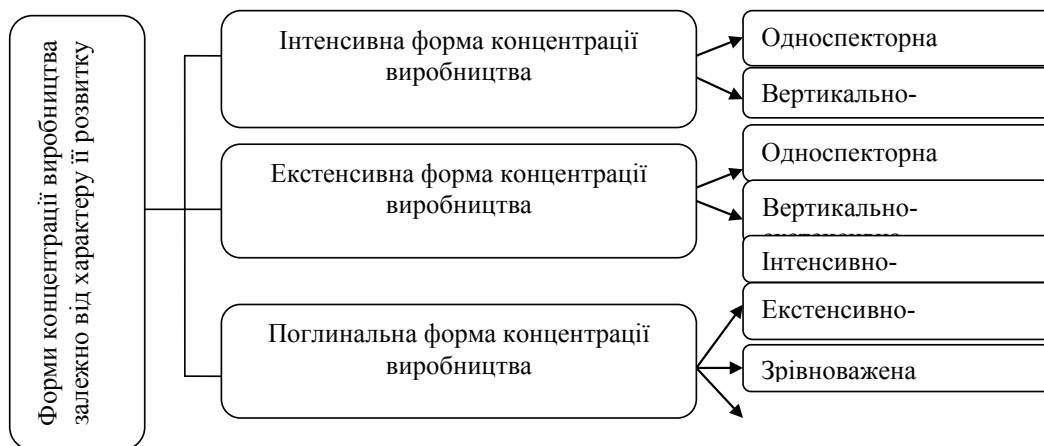

Рис. 1. Форми концентрації виробництва залежно від характеру її розвитку

Джерело: власна презентація

Інтенсивна форма концентрації виробництва передбачає, що підприємство на одній і тій же земельній площі нарощує вкладання капіталу на новітній основі (основних засобів, оборотного капіталу сфери виробництва, а за необхідності і праці (в умовах розвитку трудомістких галузей) з метою одержання більшого обсягу виробництва продукції і підвищення його ефективності. Якщо при цьому аграрне підприємство розвиває лише сільськогосподарські галузі, тоді має місце односпекторна інтенсивна форма концентрації. Але в тому разі, коли таке підприємство на таких же сільськогосподарських землях розвиває і переробні виробництва, що об'єктивно збільшує потребу в спеціалізованому обладнанні, тобто в основному капіталі, а також в оборотному капіталі і людських ресурсах, то такий різновид досліджува-

ного процесу можна назвати як вертикально-інтенсивна форма концентрації виробництва. Отже, розглянута форма концентрації є результатом накопичення капіталу підприємства на одній і тій же земельній площі в процесі його саморозвитку.

Екстенсивна форма концентрації виробництва реалізується в умовах збільшення підприємством посівних площ і, відповідно, нарощування капіталу на тих же технічному і технологічному рівнях, необхідних для обробки додатково задіяних земельних ресурсів. Ця форма концентрації також може мати два різновиди: односекторно-екстенсивна, коли підприємство розвиває лише сільськогосподарські галузі, і вертикально-екстенсивна – в разі розвитку ним переробного виробництва з використанням його традиційної техніко-технологічної бази.

У практичній діяльності аграрних підприємств часто має місце переплетіння інтенсивної та екстенсивної форм концентрації виробництва, коли підприємство розширює посівні площі і водночас здійснює нарощування капіталу на одиницю земельної площі частково як на старій, так і частково на новій техніко-технологічній основі. Залежно від їх співвідношення (старої і нової), є підстави виділити інтенсивно-екстенсивну форму концентрації виробництва та екстенсивно-інтенсивну. У першій із них нарощування капіталу відбувається переважно на новій техніко-технологічній базі, а в другій – навпаки, переважно на традиційній. Ці форми концентрації можуть бути, як і в попередніх випадках, односекторними, або вертикальними.

У сучасних умовах з розвитком глобалізаційних процесів, в країнах світу, в тому числі і в Україні, все більшої масштабності набуває ринок злиття/поглинання (M&A – від англ. Merger – злиття, acquisition – поглинання). Особливо динамічно цей процес став розвиватися в АПК і його провідній сфері – сільському господарстві. Часто великі агропромислові компанії поглинають аграрні підприємства, перетворюючи їх у відокремлені підрозділи або навіть у структурні підрозділи. В цьому випадку поглинання ми розглядаємо саме в такому аспекті, коли поглинуте підприємство втрачає право юридичної особи і набуває статусу відокремленого або структурного підрозділу. Що ж стосується перетворення самостійних аграрних підприємств у дочірні підприємства холдингів, то цей процес ми розглядаємо як економічну концентрацію.

Дещо меншою мірою простежується процес злиття компаній (підприємств) і утворення на їх основі нової юридичної особи, до якої переходять права й обов'язки компаній (підприємств), що злилися. Тобто в цьому разі відбувається централізація капіталу, зосередження його в одних руках. У процесі поглинання і злиття виникає, на нашу думку, злиттєво-поглинальна форма концентрації виробництва, яка за своїм характером виникнення може мати два різновиди – інтенсивно-екстенсивна й екстенсивно-інтенсивна. Перша з них має місце тоді, коли в процесі злиття чи поглинання підприємство (компанія), що зливається (поглинається), має новітню техніко-технологічну базу, завдяки чому стає локомотивом для розвитку компанії, що здійснила поглинання, чи для виниклої нової компанії, що є продуктом злиття. Прикладом тут може служити компанія «Райз-Максимко», яка мала сучасну техніко-технологічну базу й ефективний менеджмент, і яка була поглинута компанією «Укрлендфармінг», ставши двигуном розвитку останньої. Якщо ж за злиття чи поглинання компанія, що злилася чи була поглинута, має стару техніко-технологічну базу і її розміри займають досить високу або навіть переважну частку в спільному виробництві, то в такому разі має місце екстенсивно-інтенсивна злиттєво-поглинальна форма концентрації виробництва.

Залежно від способу формування концентрації виробництва можна виокремити такі її види:

- ресурсна концентрація;
- економічна концентрація.

Наведені на рис.1 форми концентрації репрезентують саме ресурсну концентрацію виробництва, оскільки кількісно вона характеризується низкою ресурсних показників, що розкривають її суть. На рівні підприємства найголовнішими серед них є: площа сільськогосподарських угідь підприємства, включаючи й орендовану землю; авансований капітал підприємства, взятий разом з орендованим майном середньо-облікова чисельність працівників в еквіваленті повної зайнятості. Тут звернемо увагу на таку важливу обставину. Зосередження ресурсів на окремих підприємствах призводить до збільшення ними обсягів виробництва і продажу сільськогосподарської продукції. Але при цьому потрібно брати до уваги, що за одного й того ж рівня зосередженості ресурсами, підприємство може виробляти й реалізовувати різний обсяг продукції, що зумовлюється впливом різних факторів: спеціалізацією підприємств (про що йтиметься далі), кваліфікацією менеджменту, кон'юнктурою ринку тощо. Тому економічно виправдано обсяг продажу продукції як похідну від обсягу її виробництва підприємством розглядати в якості надто важливого показника концентрації, що має самостійне оцінне значення поряд із ресурсними показниками.

За такого підходу концентрацію виробництва, що представлена ресурсними показниками і показником обсягу продажу, правомірно називати ресурсно-продуктовою концентрацією. В подальшому викладі для оцінювання концентрації виробництва ми будемо використовувати як ресурсні, так і продуктові показники без означення, чи це є суто ресурсна, чи ресурсно-продуктова концентрація.

Зазначимо також, що зосередження на одних і тих же підприємствах вказаних ресурсів і обсягу виробництва та продажу продукції означає і збільшення їх розмірів. Тому справедливо вважати, що показники концентрації виробництва є й показниками, що характеризують розмір підприємств. Вони дають змогу здійснювати їх градацію за розміром і завдяки цьому втілювати відповідну державну регуляторну підтримку щодо розвитку дрібних, малих, середніх і великих підприємств.

Під економічною концентрацією розуміють реальну можливість здійснення вирішального впливу однієї або декількох пов'язаних юридичних (фізичних) осіб на господарську діяльність інших суб'єктів господарювання чи їх частин. Формою вияву економічної концентрації є консолідація ресурсів та обсягів виробництва продукції.

Концентрація виробництва дає змогу підприємству вживати різних заходів, спрямованих на зростання родючості землі, захист її від водної та вітрової ерозії, впроваджувати прогресивні системи ведення землеробства і тваринництва, енергоощадні технології [17].

Для визначення рівня концентрації виробництва в окремих сільськогосподарських галузях важливо використовувати і такі її показники, які б повніше відображали їх специфіку. Так, у рослинництві вважаємо доцільним використовувати такі два основні показники: площа посіву культури та обсяг виробництва продукції цієї культури по підприємству. Допоміжний показник – питома вага площі посіву культури в загальній посівній площі підприємства. У тваринництві – поголів'я певного виду тварин на одне підприємство та обсяг виробництва тваринницької продукції певного виду по підприємству. Доповнювальний показник – щільність поголів'я тварин на 100 га відповідних земельних угідь.

Водночас для відображення ресурсної складової концентрації в окремих галузях рослинництва і тваринництва або в комплексах цих галузей доцільно використовувати і такий показник, як витрати виробництва та їх частку в загальних витратах підприємства. Ділення цих витрат на 1 га посіву культури чи на одну голову тварин дає змогу визначити рівень інтенсивності виробництва, що відіграє неабияку роль у збільшенні обсягу виробництва в цілому й на одиницю площі чи голову тварин.

Як бачимо з викладеного, для аграрних підприємств надзвичайно важливим показником концентрації є площа сільськогосподарських земель. І це очевидно, оскільки збільшення площі землекористування вимагає збільшення основного й оборотного капіталу, додаткової робочої сили, необхідних для забезпечення виконання технологічних операцій в більших масштабах. Проте спеціалізація сільськогосподарських підприємств на виробництві різних видів сільськогосподарської продукції інколи створює такі умови, коли площа землекористування як показник концентрації втрачає свою вагомість, натомість особливу значущість набувають інші показники концентрації.

Так, у вузькоспеціалізованих аграрних підприємствах – птахо- і бройлерних фабриках, тепличних комбінатах, а також у переробних підприємствах абсолютний рівень концентрації виробництва доцільно визначати насамперед за показниками їх потужності та обсягом виробництва продукції і масштабами залучення робочої сили.

Скажімо, такі вузькоспеціалізовані підприємства, як, наприклад, тепличні комбінати і, нерідко, свинокомплекси, що використовують відносно невеликі площі землі, все ж виробляють значні обсяги продукції. Відповідно, тут має місце як велика концентрація капіталу, так і великі масштаби виробництва й залучення робочої сили. Тому в разі оцінювання концентрації виробництва в таких підприємствах за показниками з орієнтацією на земельну площу, буде зроблений неправильний висновок щодо її рівня.

Підвищення рівня концентрації виробництва справляє позитивний вплив на економіку лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності. У надмірно великих підприємствах ускладнюється процес управління виробництвом, зростають транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотримання технології.

Фактором протидії надмірній концентрації є й екологічні вимоги. Особливо це стосується великих тваринницьких комплексів, які справляють негативний вплив на довкілля. Тому важливою є проблема досягнення оптимального рівня концентрації сільськогосподарського виробництва, розв'язання якої в підсумку зводиться до визначення раціональних розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу і вітчизняних зональних особливостей.

У вітчизняному сільському господарстві радянської доби після колективізації було декілька хвиль укрупнення, насамперед колгоспів, в результаті чого в кінці 80-х років XX століття в Україні функціонували великі за розміром аграрні підприємства: 27,9 тис колгоспів, 23,3 тис радгоспів із середньою площею землекористування 6075 га. Але в період переходу до ринкових відносин в економіці України почався зворотний процес – деконцентрації виробництва, який супроводжувався утворенням широкої мережі малих та середніх підприємств і поділу існуючих великих підприємств. Так, у середині 1990-х років було реформовано і змінили юридичний статус 10833 КСП. На їх базі створено 14241 нове приватне агроформування (коефіцієнт поділу становить $14241 : 10833 = 1,3$, тобто кількість підприємств збільшилась на 1,3 рази, й відповідно зменшився їх розмір, що є відображенням деконцентрації), у тому числі фермерських господарств – 1254 (8,8%), приватних підприємств (приватно-орендних) – 2901 (20,4), гос-

подарських товариств (переважно товариств з обмеженою відповідальністю) – 6761 (47,5%), сільсько-господарських виробничих кооперативів – 3325 (23,3%).

Вже в першому десятилітті ХХІ столітті в сільському господарстві України розпочався новий етап реструктуризації аграрних підприємств шляхом створення агропромислових формувань, результатом якого стало зростання рівня концентрації виробництва в агропромисловому комплексі.

Загалом, концентрація виробництва є об'єктивним і прогресивним процесом. Саме тому в ринковій системі господарювання в усіх галузях національного господарства діє тенденція зростання концентрації виробництва.

Висновки. Отже, концентрація виробництва – це процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягу виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення масштабів виробництва й підвищення його ефективності.

Залежно від способу формування концентрації виробництва доцільно виокремити такі її види: ресурсну та економічну. Залежно від характеру розвитку концентрації виробництва нами виділено її форми: інтенсивну, екстенсивну та поглинальну. Своєю чергою, інтенсивна форма концентрації може бути односпекторною та векторно-інтенсивною; екстенсивна – односпекторною та векторно-екстенсивною, поглинальна – інтенсивно-екстенсивною, інтенсивно-екстенсивною та зрівноваженою. Виокремлення видів і форм вияву концентрації виробництва дає змогу здійснити поглиблений її аналіз в напрямі оцінювання ефективності цього процесу й обґрунтування заходів з її підвищення.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014 – № 2. – С. 5.
2. Астапович А. З. Транснаціональний капітал США в мировом хозяйстве / А. З. Астапович. – М. : Наука, 1990. – 200 с.
3. Костицький В. В. Закон перманентної концентрації капіталу : Економічна історія та українські реалії / В. В. Костицький – К. : Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 198 с.
4. Костусев А. А. Конкурентная политика в Украине / А. А. Костусев. – К. : КНЕУ, 2004. – 310 с.
5. Кизим Н. А. Концентрация и интеграция капитала / Н. А. Кизим. – Х. : Бизнес Информ, 2000. – 102 с.
6. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 3.
7. Пасхавер Б. Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 16–23.
8. Нікітіна Т. А. Концентрація та централізація капіталу як фактора економічного зростання / Т. А. Нікітіна // Журнал : наукові праці НУХТ. – № 48. – С. 39–47.
9. Филук В. Теоретико-методичні засади концентрації ринків / В. Филук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – С. 54–58.
10. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. 6-е изд., доп. – М. : Институт новой экономики, 2004. – 428 с.
11. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995.
12. Мельник Л. Ю. Концентрація виробництва в сільському господарстві: тенденції і перспективи / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 11–16.
13. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве / Х. Бергман ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1969. – 50 с.
14. Канінський П. К. Специалізація сільськогосподарських підприємств : монографія / П. К. Канінський. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с.
15. Колеснев С. Г. Специализация и размеры сельскохозяйственных предприятий / С. Г. Колеснев. – М. : Колос, 1963. – 480 с.
16. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
17. Маркс К. Полное собрание сочинений / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 12. – М. : Политиздат, 1962. – С. 194.

Отримано: 03 листопада 2015 р.

Прорецензовано: 22 грудня 2015 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Boiarchuk Alona. Innowacyjne źródła finansowania Chersońskiego regionu: technoparky / Alona Boiarchuk // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 29–33.

УДК: 330.341.1+336.1:352(477.72)

JEL-класифікація: R 58, L 51, H 52

Alona Boiarchuk,*dr katedry zewnętrznej gospodarczej działalności, Narodowy techniczny uniwersytet w Chersoniu*

INNOWACYJNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA CHERSOŃSKIEGO REGIONU: TECHNOPARKY

W artykule wyświetlono mianowanie technologicznych parków jak jednego z efektywnych środków poprawy innowacyjnego rozwoju. Zaproponowano środki z stymulacji rozwoju regionu. Zaakcentowano uwagę, że innowacyjna działalność przewidyje wprowadzenia innowacyjnie-technologicznych centrów, w których zabezpieczają się sprzyjające warunki dla projektów.

Ключевые слова: *innowacje, region, źródła finansowania, technopark, rozwój.*

Alona Boiarchuk,*PhD in Economics, Associate Professor of external economic activity, Kherson National Technical University*

INNOVATIVE FUNDING SOURCES OF KHERSON REGION: TECHNOPARKS

In the article essence settings of technological parks, is reflected as one of effective facilities of improvement of innovative development. It has been recommended the measures for stimulation of development of the region. It has been brought to a focus, that innovative activity assumes implementation of the innovative and technical centers in which favorable conditions for projects are provided.

Key words: *innovation, the region, sources of financing, technopark, development.*

Боярчук Альона Ігорівна,*к.е.н., доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності Херсонського національного технічного університету*

ІННОВАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ХЕРСОНСЬКОГО РЕГІОНУ: ТЕХНОПАРКИ

У статті висвітлено призначення технологічних парків як одного з ефективних засобів поліпшення інноваційного розвитку. Запропоновано заходи з стимулювання розвитку регіону. Акцентовано увагу, що інноваційна діяльність передбачає впровадження інноваційно-технологічних центрів, у яких забезпечуються сприятливі умови для проектів.

Ключові слова: *інновації, регіон, джерела фінансування, технопарк, розвиток.*

Przedstawienie problemu. W strategii ekonomicznego i socjalnego rozwoju Ukrainy «W stronę integracji europejskiej w latach 2004-2015», w ustawie «O podstawach narodowego bezpieczeństwa Ukrainy» i programie ekonomicznych reform prezydenta Ukrainy na lata 2010-2014 określono innowacyjny model rozwoju Ukrainy jako jeden z priorytetowych interesów narodowych. Dla realizacji takiego priorytetu państwo powinno skierować inwestycyjne potoki do innowacyjnego zakresu za określonymi średnio- i długoterminowymi kierunkami przez stosowanie ekonomicznych bodźców (państwowej pomocy) dla innowacyjno-aktywnych przedsiębiorstw. Organizacyjnymi formami elementów innowacyjnej infrastruktury, która akurat powstaje na Ukrainie, są centra innowacyjne, parki naukowe, centra transferu technologii, technoparki, regionalne klastry innowacyjne, innowacyjne biznes-inkubatory i tym podobne.

Analiza ostatnich badań i publikacji. Problematyce innowacyjnego źródła finansowania różnych regionów poświęca się wiele uwagi (w literaturze przedmiotu, jak i w działalności praktycznej). Badaniu tego problemu poświęcone są współcześnie prace A. Amoszy, O. Komeliny, O. Lapko, O. Ermoszki, A. Kuznecowy, M. Krupky, O. Jurkewicza.

Przedstawienie zadania. Jednym z kluczowych elementów innowacyjnej infrastruktury są parki technologiczne, które powinny organizacyjnie zabezpieczyć wykonanie innowacyjnych projektów od wprowadzenia do produkcji efektów opracowań naukowych w zakresie wysokich technologii po przemysłowe wypuszczenie produkcji konkurencyjnej na światowym rynku.

Referowanie głównego materiału badania. Od 2000 roku państwo daje technoparkom szereg prostych (finansowanie z budżetu państwowego) i niebezpośrednich (są pewne podatkowe ulgi albo inne preferencje) rodzajów państwowej pomocy. Niebezpośrednia państwowa pomoc jest wykorzystywana przeważnie do połączenia prostych zagranicznych i prywatnych inwestycji, sprzyja także rozszerzeniu innowacyjnej działalności

technoparków, ponieważ prawo przewiduje obowiązkowy przelew zwolniony od opodatkowania na specjalne rachunki technoparków.

To pozwala w sposób gwarantowany i szybki otrzymać określoną sumę pieniędzy na realizację innowacyjnych projektów praktycznie bez obciążania wydawanej części budżetu. W przypadku technoparków prosta państwowa pomoc dotyczy częściowej kompensacji odsetek od kredytów. Tak, dla otrzymania państwowej pomocy projekty technoparków przechodzą skomplikowaną procedurę doboru na odpowiedniość prawodawczo zatwierdzonym strategicznym długo- i średnioterminowym kierunkom innowacyjnego działania.

Na dynamikę społeczno-ekonomicznych wskaźników działalności technoparków negatywnie wpłynęła utrata zaufania inwestorów (zwłaszcza w tym zakresie gospodarki, gdzie ryzyko komercyjne jest jednym z najwyższych) spowodowana przez niestabilność polityki państwa co do stosowania pomocy dla technoparków na realizację przez nie innowacyjnych projektów, niewykonywanie przez państwo wziętych na siebie zobowiązań, naruszenia gwarancji. I tak, nie zostały dotrzymane przez państwo:

1 – wykonanie szeregu przepisów co do dawania zadeklarowanej państwowej pomocy technoparkom, a mianowicie:

- priorytetowość we włączaniu zagranicznych kredytów pod państwowe gwarancje i koszty państwowego funduszu innowacyjnego;

- pełne albo częściowe nieoprocentowane kredytowanie, a pełna (częściowa) kompensacja odsetek miała miejsce tylko w latach 2007-2008;

2 – ulga w opłatach podatku od kosztu dodanego wekslem podatkowym przy imporcie nowego sprzętu, urządzeń i akcesoriów (lata 2008-2010);

3 – stabilność specjalnego trybu innowacyjnej działalności w części stosowania pomocy państwowej:

- kilkakrotnie doszło do blokowania działania szeregu rodzajów państwowej pomocy dla technoparków – nadanie ulgi urządzenia z opłaty podatku cła na terytorium Ukrainy (od lipca 2004 roku) [1], również opłaty podatku od kosztu dodanego wekslem podatkowym przy imporcie nowych urządzeń, sprzętu i akcesoriów montażowych (w latach 2008-2010) [2];

- zawężono ramy specjalnego trybu technoparków tylko do ich innowacyjnej działalności i «dawania państwowego wsparcia... przy realizacji projektów według priorytetowych kierunków działalności parków technologicznych» (z 31 marca 2005 roku) [3];

- nie działały od kwietnia 2005 roku po luty 2006 roku państwowe gwarancje co do stabilności specjalnego trybu innowacyjnej działalności parków technologicznych [4];

4 – nieraz zmieniała się lista rodzajów pomocy państwowej, a mianowicie:

- 31 marca 2005 roku skasowano działanie czterech rodzajów niebezpośredniej pomocy państwowej (zwolnienia z opłaty podatku dochodowego, podatku od kosztu dodanego ze sprzedaży na Ukrainie, przywozowego cła i podatku od kosztu dodanego przy imporcie surowca, materiałów, sprzętu, urządzeń, akcesoriów montażowych);

- 2 lutego 2006 roku z rejestru środków wsparcia technoparków usunięto priorytetową gwarancję we włączaniu zagranicznych kredytów pod państwowe, odnowiono dwa z poprzednio skasowanych niebezpośrednich rodzajów państwowej pomocy (zwolnienie z opłaty podatku dochodowego i cła przywozowego) i zaprowadzono dwa nowe (stosowanie weksla podatkowego przy imporcie nowego sprzętu, urządzeń i akcesoriów montażowych, również stosowanie przyspieszonej amortyzacji wciągnęły w projekcie technologicznego parku głównych funduszy i ustala się coroczna 20% norma amortyzacji (głównych funduszy grup 3 i 4), a także zaprowadzono nowe rodzaje prostej państwowej pomocy – pełne albo częściowe (do 50%) nieoprocentowane kredytowanie projektów parków technologicznych, a także pełną albo częściową kompensację odsetek, spłacanych bankom za kredytowanie projektów parków technologicznych;

- 1 stycznia 2011 roku skasowano zwolnienie z opłaty podatku dochodowego i spłatę VAT wekslem podatkowym przy imporcie.

Zaznaczmy, że u podstaw wspomnianych decyzji leżał faktycznie jeden argument – co do istniejącego przekroczenia wysokości pomocy państwowej dla technoparków w stosunku do opłatami do budżetów i funduszy docelowych. Jednak dokładna analiza państwowej pomocy dla technoparków daje podstawy, aby sądzić, że taki argument opiera się na niepoprawnej ocenie wyników działalności technoparków. Przejawia się to w takich danych:

- zestawienie wysokości prostej państwowej pomocy i opłat do budżetów i funduszy docelowych pokazuje, że przekroczeń nie było. Objętość prostej państwowej pomocy technoparków (64,9 mln hrn. za lata 2000-2010) i ich część w objętości finansowania technologicznych innowacji kosztem Państwowego budżetu są mizerne (6%);

- zestawienie objętości niebezpośredniej państwowej pomocy, czyli zwolnienie z opłaty podatku dochodowego, podatek od kosztu dodanego i cła przywozowego, ze spłatami do budżetów i funduszy docelowych nie jest poprawne;

- taka pomoc nie przewiduje prostego finansowania z budżetu i faktycznie jest głównym bodźcem dla innowacyjnej działalności technoparków, który pozwala zwiększyć ich finansowe zasoby przez zaliczenie ich na

specjalne rachunki i późniejszego wyjątkowego użycia na rozszerzenie naukowo-technicznej i innowacyjnej działalności;

- w ciągu siedmiu lat funkcjonowania technoparków budżetowa efektywność nie była określona w liście kryteriów oceny działalności technoparków. Dopiero od lipca 2007 roku była uwarunkowana obligatoryjność pozytywnej dynamiki budżetowej efektywności projektu technoparków nie później, aniżeli rok przed zakończeniem terminu ważności specjalnego trybu działalności innowacyjnej;

- inne społeczno-ekonomiczne wyniki działalności technoparków (w szczególności objętość zrealizowanej innowacyjnej produkcji, liczba stworzonych i zachowanych miejsc pracy) nie była rozpatrywana jako wskaźniki efektywności stosowania pomocy państwowej.

Poprzednia analiza wskaźników działalności technoparków daje podstawy, aby uważać, że zastosowanie środków niebezpośredniej państwowej pomocy może być efektywnym bodźcem do kierowania zagranicznych i prywatnych inwestycji do innowacyjnych projektów technoparków, które odpowiadają określonym przez państwo priorytetom. Wysokość pomocy państwowej i kluczowe społeczno-ekonomiczne wskaźniki działalności technoparków znajdują się w prostej zależności jeden od drugiego. Oprócz tego, na zainteresowanie inwestorów innowacyjnymi projektami technoparków znacznie wpływa zabezpieczenie przez państwo stabilności warunków, wykonanie wziętych na siebie zobowiązań i gwarancji.

Częstkowe wznowienie w 2006 roku poprzednio zlikwidowanych w 2005 roku rodzajów państwowej pomocy i wprowadzenie nowych nie odnowiło zaufania inwestorów i nie powstrzymało ograniczania działalności technoparków. Po przyjęciu Kodeksu Podatkowego Ukrainy z ponownym naruszeniem państwowych gwarancji stabilności specjalnego trybu innowacyjnej działalności technoparków przez likwidację wobec nich praktycznie wszystkich rodzajów niebezpośredniej państwowej pomocy pod postacią ulg podatkowych, te elementy innowacyjnej infrastruktury znalazły się w sytuacji możliwości zupełnego upadku.

To, że specjalny tryb opodatkowania technoparków nie był włączony na listę specjalnych trybów podatkowych Kodeksu Podatkowego Ukrainy (rozdział XIV), przeczy programowi ekonomicznych reform prezydenta Ukrainy na lata 2010-2014, który zapowiadał rozszerzenie i wsparcie działalności technoparków i rozwój dziedzin naukowo-technicznych i innowacyjnych.

Właśnie redakcja ustawy o technoparkach z 1999 roku z przewidzianą listą środków niebezpośredniej państwowej pomocy i stabilnością warunków działalności w tym okresie zabezpieczyły pierwszym czterem utworzonym technoparkom aktywny rozwój tego kluczowego i nowego dla Ukrainy elementu innowacyjnej infrastruktury. Wydaje się, że dla stabilizowania sytuacji co do technoparków konieczne trzeba dokonać szeregu ważnych kroków, a w szczególności:

- włączyć specjalny tryb opodatkowania parków technologicznych na listę specjalnych trybów podatkowych Kodeksu Podatkowego Ukrainy (Rozdział XIV) i dla każdego projektu technoparków w terminie 5 lat (podczas działania specjalnego trybu innowacyjnej działalności) odnowić niebezpośrednie formy państwowej pomocy, które były stosowane przed 31.03.2005 roku.

Dla przedłużenia realizacji przez technoparki innowacyjnych projektów potrzebne jest możliwie szybkie wznowienie chociażby dwóch rodzajów niebezpośredniej państwowej pomocy, a mianowicie zwolnienie z opodatkowania dochodu przedsiębiorstw, zwolnienia z opodatkowania na specjalne rachunki uczestników technoparków i jego organu kierowniczego, a także stosowania weksla podatkowego na podatkowe zobowiązanie z podatku na dodany koszt z importu nowego sprzętu, urządzenia i akcesoriów montażowych doń z terminem zgłoszenia na 180 albo 360 kalendarzowy dzień z dnia nadania weksla organu celnego kontrola. Trzeba zabezpieczyć stabilność warunków działalności technoparków w części stosowania państwowej pomocy w ciągu całego okresu ważności specjalnego trybu innowacyjnej działalności, a w przypadku ich naruszenia, przewidzieć kompensacyjne mechanizmy dla technoparków, ich uczestników i wspólnych przedsiębiorstw [5].

Dzisiejszy system edukacji na Ukrainie jest systemem postsowieckim. Mamy bowiem do czynienia z instytucjami i stosunkami między nimi, które funkcjonowały w państwie powstałym na fundamencie byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Sytuację, która panuje na Ukrainie co do finansowania systemu edukacji wyższej, ocenia się jako katastroficzną. Trwa rujnacja istniejących szkół, natomiast nie odbywa się przekształcanie niepotrzebnych wyższych zakładów edukacji na te, które realnie są konieczne dla państwa. Oprócz tego objętość kosztów, które powinny na edukację wyższą wpływać z budżetu, zmniejsza się.

Problem państwa ukraińskiego polega na tym, że właśnie na państwowym poziomie nieobecne jest zupełnie rozumienie życiowej konieczności funkcjonowania konkurencyjnego systemu edukacji wyższej. W świecie przyjęto uważać tak: społeczeństwo nie zawsze rozumie konieczność rozwoju edukacji wyższej, dlatego to państwo za pomocą odpowiednich przepisów powinno podsuwać obywatelom myśl o konieczności osiągnięcia przez system edukacji wysokiego poziomu, a nie zmniejszać wydatki na edukację.

Według danych ze sprawozdania niezależnej międzynarodowej organizacji Światowego Forum Ekonomicznego (SFE) za 2007 rok, Ukraina wśród 145 państw świata ma takie wskaźniki co do edukacji: jakość wykształcenia podstawowego – 49. miejsce, dostęp do wyższej edukacji – 17. miejsce, jakość edukacji matematycznej i przyrodniczej – 44. miejsce, jakość systemu edukacyjnego – 47. miejsce [6].

Światowa praktyka nie zna wypadków stabilizowania wydatków za pomocą środków skierowanych na oszczędzanie kosztów. Można zastosować tymczasowe zmniejszenie kosztów, lecz skutkiem będzie strata osiągniętego poziomu rozwoju systemu edukacji kraju. Rozwinięte państwa planują coroczne zwiększanie kosztów na systemy edukacji (zwiększenie w absolutnych jednostkach).

Jeśli chodzi o alternatywne źródła finansowania edukacji i nauki na Ukrainie, to opinie na ten problem rozchodzą się. Istnieją argumenty na korzyść otrzymywania przez państwowe wyższe zakłady edukacyjne części prywatnych pieniędzy i innych zasobów:

a) konsument, który za coś płaci, odnosi się do towaru (nauczania) poważniej i efektywniej niż ten, który jest przekonany o jego pełnej «bezpłatności»;

b) wyższa autonomia zakładu, wolność manewru, stymulacja innowacji w celu lepszego uwzględnienia potrzeb i priorytetów studentów.

Lecz są znane i inne opinie fachowców, co skłania do skupienia, kiedy część budżetu państwowego jak zysku od wyższej edukacji wypłaca się zakładowi, a jego indywidualna część – bezpośrednio studentowi, żeby stymulować współzawodnictwo wśród wyższych zakładów edukacji.

Istnieją różne dostępne źródła dołączenia dodatkowych kosztów edukacyjnej dziedzinie. Bardzo prostą drogę nadejścia kosztów znalazła, na przykład, Francja, gdzie działa prawo o spłacie prywatnymi pracodawcami 0,5% funduszu pensji na terminatorstwo i przeszkolenie personelu. Firma może sama opłacić te koszty zakładom, które ona obrała, nie wydzielając kosztów w «ogólny kocioł», który nie zabezpiecza jej pożądanego wyniku. Analiza działania prawa «+ -0,5%» pokazuje, że i on jest nie idealny: praktycznie nigdy firmy nie skierowywały te koszty na przygotowanie studentów pierwszych kursów uniwersytetów. Najczęściej oni nieproporcjonalnie tracili się na specjalistyczne kursy, podwyższenia kwalifikacji personelu samych firm-płatników. Część profesury odezwała się na to prawo, dlatego, że wyszła na nowy rynek z «ponadwąskimi kursami» w granicach rozwiązania jednej z problemów konkretnej firmy.

Drugim źródłem dodatkowych kosztów są kontrakty na edukacyjno-informacyjne usługi szkół wyższych dla firm, kiedy firmy i szkoły wyższe podejmują kooperację i szukają korzystnych dla obu stron wariantów. Ta droga jest celowa wtedy, kiedy zarobionych pieniędzy wystarcza i na poparcie tradycyjnych kursów dla głównego kontyngentu studentów.

Trzecia droga jest znana – badania naukowe na zamówienie firm. Ten perspektywiczny i skomplikowany dla klasycznych uniwersytetów kurs dobrze jest naświetlony w prasie naukowej. Rozpowszechnionymi formami jego realizacji są «parki naukowe». To podejście również stwarza problemy różnego stopnia trudności (na przykład co do form własności intelektualnej), jednak ten rodzaj finansowego wsparcia szkół wyższych nieustannie rozwija się i doskonali.

Czwarta droga: pieniądze pochodzące z własności, ze sprzedaży terytorium, z wynajmu pomieszczeń, z nakładów środków uniwersytetu w różnych działaniach, z jego uczestnictwa w innej działalności finansowej. To zjawisko umiarkowanie wykorzystane, i nawet wśród profesorów nauk ekonomicznych doświadczenie jest tu niewielkie. Konieczne jest jednak nie odmawiać tworzenia w uniwersytetach małych przedsiębiorstw, które bezpośrednio będą pracowały na proces edukacyjny czy na badania naukowe.

Piąte źródło – ofiarodawcy. Można ich stymulować przez tworzenie klimatu społecznego uznania i pozytywnej oceny takiej działalności.

Szóste źródło – międzynarodowa pomoc, którą rozwinięte państwa co roku przekazują biednym krajom Afryki i Azji w celu rozwoju ich systemów edukacji. Doświadczenie przekonuje, że nakład kosztów na drukarnie, budowę szkół wyższych jest bardziej celowy aniżeli wyjazd służbowy rektorów i profesury dla przekazywania doświadczeń.

Podsumowanie. Realna dywersyfikacja źródeł finansowania wymaga, poza tym, stworzenia w szkołach wyższych specjalistycznej struktury i włączenia do sprawy wysoko wykwalifikowanych specjalistów zarządzania i marketingu. To może wywołać istotne wzburzenie w hierarchii wpływów wewnętrznej działalności uniwersytetów, co kolejny raz pokaże wzajemnie powiązaną strukturę wszystkich składowych szkoły wyższej. Konieczne jest, żeby każdy miał prawo przelewać podatek nie «do wspólnego worka», ale do konkretnego wyższego zakładu edukacyjnego, gdzie będą studiowały jego dzieci [7, s. 226-227].

Literatura:

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 р.» від 17.06.2004, № 1801-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 121 (від 1 липня).
2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28.12.2007, № 107-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=107-17>; Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 р.» від 26.12.2008, № 835-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=835-17>; Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 р.» від 27.04.2010, № 2154-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2154-17>.

3. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 р.» та деяких інших законодавчих актів України від 25.03.2005, № 2505-IV // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 58 (від 31 березня).

4. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (редакція від 31.03.2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=991-14&ed=20050331>.

5. Щодо державної допомоги діяльності технопарків в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/705/#_ftn1.

6. Інформаційно-аналітичні матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України щодо стану системи освіти України перед початком нового 2008–2009 навчального року, Київ, 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=46941&cat_id=46939.

7. Ілляшенко Т., Радіонова І. [w:] Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 226–227.

Отримано: 05 січня 2016 р.

Прорецензовано: 26 січня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Володін С. А. Концептуальні засади розвитку Національної академії аграрних наук України на інноваційній основі / С. А. Володін // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 34–39.

УДК 330.34.1:167.7

JEL-класифікація: В 49, О 33

Володін Сергій Анатолійович,д.е.н., академік-секретар Відділення наукового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії аграрних наук України**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ**

Розроблено концептуальні засади науково-організаційних перетворень системи НААН та її інноваційно-інвестиційного розвитку. Запропоновано порядок підтримки бюджетних установ національних наукових центрів, організацію роботи галузевих та регіональних науково-виробничих комплексів, механізм створення трансферно-технологічної підприємницької інфраструктури на науково-виробничій базі НААН.

Ключові слова: інноваційні провайдери, інноваційно-інвестиційний розвиток системи НААН, наукові парки, наукові та інноваційні центри, науково-виробнича база, реформування аграрної науки, технологічні кластери, трансферно-технологічна інфраструктура.

Володин Сергей Анатольевич,д.е.н., академик-секретар Отдела научного обеспечения инновационного развития
Национальной академии аграрных наук Украины**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
АГРАРНЫХ НАУК УКРАИНЫ НА ИННОВАЦИОННОЙ ОСНОВЕ**

Разработаны концептуальные основы научно-организационных преобразований системы НААН и её инновационно-инвестиционного развития. Предложен порядок поддержки бюджетных учреждений национальных научных центров, организация работы отраслевых и региональных научно-производственных комплексов, механизм создания трансферно-технологической предпринимательской инфраструктуры на научно-производственной базе комплексов НААН.

Ключевые слова: инновационные провайдеры, инновационно-инвестиционное развитие системы НААН, научные парки, научные и инновационные центры, научно-производственная база, регулирование аграрной науки, технологические кластеры, трансферно-технологическая инфраструктура.

Sergey Volodin,Doctor of Economics, Academician- Secretary of the Department of scientific support
Innovative Development of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine**CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR MIA ACAD NATIONAL AGRICULTURAL SCIENCES
OF UKRAINE BASED ON INNOVATION**

In the article there were developed the conceptual bases of scientific and organizational change of the NAAS's NAAS, its innovation and investment development. It was proposed the order support of the budgetary institutions national research centers, the organization of sector and regional scientific and industrial complexes, mechanism of forming the business transfer and technological infrastructure based on the scientific and industrial complexes of NAAS's.

Key words: innovation providers, innovation and investment development of the system NAAS, science parks, research and innovation centers, research and production base, regulation of agricultural science, technology clusters, and technology transfer infrastructure.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з досліджуваної теми. Проблематиці реформування вітчизняної науки присвятили низку праць такі автори: А. Загородній [8], Б. Патон [10] та ін. Стратегії реформування та розвитку аграрної науки присвячені роботи науковців НААН: Я. Гадзало [7], М. Зубець [5; 9] та ін.

Комплексне дослідження з питань інноваційного, інвестиційного, інтеграційного розвитку аграрної науки в ринкових умовах проводяться під керівництвом автора в Інституті інноваційного провайдингу НААН з 2003 р. [1–6].

Проте розвиток системи НААН на інноваційно-інвестиційних засадах опрацьовано не повною мірою, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є розробка концептуальних засад науково-організаційних перетворень та інноваційно-інвестиційного розвитку системи НААН. Завданням є обґрунтувати наукові, методологічні підходи та організаційні заходи щодо забезпечення розвитку системи академічної аграрної науки України в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор України, яка обрала європейський шлях розвитку, є провідним сегментом економіки з потужним потенціалом, що потребує інноваційних перетворень. Як доводить світовий досвід, у такій ситуації державі суттєво необхідним стає пошук адаптованого функціонування вітчизняної аграрної науки – чи не головного генеруючого важеля повноцінного функціонування агропромислового комплексу.

Аналіз засвідчив, що діючі державні джерела фінансування науки, які скорочуються щороку, практично унеможливають запровадження сучасних механізмів формування, створення, продажу та обігу інноваційних наукоємних продуктів на вітчизняному та зовнішньому ринках, залучення приватного капіталу, як це практикується в усьому світі.

В результаті науковці не отримують належних засобів та фінансування для реалізації своїх наукових задумів, а кінцевий продукт учених (сорт, технологія, вакцина, тощо) впроваджується не повною мірою, й не рідко з низьким ефектом як для держави, так і для авторів наукових розробок.

Пошук ефективної моделі розвитку аграрної науки базується на проведенні перетворень в академічному, освітянському, ринковому секторах АПК, однозначно має стосуватися оновлення (реформування) існуючої системи шляхом створення діючої науково-інноваційної моделі структури Національної академії аграрних наук України (НААН) із сучасними Національними науковими центрами, науково-дослідними інститутами, професійними інтелектуальними та виробничими центрами (кластерами) на основі державного та приватного фінансування, що дозволить реалізовувати як найбільш актуальні питання світової і національної науки, так і стратегічні програмні завдання Президента та Уряду України.

Проведені Інститутом інноваційного провайдингу наукові дослідження [1 – 6] довели, що сучасна наука впливає на науково-технічний процес в економіці, в тому числі аграрній, через економічну складову знань, тобто використання нематеріальних активів науково-технічних розробок, які мають комерційну цінність, а також матеріальних активів наукоємного виробництва. На часі зміцнення системи аграрної науки, особливо її академічного сектора, за рахунок підвищення ефективності комерціалізації результатів наукових досліджень, експериментально-виробничої діяльності в конкурентних умовах ринку. Реформування діяльності НААН має відбуватися в рамках реформи сільського господарства, рибальства та земельної реформи, передбачених дорожньою картою реалізації реформ у «Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», а також на виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників. Основними результативними показниками мають стати як світова наукова новизна публікацій, монографій, патентів, так і обсяг надходжень фінансів від реалізації наукоємної продукції при прогнозованій конкурентній собівартості науково-дослідного та експериментально-виробничого процесу.

В останні роки аграрна галузь економіки України є найбільш бюджетоутворювальною. Проте рівень технологічного забезпечення в ній не відповідає сучасним вимогам. Курс на підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва за рахунок впровадження інноваційних технологій, модернізації інфраструктури та залучення інвестицій в базові сектори АПК потребує кардинальних змін в системі аграрної науки (рис. 1).

Необхідно міняти систему функціонування та розвитку аграрної науки в сучасних економічних умовах, для цього треба подолати негативні тенденції і провести системні реформи на інноваційних ринково адаптованих засадах. З урахуванням визначеного Стратегією політичного курсу держави на децентралізацію влади, євроінтеграцію та розвиток самоврядування реформування НААН доцільно розглядати як складову реформування управління розвитком аграрного сектора України з чітким розмежуванням функцій, повноважень і відповідальності інституціональних складових системи управління. При цьому в рамках реалізації реформ Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» необхідно чітко визначити роль та місце НААН в системі управління аграрним сектором, яка в силу суспільного розподілу праці може бути сформульована наступним чином – «науково-інноваційне забезпечення розвитку аграрного сектору» [2].

Рис. 1. Розвиток системи НААН на інноваційній основі

На вирішення цієї проблеми націлено розроблену та затверджену в НААН Модель науково-організаційних перетворень та інноваційно-інвестиційного розвитку; необхідні стратегія, воля і послідовність дій щодо її повної реалізації в системі аграрної науки.

Потенціал НААН (за даними 2014 р.). До складу НААН входять 258 установ, підприємств, організацій, у тому числі 9 Національних наукових центрів, 30 науково-дослідних інститутів, 51 дослідна станція, 147 державних підприємств дослідних господарств. В Академії функціонують 11 наукових об'єктів, які мають статус Національного надбання.

У системі НААН працюють близько 21 тисячі осіб, з яких у наукових установах 8,4 тис, серед них наукових працівників 4,4 тисяч, у тому числі 336 докторів і 1627 кандидатів наук.

З огляду на існуючий потужний потенціал аграрної науки й наявність результатів наукових досліджень, що відповідають світовому рівню, основна проблема, яку потрібно вирішити в процесі реформування, – налагодити ефективний трансфер новачій шляхом формування системи сільськогосподарського дорадництва, створення ефективної інфраструктури, яка децентралізована і включає як форми малого інноваційного підприємництва (госпрозрахункові впроваджувальні підрозділи, малі інноваційні фірми при наукових установах тощо), так і науково-інноваційні центри та наукові парки, які їх поєднують і сприяють прискореній реалізації інноваційних проектів. Для взаємодії цих структур з сільгоспвиробниками, агросервісними формуваннями та між собою мають бути добре розвинуті економічні (договірні) форми співробітництва, в тому числі й на засадах державно-приватного партнерства: ліцензування, угоди про ноу-хау, комерційної концесії (франчайзингу), на надання консалтингових послуг, «на управління», про спільне підприємництво та інші форми кластерних науково-виробничих об'єднань.

Місце і роль академічної науки. Академія потужно представляє Україну у світовій науці, входить в когорту кращих міжнародних наукових інституцій, утримує банки світового значення генетичних ресурсів рослин, тварин, штамів, в академії збережено й зорганізовано науковий кадровий потенціал.

Академія забезпечує продовольчу безпеку України через пропозицію інноваційної продукції з часткою на вітчизняному ринку круп'яних культур на рівні 95%, озимої пшениці – 67%, племінних тварин в молочному скотарстві – 90%, свиней – 75% та ін. Потенціал Академії дозволив здійснити науковий супровід аграрної реформи в 1994–2004 рр., розроблення та реалізацію загальнодержавних і регіональних програм аграрного розвитку на новому етапі аграрної реформи. Академією сформовані в кожній області виставкові полігони, здійснюється науково-консалтингова робота з надання дорадчих послуг сільгоспвиробникам та підготовки кадрів для АПК.

Основні виклики. НААН фінансується за окремою статтею видатків з Державного бюджету України. Але в останні роки розмір цього фінансування не перевищував 50% від потреби.

Багаторічне обмеження фінансування призвело до фізичного і морального старіння наукових приладів, обладнання та іншої матеріально-технічної бази, низька оплата праці науковців приводить до кадрових втрат.

Експериментально-виробнича база НААН не витримує конкуренції в умовах відсутності державної підтримки при збереженні втручання державних структур в її роботу.

Галузева структура наукових установ недостатньо сконцентрована і спеціалізована, переважно продукує нові знання, фінансується за подушною системою і не витримує конкуренції на ринку інновацій. Частково втрачено регіональну структуру, яка потребує відновлення та запровадження системи міжрегіонального управління.

Маючи потужний земельний комплекс, Академія спроможна забезпечити свої науково-господарські потреби на рівні не менш як 2 грн. на 1 грн. бюджетних коштів за умов підвищення ефективності науково-інноваційної діяльності та удосконалення системи управління.

Модель реформування. Запропонована НААН Модель реформування акцентує увагу на двох основних напрямках:

- проведення науково-організаційних перетворень державної структури НААН;
- здійснення інноваційно-інвестиційного розвитку НААН на засадах державно-приватного партнерства шляхом утворення підприємницької інфраструктури.

Реалізація Моделі передбачає:

- удосконалення системи управління науковою та інноваційною діяльністю за програмно-цільовим методом;
- структурні перетворення системи наукових установ, їх експериментальної бази за ринковими орієнтирами;
- формування територіальної інфраструктури трансферних інноваційних центрів, регіональних науково-виробничих і підприємницьких комплексів;
- запровадження взаємовигідного державно-приватного партнерства з економічно активними сегментами високотехнологічного агропромислового виробництва та наукоємного аграрного ринку.

Модель ґрунтується на державних пріоритетах, визначених Коаліційною угодою, програмою діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», діючій законодавчо-правовій базі у сфері відання майновим комплексом державних галузевих академій, а також у сфері наукової, інноваційної, інвестиційної діяльності, майнових відносин, господарювання, підприємництва, цільового режиму оподаткування сільськогосподарських підприємств і земельних відносин.

Передумови реформування НААН. Для успішного проведення реформ необхідно враховувати, що [4]:

- перетворення системи здійснюються за прозорими умовами, які унеможливають їх імітацію;
- проблеми ефективності науки знаходяться не стільки в площині продукування нових знань, скільки у створенні необхідної агропромислового виробництва інноваційної продукції;
- у системі НААН у 2002 році створено недержавний Інститут інноваційного провайдингу (експериментальний полігон науково-інноваційних перетворень на ринкових засадах), який упродовж останніх 10 років є провідним розробником і експертом з питань розвитку аграрної науки;
- перетворення системи на першому етапі може бути проведено в рамках діючого правового поля і статутних положень НААН;
- організаційно-правові зміни в майбутньому потребують прийняття пакету законодавчих рішень щодо особливостей корпоратизації та часткового роздержавлення експериментально-виробничої бази аграрної науки.

Стратегія реформи. Мета – підвищення ефективності аграрної науки шляхом:

- проведення структурних перетворень науково-організаційної системи, зменшення кількості бюджетних установ – затвердження пріоритетних напрямів наукових досліджень;
- реорганізації окремих наукових установ в госпрозрахункові галузеві та регіональні науково-виробничі комплекси;
- створення ринкової інфраструктури трансферу інновацій у формі Наукового парку на засадах державно-приватного партнерства;
- забезпечення інтеграції наукових установ в інноваційно-інвестиційно активні сегменти АПК в формі галузевих та регіональних науково-виробничих (технологічних) кластерів.

Структурні перетворення є основою реформи академічної системи, підготовчим етапом для її подальшого розвитку.

Напрями оптимізації наукових установ. За значущістю, рівнем наукової бази, впливом на розвиток агропромислового виробництва відрізняються типи наукових установ і форми їх оптимізації:

1. Стратегічні наукові установи (Національні наукові центри) за пріоритетними напрямками загальнодержавних та галузевих наукових проблем в аграрній сфері – наукові установи зі 100-відсотковим бюджетним фінансуванням як центри фундаментальних та прикладних досліджень, підпорядковані галузевим відділенням НААН;

2. Галузеві наукові установи (науково-методичні центри) за напрямками в рослинництві, тваринництві, зберіганні та переробці сільськогосподарської продукції – розвиваються як госпрозрахункові з обсягом бюджетного фінансування до 50% від потреби;

3. Регіональні наукові установи (науково-інноваційні центри) – утворюють територіально розгалужену науково-виробничу мережу НААН, що забезпечує освоєння та просування науково-технічних і інноваційних розробок в регіонах України за допомогою трансферних підприємницьких механізмів і виробничих кластерів (фінансуються до 20% за державними програмами, інше – надходження від реалізації ринково затребуваної продукції).

Рекомендації щодо перетворень наукових установ. Аналіз світового досвіду та знання проблем академічної системи дозволяють рекомендувати індикатори змін, які необхідно провести упродовж 5 років:

- бюджетних установ у складі Національних наукових центрів в результаті реформування має залишитися орієнтовно біля 30% від існуючої кількості установ, у тому числі шляхом укрупнення і спеціалізації; експериментально-дослідна база бюджетних установ потребує відповідну до завдань кількість землі для проведення наукових досліджень; бюджетні установи не мають займатися виробничою діяльністю;

- в галузеві госпрозрахункові науково-технологічні комплекси (які включають головну регіональну (галузеву) наукову установу, підпорядковані науково-дослідні установи регіону та державні підприємства дослідні господарства. Експериментально-технологічна база галузевих науково-виробничих комплексів (орієнтовно до 30% наукових установ) потребує закріплення за ними таких площ земельних угідь, які достатні для створення і розмноження насінневих та племінних ресурсів, відпрацювання іншої наукоємної продукції. Галузеві науково-виробничі комплекси не повинні займатися товарним виробництвом;

- решта наукових установ перетворюється в регіональні науково-виробничі госпрозрахункові комплекси універсального типу; їм передається земельний фонд, що залишився, для забезпечення виробничих випробовувань та впровадження науково-інноваційних розробок і продукції в регіонах; регіональні установи координуються через міжрегіональну мережу науково-інноваційних центрів і утворюють базу для трансферної інфраструктури і науково-виробничих кластерних формувань.

Для забезпечення ефективності науково-дослідного процесу, функціонування та розвитку галузевих і регіональних науково-виробничих комплексів встановлюються параметри розподілу земельного фонду НААН, які упродовж до 2020 року мають відповідати потребам фундаментальної і прикладної науки, селекційно-технологічних розробок та експериментально-виробничого впровадження.

Розвиток трансферної інфраструктури. У світовій практиці рух науково-технічних розробок і інноваційної продукції забезпечують трансферні мережі з використанням консалтингових механізмів технологічного та проектного менеджменту. Відповідна трансферно-технологічна інфраструктура може бути утворена на базі мережі регіональних науково-виробничих комплексів НААН шляхом:

- створення Наукового парку – керівної установи на засадах державно-приватного партнерства;
- формування в рамках Наукового парку мережі зональних трансферно-інноваційних центрів з трансферу інновацій та інвестицій;

- охоплення проектами Наукового парку діяльності регіональних науково-виробничих комплексів та зацікавлених галузевих установ НААН;

- розширення складу учасників проектів Наукового парку, залучення недержавних сільгосптоваровиробників, промислових і комерційних партнерів, кредиторів і інвесторів;

- співробітництва учасників в рамках кластерних проектів Наукового парку з галузовими науковими установами, навчальними закладами, іншими інтелектуальними центрами.

Створення Наукового парку потребує відпрацювання взаємодії органів управління проектами Наукового парку з Президією НААН, галузовими й регіональними науково-виробничими комплексами. Для координації учасників проектів Науковий парк створює мережу зональних інноваційних центрів, які забезпечують трансфер технологій і реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів на наукоємному аграрному ринку. Науковий парк, його інноваційні центри, науково-виробничі комплекси й акредитовані підприємницькі виробничі та комерційні формування утворюють трансферно-технологічну інфраструктуру, яка може виконувати функції експертизи та регулювання розвитку наукоємного аграрного ринку відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій» із наданням відповідних повноважень органам, відповідальним за здійснення державної політики в аграрній сфері.

Розвиток науково-виробничих кластерів. Конкурентоспроможність та динаміка розвитку трансферно-технологічної інфраструктури визначається кількістю залучених до спільної діяльності виконавців інноваційно-інвестиційних проектів, об'єднаних в галузеві і регіональні кластери (проектна кооперація).

На *першому етапі* Науковим парком відпрацьовується корпоративна схема спільної діяльності учасників інфраструктурної мережі, консалтинговий механізм функціонування трансферних інноваційних центрів з технологічного і проектного менеджменту, експертизи наукоємного ринку, трансферу інновацій і залучення інвестицій на основі затвердженої технологічної платформи Наукового парку.

На *другому етапі* Науковий парк формує кластерні об'єднання виробників наукоємної і суміжної товарної продукції, визначає об'єкти інвестиційного розвитку, формує в їх складі індустріальні парки,

в рамках яких реалізуються інвестиційні проекти з розвитку торгово-промислової бази високотехнологічного кооперованого виробництва (біотехнологічні, машинно-технологічні, переробні, логістичні комплекси).

На *третьому етапі* державні регіональні науково-виробничі комплекси, що входять до складу Наукового парку, мають бути корпоративізовані й об'єднані в акціонерні товариства, які конкурують на наукоємному аграрному ринку і мають перспективи подальшого інвестиційного розвитку без втрати для науково-інноваційної сфери.

Очікувані результати. Реалізація передбачених Концепцією заходів забезпечить:

- зменшення чисельності бюджетних установ і працівників бюджетної сфери;
- розвиток власної підприємницької мережі трансферно-технологічної інфраструктури, захист інтересів науки й виробництва через корпоративні права в спільних підприємствах;
- забезпечення присутності на ринку не менше 50% наукоємної продукції вітчизняного виробництва від загальної кількості пропозицій, запровадження механізмів експертизи та регулювання ринку технологій АПК;
- за рахунок створення умов для залучення й захисту інвестицій у розвиток матеріально-виробничої бази, корпоратизації й акціонування госпрозрахункових науково-виробничих комплексів з урахуванням інтересів держави, науки, виробництва;
- утворення фондів самофінансування академічної науки в обсязі, що не менш як удвічі перевищує обсяг бюджетного фінансування.
- відновлення економічної спроможності, реструктуризація і погашення боргових зобов'язань, зняття соціальної напруги та створення умов для подальшого розвитку експериментально-виробничої бази аграрної науки;
- зосередження інноваційного потенціалу науки, високотехнологічного виробництва і трансферно-технологічної інфраструктури на забезпечення конкурентоспроможності АПК, розвитку галузей і регіонів аграрного виробництва на інноваційній високоприбутковій основі.

Соціально-економічний ефект:

- держава отримує оновлену науку, адаптовану до ринкових вимог; конкурентоспроможну трансферно-технологічну інфраструктуру, пристосовану до потреб агропромислового виробництва та наукоємного аграрного ринку; навантаження на бюджет зменшується удвічі;
- наука має шанс утримати експериментальну базу, взяти участь у її частковій приватизації та розвитку, що підвищує можливість просування на ринку вітчизняної науково-інноваційної продукції на підприємницьких засадах, забезпечує соціальний захист науковців;
- бізнес (інвестиційний, виробничий, комерційний) отримує змогу входження в перспективні сегменти наукоємної аграрної сфери, успішно конкурувати з провідними компаніями світу на ринку генетичних, високотехнологічних та інших інтелектуальних ресурсів, ємність якого в АПК України складає 40 млрд. грн.

Література:

1. Володін С. А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку: [монографія] / С. А. Володін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с: іл. – Бібліогр.: С. 359–380.
2. Володін С. А. Модель інноваційного розвитку аграрної науки на прикладі системи НААН / С. А. Володін // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3. – С. 5–24.
3. Володін С. А. Інноваційний провайдинг на наукоємному аграрному ринку : теоретико-методологічні аспекти / С. А. Володін // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 9–20.
4. Володін С. А. Концепція інноваційного провайдингу на наукоємному ринку АПК / С. А. Володін. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 70 с.
5. Володін С. А. Науково-організаційна база інноваційного розвитку аграрної науки / М. В. Зубець, С. А. Володін // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 6. – С. 5–12.
6. Володін С. А. Реалізація інноваційного потенціалу аграрної науки : проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / С. А. Володін // Економіка АПК. 2011. – № 7. – С. 139–149.
7. Гадзало Я. М. Пропозиції щодо реформування Національної академії аграрних наук України / Я. М. Гадзало. – Режим доступу : www.apd-ukraine.de/images/NAAW_30.03.2015.pdf.
8. Загородній А. Г. Пропозиції Національної академії наук України щодо концепції реформування наукової сфери [Електронний ресурс] / А. Г. Загородній. – Режим доступу : kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=63066.
9. Зубець М. В. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК / М. В. Зубець, С. А. Володін // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 11. – С. 5–8.
10. Концепція розвитку Національної академії наук України на 2014-2023 рр. [Електронний ресурс] / за ред. Б. Є. Патона. – Режим доступу : nbuviar.gov.ua/images/nauka/2014/nauka03.pdf.

Отримано: 24 лютого 2016 р.

Прорецензовано: 16 березня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Дзюба Т. А. Способи мінімізації інвестиційних ризиків машинобудівних підприємств / Т. А. Дзюба // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 40–43.

УДК 658.152:330.322.001.13

JEL classification: L 64, G 110

Дзюба Тетяна Анатоліївна,

здобувач кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет

СПОСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена розгляду інвестиційних ризиків підприємств машинобудування та пошуку ефективних способів їх мінімізації. Разом із тим, автором розглянуто умови виникнення інвестиційних ризиків, а також фактори, що сприяють підвищенню ризику машинобудівних підприємств. Зазначаються основні підходи щодо зниження ступеня негативного впливу інвестиційних ризиків на діяльність підприємства. Своєю чергою, визначено основні принципи, яких повинно дотримуватись машинобудівне підприємство в процесі зменшення інвестиційних ризиків на підприємство.

Таким чином, визначено способи зниження ризиків інвестування в машинобудівні підприємства та запропоновано використовувати інструменти зменшення ризику інвестиційної діяльності машинобудівних підприємств.

Ключові слова: інвестиційний ризик, способи мінімізації інвестиційних ризиків, інвестиції, машинобудівне підприємство.

Дзюба Татьяна Анатольевна,

соискатель кафедры международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет

СПОСОБЫ МИНИМИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РИСКОВ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена рассмотрению инвестиционных рисков предприятий машиностроения и поиска эффективных способов их минимизации. Вместе с тем, автором рассмотрены условия возникновения инвестиционных рисков, а также факторы, способствующие повышению риска машиностроительных предприятий. Указываются основные подходы по снижению степени негативного влияния инвестиционных рисков на деятельность предприятия. В свою очередь, определены основные принципы, которых должно придерживаться машиностроительное предприятие в процессе уменьшения инвестиционных рисков на предприятие.

Таким образом, определены способы снижения рисков инвестирования в машиностроительные предприятия и предложено использовать инструменты уменьшения риска инвестиционной деятельности машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: инвестиционный риск, способы минимизации инвестиционных рисков, инвестиции, машиностроительное предприятие.

Tetiana Dziuba,

Postgraduate of International Economic Relations Department, Khmelnytskyi National University

WAYS OF RISK INVESTMENT MINIMIZATION OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The article deals with the investment risk of machine-building enterprises and finding the effective ways to minimize them. However, the author considers the conditions of investment risks and factors that contribute to the risk of machine-building enterprises. The main approaches to reducing the negative impact of investment risk in the enterprise are indicated. In turn, the basic principles to be followed in the process to reduce the risks to the enterprise are determined.

However, the tools to reduce the risk of machine-building enterprises are proposed to use.

Keywords: investment risk, ways to minimize investment risks, investment, investment, machine-building enterprise.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізаційних процесів та світової кризи діяльність машинобудівних підприємств України відбувається за умов підвищеного ризику, викликаного тривалою відсутністю оновлення основних засобів; інженерних технологій, що призвело практично до згорання робіт із розробки нових технологій; браку кваліфікованих управлінських кадрів, здатних ефективно організувати, контролювати та координувати діяльність підприємств; відсутності серйозних маркетингових досліджень для освоєння випуску нової продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам, що пов'язані з сутністю інвестиційних ризиків, їх оцінюванням, а також дослідженням їх впливу на діяльність промислових підприємств, присвя-

чено праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених: Р. В. Тучина, І. Т. Балабанової, А. Л. Бадалова, О. О. Удалих, В. В. Царьова, А. В. Круппи, Ю. М. Барташевської та інших. Незважаючи на суттєві напрацювання, потребують додаткового розгляду підходи до зменшення ступеня негативного впливу інвестиційного ризику при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів на підприємствах машинобудування.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є пошук способів мінімізації інвестиційного ризику машинобудівного підприємства в процесі здійснення ним інноваційно-інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на інвестиційну привабливість, українські підприємства залишаються для іноземних інвесторів такими, що мають високий рівень ризику. Тож для всіх сфер економічної діяльності України, і для машинобудівної галузі зокрема, потребує нагального вирішення проблема зменшення ступеня інвестиційного ризику машинобудівних підприємств.

Інвестиційний ризик машинобудівного підприємства найчастіше виникає в результаті неефективності організаційної та технологічної складової виробничого процесу й невизначеності зовнішнього середовища. Факторами, що сприяють підвищенню ризику машинобудівних підприємств, є бурхливий розвиток фінансових ринків, коливання в яких призводять до значних змін у реальному секторі економіки, і процес глобалізації світового господарства, в умовах якого національні економіки стають все менш захищеними від впливу економічних криз інших країн. Ступінь впливу ризику значно збільшується зі зростанням невизначеності факторів зовнішнього середовища, зміною ринкової кон'юнктури, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових технологій та інструментів фінансового менеджменту [1].

Для оновлення основних засобів та впровадження якісно нових видів продукції необхідні кошти, залучення яких у ринкових умовах покладається на саме підприємство. Воно повинно самостійно забезпечити створення резервів та залучення інвестиційних ресурсів, взаємодію з вітчизняними та закордонними інвесторами.

Мінімізація інвестиційних ризиків є невід'ємною частиною стратегічного планування і розвитку підприємства, що, своєю чергою, безпосереднім чином визначає її інвестиційну діяльність. Існує прямий зв'язок між інвестиційною діяльністю підприємства і діяльністю з мінімізації ризиків, при цьому мінімізація ризиків ведеться в рамках всього інвестиційного циклу – від планування до капітального будівництва і наступної експлуатації. Проте, на наш погляд, мінімізацію ризиків слід розглядати у більш широкому значенні. Вона повинна включати економічні, організаційні, правові та інші аспекти, які забезпечують ефективні управлінські рішення щодо інвестиційного розвитку підприємств та організацій. Способи мінімізації інвестиційних ризиків на підприємстві пов'язані із прийняттям рішень, а тому, як зазначає О. Нетикша [2], потребують дотримання певних принципів: командності – всі заходи з мінімізації ризиків проводяться всіма працівниками з дотриманням певних інструкцій; інформативності – інформація про ризикові події, що виникли в процесі реалізації інвестиційного проекту, повинна повідомлятися кожному працівнику, тобто бути доступною для всіх рівнів управління; прогнозування майбутніх подій в очікуванні найгіршого розвитку сценаріїв реалізації проекту дозволяє ідентифікувати потенційні проблеми до їх настання і розробити стратегії їх запобігання; інтеграція мінімізації ризиків у систему управління реалізації інвестиційного проекту для щоденних дій щодо запобігання ризикових ситуацій; документування всіх подій та ситуацій пов'язаних із ризиком, через створення бази даних ризиків.

Все це викликає необхідність єдиного розуміння щодо пошуку способів мінімізації інвестиційних ризиків машинобудівних підприємств. При цьому зауважимо, що загальноприйняте визначення або єдині підходи до визначення способів мінімізації інвестиційних ризиків у сучасній економічній літературі не формалізовані. Так, Р. В. Тучин [3, с. 7] вважає, що мінімізація інвестиційних ризиків є сукупністю принципів і методів реалізації інвестиційних рішень, які пов'язані зі зменшенням розбіжності інвестиційних ресурсів за кількістю, якістю та за часом їх залучення. Основною метою мінімізації є стійкий прогресивний розвиток підприємства в умовах мінливого навколишнього середовища. За визначенням І.Т. Балабанова [4, с. 13], зменшення ризику є системою управління ризиком і фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього управління. Інші вчені [5; 6, с. 129] констатують, що зменшення ступеня інвестиційного ризику є сукупністю інтегрованих підходів або методів, спрямованих на отримання підприємствами максимальних вигод від здійснення інвестиційної діяльності та нейтралізації ризиків.

Отже, можемо стверджувати, що всі автори розуміють під мінімізацією інвестиційних ризиків певні системні дії, спрямовані на зменшення ризику та максимізацію прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. При виборі конкретного способу мінімізації ризиків необхідно дотримуватись таких принципів [135, с. 180]: не можна ризикувати більше, ніж дозволяє власний капітал; не можна ризикувати більшим заради меншого; необхідно заздалегідь визначити ймовірні наслідки ризику; позитивне інвестиційне рішення необхідно приймати тільки за відсутності сумнівів, а якщо вони існують – від рішення потрібно відмовитися; завжди існує можливість отримання більше одного інвестиційного рішення, з яких необхідно обрати найкращий варіант.

Аргументами є те, що мінімізація інвестиційних ризиків має системний характер і потребує залучення всіх рівнів управління підприємством до мінімізації рівня ризику. Тож, на нашу думку, управління

інвестиційним ризиком є комплексом дій, спрямованих на виявлення та мінімізацію ризиків інвестиційного проекту, які реалізуються на всіх рівнях управління підприємством. Проте така позиція викликає необхідність вирішення питання визначення кількості та ієрархії рівнів мінімізації інвестиційних ризиків машинобудівного підприємства. Так, Р. В. Тучин [3, с. 9] та А. В. Круппа [8] виділяють стратегічне та тактичне управління інвестиційними ризиками підприємства щодо зменшення ступеня їх впливу на діяльність машинобудівного підприємства. На стратегічному рівні, за думкою авторів, вирішуються питання щодо інвестиційної безпеки підприємства, а на тактичному – щодо окремих проектів. На наш погляд, поєднання тільки цих рівнів управління не дозволить повною мірою оптимізувати інвестиційний ризик.

Разом із тим, від значення коефіцієнта ризику залежить прийняття рішень щодо реалізації інвестиційного проекту або використання методів мінімізації ризиків. Якщо рівень ризику мінімальний, малий або середній, то його враховують при здійсненні інвестиційної діяльності, але ніяких заходів захисту не застосовують. Якщо ж рівень ризику середній чи високий, то обирають і використовують способи мінімізації ризиків [7, с. 173]. До способів зниження ризиків інвестування в машинобудівні підприємства відносять: уникнення ризику, зниження його ступеня, збереження ризику за інвестором або передавання третім особам.

Уникнення ризику є ухиленням від заходу (проекту), пов'язаного з ризиком. Прикладом використання способу є призупинення виробництва певної продукції, відмова від сфери бізнесу, у якій є такі ризики, і вибір нової, де цих ризиків немає. Проте така стратегія означає і відмову від запропонованого проекту. Цей спосіб мінімізації ризиків ефективний, коли є велика ймовірність виникнення збитків [9, с. 54].

Зниження ступеня ризику передбачає заходи, які зменшують розміри втрат або ймовірність настання несприятливих подій. Використання цього способу ефективно в ситуації, коли очікується великий розмір можливого збитку. Найбільш уживаними прийомами зниження ризику є: підготовка інвестиційних проектів високої якості з певною гарантією одержання прибутку; диверсифікація ризику; проведення різних попереджувальних заходів тощо.

Збереження ризику за інвестором відбувається у випадках, коли він упевнений, що може за рахунок власних коштів відшкодувати можливу втрату капіталу. Використання такого способу виправдане у випадках коли: частота збитків невисока, а величина потенційних збитків невелика. Методами реалізації такої стратегії може бути самострахування, створення венчурних компаній або використання економічного прогнозування й моніторингу.

Передавання ризику третім особам означає залучення їх до відповідальності за ризик, наприклад, страхова компанія [10].

Разом із тим, до найбільш поширених у використанні відносять такі інструменти зменшення ризику машинобудівних підприємств: диверсифікація (розподіл інвестованих коштів між різними, не пов'язаними між собою об'єктами), страхування (захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання страхового випадку за рахунок страхового фонду), лімітація (установка граничних сум інвестованого капіталу), хеджування (метод страхування від настання несприятливих подій у майбутньому), а також придбання додаткової інформації (придбання інформації для запобігання та зменшення дії ризикових факторів). Використання кожного з інструментів потребує виконання певних умов (наприклад, додаткові витрати часу), які інвестор може не прийняти [11].

Висновки. Після виявлення рівня ризику інвестиційної діяльності машинобудівного підприємства необхідно визначити, чи є він припустимим і чи потрібно вживати заходи щодо його мінімізації. При цьому необхідно перевірити доцільність вибору способів мінімізації ризику відносно затрачуваних коштів та коштів, що будуть отримані в результаті інвестування в машинобудівні підприємства.

Таким чином, у процесі здійснення інвестиційної діяльності вирішенням завдання щодо інвестування є оптимальне співвідношення параметрів інвестиційного проекту «ризик–прибуток». Зрозуміло, що знайти ідеальне рішення «максимальний прибуток – мінімальний ризик» при цьому майже неможливо. Проте перспективи подальших досліджень полягають у пошуку науково-практичних та методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення інвестиційного потенціалу підприємств машинобудування.

Література

1. Неретина Е. А. Организация интегрированного риск-менеджмента на промышленном предприятии / Е. А. Неретина // Управление риском. – 2008. – № 4. – С. 55 – 62.
2. Нетыкша О. Управление рисками [Електронний ресурс] / О. Нетыкша // Финансовый директор. – 2004. – № 10. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/finance/fm097.html>
3. Тучин Р. В. Управление инвестиционными рисками : автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.05 / Р. В. Тучин. – Москва, 2007. – 18 с.
4. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.

5. Бадалов А. Л. Методы эффективного управления инвестиционными рисками компаний топливно-энергетического комплекса / А. Л. Бадалов // Управление риском. – 2008. – № 3. – С. 60–66.
6. Удалих О. О. Управління інвестиційною діяльністю: [навч. посібник] / О.О. Удалих. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 292 с.
7. Царев В. В. Оценка экономической эффективности инвестиций / В. В. Царев. – СПб. : Питер, 2004. – 464 с.
8. Круппа А. В. Формирование стратегии локализации рисков промышленного предприятия для повышения эффективности управления инвестиционными ресурсами и моделирования ресурсных потоков / А.В. Круппа // Транспортное дело России. – 2009. – № 3. – С. 78–81.
9. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент : [навч. посібник] / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка, 2004. – 200 с.
10. Барташевська Ю. М. Методи управління ризиками, пов'язаними з інвестиціями / Ю. М. Барташевська // II Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення». – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – С. 31–34.
11. Барташевська Ю. М. Характеристика методів мінімізації інвестиційних ризиків / Ю. М. Барташевська // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Стратегії стійкого розвитку економіки». – К. : Видавництво Європейського університету, 2011. – С. 272–275.

Отримано: 16 лютого 2016 р.

Прорецензовано: 29 лютого 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Климчук А. О. Методи мотивації персоналу на промислових підприємствах / А. О. Климчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 44–47.

УДК 331.101

JEL-класифікація: L 510, M 54

Климчук Альона Олегівна,

к.е.н., докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет

МЕТОДИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті доведено необхідність використання індивідуальних та групових методів мотивації персоналу, запровадження котрих призводить до зростання продуктивності діяльності підприємства, забезпечення зацікавленості працівників у збереженні робочого місця, задоволення своїх первинних та вторинних потреб, а також створення належних умов праці на промислових підприємствах. Здійснено аналіз чинників мотивації персоналу на іноземних підприємствах, а також визначено їх місце в системі мотивації працівників. Доведено, що саме комбінація економічних та нематеріальних методів мотивування працівників на промислових підприємствах може забезпечити ефективне зростання продуктивності праці на підприємстві та задовільнити власні економічні та нематеріальні потреби персоналу.

Ключові слова: мотивація, методи мотивації працівників, ефективність, економічні та нематеріальні методи мотивації.

Климчук Алёна Олеговна,

к.э.н., докторант кафедры международных экономических отношений,
Хмельницкий национальный университет

МЕТОДЫ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье доказана необходимость использования индивидуальных и групповых методов мотивации персонала, внедрение которых приводит к росту производительности деятельности предприятия, обеспечение заинтересованности работников в сохранении рабочего места, удовлетворения своих первичных и вторичных потребностей, а также создания надлежащих условий труда на промышленных предприятиях. Проведен анализ факторов мотивации труда персонала на иностранных предприятиях, а также определено их место в системе мотивации труда работников. Доказано, что именно комбинация экономических и нематериальных методов мотивации работников на промышленных предприятиях может обеспечить эффективный рост производительности труда на предприятии и удовлетворить собственные экономические и нематериальные потребности персонала.

Ключевые слова: мотивация персонала, методы мотивации работников, эффективность, экономические и нематериальные методы мотивации.

Klymchuk Alona Olehivna,

PhD in Economics, Doctoral student of International Economic Relations Department,
Khmelnitskyi National University

METHODS OF PERSONNEL MOTIVATION AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article proves the need for individual and group motivation techniques, the introduction of which increases the productivity of the enterprise, ensures the interest of employees in maintaining workplace, meets its primary and secondary needs, and creates the appropriate conditions in the industry. The analysis of the factors of personnel motivation in foreign enterprises their place in the motivation of employees are defined. It is proved that the combination of economic and intangible methods of employees motivation at the industrial enterprises can provide the efficient productivity growth and meet its own economic and non-material needs of personnel.

Key words: motivation, methods of employee motivation, efficiency, economic incentives and intangible methods.

Постановка проблеми. На сьогодні головною проблемою у запровадженні мотивації персоналу на промисловому підприємстві є розробка оптимальних методів мотивування, спрямованих на впровадження найбільш дієвих важелів впливу на персонал, розробку мотивуючих стимулів, які встановлюють зв'язок між оплатою праці працівників й ефективністю їх діяльності, а також спрямовані на задоволення потреб як робочого персоналу, так і керівників підприємства в цілому. Водночас через брак фінансування та необізнаність вищого керівництва та підлеглих, часто на промислових підприємствах неможливо запровадити переважну більшість методів мотивування працівників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пошук необхідних методів мотивації персоналу на промислових підприємствах досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як О. А. Грігінова, О. В. Дя-

чун, А. І. Єгоршин, А. В. Качина, А. М. Колот, Т. А. Костишина, В. М. Маслов, С. С. Фролов, Ф. П. Едерер, Г. Мансо, В. Мейсон, Е. Келлоу, С. К. Селден, Р. Л. Хенемен та інші.

Але головною проблемою сьогодення є відсутність оптимальної сукупності методів мотивації трудової діяльності працівників, яка відповідала б потребам керівників промислових підприємств. У сучасних умовах не буде ефективним використання вже існуючих методів мотивації персоналу, що ґрунтуються на зарубіжному досвіді та розраховані на високий рівень корпоративної єдності та фінансової стійкості на підприємствах. Ці методи потребують детального дослідження та адаптації до соціально-економічних умов, що склалися в нашій країні, особливостей національної економіки, галузевої приналежності підприємств, а також впливу на них факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є пошук найбільш дієвих методів мотивування персоналу на промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Результативність діяльності конкретного працівника визначається передусім індивідуальними можливостями й особистою зацікавленістю, а також усвідомленням його власної ролі в колективних зусиллях. Мотивація персоналу в ефективно діючому підприємстві повинна ґрунтуватися на гармонізації інтересів підприємства та персоналу. Саме таке підприємство може повністю та ефективно використати здібності менеджерів для реалізації власних цілей.

Підтвердженням того, що заробітна плата, як засіб мотивації персоналу в сучасних умовах відіграє ключову та домінуючу роль, є дослідження чинників мотивації, проведені американськими вченими на промислових підприємствах. На підставі результатів досліджень, проведених із метою удосконалення методів мотивації персоналу, можна стверджувати, що цінність праці персоналу залежить від ряду чинників, де перше місце займають можливості професійного зростання і просування по службі, а також рівень заробітної плати працівника (рис. 1.).

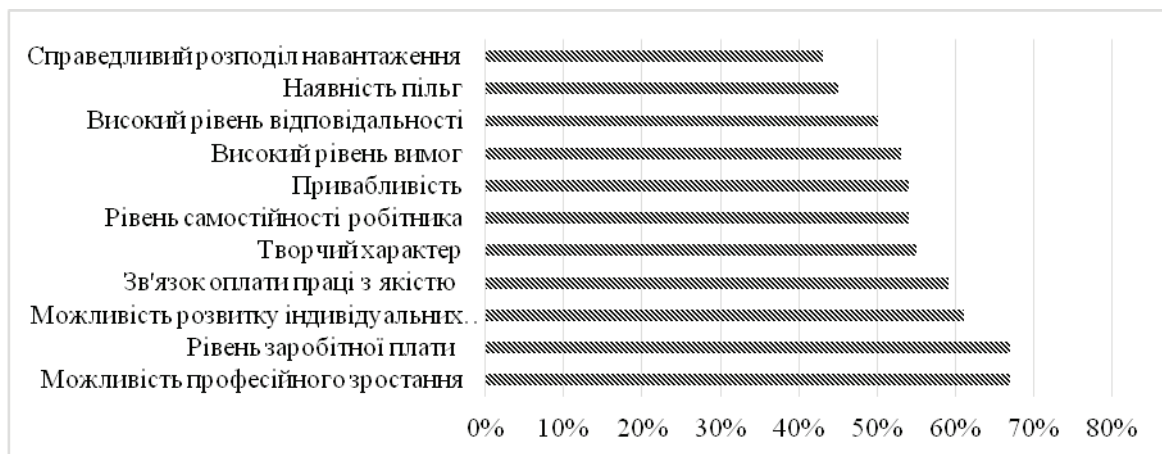

Рис. 1. Аналіз чинників мотивації персоналу на іноземних підприємствах [1, 2]

Виходячи із попередніх досліджень, найкращим стимулом персоналу до ефективної роботи є саме справедлива оцінка виконаного завдання. Але, якщо оцінювання здійснюється із запізненням, або праця оцінюється за стандартом і не враховуються індивідуальні результати, то мотивація персоналу буде поступово знижуватись. Що стосується премій за особливі досягнення або інші матеріальні винагороди, то їх розміри не повинні бути для колективу таємницею, щоб усі працівники могли переконатися, що ефективна праця, ініціатива, прагнення персоналу принести користь всіляко заохочуються керівництвом підприємства.

Разом із тим, за всієї ефективності та універсальності грошових заохочень, обмеження системи мотивації лише матеріальними стимулами не дасть підприємству бажаного результату. Варто враховувати, що персонал підприємства – це люди із різними життєвими цінностями та потребами. Більше того, матеріальні заохочення розраховуються на підставі результатів виконаної роботи і можуть змінюватись навіть у людей, що займають однакове положення в службовій ієрархії. Все це нерідко викликає невдоволення і мало сприяє створенню здорової атмосфери в колективі [1].

До нематеріальної мотивації відносять цілий комплекс аспектів – починаючи з самомотивації працівника й оцінки колегами його заслуг, і закінчуючи внутрішнім кліматом підприємства, можливістю проявити себе в різних аспектах діяльності підприємства, можливістю навчитися чомусь, що є корисним для самого працівника. Методи нематеріальної мотивації можуть застосовуватися до конкретного працівника або реалізовуватися опосередковано. До останньої відносять проведення спільних корпоративних заходів, а також надання різних пільг – так званого соціального пакета. На сьогоднішній день соцпакет є одним із найефективніших способів мотивації персоналу: це, наприклад, організація безкоштовного

харчування, медична страховка, оплата транспорту та мобільного зв'язку, пільгові або безкоштовні путівки в санаторії за станом здоров'я, а також можливість підвищити кваліфікацію або пройти навчання за рахунок підприємства [2].

Враховуючи проведений аналіз, нами запропоновано класифікацію, яка використовується в більшості випадків застосування методів мотивації персоналу підприємства (рис. 2.).

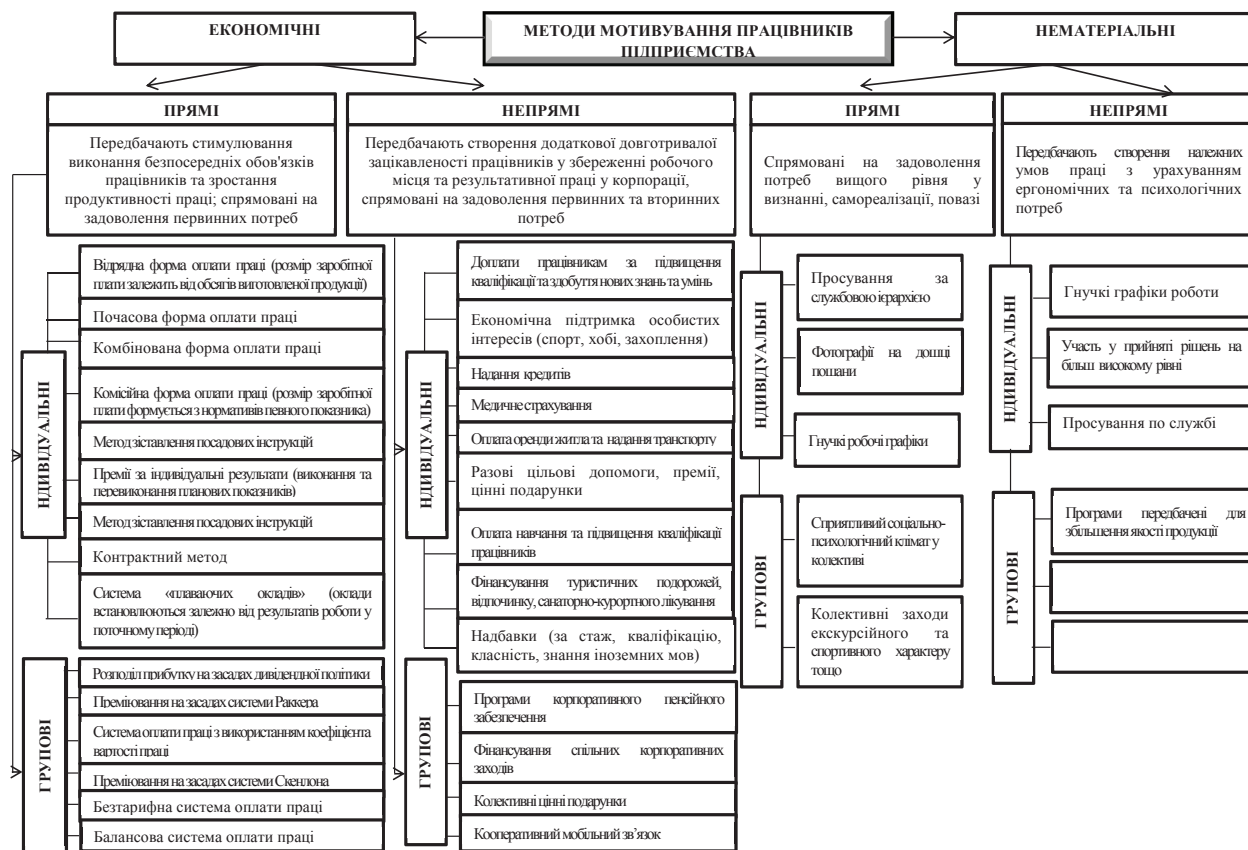

Рис. 2. Методи мотивації працівників промислового підприємства

Відповідно до приведеної вище схеми, методи мотивації персоналу пропонуємо поділити на економічні та нематеріальні, а за індивідуальними та груповими особливостями та сферами дії – на прямі та непрямі. Значення матеріальних стимулів зростає, якщо рівень забезпеченості працівників підприємств низький і, навпаки, знижується в разі істотного перевищення його середніх значень. Найчастіше матеріальні стимули пов'язуються з результатами праці окремого працівника, групи чи організації загалом. Заохочення працівників для досягнення цілей усього підприємства одержало досить значне поширення у світовій практиці у виді виплат річних премій усьому персоналу. У той же час оплата за результатами праці вимагає розробки методів його кількісної та якісної оцінки, що в ряді випадків пов'язано з великими труднощами [6, с. 86].

Як уже зазначалося, гроші, безумовно, є могутнім стимулом до праці. Однак варто мати на увазі, що люди сильно відрізняються за своїм ставленням до грошей, за своєю сприйнятливістю до цього виду стимулів (грошовий фактор становить лише 40% всієї системи мотивації, а її більшу частину займає нематеріальна мотивація [8, с. 55]). Крім того, найбільшою проблемою щодо грошових заохочень є те, що грошова мотивація за своєю природою є насичуваною і людина швидко звикає до нового, більш високого рівня оплати. Той рівень оплати, що ще вчора мотивував його на високу робочу віддачу, незабаром стає звичним і втрачає свою спонукальну силу.

Таким чином, розроблення дієвих методів мотивації персоналу на промислових підприємствах, які повинні поєднувати як матеріальне, так і нематеріальне стимулювання працівників, може забезпечити ефективне зростання продуктивності праці на підприємстві та задовільнити власні економічні та нематеріальні потреби персоналу.

Висновки. Отже, результати проведених досліджень дали підстави запропонувати економічні та нематеріальні методи мотивації персоналу на промислових підприємствах, які покликані забезпечити зростання продуктивності праці персоналу підприємства з метою досягнення поставлених стратегічних

цілей та дозволять отримати такі можливості: забезпечення на підприємстві клімату взаємної довіри, поваги і підтримки; сприяння залученню співробітників до прийняття рішень; встановлення чітких цілей і завдань, а також справедливих норм навантаження; зазначення компенсації та винагороди за конкретну роботу; компенсування витрат зусиль співробітників на основі оцінки їх внеску в результати роботи підприємства; підвищення заробітної плати та премій після закінчення поставленої роботи та інше. Подальші дослідження автора полягають у формуванні дієвого механізму, спрямованого на мотивацію та стимулювання персоналу на промислових підприємствах.

Література:

1. Досвід мотивації праці у розвинутих країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agro.ua.net/economics/documents/category-82/doc-242>.
2. Костюк О. Д. Сучасні інструменти мотивації персоналу / О. Д. Костюк // Вісник. Серія: Економічні науки. – Х., 2013. – С. 168–172.
3. Грігінова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина / О. А. Грігінова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.
4. Дундарь М. Психодиагностические методики для изучения мотивации человека / М. Дундарь // Менеджер по персоналу. – 2006. – № 6. – С. 50–57.
5. Дячун О. В. Організація, нормування та оплата праці / О. В. Дячуню – Львів, 2001. – 220 с.
6. Колот А. М. Мотивація, стимулювання и оцінка персоналу: навч. посібник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 1998. – 224 с.
7. Костишина Т. А. Ринкова трансформація оплати праці на підприємствах споживчої кооперації України: монографія / Т. А. Костишина. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. – 191 с.
8. Фролов С. С. Социология организаций / С. С. Фролов. – М. : Гардарики, 2001. – 384 с.

Отримано: 15 січня 2016 р.

Прорецензовано: 11 лютого 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Непочатенко О. О., Пташник С. А. Конкурентне середовище та напрями економічного розвитку сільськогосподарських підприємств / О. О. Непочатенко, С. А. Пташник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 48–54.

УДК 338.43.009.12

JEL-класифікація: Q

Непочатенко Олена Олександрівна,*доктор економічних наук, професор, ректор Уманського національного університету садівництва***Пташник Світлана Андріївна,***аспірантка Уманського національного університету садівництва*

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано сучасний стан конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств і розробка основних шляхів його покращення. Проведений аналіз стану сільського господарства Черкащини свідчить, що галузь є однією з провідних в економіці регіону, на її долю припадає близько п'ятої частини валового випуску продукції, товарів і послуг. Для підвищення конкурентної ситуації та ефективності роботи сільськогосподарських організацій, на нашу думку. Перш за все, необхідно створити дієвий економічний механізм шляхом здійснення державного регулювання і вдосконалення економічних відносин між партнерами в АПК.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентне середовище, державне регулювання, економічний розвиток.

Непочатенко Елена Александровна,*доктор экономических наук, профессор, ректор Уманского национального университета садоводства***Пташник Светлана Андреевна,***аспирантка Уманского национального университета садоводства*

КОНКУРЕНТНАЯ СРЕДА И НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проанализировано современное состояние конкурентной среды сельскохозяйственных предприятий и разработка основных путей его улучшения. Проведенный анализ состояния сельского хозяйства Черкасского региона свидетельствует, что отрасль является одной из ведущих в экономике региона, на ее долю приходится около пятой части валового выпуска продукции, товаров и услуг. Для повышения конкурентной ситуации и эффективности работы сельскохозяйственных организаций, по нашему мнению, в первую очередь необходимо создать действенный экономический механизм путем осуществления государственного регулирования и совершенствования экономических отношений между партнерами в АПК.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, конкурентная среда, государственное регулирование, экономическое развитие.

Nepochatenko Elena,*Doctor of Economics, Professor, Rector of Uman National University of Horticulture***Ptashnyk Svetlana,***postgraduate of Uman National University of Horticulture*

COMPETITIVE ENVIRONMENT AND AREAS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article analyzes the competitive environment of agricultural enterprises and the development of the main ways of its improvement. The analysis of the state of agriculture Cherkassy region shows that industry is one of the leading economy in the region, it accounts for about fifth of gross output, goods and services. To improve the competitive situation and efficiency of agricultural organizations, in our opinion, you first need to create an effective economic mechanism through government regulation and improvement of economic relations between the partners in agriculture.

Key words: farms, competitive environment, regulation, economic development.

Постановка проблеми. Діяльність сільськогосподарських підприємств у період зростання конкуренції окреслюється комплексністю взаємозв'язків і має складний характер. Стан ринків і конкурентне середовище підприємства постійно змінюються, що вимагає від них постійного пошуку додаткових конкурентних переваг. Відтак позиціонування підприємств агропромислового сектора України у гло-

бальному просторі полягає в тому, щоб сфокусувати увагу на основних проблемах національної конкурентоспроможності, що не можливо без аналізу сучасного стану конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти сучасного стану та проблеми формування й підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в Україні розглянуті в працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Серед них роботи таких українських та зарубіжних дослідників, як В. Бойко, В. Геєць, О. Гудзинський, С. Кваша, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мармоль, П. Саблук, В. Ситник, І. Топіха, Л. Худолій, О. Шпичак, Г. Черевко, М. Портер, П. Друкер, Ф. Котлер, М. Д. Гилка [5], Л. Євчук [6], Т. В. Божидарнік [7].

Мета і завдання дослідження. Метою статті є проаналізувати визначення сучасного стану конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств і розробка основних шляхів його покращення.

Виклад основного матеріалу. Черкаська область є однією з областей із найбільш розвинутим сільським господарством. За обсягом валової продукції область займає перше місце серед регіонів України [1, с. 14]. 3/4 земель Черкаської області – чорноземи, сільськогосподарські угіддя займають більше 69 % площі області, майже половина населення Черкащини (44,2 %) є сільським.

На сьогодні в АПК існує цілий ряд проблем, серед яких низька якість сировини для переробних підприємств, питання якості й конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва, значний моральний та фізичний знос основних засобів; це потребує проведення реконструкцій, заміни технологічного обладнання на більш сучасне, енергозберігаюче, що сприяє зниженню витрат виробництва, збільшенню обсягу продукції, яка виробляється, поліпшенню її якості, створює для підприємства умови функціонування в конкурентному середовищі.

Як видно з таблиці 1, різкої зміни в кількості діючих сільськогосподарських підприємств за останні три роки не відбулось. Станом на 2013 р. в області діяло 1890 сільськогосподарських підприємств. Переважаючою організаційно-правовою формою господарювання на селі є фермерські господарства, частка яких у загальній чисельності становить 63 %. На сьогодні фермерське господарство є прогресивною формою підприємницької діяльності в галузі сільського господарства Черкащини. Значне зростання кількості фермерських господарств сприяє процесу відтворення села та появи нових робочих місць, відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем на селі.

В умовах побудови ринкової моделі економіки ефективний розвиток агропромислового виробництва визначається діяльністю не лише сільськогосподарських підприємств, а й господарств населення, частка яких у виробництві сільськогосподарської продукції є вагомою.

Таблиця 1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у Черкаській області*

Організаційно-правова форма	2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	всього	% до заг. к-сті	всього	% до заг. к-сті	всього	% до заг. к-сті
Всього підприємств	1845	100	1856	100	1890	100
Господарські товариства	420	22,8	420	22,8	420	22,2
Приватні підприємства	155	8,4	153	8,1	153	8,1
Виробничі кооперативи	15	0,8	15	0,8	12	0,6
Фермерські господарства	1126	61,0	1143	61,6	1208	63
Державні підприємства	6	0,3	6	0,3	5	0,3
Підприємства інших форм господарювання	123	6,7	119	6,4	92	4,9

* Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Останніми роками зростає роль господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, про що свідчать дані рис. 1. Так, упродовж 2010–2013 рр. зросли обсяги валової продукції сільського господарства за категоріями господарств в 1,3 раза. Щодо господарств населення, то їх частка в структурі валової продукції сільського господарства становить 45,9 % (в 2013 р.), в тому числі частка господарств населення в продукції тваринництва становить 56,5 % (в 2013 р.) [2].

Серед сільськогосподарських підприємств області більшу частку займають недержавні підприємства, кількість яких із року в рік змінюється як у сторону збільшення, так і зменшення. Станом на 2013 р. їх частка становила 99% до загальної кількості підприємств. Частка державних сільськогосподарських підприємств з 2001 р. має тенденцію до зменшення й у 2013 р. становить менше 1% до загальної кількості. Основну частку сільськогосподарських підприємств становлять недержавні підприємства, з яких найбільша кількість у фермерському господарюванні.

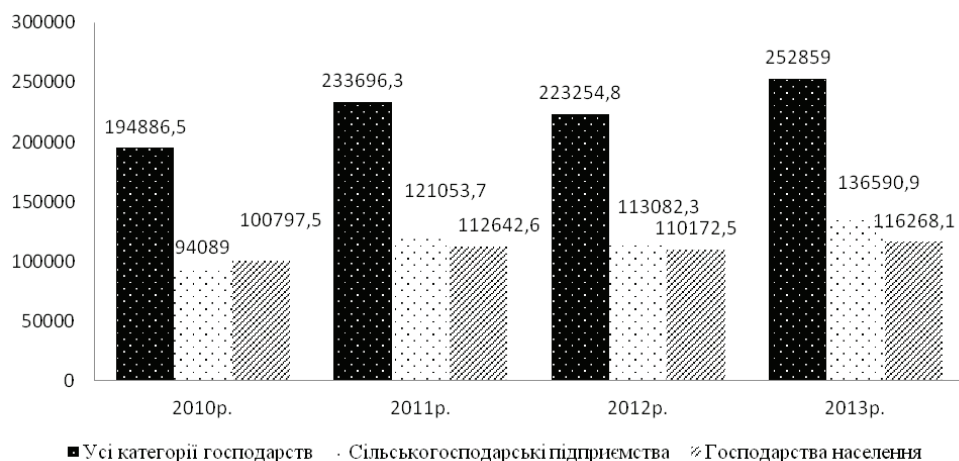

Рис. 1. Валова продукція сільського господарства за категоріями господарств*

* Джерело: розраховано автором за даними статистичного збірника «Сільське господарство України за 2013 рік»

У 2013 р. найбільша кількість сільськогосподарських підприємств була зосереджена в Маньківському (153), Уманському (136), Драбівському (124), Черкаському (123), Звенигородському (122) та Тальнівському (114) районах. Найменша кількість таких підприємств знаходиться в районах: Чигиринський, Шевченківський, Городищенський, Христинівський, Канівський. Очевидно, така ситуація є наслідком послабленої уваги держави до розгортання фермерського господарювання в регіонах (Рис 2).

Посівні площі в усіх категоріях господарств у 2013 р. становили 1203 тис.га і в порівнянні з 1990 р. з обороту виведена восьма частина посівних площ, або 105 тис.га

Рис. 2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за районами у 2013 році*

* Джерело: розраховано автором за даними головного управління статистики у Черкаській області.

Черкащина належить до регіону, в якому виробляється значна частина сільськогосподарської продукції України. За обсягом валової продукції область займає п'яте місце серед регіонів України і виробляє 5,9% загальнодержавного обсягу, хоча користується 3,5% площ сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські товаровиробники області за 2013 р. виробили валової продукції (у постійних цінах 2010р.) по 11821 грн. на одну особу і займали перше місце серед регіонів, у цілому по Україні – 5559 грн.; на 100 га сільськогосподарських угідь – теж перше місце, відповідно, по 1128,4 тис.грн та по 681,3 тис. грн.

Для більш детального аналізу та оцінки сучасного стану і визначення конкурентних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області вважаємо доцільним зосередити увагу на двох основних галузях сільського господарства – рослинництві й тваринництві. Тенденції обсягів і структури виробництва валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області мають галузеві особливості. Як показують дані таблиці 2, починаючи з 2000 р. відбулося поступове збільшення обсягів виробництва як продукції рослинництва, так і тваринництва. За досліджуваній період змінилося і співвідношення між галузями: якщо у 2000 р. питома вага продукції рослинництва в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становила

73,5%, то в 2010 р. – 51,6%. За 2000–2013 рр. обсяги виробництва валової продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах області зросли на 88,1%, тваринництва – на 134,5 порівняно з 2000 р.

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,2% від загального обсягу виробництва) традиційно належить продукції рослинництва (рис.3.). У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,7%, у господарствах населення – 63,4%. Загалом у 2014 р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010р.) на 177,4 млрд.грн., у т.ч. аграрними підприємствами – на 105,3 млрд. грн., господарствами населення – на 72,1 млрд. грн. Порівняно з 2013р. відбулося збільшення на 3,1% обсягів виробництва продукції рослинництва, у т.ч. в підприємствах – на 3,9%, у господарствах населення – на 1,9%.

Таблиця 2

Динаміка виробництва та структура валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

Роки	Валова продукція с/г у постійних цінах 2010 р.				
	Всього, млн. грн.	у тому числі:			
		продукція рослинництва		продукція тваринництва	
		млн.грн.	%	млн. грн.	%
2000	6532,8	4800,0	73,5	1732,8	26,5
2005	8257,1	5733,5	69,4	2523,6	30,6
2009	11809,4	6881,4	58,3	4928,0	41,7
2010	12318,3	6360,8	51,6	5957,5	48,4
2011	14489,1	8540,5	58,9	5948,6	41,1
2012	14028,8	8106,3	57,8	2922,5	20,8
2013	14946,9	9028,8	60,4	5918,1	39,6
2013 у % до 2000 р.	228,8	188,1	-13,1	341,5	+13,1
2005 р.	181,0	157,5	-9	234,5	+9

*Джерело: розраховано автором за даними статистичного щорічника «Черкаської області у 2013 році», с. 80.

У галузі тваринництва обсяг виробництва за 2014р. становив 75,5 млрд. грн., що на 2,0% більше порівняно з 2013р. Зростання відбулося за рахунок приросту виробництва на 4,6% в аграрних підприємствах, частка яких у загальному обсязі тваринницької продукції склала 44,9%. Господарства населення, які є основними виробниками продукції в цій галузі (41,6 млрд. грн., або 55,1%), утримали її виробництво на рівні 2013 р.

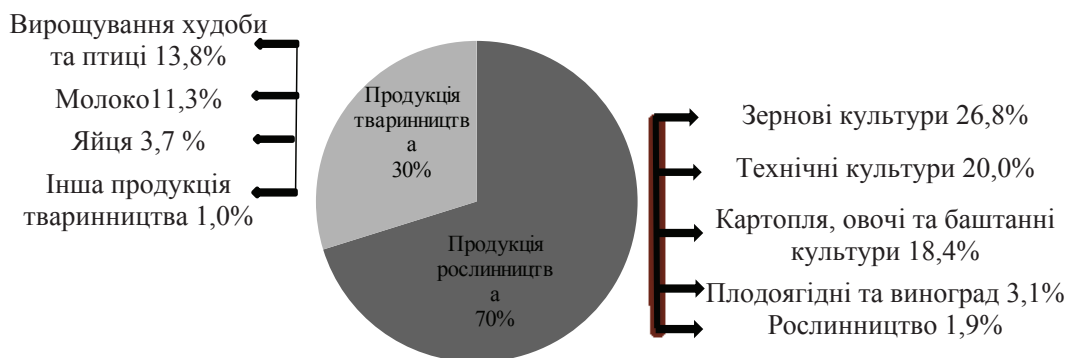

Рис. 3. Структура валової продукції сільського господарства в Україні у 2014 році*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3,4]

У сільськогосподарських підприємствах переважну частку посівів по Україні займали зернові (56,5%) та технічні культури (38,4%); у господарствах населення під зерновими знаходилось 49,6% посівів, під картоплею та овоче-баштанними – 21,6%, під кормовими культурами – 14,4%.

Найбільші прирости виробництва по Черкаській обл. були зафіксовані в галузі рослинництва по зернових та технічних культурах, в галузі тваринництва – з вирощування худоби, птиці та виробництву молока (табл. 3).

По виробництву зерна область у 2013 р. займала 4 місце серед регіонів України (6,4% загальнодержавного виробництва), по цукрових буряках (фабричних) 9 (4,5%), по соняшнику 11 (4,4%). Сільськогосподарськими товаровиробниками усіх форм власності і господарювання вирощено 171% зерна обсягу 1990 року, в 6 раз більше соняшнику, 102% картоплі, 113% овочів, але 12% цукрових буряків та 80% плодів і ягід.

Таблиця 3

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області у постійних цінах 2010р. ; млн.грн*

Вид продукції	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. у % до	
								2000 р.	2005 р.
Продукція сільського господарства	6532,8	8257,1	11809,4	12318,3	14489,1	14028,8	14946,9	228,8	181,0
Продукція рослинництва	4800,0	5733,5	6881,4	6360,8	8540,5	8106,3	9028,8	188,1	157,5
Зернові культури	1679,5	2646,0	3365,1	2667,3	4015,1	3513,2	4326,5	257,6	163,5
Технічні культури	641,6	1218,5	1580,5	1738,8	2167,6	2435,2	2510,7	319,3	206,0
Картопля, овочі та баштанні	1726,2	1661,4	1707,3	1567,6	1852,7	1695,6	1650,5	95,6	99,3
Плодогідні та виноград	165,5	116,1	125,0	154,2	196,3	163,0	260,5	157,4	224,4
Кормові культури	504,6	74,6	106,9	253,8	327,6	280,7	288,1	57,1	386,2
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	82,6	16,9	-3,4	-20,9	-18,8	18,6	-7,5	-9,1	-44,4
Продукція тваринництва	1732,8	2523,6	4928,0	5957,5	5948,6	5922,5	5918,1	314,5	234,5
Вирощування худоби та птиці	620,3	1262,5	3372,9	4275,8	4249,6	4153,5	4132,0	66,1	327,3
Молоко	901,1	1080,5	1205,5	1214,7	1176,7	1262,4	1295,1	143,7	119,9
Яйця	138,6	162,1	311,5	347,7	380,9	371,5	345,6	249,4	213,2
Вовна	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інша продукція	72,8	18,5	38,1	119,3	141,4	135,1	145,4	199,7	785,9

*Джерело: Статистичний щорічник «Черкаської області за 2013 рік», с. 78,112

Основною причиною зменшення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції є: в рослинництві – зменшення посівних площ та урожайність сільськогосподарських культур, у тваринництві – скорочення поголів'я та продуктивності худоби і птиці. Так, зменшення обсягів виробництва цукрового буряку, картоплі, плодів та ягід у Черкаській області пов'язане зі значним скороченням площ під цими культурами. У 2013 р. зібрана площа цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах області скоротилась проти рівня 2000 р. – у 4,3 рази, проти 2005 р. – у 3,7 рази, картоплі – в 2 рази та 1,5 рази відповідно, плодів та ягід – на 48,8 та 87,8% відповідно (табл. 4).

Аналіз даних за 2000–2013 рр. показує збільшення посівних площ під зерновими культурами та соняшником (у 2 рази). Це пов'язано із їх прибутковістю, яка є найбільша серед інших культур.

Таблиця 4

Зібрані площі та урожайність основних сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

Культура	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р.у% до	
								2000 р.	2005 р.
Зібрана площа, тис.га									
Зернові та зерновобобові	585,9	656,3	695,1	647,9	656,0	645,2	655,1	111,8	99,8
Насіння соняшнику	80,0	121,2	134,5	145,2	157,8	139,9	156,5	195,6	129,1
Цукровий буряк	48,5	42,7	17,7	35,4	38,3	31,7	11,4	23,5	26,7
Картопля	86,7	79,2	62,9	60,7	59,5	56,5	53,3	61,5	67,3
Овочі	22,1	19,8	21,0	20,3	21,7	21,7	22,0	99,5	111,1
Плодово-ягідні насаджен- ня в плодоносному віці	12,7	7,1	6,0	6,0	5,8	6,0	6,2	48,8	87,3
Урожайність, ц./з 1га									
Зернові та зерновобобові	27,2	33,8	46,0	39,1	57,3	51,3	62,1	В 2,3 р.	183,7
Насіння соняшнику	13,4	15,0	22,8	20,9	22,1	26,7	31,1	В 2,4 р.	В 2 р.
Цукровий буряк	177	293	341	276	375	452	422	В 2.3 р.	144

Картопля	109	117	132	125	156	134	140	128,4	119
Овочі	156	149	157	138	163	170	164	105,1	110
Плодово-ягідні насадження в плодоносному віці	29,5	33,9	47,3	61,9	67,5	73,0	89,0	В 3 р.	В 2,6 р.

*Джерело: Статистичний щорічник «Черкаської області за 2013 рік», с. 97,108

Уряд та аналітики прогнозують, що до 2020 виробництво зернових в Україні буде складати 80 млн.т на рік, а об'єм експорту 50 млн.т. Основний резерв для збільшення об'ємів виробництва проглядається у збільшенні урожайності. Так, за даними Міністерства сільського господарства США, урожайність кукурудзи в Канаді й США складає 9,59 т/га й 9,97 т/га відповідно, що на 50–56% більше, ніж в Україні. Згідно з даними Євростату, урожайність пшениці в Нідерландах складає 9,23 т/га, в Ірландії – 8,8 т/га, Німеччині – 7,98 т/га, Франції – 7,26 т/га, Чеській республіці – 4,32 т/га. Це на 27%-270% більше, ніж поточна врожайність даної зернової в Україні.

Збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах пов'язане головним чином з суттєвим зростанням поголів'я птиці. Так, за 2000–2013 рр. поголів'я худоби і птиці в цілому по області збільшилось у 3,6 р. При цьому поголів'я великої рогатої худоби скоротилось у 2 рази, корів – у 1,9 рази, а птиці виросло – у 4 рази (табл. 5).

Таблиця 5

Наявність поголів'я худоби і птиці та їх продуктивність в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області*

	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р.у % до	
							2005 р.	2000 р.
Поголів'я на кінець року, тис.голів:	6466,7	8193	27755,9	24648,2	26994,2	23689,3	В 2,9 р.	В 3,6 р.
ВРХ	422,5	281,8	208,8	203,9	212,6	209,1	74,1	49,5
у т.ч.: корів	188,7	137,1	95,4	93,5	94,1	95,0	69,3	50,3
Свиней	506,4	393,0	488,1	444,3	462,3	486,9	123,3	96,1
овець та кіз	62,7	53,1	39,3	39,6	39,6	38,7	72,9	61,7
птиці	5475,1	7465,1	27019,7	23960,4	26279,7	22954,6	В 3 р.	В 4 р.
Середньодобовий приріст на вирощуванні та відгодівлі, г:								
ВРХ	301	476	520	543	576	554	116,4	184
Свиней	118	289	365	384	390	407	140,8	В 3,4 р.
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	2389	3732	4682	4779	5257	5357	В 2,2 р.	В 1,4 р.
Середній річний настриг вовни від однієї вівці (у фізичній вазі), кг	1,6	1,1	0,6	0,4	0,4	0,3	18,8	27,3
Середня річна несучість курей-несучок, шт.	242	298	284	312	313	291	120,2	97,7

*Джерело: Сільське господарство Черкащини 2013 Головне управління статистики у Черкаській області; с. 82, 126.

Господарствами всіх категорій за 2013 р. вирощено 436,0 тис.т худоби та птиці, що дещо нижче обсягу попереднього року, і 153% обсягу 1990 р. Вирощування за цей період зросло за рахунок збільшення середньодобових приростів великої рогатої худоби на 10%, свиней – на 76% і становить, відповідно 554 і 407 грами.

Висновки. Таким чином, перераховані вище особливості та конкурентне середовище сільського господарства зумовлюють своєрідний характер дії в ньому загальних економічних законів, що, своєю чергою, впливає на організацію агропромислового виробництва. Для підвищення конкурентної ситуації та ефективності роботи сільськогосподарських організацій, на нашу думку, перш за все, необхідно створити дієвий економічний механізм шляхом здійснення державного регулювання і вдосконалення економічних відносин між партнерами в АПК. В умовах, що склалися, досягти цього можна лише шляхом вдосконалення цінової, податкової, кредитної політики щодо сільськогосподарських товаровиробників. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва повинно бути засноване на економічних чинниках: податкових і кредитних пільгах, цінових паритетах, інвестиціях безпосереднім виробникам тощо. Державні інвестиції в рамках цільових програм, перш за все, потрібно спрямовувати на підтримку і здійснення інноваційних проектів окремих підприємств і реконструкцію занепалих галузей сільського господарства.

Література:

1. Сільське господарство Черкащини 2010 : стат. зб. / За ред. В. П. Приймак – Черкаси : Головне управління статистики в Черкаській області, 2011. – 253 с.
2. Черненко Д. С. Роль господарств населення у виробництві продукції тваринництва / Д. С. Черненко // Ефективна економіка. – 2015. – № 3.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
4. Сільське господарство України. 2013 рік: зб. / Державна служба статистики України / За ред. Н. С. Влащенко. – 400 с.
5. Гилка М. Д. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та їх державна підтримка / М. Д. Гилка // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 78–83.
6. Євчук Л. Роль стратегій зростання в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / Л. Євчук // Економіст. – 2011. – № 9. – С. 14–17.
7. Божидарнік Т. В. Кластерний підхід як потужний інструмент стимулювання розвитку сільського господарства / Т. В. Божидарнік // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 133–138.

Отримано: 04 травня 2016 р.*Прорецензовано:* 17 травня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Осадча О. О. Інтелектуальний капітал як об'єкт генерування доходу фінансово-господарської діяльності / О. О. Осадча // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. – Острог : Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 55–59.

УДК:657.37

JEL-класифікація: M 41

Осадча Ольга Олексіївна,*к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕНЕРУВАННЯ ДОХОДУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На етапах впровадження інтегрованої звітності капітал відіграє важливу роль у формуванні фінансових результатів суб'єкта господарської діяльності. Мета дослідження полягає у вивченні проблемних аспектів обліково-аналітичного забезпечення нематеріальних елементів капіталу в умовах збалансованого національного розвитку. В роботі розкрито економічний зміст та критерії обліку інтелектуального капіталу, проаналізовано проблемні питання оцінювання його видів. Запропоновано методичні підходи оцінки використання інтелектуального капіталу в господарській діяльності через визначення форми економічної вигоди за результатами проведення відповідних операцій, а також через зменшення транзакційних витрат.

Ключові слова: економічна вигода, інтелектуальний капітал, людський капітал, соціальний капітал, інтегрована звітність, фінансовий результат, суб'єкт господарської діяльності.

Осадчая Ольга Алексеевна,*к.э.н., доцент, доцент кафедры учета и аудита Национального университета водного хозяйства и природопользования*

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ОБЪЕКТ ГЕНЕРИРОВАНИЯ ДОХОДА ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На этапах внедрения интегрированной отчетности капитал играет важную роль в формировании финансовых результатов субъекта хозяйственной деятельности. Цель исследования заключается в изучении проблемных аспектов учетно-аналитического обеспечения нематериальных элементов капитала в условиях сбалансированного национального развития. В работе раскрыто экономическое содержание и критерии учета интеллектуального капитала, проанализированы проблемные вопросы оценки его видов. Предложены методические подходы оценки интеллектуального капитала в хозяйственной деятельности путем определения формы экономической выгоды по результатам проведения соответствующих операций, а также из-за уменьшения транзакционных издержек.

Ключевые слова: экономическая выгода, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, социальный капитал, интегрированная отчетность, финансовый результат, субъект хозяйственной деятельности.

Olga Osadcha,*Ph.D in Economics, Associated Professor, National University of Water Management and Natural Resources Use*

INTELLECTUAL CAPITAL AS REVENUE GENERATION OBJECT OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY

In the area of integrated reporting capital plays an important role in shaping the financial results of the business entity. The purpose of the study is to examine the problematic aspects of accounting and analytical support elements of intangible capital in terms of balanced national development. The work reveals the economic content and intellectual capital accounting criteria, analyzes the issues estimation of its species. Methodical approaches to evaluate the use of intellectual capital in business by defining the form of economic benefits on the results of the operations, as well as by reducing transaction costs.

Keywords: economic benefits, intellectual capital, human capital, social capital, integrated reporting, financial results, business entity.

Постановка проблеми. Сучасний етап національного розвитку має ряд характерних ознак, зокрема: «сталий розвиток» – збалансований соціально-економічний та екологічний розвиток суспільства; «постіндустріальний розвиток» – розвиток на основі високих технологій тощо.

Облікову систему, яку ми використовуємо сьогодні, розроблено для потреб індустріальної ери. Не дивно, що вона часто виявляється неефективною при вирішенні завдань на етапах формування інформаційного суспільства. Процеси інтеграції фінансової та нефінансової інформації за результатами господарської діяльності (наприклад, соціальні та екологічні показники) в систему корпоративного обліку, в розрахунок

нової вартості складових ресурсного потенціалу суб'єкта (зокрема, власного капіталу) – невід'ємна умова результативності обліково-аналітичного забезпечення менеджерів різних рівнів управління.

Виникає необхідність пошуку та впровадження методологічно та організаційно нових об'єктів обліку, нових підходів до організації облікової роботи в цілому. Трансформаційні процеси в економіці зумовлюють впровадження інноваційних підходів щодо визнання в обліку та звітності різних форм вкладів у зареєстрований капітал із метою підсилення складових ресурсного потенціалу суб'єкта.

Об'єкти обліку в складі капіталу визначаються в залежності від підходів до їх класифікації. Доцільно розширити класифікацію капіталу за рахунок так званих «постіндустріальних об'єктів», що суттєво впливають на формування фінансового результату, його розподіл. Серед таких об'єктів бухгалтерського обліку, насамперед – інтелектуальний капітал.

В роботі шведських науковців Лейфа Едвінссона і Майкла Мелоуна «Інтелектуальний капітал. Визначення дійсної вартості компанії», яка була однією з перших щодо висвітлення даної наукової проблеми й має світове визнання, складовими інтелектуального капіталу визнано людський, організаційний та клієнтський види капіталу [24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань класифікації капіталу, обліку їх формування та використання присвячено роботи Ф. Ф. Бутинця [14], Т. В. Давидюк [1], С. М. Кафки [15], М. В. Кужельного [4], Є. В. Мниха [6], С. О. Левицької [4], Г. В. Нашкерської [11], В. К. Орлової [15], Ю. С. Цал-Цалка [19] та інших вітчизняних науковців. Потребують подальших досліджень критерії та оцінка визнання доходів від використання нематеріальних активів, що є основою інтелектуального капіталу суб'єкта в сучасних умовах господарювання.

Мета і завдання дослідження. Завдання дослідження полягає у вивченні класифікації інтелектуального капіталу як об'єкта обліку, його ролі у формуванні фінансових результатів діяльності підприємства, що передбачає: уточнення економічної сутності поняття «інтелектуальний капітал»; визначення місця та функцій інтелектуального капіталу в структурі капіталу суб'єкта господарювання; обґрунтування методичних та організаційних підходів обліку та оцінки його створення та використання.

Виклад основного матеріалу. В межах Концепції сталого розвитку актуалізується впровадження інтегрованої звітності (IR), що містить не лише показники фінансового стану суб'єкта, а й спрямована на аналіз та оцінку ефективності використання матеріальних і трудових ресурсів, інформування користувачів звітності про рівень соціальної відповідальності бізнесу.

Чільне місце серед зазначених показників займають нематеріальні активи суб'єкта, зокрема – елементи інтелектуального капіталу як визнана складова ресурсного потенціалу.

Інтелектуальний капітал визначається через ідентифікацію нематеріальних активів, заснованих на знаннях, що включають:

- інтелектуальну власність (патенти, авторські права, програмне забезпечення, ліцензії тощо);
- «організаційний капітал» – знання, системи, процедури й протоколи;
- нематеріальні активи, пов'язані з брендом і репутацією, створеною безпосередньо суб'єктом господарської діяльності.

Міжнародна облікова практика в інтегрованій звітності людський, соціальний і комунікативний капітал (клієнтський) розкриває самодостатніми видами капіталу. На основі диференціації форм та особливостей функціонування інтелектуального капіталу виділимо в його складі окремими об'єктами обліку: людський капітал; соціальний; комунікативний капітал [24; 25].

Людський капітал описується як компетенція людей, їхні здібності та досвід, мотивація до інновацій. Як об'єкт обліку, людський капітал підприємства визначається через справедливую вартість сукупності знань, умінь і навичок співробітників підприємства, витрати на отримання яких можуть приносити з часом відчутний прибуток і працівникам, і суб'єкту [2].

Соціальний капітал – позначення соціальних зв'язків, які можуть виступати ресурсом отримання суб'єктом економічних вигод. Для соціального капіталу характерно:

- є продуктом суспільного виробництва, матеріальних і, тим самим, класових практик, засобом досягнення групової солідарності;
- виступає не тільки і не стільки причиною економічних вигод, скільки проявом соціально-економічних умов та обставин;
- ідентифікується як груповий ресурс і не може бути виміряний на індивідуальному рівні [18].

Вперше поняття соціальний капітал щодо форми та способу відношень між людьми ввів П. Бурдьє [21]. Згодом воно було розвинено багатьма вченими. Підкреслюючи причетність соціального капіталу до розвитку господарських зв'язків, Дж. Коулман довів, що не тільки людина, але й організація є носієм соціального капіталу, обґрунтував важливу роль соціальних зв'язків між ринковими агентами [22].

Економічна роль його полягає в тому, що відповідні накопичення залишків зменшують трансакційні витрати, пов'язані з координацією спільної діяльності суб'єктів-партнерів, замінюючи контракти та інші формальні процедури (методи контролю) неформальними відносинами.

Комунікативний капітал – інститути і відносини в рамках спільнот і між ними, а також між групами зацікавлених сторін, здатність ділитися інформацією для підвищення індивідуального і колективного благополуччя. Цей вид капіталу включає: загальні норми, цінності та вихованість; відносини між основними зацікавленими сторонами, а також довіру і готовність до співпраці).

Російський науковець М. М. Хайкін дослідив функції соціального капіталу, що цілком характерні для інтелектуального, можуть бути інструментом визначення його балансової вартості. Зокрема, серед інших, виділимо наступні: інформаційна, функція обліку і контролю, економічна, функція інтелектуалізації та інноваційного розвитку економіки, функція відтворення людського капіталу [20].

На жаль, уніфікованих вимог щодо об'єктивності оцінки корисності інтелектуального капіталу не визначено. Як альтернатива – справедлива вартість нематеріального активу, що обліковується як власний або запозичений інтелектуальний капітал, може бути визначена на рівні вартості, що не перевищує відповідної справедливої, з урахуванням:

- понесених витрат на його формування (на підставі документального підтвердження);
- оцінки очікуваних економічних вигод за результатом його використання, погоджених між власником активу та керівництвом (власниками) суб'єкта.

Дохід від використання таких нематеріальних активів – компромісне питання підтвердження їх корисності, оскільки не завжди зумовлено надходженням грошових коштів або матеріальних та нематеріальних активів.

Заслуговує на увагу пропозиція польського науковця Петера Фредеріка використовувати для оцінювання інтелектуального капіталу (зокрема, його соціального виду) методи соціального обліку. Чистий соціальний капітал учений пропонує розраховувати як суму чистого соціального капіталу звітного періоду та поточного соціального чистого прибутку. Для визначення такого прибутку використовується така формула:

Соціальний чистий прибуток = Виручка – Витрати (комерційний облік) + Споживчий надлишок + Значення позитивних зовнішніх ефектів – Надлишок виробника внаслідок змін на ринках факторів виробництва – Величина негативних зовнішніх впливів (дані соціального обліку) [25].

Такий підхід вимагає впровадження управлінського обліку та внутрішньої управлінської звітності, в основі яких – центри відповідальності в розрізі видів (активів) інтелектуального капіталу.

Спираючись на принципи консерватизму, міжнародна практика бухгалтерського обліку обачно диференціює не тільки період визнання доходів, а також їх форму. За Міжнародними та Національними стандартами бухгалтерського обліку економічні вигоди – це потенційна можливість активів прямо або побічно сприяти припливу грошових коштів в організацію [8; 10; 12; 13].

Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку для державного сектора (МСБОДС) 23 «Дохід від необмінних операцій (податки і трансферти)» [9] та МСБОДС 9 «Дохід від операцій обміну» [10] дохід є валовим надходженням економічних вигод *чи потенціалу корисності*, коли чисті активи/ власний капітал зростають у результаті цього надходження, а не в результаті внесків власників. При цьому, потенціал корисності – *очікуваний результат діяльності*, визначений на основі професійного судження, відповідно обґрунтованого в рамках облікових принципів.

Потенціал корисності може бути виражений як у матеріальній формі, так і в нематеріальній – популяризація діяльності суб'єкта, позиціонування його іміджу, участь у реалізації державних соціальних (екологічних, культурно-історичних та ін.) програм.

Специфіка організаційно-правових форм господарювання передбачає визнання доходів через оцінку:

- матеріальної вигоди (економічна вигода) – одержана/нарахована економічна вигода за операціями господарської діяльності;
- соціально-економічного ефекту (CEE) – корисний результат, виражений у вартісній оцінці; потенціал корисності видів (операцій) діяльності суб'єкта, пов'язаний, першочергово, з виконанням заходів соціально-економічного розвитку, оцінений якісними характеристиками тощо [5].

З урахуванням специфіки використання досліджуваних активів доцільно розглянути ще один критерій корисності – дохід через зменшення трансакційних витрат.

Упродовж 2000–2011 рр. сума трансакційних витрат суб'єктів господарювання (крім банків та суб'єктів малого підприємництва), відображена у фінансовій звітності, зросла в 9 разів – від 50 млрд. грн. до 453,2 млрд. грн. Це на третину більше бюджетних видатків 2011 року. У порівнянні з ВВП (у фактичних цінах) за 2011 р. трансакційні витрати економіки, виявлені за даними бухгалтерського обліку, становили 34,5 %.

Крім того, відсутня оцінка нелегальних трансакційних витрат. Мінімальний їх розмір дорівнює обсягу тіньової економіки, що за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у 2011 р. становив 34% ВВП [3].

Трансакційні витрати сьогодні включають витрати на одержання необхідної інформації про ціни та якість товарів, а також витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та укладен-

ням угод, контролем за їх виконанням і юридичним захистом прав власника у разі їх порушення [18]. Трансакційними витратами є витрати, що забезпечують перехід прав власності з одних рук до інших і охорону цих прав. На відміну від трансформаційних витрат, вони не пов'язані із самим процесом створення вартості.

Можна виділити ряд основних трансакційних витрат по забезпеченню господарської діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Трансакційні витрати, які можливо оптимізувати на основі використання інтелектуального капіталу (розробка автора)

Висновки і перспектива подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: вітчизняний облік потребує реформування для того, щоб відповідати темпам суспільного розвитку. На етапах трансформації національної економіки інтегровану звітність доцільно посилити в питаннях розкриття нематеріальних активів через оцінку факторів їх впливу на фінансові результати суб'єкта господарювання.

Інтелектуальний капітал є досить складним, проте важливим об'єктом сучасної обліково-аналітичної системи суб'єкта господарської діяльності. В результаті впровадження таких нових об'єктів обліку, як людський, соціальний, комунікаційний капітал змінюватиметься його існуюча парадигма.

Реформація облікових концепцій вимагає злагодженої, глибокої та наполегливої роботи світового наукового співтовариства, адже від цього залежить ефективне існування бізнесу (перш за все, великого), а отже – всього суспільства.

Література:

1. Давидюк Т. В. Зміна концепції бухгалтерського обліку під впливом дії постіндустріальної економіки / Т. В. Давидюк // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – № 2(52). – С. 20–22.
2. Демчук О. М. Вплив людського фактора на ефективність діяльності підприємств сфери послуг : Дис. канд. екон. наук [Електронний ресурс] / О. М. Демчук. – 2004. – Режим доступу : <http://ebib.pp.ua/vliyanie-chelovecheskogo-faktora-effektivnost.html>.
3. Канцуров О. О. Інституціональні засади розвитку бухгалтерського обліку : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.09 [Електронний ресурс] / Олег Олександрович Канцуров. – К., 2015. – 33 с. – Режим доступу : <http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode>.
4. Кужельний М. В. Організація обліку : Підручник / М. В. Кужельний, С. О. Левицька. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
5. Левицька С. О. Фінансові результати господарської діяльності як об'єкти бухгалтерського обліку та менеджменту / С. О. Левицька // Науково-практичний журнал «Бухгалтерський облік і аудит». – № 12. – 2015. – С. 2–10.
6. Мних Є. В. Економічний аналіз : Підручник / Є. В. Мних. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с. – С. 280–290.
7. МСБОДС 1 «Подання фінансових звітів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/.../МСБО_18.pdf
8. М(С)БО «Доходи» (International Financial Reporting Standards) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=240945.
9. МСБОДС 23 «Дохід від необмінних операцій (податки і трансферти)» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>

10. МСБОДС 9 «Дохід від операцій обміну» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>.
11. Нашкерська Г. В. Фінансовий облік : [Навч. посіб.] / Г. В. Нашкерська. – К. : Кондор, 2005. – 503 с. – С. 458–460.
12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи» : Наказ Міністерства фінансів України 24.12.2010 № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України 18.05.2012 № 568 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
14. Організація бухгалтерського обліку : Підручник / За ред. Ф. Ф. Бутинця. – 3-є видання. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – С. 240–244.
15. Орлова В. К. Бухгалтерський облік на підприємства газової промисловості : навчальний посібник / В. К. Орлова, С. М. Кафка / За редю В. К. Орлової С. М. Кафки. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. – С. 350–360.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 року № 290 (з чинними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318 (з чинними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
18. Трансакційні витрати. Соціальний капітал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Трансакційні витрати. Соціальний капітал](http://uk.wikipedia.org/wiki/Трансакційні_витрати._Соціальний_капітал).
19. Цал-Уалко Ю. С. Оцінка ринкової вартості підприємства в системі інформаційних ресурсів бухгалтерських рахунків. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз у сучасній економічній науці та практиці : зб. матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції / Ю. С. Цал-Уалко. – 3–4 квітня 2014 р. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 186–190.
20. Хайкин М. М. Социальный капитал и социальные сети / М. М. Хайкин, А. Б. Крутик // Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент». – 2014. – №. 1. – Том 8. – С. 85–92.
21. Bourdieu P. The forms of capital [Electronic Resource] / P. Bourdieu // Handbook of theory and research for sociology of Education. Ed. by J. Richardson. – New York : Greenwood Press, 1986. – Access mode : <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Bourdieu-Forms-of-Capital.pdf>.
22. Friedrich P. Determining Social Capital by Social Accounting / P. Friedrich // Institute of Economic Research Working Papers. The paper submitted to VIIIth International conference on applied economics contemporary issues in economy under the title Market or government? – 2015. – №. 1.
23. Gleeson-White J. How a Potter Took Accounting Into the Industrial Age [Electronic Resource] / J. Gleeson-White. – Access mode : <http://www.bloomberg.com/news/2013-04-18/how-a-potter-took-accounting-into-the-industrial>.
24. Edvinsson L. Intellectual capital : realizing your company true value by finding its hidden roots / L. Edvinsson, Michael S. Malone. – USA, NY : HarperCollins Publishers, Inc., 1997. – 225 p.
25. OECD Insights. Human Capital : How what you know shapes your life [Electronic Resource]. – OECD, 2007. – 147 p. – Access mode : <http://www.oecd.org/insights/humancapital>.

Отримано: 11 січня 2016 р.

Прорецензовано: 26 січня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Сас О. О. Природничо-ринкова концепція управління в аграрних підприємствах / О. О. Сас // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 60–63.

УДК 338.242.2

JEL-класифікація M11, Q13

Сас Олександр Олександрович,

аспірант, асистент кафедри економіки агропромислових формувань
ДВНЗ «Київський національний університет ім. В. Гетьмана»

ПРИРОДНИЧО-РИНКОВА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто сучасні концептуальні підходи щодо управління аграрними підприємствами. На основі базових економічних теорій, фізичної економіки та теорії трудової вартості, розкрито природну, субстанціональну суть управління на підприємстві. Наведено універсальну схему розробки методів та прикладних інструментів управління.

Ключові слова: природничо-ринкова концепція, управління, концепції управління, агропромислові формування, агрохолдинги.

Сас Александр Александрович,

аспирант, ассистент кафедры экономика агропромышленных формирований
ГВНЗ «Киевский национальный экономический университет им. В.Гетьмана»

ЕСТЕСТВЕННО-РЫНОЧНАЯ КОНЦЕПЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрены современные концептуальные подходы к управлению аграрными предприятиями. На основе базовых экономических теорий, физической экономики и теории трудовой стоимости, раскрыто естественную, субстанциональную суть управления на предприятии. Приведена универсальная схема разработки методов и прикладных инструментов управления.

Ключевые слова: естественно-рыночная концепция, управления, концепции управления, агропромышленные формирования, агрохолдинги.

Oleksandr Sas,

Ph.D. student, assistant of the Agroindustrial Sector Economics Faculty «Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman self-governing (autonomous) research university»

NATURAL-MARKET CONCEPT OF MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

The modern conceptual approaches to management of agricultural enterprises are considered in the article. On the basis of the basic economic theories, the physical economy and the labor theory of value, is disclosed the natural and the substantial essence of enterprise management. Provided the universal scheme of methods development and applied instruments of management.

Keywords: natural and market concept, management, concepts of management, agro-industrial formations, agricultural holdings або (agroholding).

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розглядаючи питання управління в аграрних підприємствах, ми виходимо не лише з класичної теорії ринкової економіки та існуючих теорій менеджменту, але й з теорії фізичної економіки, яка ґрунтується на природничих засадах. Вихідними теоретичними засадами фізичної економіки є вчення про виробництво чистого продукту (абсолютної додаткової вартості) за рахунок надлишку, який утворюється тільки у хліборобстві, а також закон збереження і перетворення енергії. Таким чином, у сільському господарстві створюється абсолютна додана вартість, а у промисловості відносна додана вартість. Якщо у сільському господарстві немає надлишків продовольства, то немає ніякої вартості і ніякого іншого виробництва, адже за цих умов настає голод і деградація суспільства. При цьому землю як ресурс не можна ставити в одному ряду з іншими засобами виробництва. У неї особлива роль – земля є первинним джерелом додаткової вартості [9, с. 38].

Земельний ресурс є одним з основних чотирьох ресурсів в агробізнесі поряд з капіталом, працею і підприємницькою діяльністю. Феноменом сучасного стану аграрного виробництва в Україні є існування так званих агрохолдингів, великотоварних, вертикально і горизонтально інтегрованих компаній, що орендують десятки й сотні тисяч гектарів сільськогосподарських земель, займаються переробкою сільськогосподарської продукції, виробництвом продуктів харчування та їх реалізацією. Виникає питан-

ня, чому саме в Україні, Росії [14], Казахстані існує феномен значної концентрації землі окремими підприємницькими структурами? Чому такої концентрації не спостерігається в розвинутих капіталістичних країнах, зокрема США, Канаді, країнах Європейського Союзу? Відповідь проста – у країнах, де ринкова економіка тільки формується, ринки є недосконалими, адже не створено відповідних інституційних та правових умов для їх ефективного функціонування. Так, сільськогосподарська земля в Україні, Росії, Казахстані є занадто дешевою, не існує легального, розвинутого її ринку. В цій ситуації для агрохолдингів відсутні проблеми з орендою значної кількості землі, і, фактично, сільськогосподарська земля не є лімітованим виробничим ресурсом. Обмежувати розміри агрохолдингів можуть інші виробничі ресурси, зокрема, капітал, праця, менеджмент. При цьому висококваліфікована праця є найдефіцитнішим ресурсом, зокрема праця механізаторів, операторів у тваринництві, менеджерів, особливо найвищого рівня. Тому на сьогодні вузьким місцем у діяльності агрохолдингів і чинником, що лімітує їх подальше розширення, є дефіцит висококваліфікованих кадрів і проблеми управління.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні засади управління досліджували такі класики, як Ф. Тейлор [11], М. Вебер [2], А. Файол [12], та ін. Проблематику стратегічного, антикризового, операційного, ощадного та інших підходів щодо управління підприємством досліджено в наукових роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема І. Ансофф [1], П. Коваль [5], та інші [13, с. 15].

Теоретичні та практичні дослідження науковців охоплюють питання від елементарних методів прийняття управлінських рішень до соціально-психологічних аспектів управління. Разом із тим, накопичена інформація, на нашу думку, не достатньо описує субстанціональну, природничу, базову концепції управління на аграрних підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування на засадах первинних економічних теорій природничої концепції управління в аграрних підприємствах, формулювання концептуальних засад щодо побудови процесів, розробки й коригування управлінських інструментів та рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші дослідження, які розглядають управління соціальними структурами, походять із часів Стародавнього Єгипту та Межиріччя, що акумулювали в собі рекомендації та філософію державного управління [4, с. 243]. Дослідження щодо управління підприємствами, уже з усіма набутими йому сучасними характерними рисами, з'являються в середині XIX століття. З цього часу дослідження просунулися та переплелися з різними суміжними науками. Починаючи від прагматики принципів наукового менеджменту Ф. Тейлора до соціально-психологічних, філософських підходів управління підприємством, не можливо знайти єдиної платформи, на якій би ці всі теорії «помістилися». Досліджуючи кожен концепцію окремо, знаходяться вагомі аргументи її достовірності: присутності в ній логіки, права «на життя» й використання на практиці. Своєю чергою, при ґрунтовному порівняльному аналізі підходів часто помічаються суперечності, що подеколи викликає когнітивний дисонанс у дослідника.

Оскільки автор не має наміру аналізувати конфліктність підходів у цих теоріях, то для спрощеного прикладу візьмемо дві найвідоміші концепції – «шести сигм» та «бережливого виробництва». Перша базується на понятті «якість», друга – на понятті «швидкість». Обидві концепції мають логіку та реальний ефект на рівні підприємств, оскільки були народжені у виробничих умовах. Але при їх аналізі виникає ряд питань: «Що ж первинне: якість чи швидкість? Для кого ця первинність і на кого орієнтуватися – на споживача чи інвестора?» Деякі спеціалісти скажуть, що ці підходи «чудово поєднуються» при імплементації на підприємстві, але тоді фактично створюється щось третє, що поєднує ці дві базові концепції в неповному вигляді.

Сформовані питання змушують звернутися до фізичної економіки та теорії трудової вартості як первинних теорій, на яких ґрунтується вся сучасна економічна теорія. ґрунтовне дослідження щодо твердження про первинність проводить М. Руденко в роботі «Енергія прогресу», в якій доводить, що способи вирішення будь-яких проблем людства, зокрема соціально-економічних, мають опиратися на закони світобудови, природи [9].

Значний внесок у дослідження питань фізичної економіки та можливостей застосування її підходів до теорії і практики сучасної ринкової економіки вніс американський економіст Ліндон Х. Ларуш [7]. На прикладі США він показав, що зростання ВВП країни не пов'язане зі зростанням реального життєвого рівня громадян. Починаючи з 1973 року і до сьогоднішнього часу майже всі показники реального виробництва товарів і послуг в розрахунку на душу населення і домогосподарство в США знижуються, тоді як ВВП зростає майже в геометричній прогресії.

Наукові доробки вчених, які розвивають фізичну економіку, пронизані думкою ергономічного поєднання природних процесів із процесами виробництва та ринку [3]. Аналогічно процес управління та його інструменти повинні відображати логіку природних процесів і не можуть бути відірваними від виробництва та ринку. Прикладом такої відірваності від реального виробництва може бути досліджений в іншій роботі, метод розрахунку собівартості приплоду у скотарстві. Суть його полягає у визначенні вартості 60-ти кормоднів основного стада. Ринкові умови змусили технологів формувати раціон дійної корови з

акцентом на нарощування кількості та підвищення якості молока, що суттєво підвищує вартість годівлі, але, по суті, немає ніякого відношення до приплоду. Відповідно, відбувається викривлення даних обліку відносно до реального процесу виробництва. Оскільки облікові дані формують засади, якими користується управлінець, то при їх недостовірності процес управління втрачає об'єктивність [10]. З цього приводу Л. Ларуш каже, що «спроби представити політичну економію А. Сміта, К. Маркса, Джона фон Неймана та ін. у формі, зручній для використання в управлінні економічними процесами (наприклад, такий, як метод обліку), веде до нав'язування ентропійної розрухи будь-якому економічному процесу, уміло регульованому таким способом» [7].

Не коректним буде стверджувати про невідповідність всіх розроблених методик розрахунку показників, чи то підходів щодо вирішення соціально-економічних проблем. Часто спеціаліст проникаючись поставленою перед собою задачею вирішує її правильно за рахунок «здорової» логіки, експериментально, способом «проб та помилок», або ж подеколи інстинктивно. Науковці, прихильники фізичної економіки, чітко розуміють, що повноцінне використання цієї теорії на даному етапі розвитку суспільства не можливе через відсутність техніко-технологічної можливості виміру ентропії глобально та кожної окремої операції. Попри це є актуальним використання первинних теорій для розробки або коригування уже існуючих релевантних прикладних методів та інструментів.

Так, Л. Ларуш [7] пропонує виражати діяльність людини відносно фізичних процесів виробництва і споживання. З цим тісно пов'язані такі види послуг, як освіта; медицина; класичні види витонченого мистецтва: поезія, драма, музика, живопис, скульптура і архітектура. Однак потреби в цих видах послуг повністю визначаються культурним рівнем, що лежить в основі послідовного зростання фізичного виміру продуктивності на душу населення і квадратний кілометр.

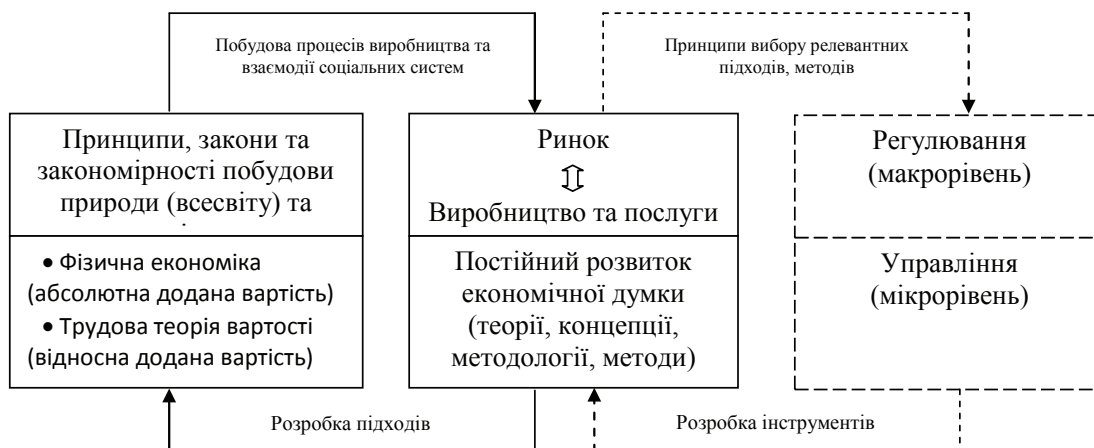

Рис. 1 Загальний спосіб розробки концепцій, методів та інструментів управління

Джерело: власна презентація

На рис. 1 схематично зображено загальний вигляд процесу розробки чи коригування існуючих методів та інструментів управління, які є універсальними для вирішення проблем будь-якого характеру. На «верхньому рівні» схеми маємо такий ланцюг: принципи та закони природи формують ринок як соціальну систему та диктують процеси виробництва; далі на основі першого етапу держава повинна своєчасно та коректно втручатися в цю діяльність способом регулювання. Своєю чергою, «нижній рівень» схеми у перших двох блоках слугує теоретико-методологічною базою для верхнього, а третій нижній уже є безпосередньо проблемним аспектом, який підлягає аналізу та розв'язку. Механізм згідно зі схемою, має такий характер:

По-перше, спеціаліст розробляє чи коригує інструменти звертаючись до набутих, адаптованих та релевантних знань;

По-друге, ці знання повинні ґрунтуватися на первинних теоріях.

З огляду на вищесказане, опираючись на первинні економічні теорії, можемо зробити висновок, що управління підприємством є формуванням виробничих та не виробничих процесів, їх взаємодії всередині організації та в глобальному соціально-економічному середовищі на основі принципів, законів та закономірностей природи. Таке формулювання цього поняття, відображає субстанціональну концепцію управління, яка слугує єдиною платформою для подальшого її дослідження та удосконалення.

Висновки:

1. Визначено основний проблемний фактор функціонування аграрних підприємств – праця, особливо менеджменту вищого рівня, що визнається найдефіцитнішим ресурсом.

2. Наведений приклад, на сучасних концепціях управління – «шести сигм» та «бережливого виробництва», – доводить відсутність єдиної субстанціональної основи в сучасній теорії менеджменту, яка би поєднувала весь набутий науковцями та практиками арсенал концепцій, методів, інструментів управління.

3. Наукові доробки вчених, що розвивають та адаптують теорію фізичної економіки до нинішньої системи взаємодії соціально-економічних структур дали змогу сформулювати універсальну схему розробки концепцій, методів та інструментів на основі принципів, законів та закономірностей світобудови (природи).

4. Сформульовано поняття «управління підприємством» як формування виробничих та не виробничих процесів, їх взаємодії всередині організації та в глобальному соціально-економічному середовищі на основі принципів, законів та закономірностей природи.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 302 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологич. мысль Запада)
3. Дем'яненко С. І. До питання теорії вартості / С. І. Дем'яненко // Актуальні проблеми економіки : Науковий економічний журнал. – 2011/2. – № 9. – С. 16–21.
4. Замазів О. В. Місце бізнес-адміністрування в системі управління виробничогосподарською діяльністю підприємства / О. В. Замазів // Вісник ЖДУ. – 2013. – № 1 (63) серія: Економічні науки. – С. 243–245.
5. Коваль П. В. Особливості управління аграрними підприємствами за концепцією ощадного виробництва. / П. В. Коваль // Економіка АПК. – 2012. – № 5 – С. 91–98.
6. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.
7. Ларуш Л. Физическая экономика как платоновская эпистемологическая основа всех отраслей человеческого знания / Л. Ларуш. – Москва : Шиллеровский Институт Науки и Культуры, Научная книга, 1997. – 70 с.
8. Литвин Ю. О. Формування та розвиток державної та регіональної системи управління агропромислового виробництва на інноваційній основі / Ю. О. Литвин // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 20. – С. 110–113.
9. Руденко М. Д. Енергія прогресу : Нариси з фізичної економії / М. Д. Руденко. – К. : Молодь, 1998. – 528 с.
10. Сас О.О. Удосконалення методики планування й обліку в галузі скотарства / О. О. Сас // Економіка АПК. – 2015. – № 1 – С. 106–113.
11. Тейлор Ф. Принципи наукового менеджменту / Ф. Тейлор ; Пер. з англ. – М. : Контроллінг, 1991. – 104 с.
12. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль ; Пер. с франц. – М. : Контроллінг, 1992. – 151 с.
13. Holler A. New Metrics for Value Based Management / A. Holler. – Dissertation European Business School, OestrichWinkel, 2009. – 209 p.
14. Rylko D. N. New agricultural operators, input markets and vertical sector coordination. IMEMO RAN. – Moscow, 28 p.; Rylko, D., 2000. «Operators farming» : a new sector in the Russian agriculture. The Russian economic barometer, 2000. – Vol. IX, № 2. – P. 11–19.
15. Digman L. A. Strategic Management : Concepts, Processes, Decisions / L. A. Digman. – 5th edition. Dame Publications INC, 1999.

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Отримано: 02 березня 2016 р.*Прорецензовано:* 23 березня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Герман Л. Т. Оцінка впливу соціальних факторів на глобальний економічний розвиток / Л. Т. Герман // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 65–70.

УДК 339.9:330.34:316.4

JEL-класифікація: F020, F290, O150

Герман Людмила Тарасівна,*аспірант Тернопільського національного економічного університету*

ОЦІНКА ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Обґрунтовано необхідність вирівнювання соціальної поляризації глобального економічного розвитку. Розкрито особливості соціальної політики при різних типах суспільств. Визначено дисбаланси глобального економічного розвитку та обґрунтовано причини ускладнення об'єктивної оцінки його соціальної дивергенції. Ідентифіковано соціальні чинники, які впливають на економічне зростання. Наголошено, що глобальний економічний розвиток набуває соціального спрямування. Запропоновано принципи побудови архітектури глобального економічного розвитку та новітні методи дослідження його соціальної конвергенції.

Ключові слова: глобальний економічний розвиток, економічне зростання, індустріальне та постіндустріальне суспільства, соціальна дивергенція, соціальний прогрес, соціальні чинники.

Герман Людмила Тарасовна,*аспірант Тернопольского национального экономического университета*

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА ГЛОБАЛЬНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Обоснована необходимость выравнивания социальной поляризации глобального экономического развития. Раскрыты особенности социальной политики при различных типах обществ. Определены дисбалансы глобального экономического развития и обоснованы причины осложнения объективной оценки его социальной дивергенции. Идентифицированы социальные факторы, влияющие на экономический рост. Отмечено, что глобальное экономическое развитие приобретает социальную направленность. Предложены принципы построения архитектуры глобального экономического развития и новейшие методы исследования его социальной конвергенции.

Ключевые слова: глобальное экономическое развитие, экономический рост, индустриальное и постиндустриальное общества, социальная дивергенция, социальный прогресс, социальные факторы.

Liudmyla Herman,*postgraduate of Ternopil National Economic University*

EVALUATION OF SOCIAL FACTORS INFLUENCE ON GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The necessity of global economic development social polarization adjustment has been substantiated. The features of social policies for different types of societies have been explored. Imbalances of global economic development have been investigated and causes of complication in objective assessment of social divergence have been substantiated. The author has identified social factors that affect economic growth. It has been emphasized that global economic development assumes a social direction. The building principles of the global economic development architecture and new methods of its social convergence have been suggested.

Key words: global economic development, economic growth, industrial and post-industrial society, social divergence, social progress, social factors.

Постановка проблеми. Розвиток глобалізації у всіх її іманентних формах прояву спрямований на забезпечення та узгодження інтересів країн світу. Зростання загроз глобальному економічному розвитку актуалізує потребу в розробці в найближче десятиліття довгострокової глобальної стратегії, яка охоплюватиме країни, локальні цивілізації та глобальну, з урахуванням умов екологічної стійкості, перспектив забезпечення населення природними та енергетичними ресурсами, продуктами харчування, соціального прогресу та зменшення поляризації доходів країн й рівнів їхнього розвитку. Існування глобальної цивілізації потребує діалогу між країнами на принципах партнерства і співробітництва, а сам розвиток неможливий без подолання соціальної дивергенції, яка поглиблюється.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття глобального розвитку є дискусійним в економічній науці та в частині економічної складової малодослідженим. Разом із тим, теоретико-методологічний

базис глобалізації вказує на міждисциплінарний характер процесів, які вона узагальнює, зокрема, вони є предметом таких наук, як економіка, соціологія, політологія, філософія та ін., тому глобальний економічний розвиток може бути розглянутий виключно через тріаду – «людина»–«природа»–«економіка». Важливу роль у теоретичному обґрунтуванні проблематики глобального економічного розвитку відіграють праці О. Білоруса, Дж. Бхагваті, І. Івашук, Н. Кравчук, В. Пантіна, Є. Савельєв, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, Я. Столярчук, А. Філіпенка, Ю. Яковця та ін. Але у вітчизняній науці відсутній єдиний підхід до розуміння соціальної дивергенції глобального економічного розвитку, недостатньо ідентифікованими є вказані тенденції, оцінка яких у наукових працях проводиться фрагментарно, що й актуалізує це дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення особливостей глобального розвитку та його соціалізації для різних типів суспільств, обґрунтування сучасних тенденцій соціалізації глобального економічного розвитку, проведення оцінки соціальної дивергенції глобального економічного розвитку та з'ясування соціальних характеристик, які впливають на економічне зростання в країнах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглядаючи глобальний економічний розвиток крізь типологію суспільства, яка є домінантною для країн, визначимо його особливості. В історії економічного розвитку країн сформовано три типи суспільств залежно від пріоритетних видів економічної діяльності, норм і принципів, які покладені в їх основу: традиційне (аграрне) суспільство, індустріальне, постіндустріальне. Для першого типу характерним було переважання традицій та соціальної солідарності, проте й неформальне регулювання соціальних та економічних відносин й екстенсивний розвиток, базований на аграрному виробництві та використанні природних ресурсів. Індустріальний тип виробництва ґрунтувався на промисловому розвитку, процесах урбанізації та характеризувався високими темпами економічного зростання. Економічне зростання при моніторингу особливостей розвитку виступає кількісним економічним показником, що вимірює обсяги ВВП, які припадають на одну особу. В період індустріального суспільства зростає роль промисловості та посилюється роль держави у вирішенні соціальних проблем. Свого максимального прояву цей тип суспільства досяг у післявоєнний період, коли відбулася економічна та соціальна консолідація країн, проте соціальні процеси стали похідними від економічних та технічного прогресу. Соціально-філософська концепція технологічного детермінізму, яка активно розвивалася на початку ХХ ст., аргументувала роль технологічних чинників у соціальному розвитку країн. Водночас сформовані в межах концепції напрямки досліджень виявилися абсолютно протилежними: представники течії технологічного евідемонізму дотримувалися позиції, що технічний прогрес є тим вирішальним чинником, що забезпечить добробут населення й автоматично подолає соціальну напругу в суспільстві та нерівномірний розподіл багатства; разом із тим, прихильники іншої течії – технічного алармізму стверджували про згубний вплив технічних факторів на соціальний та економічний розвиток суспільства, поглиблення існуючих соціально-економічних протиріч. Філософія технологічного детермінізму згодом лягла в основу більшості теорій розвитку [1], адже, як стверджують дослідники, поява та розвиток науки та техніки, а відтак і технологічний рух, детерміновані природними та соціальними закономірностями [2, с. 197].

У 40–60 рр. соціологи продовжили наукові розвідки, в яких намагалися знайти соціальні ефекти індустріалізації та напрями конвергенції країн задля формування єдиного суспільства. До основних теорій, які пояснюють роль науково-технічних факторів у розвитку країн відносять: теорію індустріального суспільства (Р. Арон), теорію стадій зростання У. Ростоу, теорію нового індустріального суспільства (Дж. Гелбрейт), теорію надіндустріального суспільства А. Тоффлера, теорію технотронного суспільства З. Бжезинського [2, с. 198]. Рушійні сили змін та відповідні етапи розвитку, які проходить кожне суспільство послідовно, були сформовані американським вченим У. Ростоу, який у праці «Стадії економічного зростання: економічний маніфест» виділив п'ять типів суспільства: традиційне, створення передумов для зрушень, зрушення, рух до зрілості, період масового споживання (акцент зміщено на сферу послуг), – і країни обирають можливі варіанти спрямування ресурсів на процеси розвитку: забезпечення безпеки й оборони, соціальна рівність та забезпеченість, надання послуг та виробництво товарів для високого класу споживачів. Більшість країн обрали стратегію активізації виробництва товарів масового споживання, але, як зазначав дослідник у праці «Політика і стадії зростання», така політика не дала очікуваних ефектів, бо мала своїми наслідками низькі темпи економічного зростання, зростання цін, підвищення рівня безробіття, негативний вплив виробництва на навколишнє середовище [3], що стає поштовхом до пошуку наступної стадії розвитку, в основі якої буде якість життя населення. Разом із тим, на практиці модель У. Ростоу виявилася неприйнятною і для країн із низьким рівнем розвитку та недостатніми ресурсами, адже описані ним процеси були характерними для розвинених європейських країн та США.

Першу наближену модель постіндустріального розвитку запропонував американський соціолог Д. Белл, розглядаючи історично зумовлені стадії розвитку: доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна. Основними ознаками постіндустріального суспільства є: зростання ролі теоретичного знання, зміна характеру праці (взаємодія між людьми), підвищення ролі науки, зростання класу носіїв знань, кі-

нець обмеженості благ та ін. [4]. У цей же період з'являються праці французького філософа та соціолога А. Турена, який визначає необхідність формування нового суспільства, в якому відбуваються серйозні структурні зміни, але виникають і соціальні протестні рухи. Професор О. Білорус пропонує парадигму глобального розвитку будувати на двох підходах: глобально-інтегрованому цивілізаційному та системоморфатійному, адже в постіндустріальних країнах спостерігається соціалізація розвитку, тоді, як не слід поширювати концепцію індустріалізації на весь світ, викреслюючи країни, які є на індустріальній і доіндустріальній стадії зі світової цивілізації не можливо [5].

Дисбаланси глобального економічного розвитку в останні десятиліття не дають країнам поштовху до вирівнювання їх позиціонування у глобальному просторі, тим більше, що в майбутньому прогнозується сповільнення темпів економічного зростання у світі, повільна динаміка світової торгівлі та падіння інвестиційної активності [6; 7]. Хоча такі чинники є деструктивними для вирівнювання соціального розвитку країн як складової глобального розвитку, проте для країн із ринками, що формуються, і які розвиваються, наведені показники розвитку набагато оптимістичніші, ніж для розвинених країн, які фактично вичерпали потенціал для зростання.

Дисбаланси у світовій економіці, попри всі негативні наслідки, залишаються вигідними для країн-лідерів, адже переформатування світового економічного порядку може: вивести на світовий ринок нових лідерів (як це вже відбулося з Китаєм); нівелювати роль міжнародних організацій у глобальному регулюванні; змінити ідеологічні та соціальні характеристики глобального розвитку; спровокувати хаос у міжнародних економічних відносинах, що потребують розробки новітніх механізмів та інструментів врегулювання, а жодна країна не готова взяти на себе таку відповідальність – змінити геополітичну карту світу.

Водночас неможливість вирішити глобальні проблеми зусиллями економічно розвинених країн розширює глобальну координацію, адже ідеї лібералізму, покладені в основу економічних реформ у XX ст. в більшості країн світу, виявилися неефективними з позицій захисту національних інтересів в умовах криз, а необхідні жорсткі важелі державного регулювання, і гео економічні суперечності поглиблюються геополітичними конфліктами. Зміна ідеології глобального економічного розвитку може стати єдиним оптимістичним варіантом виходу з циклічно-кризового стану світової економіки, хоча циклічність є загальною формою руху в природі і суспільстві [8]. Основними глобальними циклами, в межах яких виникають глобальні кризи, у XXI ст. виділяють такі: цивілізаційні, демографічні, екологічні, інноваційно-технологічні, економічні, геополітичні, соціокультурні [9].

Глибина й механізми прояву кризових явищ у національних економіках залежать від їх збалансованості та структурних особливостей (найважче адаптуватися країнам, у яких переважає середньо-технологічне виробництво та сировинний експорт), ресурсні обмеження. Зважаючи на вичерпність ресурсів, актуальною є проблема розподілу суспільних благ не лише у світі (де сформований так званий золотий мільярд на противагу регіонам з великим рівнем злиденності), а у й кожній окремо взятій країні. Як зазначають науковці, гіперболічна закономірність зростання чисельності населення до кінця XX ст., попри інші чинники, вважалася суттєвою загрозою глобальному економічному розвитку [10, с. 50, 70–89]. Водночас уже на початку XXI ст. спостерігається тенденція до депопуляції окремих країн (у кількісному і якісному вимірах).

Ще однією особливістю сучасних негативних тенденцій глобального економічного розвитку, які вже стали закономірністю, вважаємо ефект доміно, коли соціально-економічні проблеми однієї країни не наближують їх одна до одної в процесі вирішення, а створюють загрози для всього світу через недостатність консолідації зусиль вирішення (наприклад, проблеми бідності, голоду, хвороб та епідемій, нелегальної міграції та біженців) [11; 12; 13].

Невдалі спроби забезпечити глобальний розвиток за рахунок уніфікації вимог до залучення країн із різним рівнем розвитку призвели до деструктивних тенденцій у світовій економіці – відбувся так званий цивілізаційний мута-генез, що призвів до ще більшої деградації у соціальному й економічному вимірах бідних країн та зростання їх ресурсної залежності. Тому повністю поділяємо позицію, що повинні існувати розумні межі глобалізованості та автаркічності, лібералізму та етатизму, універсальності та специфічності, модернізму та традицій [14, с. 13].

В оцінці рівня соціалізації національних економік присутні дві крайності, які викривляють отримані в процесі дослідження результати як теоретичного, так практичного характеру: методологічний негативізм (недооцінка методу в процесі виконання роботи) і методологічна ейфорія (перебільшення значення методу для формулювання висновків або ж його спрощення). Щодо глобального розвитку та загалом дослідження глобалізації, то саме тут допускаються методологічні помилки, зокрема, такі: при розгляді глобалізації та глобального економічного розвитку основна увага приділяється двом підходам – неопозитивістському (де закладені принципи об'єктивізму та біхевіоризму) та нормативному, тоді як вони, на думку дослідників, не розкривають «суть, причини і протиріччя в процесі розвитку людської цивіліза-

ції» [15], не описують прогностичну реальність. Ще одна помилка в тому, що в багатьох дослідженнях ігнорується соціальний підхід до економічних процесів.

Водночас об'єктивність оцінки соціальної дивергенції глобального економічного розвитку ускладнюється й тим, що комплексно потрібно розглянути два, на перший погляд, самостійних, але взаємопов'язаних процеси – глобального розвитку та соціалізації, які в підсумку породжують соціальну дивергенцію і в той же час залежні від неї. Такі терміни, як «глобалізація», «економічний розвиток», «соціалізація», «соціальний добробут», не мають єдиного чітко визначеного та юридично підкріпленого тлумачення, тому їхня сутність розглядається науковцями на власне розуміння. У доповнення – сама хронологія глобалізації є досить дискусійним питанням. Ще одна складність полягає в нерівномірності досліджень різних напрямів глобалізації, де основний акцент робиться на економічній сфері, а такі, як культурна, ідеологічна та ін. залишаються поза увагою, але, як показує практика, саме вони формують передумови залучення країн до глобального економічного простору та визначають ті цінності, які закладені в національні стратегії. У підсумку це породжує фрагментарність наукових досліджень та не дозволяє ідентифікувати реальний стан глобального економічного розвитку та оцінити феномен соціальної дивергенції. Тим більше, глобальний економічний розвиток як процес характеризується внутрішніми протиріччями, одним із яких є конфлікт між гуманізацією економіки та капіталізацією, коли глобальна гегемонія капіталу (у т.ч. й через діяльність ТНК) створює виклики та загрози для соціально-економічного розвитку країн та присутня невідповідність економічних процесів потребам та інтересам людини й суспільства. Гуманізація економіки проявляється через: звільнення людей від страждань через брак необхідних благ (економічне звільнення); інтелектуалізацію праці та полегшення умов праці (технологічне звільнення); підвищення справедливості соціально-економічних відносин (соціальне звільнення); підвищення естетичних характеристик процесу праці, культурний прогрес, обмеження шкідливих виробництв та підтримка тих, які спрямовані на покращення навколишнього середовища (екологічна безпека) [16]. Саме гуманізація є відображення прогресу глобального економічного розвитку.

За допомогою програми STATISTICA (модуль Багатомірні адаптивні сплайни (MARSpline) проведено ідентифікацію соціальних чинників, які визначають кількісний вимір глобального економічного розвитку (ВВП у розрахунку на одну особу). Отримані в процесі розрахунку результати є підґрунтям для розробки країнами моделей поведінки за умови кризових явищ у світовій економіці, адже для оцінки було обрано два періоди – передкризовий 2007 р. та після кризовий 2014 р., щоби з'ясувати у який період які фактори мали найбільший вплив. У дослідженні вибірка охоплювала 142 країни, різних за рівнем економічного розвитку та регіональним розташуванням. Результуючим показником прийнято ВВП на одну особу, а за гіпотезу – вплив на нього соціальних факторів: x_1 – кількість інтернет-користувачів (на 100 жителів); x_2 – витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$; x_3 – населення, що має доступ до покращених санітарних норм, %; x_4 – очікувана тривалість життя при народженні; x_5 – індекс соціальної глобалізації; x_6 – індекс життєздатності екосистем; x_7 – індекс економічної свободи; x_8 – частка населення у віці 15-64 р. (%); x_9 – безробіття, %; x_{10} – дитяча смертність віком до 5 р. (на 1000); x_{11} – індекс материнської смертності (на 100000 народжених живими); x_{12} – індекс рівня освіти; x_{13} – індекс легкості ведення бізнесу. Значимі фактори та виявлені базові функції наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Фактори впливу на показник ВВП на одну особу

Рік	Рівняння мультифакторної регресії
2007 р.	ВВП на 1 особу, \$/за ПКС = 33217,3 – 212,5*max(0; кількість інтернет-користувачів (на 100 жителів) – 0,141 + 3773,4*max(0; частка населення у віці 15-64 р. (%) – 69,7) + 6,7*max(0; витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$ – 953,5) – 38,2*max(0; 953,5 – витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$) – 71215,8*max(0; індекс рівня освіти – 0,64) + 361,8*max(0; населення, що має доступ до покращених санітарних норм, % – 70,7) + 730,5*max(0; 10,3 – безробіття, %) – 1152,1*max(0; очікувана тривалість життя при народженні – 72,6) + 294,2*max(0; індекс економічної свободи – 52,0) + 119,5*max(0; 73,3 – індекс життєздатності екосистем)
2014 р.	ВВП на 1 особу, \$/за ПКС = 16451,5 + 194,1*max(0; кількість інтернет-користувачів (на 100 жителів) – 1,1 + 3461,0*max(0; частка населення у віці 15-64 р. (%) – 70,3) + 13,9*max(0; витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$ – 1203,8) – 23,2*max(0; 1203,8 – витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$) + 2705,7*max(0; 4,3 – безробіття) + 344,8*max(0; 76,8 – індекс легкості ведення бізнесу) – 97302,3*max(0; індекс рівня освіти – 0,77) + 511,3*max(0; індекс економічної свободи – 56,9) – 1843,6*max(0; очікувана тривалість життя при народженні – 72,97) – 10,6*max(0; витрати на охорону здоров'я на 1 особу, \$ – 2581,0)

Функції регресії показують залежності між залежною змінною (ВВП на одну особу) та незалежними (предикторними) змінними (соціальними показниками). Результати оцінки та дані статистики регресії за 2007 р. і 2014 рр. дали змогу виявити 10 базових функцій, у 2007 р. до значущих факторів належала кількість інтернет-користувачів та доступ населення до покращених санітарних норм, тоді як у 2014 р. вплив останнього фактору не було виявлено. Для обох періодів як в обстеженні, так і в прогнозованій моделі,

не виявлено впливу на ВВП на одну особу рівня соціальної глобалізації країн, дитячої та материнської смертності, хоча саме за останніми показниками вдалося досягти суттєвих позитивних результатів в досягненні Цілей розвитку тисячоліття [17].

Незважаючи на зусилля міжнародних організацій впродовж останніх десятиліть створити глобальну систему розвитку, країни світу демонструють поляризацію за рівнем соціалізації економічного розвитку, не всі вони за своїми соціально-економічними характеристиками та ціннісними орієнтирами розвитку можуть уміститися в розроблений стандарт вимог та зобов'язань, що в підсумку поглиблює суперечності розвитку. Окрім того, глобальний економічний розвиток перестає бути проблемою виключно економічного характеру, тому що це й питання економічного добробуту, охорони здоров'я та освіти, оплати праці та зайнятості, економічної стійкості, міграції, міжнародних фінансів та торгівлі, і т. п. Кожна з цих сфер має свою структуру та інституції регулювання на національному, регіональному та глобальних рівнях. Водночас глобальний економічний розвиток перестає бути виключно питаннями відання міжнародних організацій, адже, як показує практика, все більшу участь у вирішенні глобальних проблем (у т. ч. й соціального характеру) беруть громадяни (через громадські організації та рухи); міжнародні корпорації (транснаціоналізація підтверджує зростання ролі ТНК у глобальному економічному розвитку і переваги соціально-економічного характеру для приймаючої країни, тим більше, що ТНК на сьогодні вирішують важливі соціальні завдання через розвиток виробництва, зокрема зайнятість, кваліфікацію робочої сили); уряди країн; регіональні організації та об'єднання.

Таким чином, у світі виник парадокс, коли світовий економічний порядок перебуває в стадії розвитку й трансформації, проте інституції, які відповідальні за управління й регулювання, переймають функції, що належать до компетенції урядів, і питання, регламентовані національним законодавством, відповідно таке глобальне регулювання є недостатнім та несправедливим [18]. За умови, якщо уряди країн виявляються недієздатними через втрату автономності у застосування регулюючих заходів, міжнародні організації повинні застосовувати заходи регулювання для досягнення консенсусу у вирішенні поставлених цілей.

Висновки. Зважаючи на те, що центром сталого розвитку є людина, то підвищення якості її життя та збереження майбутнього для наступних поколінь належить до пріоритетів глобального розвитку. Глобальні трансформації поставили багато викликів та загроз перед країнами – це й бідність, недоїдання населення, нерівний доступ до послуг охорони здоров'я та освіти, відсутність доступу до питної води, зміни клімату, деградація земель, демографічна криза, безробіття та ін. З огляду на вищенаведене, вважаємо за необхідне щодо вирішення соціалізації глобального економічного розвитку використовувати підхід не регулювання, а консолідації інституційних рішень та альтернатив з огляду на асинхронність еволюційного розвитку країн та неоднозначності проєкцій рішень міжнародних організацій та впливових економічних груп на національні економіки.

Все частіше озвучуються пропозиції щодо побудови новітньої архітектури глобального економічного розвитку, яка повинна ґрунтуватися на таких принципах: прозорість та транспарентність діяльності та програм, що реалізуються; пріоритет загальнолюдських цінностей та соціального розвитку; спільна зацікавленість у досягненні цілей розвитку усіма учасниками; спрощення правил співробітництва та взаємодії країн у вирішенні глобальних проблем; задоволення реальних потреб країн, зокрема, не лише через фінансову підтримку, але й спрямування ресурсів на цілі розвитку; здатність до трансформації, коли застосування певних механізмів не дає очікуваних результатів, усі учасники повинні бути готовими до переформатування заходів або форм співробітництва; мотивація до консолідації ресурсів та об'єднання країн.

Таким чином, інструментарій дослідження соціалізації глобального економічного розвитку багатоманітний, що й породжує суперечливі висновки багатьох наукових розробок. Для прийняття успішних ефективних колективних рішень як міжнародних організацій, так і кожної з країн, спрямованих на соціальну конвергенцію та прогрес глобального економічного розвитку основу дослідження пропонуємо використовувати не лише традиційні методи дослідження, але й ідеографічний (який дасть змогу пояснити окремі випадки успіху чи невдач у соціальному розвитку країн, які в силу індивідуальних особливостей стали винятком у досліджуваній вибірці); емпатії, коли соціальна складова глобального економічного розвитку та потреба соціального прогресу в країнах, що розвиваються, буде розглядатися не з позицій світових лідерів та економічно розвинених країн, а через сприйняття та усвідомлення внутрішніх проблем країн-аутсайдерів; евристичні методи, які дають виявити логіко-семантичні зв'язки між країнами та їх цивілізаційними, соціальними та економічними характеристиками як об'єктами глобальної економіки; натомість відхід від практики соціальної інженерії, витоки якої йдуть від соціального конструювання, яка поглиблює маніпулювання соціальним техніками та технологіями у глобальному економічному розвитку. Таким чином, системний підхід до розуміння глобального економічного розвитку та оцінки його соціалізації дає об'єктивне пізнання цих процесів.

Література:

1. Коломієць Л. В. Технологічний детермінізм в системі методологічних принципів технократизму [Електронний ресурс] / Л. В. Коломієць // Гілея : науковий вісник. – 2014. – Випуск 88. – С. 321–323. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_88_79.
2. Барінова С. Г. Технологический детерминизм и технологический тип детерминации [Электронный ресурс] / С. Г. Барінова // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2010. – № 9. – С. 195–201. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/tehnologicheskii-determinizm-i-tehnologicheskii-tip-determinatsii>.
3. Ростой У. У. Политика и стадии роста / У. У. Ростой. – М. : Прогресс, 1973. – 208 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; перевод с англ. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
5. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку [Електронний ресурс] / О. Білорус // Економічний часопис–XXI : Науковий журнал. – 2002. – №10. – С. 3–7. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2002/10/20021001.html>.
6. IMF World Economic Outlook (WEO) : Adjusting to Lower Commodity Prices, October 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/text.pdf>
7. World Investment Report 2014. Investing in the SDGs: An Action Plan [Electronic Resource]. – Mode of access : unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf.
8. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – М. : Наука, 1999. – 448 с.
9. Яковец Ю.В. Глобальный прогноз «Будущее цивилизаций» на период до 2050 года и стратегия цивилизационного партнерства [Электронный ресурс] / Ю. В. Яковец. – Режим доступу : misk.inesnet.ru/wp-content/uploads/research/part9.pdf.
10. Прогноз и моделирование кризисов в мировой динамике / Отв. ред. А. А. Акаев, А. В. Коротаев, Г. Г. Малинецкий. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 352 с.
11. Human Development Report 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.undp.org/content/dam/india/docs/GHDR2015/GHDR-2015-English-Summary.pdf>.
12. The State of Food Insecurity in the World 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access : www.fao.org/3/a-i4646e.pdf.
13. Migration and Remittances Factbook 2016. [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>.
14. Вариативность и цикличность глобального социального развития человечества : [Монография] / В. И. Якунин, В. Э. Багдасарян, В. И. Куликов, С. С. Сулакшин. – М. : Научный эксперт, 2009. – 464 с.
15. Чуньков Ю. И. Экономическая теория : учебное пособие. В 3 ч. Ч. 3. Глобализация и социализм / Ю. И. Чуньков. – М. : Издательство ИТРК, 2013. – 688 с.
16. Малашиха Г. М. Тенденции гуманизации и дегуманизации экономики [Электронный ресурс] / Г. М. Малашиха // Отчуждение человека в перспективе глобализации мира : Сборник философских статей. – Выпуск 1. – С.-Пб. : Издательство «Петрополис», 2001. – Режим доступа : <http://anthropology.ru/ru/text/malashhiya-gm/tendencii-gumanizacii-i-degumanizacii-ekonomiki#btblica-1b-minimalnye-i-maksimalnye-pokazateli-urovnya-zhizni-v-stranah-mira>.
17. The Millennium Development Goals Report 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access : [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%2011\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%2011).pdf).
18. Rioux Michèle. Une gouvernance globale: Les défis institutionnels de la globalisation [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.ieim.uqam.ca/IMG/pdf/intronet25-01-3.pdf>.

Отримано: 05 квітня 2016 р.

Прорецензовано: 26 квітня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Коцюк Ю. А., Данилець Ю. О. Системи електронного документообігу у вищому навчальному закладі: тенденції та перспективи впровадження / Ю. А. Коцюк, Ю. О. Данилець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 71–75.

УДК: 331.101.54

JEL-класифікація: M54

Коцюк Юрій Анатолійович,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри економіко-математичного моделювання та інформаційних технологій Національного університету «Острозька академія»

Данилець Юрій Олександрович,

студент 4 курсу, Національний університет «Острозька академія»

СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Проаналізовано системи електронного документообігу та їхню організацію, наведено основні вимоги до систем електронного документообігу і подано пріоритетні завдання таких систем. Сформульовано загальні принципи побудови і функціонування інтегрованої системи електронного документообігу на основі вже існуючої та перешкоди, які виникають у процесі їх встановлення. Перераховано можливості, які надає автоматизація документообігу.

Ключові слова: електронний документ, електронний документообіг, автоматизація документообігу, електронний цифровий підпис.

Коцюк Юрий Анатольевич,

кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры экономико-математического моделирования и информационных технологий Национального университета «Острожская академия»

Данилец Юрий Александрович,

студент 4 курса, Национальный университет «Острожская академия»

СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ

Проанализированы системы электронного документооборота и их организация, приведены основные требования к системам электронного документооборота и представлены приоритетные задачи таких систем. Сформулированы общие принципы построения и функционирования интегрированной системы электронного документооборота на основе уже существующей и препятствия, которые возникают в процессе их установки. Перечислено возможности, которые предоставляет автоматизация документооборота.

Ключевые слова: электронный документ, электронный документооборот, автоматизация документооборота, электронная цифровая подпись.

Yuriy Kotsyuk,

PhD, Department of Economic-Mathematical Modeling and Information Technologies, Ostroh Academy National University

Yuriy Danilets,

student, Ostroh Academy National University

ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION: TENDENCIES AND IMPLEMENTATION PERSPECTIVES

The article describes the existing systems of electronic documents circulation, their structuring, fundamental demands and tasks. Total principles of construction and functioning, obstacles in the process of installing of the integral system of electronic documents circulation, automation possibilities are presented.

Keywords: electronic documents, electronic documents circulation, workflow, electronic signature.

Постановка проблеми. Правильне управління вищим навчальним закладом, а саме кафедрою, залежить від правильного і своєчасного складання різної документації, яка напряму залежить від навчального процесу. Порядок оформлення і ведення документації є одним із головних показників стану навчального процесу у ВИШі.

У документах відображається результат виконання навчальним закладом функцій, покладених на нього, пов'язаних із плануванням та контролем навчальної роботи, організацією діловодства ВНЗ, складанням статистичної звітності.

Документація кафедри складається з таких документів:

- навчальні плани;
- робочі навчальні плани;
- розподіл навантаження на викладачів;
- інше.

Заповнення цієї документації є трудомістким процесом, який вимагає уважності, точності і значних затрат часу, тому автоматичне створення цих документів є актуальною задачею. З цією метою у вищих навчальних закладах впроваджуються системи автоматизації діловодства та електронного документообігу.

Сучасні системи автоматизації діловодства та документообігу призначені для повноцінної системи управління діловими процесами обробки документів, а також для організації контролю за виконанням цих процесів. Системи охоплюють процеси створення, обробки, тиражування, зберігання документів, а також автоматизують основні процедури сучасного діловодства [1].

Функціонування сучасних систем документообігу, як і будь-яку інформаційну систему, не можливо уявити без застосування баз даних, що будуть сформовані на основі аналізу використовуваних даних. Великі об'єми даних і кількість вихідних документів, їх часта зміна чи поява нових документів припускають розвиток і розширення структури БД із плином часу. Майже всі документи формуються переважно на одних і тих самих типах/доменах даних, таких як списки студентів, викладачів, предметів, дисциплін, груп і т.д. Разом із тим, значна частка даних з року в рік буде повторюватися із незначними змінами чи доповненнями. Тому існує нагальна потреба в створенні єдиної бази даних, яка буде вмішувати в собі всі необхідні «довідники» – таблиці, які мало змінюються впродовж часу. Інші таблиці в базі даних утворюються на основі даних із таких «довідників».

При розробці автоматизованої системи документообігу слід враховувати такі принципи: принципи нових задач (автоматизована система може включати в себе нові задачі, розширення системи); принцип постійного розвитку системи; принцип одноразового введення інформації та багаторазового використання (введення інформації – трудомісткий процес, одні й ті ж дані повинні вводитись один раз, але по різному використовуватись); проєктовані системи повинні передбачати не тільки обробку інформації, а й організацію її збору, передачі даних каналами зв'язку. Оброблена інформація – функція автоматизованої системи; принцип першого керівника (всією системою повинна керувати одна людина, яка відповідає за її функціонування в майбутньому); задачу розробки бази даних, призначеної для зберігання інформації; задачу розробки графічного інтерфейсу користувача клієнтських додатків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробка сучасних автоматизованих систем для організації документообігу є одним із пріоритетних напрямків науково-дослідної діяльності у ВНЗ. Проблеми розробки автоматизованих систем для роботи кафедр і університету висвітлені в роботах В. В. Бомаса [2], А. А. Денисова [3], Г. А. Титоренка [4] та ін. У роботах розглядаються шляхи покращення та пришвидшення роботи кафедр, пов'язаних з документами, починаючи від шляхів автоматизації для заповнення планів роботи кафедр, індивідуальних планів викладачів. Сформовано основні вимоги до системи показників ВНЗ, описано й реалізовано систему моніторингу, яка відповідає всім параметрам, описано ключові особливості запропонованої системи показників ВНЗ, розроблено методику розрахунку спільних показників. Програмний продукт складається з підсистеми інформаційно-довідкового характеру і підсистеми моніторингу. В користувацькому інтерфейсі реалізовано технологію відображення інформації Dashboard.

Вітчизняні науковці, зокрема, досліджують проблеми впровадження електронного документообігу [5]. Г. Перехрест велику увагу приділяє опису можливості збереження електронних документів та акцентує увагу на системах електронного документообігу на кафедрах ВНЗ [6]. У працях Д. Ю. Мешкова [7] проаналізовано та описано процес електронного документообігу різних видів документації, їх життєві цикли, сучасні програми автоматизації діловодних процесів, основні етапи електронного документообігу, його переваги та недоліки, проблеми впровадження та перспективи розвитку. Особливо важливим, вважає Мешков, є можливість автоматичних обрахунків документів, які містять навантаження та обсяг годин по всіх дисциплінах. Усі документи створюють базу для системи електронного документообігу, під якою розуміється програмне забезпечення. Комп'ютерна програма дозволяє організувати роботу з електронними документами, створення, зміну, пошук, зберігання, а також взаємодію між співробітниками, передачу документів, видачу завдань (розпоряджень, доручень і контроль за ними), створення навчально-методичних комплексів з дисциплін із можливістю внесення змін. Автори Г. Асеев та Г. Баласанян [8; 9] характеризують процедури, які відбуваються під час опрацювання документації. Для кожної процедури задають сукупність параметрів, які містяться у файлах параметричних описів. Параметри, що входять у параметричні описи, становлять зміст елементів записів файлів. Записи ідентифікують номерами записів і процедур. Описи повинні забезпечувати: вибір показників із баз даних; алгоритмічне перетворення показників у стрічках машинограм, відеограм; розрахунок підсумкових показників різних рівнів; формувати файли показників для запиту на отримання вихідних документів; занесення результа-

тів розв'язання задачі (запиту) в інтегровану базу даних; виведення результатів розв'язання на принтер, дисплей. У працях О. Матвієнко [10] описано проблеми впровадження електронного документообігу, вибір систем управління документами. Значну увагу автор приділяє опису процесу автоматизації електронного документообігу, принципам його функціонування. Відомі роботи Б. Я. Советкова [11], в яких описано програмні продукти, за допомогою яких реалізують електронний документообіг.

Мета і завдання дослідження. Оскільки більшість проблем впровадження електронного документообігу й досі не вирішено, а сучасні технології пропонують нові засоби роботи з документами, з'являється необхідність подальших досліджень у цьому напрямку. При цьому слід зробити акцент на останні досягнення у світі інформаційних технологій.

Запровадження електронного документообігу покликане вирішувати низку завдань. Окреслимо найголовніші з них: автоматизація роботи з документами, пошук та відбір необхідної інформації, розсилання опрацьованих документів для їх подальшого опрацювання; обмін документами вузлами системи (уніфікація технологічних процедур проходження, передачі та опрацювання документів, зокрема збирання, реєстрація, накопичення, опрацювання та комплексний аналіз інформації; розсилання, зберігання та використання вхідних, та опрацювання електронної пошти; автоматизація процесів реєстрації документів, заповнення кодованих реквізитів реєстраційних та контрольних карток з використанням класифікаторів і довідників, забезпечення механізмів анотованого опису документів; автоматизація збирання даних про результати виконання; наскрізний контроль (група контролю, керівник установи, безпосередній виконавець) за проходженням і виконанням документів; організація служб копіювання та відновлення інформації, що зберігається, і забезпечення її захисту від несанкціонованого доступу; створення облікових записів для кола осіб, які за посадовими обов'язками здійснюють підготовку та опрацювання документів, призначення рівнів їх доступу до інформації, повноважень та прав; вдосконалення методів підтримки прийняття рішень з питань документообігу організації; підготовка друкованих ілюстрованих узагальнювальних відомостей, друкування реєстраційних карток, журналів реєстрації, реєстрів розсилання.

Відповідно до завдань електронного документообігу спробуємо проаналізувати вимоги до програмних продуктів, що покликані забезпечувати ефективну діяльність цього напрямку інформаційного забезпечення ВНЗ. Тому під час написання цієї статті за мету було поставлено проаналізувати наявні системи електронного документообігу, їх загальну організацію, окреслити завдання та перешкоди при встановленні таких систем, визначити основні переваги електронного документообігу.

Виклад основного матеріалу. Електронний документообіг – єдиний механізм по роботі з документами, представленими в електронному вигляді, з реалізацією концепції «безпаперового діловодства».

Відповідно до статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

Одним з обов'язкових реквізитів електронного документа є електронний підпис, який використовується для ідентифікації та автентифікації автора чи підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладанням електронного підпису завершується створення будь-якого електронного документа.

Електронний документообіг – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [11].

Управління електронним документообігом відбувається шляхом організації руху документів між підрозділами підприємства чи окремими користувачами. При цьому під рухом документів мається на увазі не їхнє фізичне переміщення, а передача прав на їхнє застосування із повідомленням конкретних користувачів і контролем за їхнім виконанням.

Майже всі теперішні системи електронного документообігу підтримують усі етапи життєвого циклу документа. Частина не підтримує блокування редагованих документів, що унеможливорює колективну працю з документами. Є системи, орієнтовані на діловодство, та в них не реалізоване ефективне зберігання документів, а актуальне виконання всіх процедур роботи з документами, регламентованих чинними нормами.

Існують системи, що підтримують рух електронних документів усередині структури, проте вони не мають власного електронного архіву – зберігання, реалізоване в таких системах, призначене тільки для оперативного збереження документів у процесі їх життєвого циклу. Після опублікування документи залишають систему та повертаються в типове для них середовище зберігання, наприклад, файлову систему. До такої системи можна приєднати електронний архів, де зберігається документ разом із його історією та супровідною картою. Наприклад, компанія «Електронные Офисные Системы» пропонує поєднувати свій продукт «Дело» з електронним архівом, створеним компанією на основі сервера «Кодекс-Intranet/Internet». Той самий сервер компанії «Кодекс» також застосовує компанія «Гранит-Центр» у ролі елек-

тронного архіву до своєї системи «ГранДок». Попередні версії обох систем постачались без електронного архіву [11].

Основними проблемами систем електронного документообігу у вищих навчальних закладах є те, що бази даних не мають гнучкої і функціональної структури, інформація не завжди зберігається у спеціалізованих базах даних, а на електронних носіях в архівах, тобто захист мінімальний, тому потрібна розробка такої БД, яка б мала власний захист.

Доволі функціональною і захищеною є система електронного документообігу в Сумському державному університеті. Автоматизована система «Університет» забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесів керування навчальною, науковою та іншими видами діяльності університету та забезпечує співробітників університету відповідним інструментарієм ефективного виконання професійних функцій. Система підтримує керування всіма етапами навчального процесу – від розробки навчальних планів та графіків навчального процесу, розрахунку навантаження кафедр та викладачів, до повного супроводження студентів упродовж усього періоду їх навчання, що починається під час вступної кампанії та закінчується присвоєнням кваліфікації. Автоматизована система «Університет» складається з таких функціональних підсистем: підсистема «АБІТУРІЄНТ»; підсистема «СТУДЕНТ»; підсистема «НАВЧАННЯ»; підсистема «ФІНАНСИ»; підсистема «ДОКУМЕНТИ»; підсистема «ПЕРСОНАЛ».

Автоматизована система «Університет» має зручний інтерфейс користувача, гнучкий механізм відбору та пошуку даних, механізм збереження електронних копій документів, механізм формування друкованих форм всіх необхідних документів, аналітичних та статистичних звітів. Система забезпечує необхідний рівень безпеки даних, авторизацію користувачів, розподіл повноважень доступу до функцій та даних системи, механізм протоколювання операцій [12].

Вище наведене програмне забезпечення, а саме інтернет-додаток, є одним із взірців правильного документообігу, захищеного від несанкціонованого доступу, з гнучкою базою даних, яку можна розширювати й укомплектовувати відповідно до потреб навчального закладу.

Проте є програмні продукти, які не мають можливості для адаптації до стандартів Міністерства освіти і науки України. Наприклад, Пакет Planu, Хронографія 3.0 Майстер, АС «Документообіг ВНЗ».

Існуючі методи рішення, задачі автоматизації управління діяльністю кафедри направлені на певну частину навчального процесу, тому жоден із наведених продуктів не дозволяє вирішити проблему в цілому. В кожному із методів реалізовані не всі поставлені задачі. В цих системах не враховувалась можливість несанкціонованого доступу з боку мережі. Також ці продукти є виконуваними прикладними програмами, тобто піддаються розкодуванню, та чутливі до «переповнення стеку».

Всі представлені рішення прив'язані до конкретного апаратного та програмного забезпечення. Для переходу від однієї архітектури до іншої необхідно придбати нові версії програм. Також, якщо буде використовуватися різне апаратне забезпечення на одному підприємстві, потрібно мати копію продукту для кожного обладнання. Придбана версія продукту не може бути розширена чи масштабована користувачем, є завершеним продуктом. Продукт постає як закритий код, який змінювати може лише розробник. Відсутня можливість адаптації продукту до конкретного підприємства чи установи.

Деякі з наведених методів рішення базуються на інших програмних продуктах, наприклад, Microsoft Access, який є платним програмним забезпеченням. Також це додаткова залежність від встановленого програмного забезпечення на робочих станціях.

В усіх методах відсутня система резервного копіювання та відновлення бази даних у разі пошкодження інформації. При довгому використанні апаратного забезпечення вірогідність пошкодження інформації зростає, тому періодичне резервне копіювання бази даних в умовах сучасності є необхідним вагомим критерієм.

Для розробки електронного документообігу в університеті програмне забезпечення повинно підтримувати впровадження різних локалізацій, що, без сумніву, буде корисним у міжнародній співпраці. Існуючі методи вирішення управління документообігом університету мають порівняно високу вартість. При великій кількості придбаних копій продукту для організації загальна вартість виявиться непомірно великою.

Існують рішення поставленої задачі в таких вищих учбових закладах України: Луганський національний аграрний університет, Національний аерокосмічний університет, Київський політехнічний інститут. Це закриті системи. Інформація про функціональну повноту цих систем автоматизації навчального процесу не доступна.

Отже, існуючі системи автоматизації роботи вищих навчальних закладів вирішують не всі поставлені задачі, не відповідають стандартам Міністерства науки та освіти України, мають недоліки в системі безпеки та високу вартість.

Висновки. У статті проаналізовано проблеми застосування електронного документообігу та перешкоди на шляху його впровадження. Показано переваги роботи з електронними документами. Надано

рекомендації для покращення процесу розробки нових програмних рішень з управління документообігом у ВНЗ.

Документообіг в навчальній установі є системою, що матеріалізує процеси збирання, перетворення, зберігання інформації, а також процеси управління: підготовку та прийняття рішень, контроль за їх виконанням. Впровадження інтегрованої системи електронного документообігу дозволить прискорити обмін документами, зменшити затрати праці на ведення діловодства, скоротить паперовий обіг, підвищить контроль виконання розпоряджень, дозволить уникнути помилок та дублювання та багато іншого. Тому розробка і впровадження сучасних інтегрованих систем документообігу у вигляді інтегрованого електронного середовища – це найближча перспектива будь-якої серйозної організації.

Література

1. Гречко А. В. Интеллектуализация та впорядкування інтерфейсів систем електронного документообігу : автореф. дис... канд. фіз.-мат. наук : 01.05.03 / А. В. Гречко ; НАН України Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова – К., 2006. – 19 с.
2. Бомас В. В. Статистическая обработка в компьютерных исследованиях : [учеб. пособие] / В. В. Бомас. – М. : Изд-во МАИ, 1994. – 26 с.
3. Денисов, А. А. Современные проблемы системного анализа : Информационные основы : [учеб. пособие] / А. А. Денисов. – СПб. : Изд-во СПбГТУ, 2005. – 295 с.
4. Компьютерные информационные системы управленческой деятельности / Под ред. проф. Г. А. Титоренко. – М. : Экономическое образование, 2012. – 154 с.
5. Бобылева М. П. Вопросы использования элементов электронного документооборота внутри организации / М.П. Бобылева // Делопроизводство. – 2003. – № 2. – С. 14–18.
6. Перехрест Г. Впровадження електронного документообігу : огляд вітчизняних систем / Г. Перехрест // Довідник секретаря та офіс-менеджера. – 2007. – № 6. – С. 38–44.
7. Мешков Д. Ю. Електронний документ : обіг, зберігання, використання, законодавчі аспекти / Д. Ю. Мешков // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 73–87.
8. Асеев Г. Управління сучасним документообігом : теорія, структура, методи / Г. Асеев // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 5. – С. 32–36.
9. Баласанян В. Электронный документооборот – основа эффективного управления современным предприятием / В. Баласанян // Управление персоналом. – 2002. – № 2. – С. 18–21.
10. Матвієнко О. Основи організації електронного документообігу : [навч. посібник] / О. Матвієнко, М. Цивін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 112 с.
11. Советов Б. Я. Информационные технологии / Б. Я. Советов: учеб. для студ. вузов. – 2-е изд., стер. – М. : Высш. шк., 2005. – 264 с.
12. Інформаційно-аналітична система «Університет» [Електронний ресурс] // [Сумський державний університет]. – Режим доступу : <http://www.it.sumdu.edu.ua/system-university>.

Отримано: 26 грудня 2015 р.

Прорецензовано: 11 січня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Садова У. Я., Степура Т. М. Структурні дисбаланси якості людського потенціалу у фокусі викликів політики зайнятості населення України / У. Я. Садова, Т. М. Степура // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 76–80.

УДК 331.5:331.108 (477)

JEL-класифікація: O15, J23, J28

Садова Уляна Ярославівна,

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»

Степура Тетяна Михайлівна,

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва
Львівської філії ПВНЗ «Європейський університет»

СТРУКТУРНІ ДИСБАЛАНСИ ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФОКУСІ ВИКЛИКІВ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто якість людського потенціалу України з позиції методології системного та компаративного аналізу. Наголошено на існуванні зв'язку між рівнями й якістю елементів компонентної будови цього потенціалу. Вказано, що структура людського потенціалу є динамічною величиною і під впливом факторів середовища якість окремих компонент може зазнавати таких змін, що ведуть до порушення внутрішньої рівноваги людського потенціалу як системи. Обґрунтовано, що в Україні структурні дисбаланси якості людського потенціалу входять у протиріччя з намаганнями держави адаптувати в соціально-економічну систему положення концепції гідної праці. Запропоновано заходи політики зайнятості для подолання структурних диспропорцій якості людського потенціалу.

Ключові слова: якість людського потенціалу, синергетичний підхід, структура якості людського потенціалу, структурний дисбаланс, політика зайнятості.

Садова Уляна Ярославівна,

доктор экономических наук, профессор, заведующая отделом социально-гуманитарного развития
ГУ «Институт региональных исследований им. М. И. Долишнего НАН Украины»

Степура Татьяна Михайловна,

кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой экономики и предпринимательства
Львовской филии ЧВУЗ «Европейский университет»

СТРУКТУРНЫЕ ДИСБАЛАНСЫ КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В ФОКУСЕ ВЫЗОВОВ ПОЛИТИКИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье рассмотрено качество человеческого потенциала Украины с позиции методологии системного и компаративного анализа. Отмечено существование связи между уровнями и качеством элементов компонентного строения этого потенциала. Указано, что структура человеческого потенциала есть динамической величиной и под влиянием факторов среды качество отдельных компонент подвергается таким изменениям, которые ведут к нарушению внутреннего равновесия человеческого потенциала как системы. Доказано, что в Украине структурные дисбалансы качества человеческого потенциала входят в противоречие с усилиями государства адаптировать в социально-экономическую систему положения концепции достойного труда. Предложено мероприятия политики занятости для преодоления диспропорций качества человеческого потенциала.

Ключевые слова: качество человеческого потенциала, синергетический подход, структура качества человеческого потенциала, структурный дисбаланс, политика занятости.

Ulyana Sadova,

Dc. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Development of the Region
GA «Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishn'oho NAS Ukraine»

Tetyana Stepura,

PhD, associate professor, Head of the Department of Economics and Business European University, Lviv branch

STRUCTURAL IMBALANCES OF QUALITY OF HUMAN POTENTIAL IN FOCUS CHALLENGES EMPLOYMENT POLICY UKRAINE

There is considered in the article the quality of human potential of Ukraine from the perspective of methodology system and of comparative analysis. Emphasized the existence of a connection between levels and quality of the component elements structure of the potential. It is indicated that the structure of human development is dynamic value and under environmental influence the quality of individual components may undergo changes, leading to disruption of the internal balance of human potential as a system. Proved that Ukraine's structural imbalances in the quality of human potential are in conflict

with the state's attempts to adapt to the socio-economic system of the concept of decent work. Offered an employment policy measures to cope with the structural imbalances of quality of human potential.

Keywords: *quality of human potential, synergistic approach, structure of quality human potential, structural imbalance, employment policy.*

Постановка проблеми. Глобалізація, прискорення темпів науково-технічного прогресу, зростання обсягу інформації, нові методи ведення бізнесу спричиняють глибинні зміни в економіці. Виміри «якості» перетворилися в ключову ознаку інноваційності економіки XXI століття – від якості станів (ресурсів, продукції, організації виробництва) до якості процесів (праці, економічного зростання, людського розвитку, людського життя). З допомогою якісних ознак описується все різноманіття умов людського життя та праці. Вони дають змогу осмислити геокультурні коди середовища функціонування національних економік, запровадження й дотримання у його межах тих чи інших етичних норм мотиваційної поведінки людей, просторово-часових особливостей продукування благ та цінностей.

У соціальній економіці якість є ознакою людського потенціалу. Оскільки цей потенціал має багатокомпонентну природу, то абсолютно правомірно розглядати й якісні характеристики компонент. При деформативній компонентній структури людського потенціалу виникають структурні дисбаланси відтворення його якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження людського потенціалу мають доволі розгалужену варіацію наукових підходів до пізнання: політекономічний, демографічний, ресурсний. Привертає увагу загальнонаукова класифікація підходів, за якої виділяється діяльнісний та особистісний підходи вивчення людського потенціалу (В. Антонюк [1], Л. Безтелесна [2], У. Садова [3], С. Вовканич [4], Л. Семів [4, 5]). Методологія порівняльного аналізу індикаторів людського розвитку в ув'язці з якістю життя, забезпечення гідних умов його рівня знаходять відображення у працях пакистанського вченого Махбуб-уль-Хака, індійського науковця Амартії Сена. Їх ідеї стали теоретико-методологічною основою розрахунку широкого відомого зараз індексу людського розвитку.

На фоні появи нових викликів людського розвитку, особливо на часі згадати напрацювання представників Львівської наукової школи трудового потенціалу. Ціннісні виміри людського фактору в економіці, започатковані у 80-х роках минулого століття, уже тоді вказували на велике значення якісних параметрів людського потенціалу в економіці майбутнього.

Нині системні дослідження власне якості людського потенціалу як об'єкту економіки практично відсутні. Водночас ця тема не оминається увагою у різноманітних дослідженнях якості життя (Дж. Гелбрейт, Д. Белл, У. Росту, З. Бжезинський), якості управління виробничими процесами (У. Шухарт, К. Ісікава, Г. Тагуті, Е. Демінг, П. Ю. Беленький), інноваційної якості людських ресурсів (Е. М. Лібанова, Л. К. Семів [5]), якості трудового життя (У. Садова, О. Гринькевич, Ю. Телішевська [6]), якості трудової діяльності (А. С. Тельнов, Л. Т. Шевчук, А. В. Шевчук та ін.),

Мета і завдання дослідження. Розробка напрямів політики зайнятості населення України на засадах ідей концепції гідної праці та механізмів структурного балансування якості людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Людиноцентрична ідеологія сучасних економічних теорій суттєво розширює сферу інтересу вчених до проблем якості людського потенціалу. Це особливо простежується, коли увага акцентується на вивченні зв'язків структур людини зі структурами середовища її існування. Саме на стику відомих концепцій людського та сталого розвитку постає уся повнота запитів до розширення в цій частині понятійно-термінологічного апарату соціальної економіки, до введення в науковий обіг дефініції якості людського потенціалу – об'єктивно зумовлених інтегральних властивостей людини (організму, індивіду, особистості), які проявляються або можуть проявитися за певних умов середовища її існування і вказують на можливі межі відтворення структур людини (компонент).

Без сумніву, повноцінне відтворення структур людини відбувається у нерозривному зв'язку із середовищем її існування. Відтак, саме фактор середовища дає підстави розглядати цей феномен у різних геопросторових проекціях, аналізувати якість людського потенціалу стосовно різних таксономічних утворень, у т.ч. з позиції координат регіональної суспільної системи. Якість людського потенціалу (ЯЛП) є складним феноменом. Поліструктурний його зміст характеризує компонентна його будова, вивчати яку слід із системних позицій, причому з використанням наукових знань синергетики.

Стан ЯЛП можна досліджувати у статичній й динамічній. У статичній ЯЛП – це взаємовідношення і взаємозв'язки структур людини і середовища її існування у конкретний момент часу. Зараз відбулась еволюція теоретико-методологічних засад економічного дослідження ЯЛП від детермінізму до принципів синергетики – теорії розвитку складних нерівноважних систем. Структурування ЯЛП у дискурсі синергетичної парадигми дозволяє окреслити також динамічний аспект – зрушення в дисипативній структурі, що вибудовують нові зв'язки у системі. Таким чином, структурно ЯЛП проектуємо як системну єдність фізично-генетичної, освітньо-інтелектуальної, професійно-кваліфікаційної, соціально-культурної та морально-етичної компонент. Механізм структурного балансування ЯЛП полягає в забезпеченні рівня

розвитку цих компонент у їх системній єдності, що детермінуються певними структурами середовища існування ЯЛП. Дисбаланс ЯЛП виявляється в невідповідності будови ЯЛП умовам її відтворення з подальшим зниженням рівня розвитку якісних характеристик.

Відповідно до базових підходів соціальної економіки суттю буття людини є усвідомлена діяльність як один із видів людської активності. Діяльність є екзистенційно необхідною людині не тільки для задоволення своїх потреб, але й для самореалізації, тобто ствердження своєї здатності, спроможності, самоцінності, самовдосконалення. Наведене окреслює концептуальні межі категорії людський потенціал через діяльнісну парадигму.

Сучасні дослідження діяльнісної парадигми ЯЛП в економічній науці пов'язані із концепцією гідної праці, що базується на відповідній програмі Міжнародної організації праці, проголошеній 1999 року. Міжнародною організацією праці визначені складові та напрями оцінювання рівня досягнень у забезпеченні умов для гідної праці. Основними з них є: можливості щодо зайнятості; достатні заробітки та продуктивна праця; гідна тривалість робочого часу; поєднання трудової діяльності та сімейних обов'язків й особистого життя та інше [7].

Праця знаходить формальний вираз у зайнятості, а механізмом реалізації зайнятості є ринок праці. Тому зазначені стратегічні цілі мають знайти адекватне відображення у тенденціях розвитку національного та регіональних ринків праці, які зазнають складних трансформацій в умовах глобалізації, військового конфлікту, економічної кризи. Водночас реалізація цілей сприятиме збереженню ЯЛП регіонів України.

У дискурсі ЯЛП включення у світовий освітній простір та підвищення мобільності, гнучкості, конкуренції серед ВНЗ викликає низку протиріч щодо збалансування освітньої та професійно-кваліфікаційної компонент ЯЛП. Так, рівень безробіття, обчислений за методологією МОП, у віковій групі 15–24 роки становить в Україні у 2014 році 23,1 %. Частка осіб цієї вікової групи серед безробітних без досвіду роботи у цьому ж році складала 67,3 %, а молоді віком 25–29 років – 16,9 % [8]. Рівень безробіття серед осіб 25–29 років складає 11,1 %, що на 1,8 в.п. більше, аніж такий показник серед усього населення України. При цьому динаміка зростання показника за віковою групою 15–24 роки найвища (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка безробіття серед молоді віком 15–29 років та випускників закладів освіти в Україні у 2008–2014 роках*

Роки	Рівень безробіття у віці 15–70 років, %	Рівень безробіття у віці 15–24 років, %	Рівень безробіття у віці 25–29 років, %	Непрацевлаштовані після закінчення загальноосвітніх закладів та ВНЗ (у % від усіх безробітних у віці 15–70 років)	Непрацевлаштовані після закінчення загальноосвітніх закладів та ВНЗ (у % від зневірених у пошуку роботи у працездатному віці)
2008	6,4	13,3	7,0	18,3	21,2
2009	8,8	17,8	10,4	14,1	19,3
2010	8,1	17,4	9,9	16,2	20,2
2011	7,9	18,6	9,2	18,7	18,6
2012	7,5	17,3	9,5	17,1	19,2
2013	7,3	17,0	8,9	17,5	20,5
2014	9,3	23,1	11,1	17,3	...
2014 у в.п. до 2008	2,9	9,8	4,1	-1	-0,7

* Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики та Державної служби зайнятості

Негативними є тенденції непрацевлаштування після закінчення навчального закладу. Ця причина є в рангу третьою з-поміж інших обставин настання безробіття після вивільнення і звільнення за власним бажанням. Очевидно, що тривалість цього явища є достатньою для того, аби зневіритися в пошуках роботи, оскільки у 2013 році серед усіх зневірених працездатного віку було 20,5 % випускників.

Таким чином, основними акцентами політики зайнятості в Україні у дискурсі подолання структурних дисбалансів ЯЛП, на наш погляд, мають бути:

1) докорінна перебудова системи оплати праці в економіці України та вирівнювання незбалансованості в системі доходів населення, соціального забезпечення, що полягає у:

– підвищенні рівня оплати праці. Так, середньомісячний розмір заробітної плати в економіці країни у 2014 році становив 3480 грн. на 1 штатного працівника, що на 6 % більше, аніж попереднього року [8, с. 22–23]. Разом із тим, індекс реальної заробітної плати, що склав 93,5 %, ілюструє значне зниження оплати праці, яке спостерігалось в усіх без винятку регіонах країни. При цьому понад 70 % найманих працівників отримували заробітну платню, нижчу від середньої. Це свідчить про значну секторальну

диференціацію в оплаті праці. Окрім того, за 2014 рік утримі зросла сума заборгованості з оплати праці, що насамперед зумовлено військовим конфліктом у східних областях України;

– підвищенні частки заробітної плати та підприємницького прибутку в сукупних доходах населення. Так, заробітна плата у 2014 році становила 40% від усіх доходів, прибуток та змішаний дохід – майже 17%, у той час як соціальні трансферти – 37% [9]. Таке співвідношення із незначними коливаннями спостерігається упродовж тривалого часу (від 2002 року), що з погляду збалансування доходів та подолання «споживацького» типу розподілу створеного в економіці продукту є недоцільним і веде до зниження ефективності праці;

– встановленні відповідності розміру заробітної плати освітньо-кваліфікаційному рівню працівника. Так, за проведенням Державною службою статистики України у 2012 році обстеженням розмір заробітної плати вище середньої (на 34,3%) мали лише працівники з повною вищою освітою [10, с. 19]. Працівники усіх інших освітніх рівнів (в тому числі й базовою вищою освітою, що відповідає освітньо-кваліфікаційному рівню бакалавра) мають значно нижчі, ніж середній, рівні оплати праці. При цьому майже немає різниці між зарплатнею працівника із професійно-технічною та повною загальною середньою освітою (відповідно 80,6 та 79,1% від середньої оплати праці). Водночас розмір оплати праці у сфері охорони здоров'я, де інвестиції в людський капітал чи не найвищі і тривалі в часі, у 2014 році є майже на третину нижчий за середній показник в економіці країни [8, с. 22].

2) подолання диспропорцій на ринку праці щодо:

– попиту і пропозиції праці у професійно-кваліфікаційному розрізі. Існування значних обсягів безробіття за деякими видами економічної діяльності та навантаження на 1 вакансію за цими видами ілюструють наведені в табл. 2 дані.

Таблиця 2

Структурні диспропорції щодо попиту та пропозиції на зареєстрованому ринку праці України за деякими видами економічної діяльності станом на 01 січня 2015 року*

Види економічної діяльності	Чисельність зареєстрованих безробітних, осіб	Питома вага у всій чисельності зареєстрованих безробітних, %	Порядкове місце за питомою вагою	Кількість вакансій	Питома вага у всій кількості вакансій, %	Порядкове місце за питомою вагою	Чисельність претендентів на 1 вакансію
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112604	26,3	1	1640	4,6	6	69
Переробна промисловість	75256	17,6	2	7184	20,3	1	10
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	69602	16,3	3	4732	13,4	4	15

* Джерело: складено автором за даними Державної служби зайнятості України

Отже, найбільша чисельність безробітних (26,3 % від усіх таких осіб), зафіксована службою зайнятості станом на 01.01.2015 року, працювала до настання безробіття у сільському, лісовому та рибному господарстві. При цьому кількість вакансій у цій сфері є незначною, що створило високу конкуренцію щодо працевлаштування (69 претендентів). Для порівняння, в середньому в Україні на 1 вакансію претендувало 14 безробітних;

– підвищення іміджу робітничих професій, які мають достатньо високий, але незадоволений попит на ринку праці і здебільшого гідну оплату при відповідній якості виконання робіт;

– скорочення тривалості незайнятості та пошуку роботи. За обстеженнями економічної активності населення середня тривалість незайнятості за останні роки коливається в Україні від 9 місяців у 2009 та 2014 роках до 13 у 2010. Середня тривалість пошуку роботи становить у середньому 5–7 місяців. У сучасних умовах цей напрям політики ринку праці є особливо актуальним. В період інтенсифікації науково-технічних розробок, зростання обсягу інформації та її швидкого оновлення питання компетенції працівника стає визначальним чинником успіху організації. При цьому компетенція складається зі знань та досвіду, і вектор часу в цьому випадку має протилежно спрямовану дію – якщо досвід накопичується при умові зайнятості, то знання «старішають». Причому американськими ученими Ф. Махлупом та П. Кніхтом встановлено, що 50 % зниження компетентності пов'язане із періодом «напіврозпаду» знань, яке в інженерних спеціальностях при сучасних темпах оновлення інформації настає через 5 років, у галузі медицини, освіти – через 4. Тобто в деяких випадках темпи морального старіння знань є швидшими,

аніж процес їх здобуття. Є галузі знань, де період напіврозпаду становить кілька місяців (програмне забезпечення, інформаційні технології). Існування проблем у цій царині підтверджує той факт, що на кінець 2014 року серед усіх безробітних, які впродовж року з дня закінчення вищих навчальних закладів зареєструвалися в службі зайнятості, за напрямками підготовки це фахівці з економіки, комерції та підприємництва – 32,7 %, інженерії – 13,4, права – 9,7, медицини – 8,1 %, тобто тих галузей, де знання оновлюються особливо швидко;

– формування прикладних компетенцій майбутнього працівника впродовж теоретичного навчання. Цей напрям політики зайнятості передбачає набуття досвіду практичної діяльності під час навчання, інтеграцію виробництва та освіти, що можливо завдяки налагодженню співпраці між підприємствами та навчальними закладами. Така взаємодія має носити не формальний характер, а відображати двосторонню зацікавленість у формуванні компетенцій фахівця, який матиме мінімальний досвід роботи при закінченні навчального закладу та сприятливі умови працевлаштування.

3) Подальше покращення інституційного забезпечення політики зайнятості в Україні, активізація діяльності Державної служби зайнятості щодо профорієнтаційної діяльності, надання послуг внутрішньо переміщеним особам.

Висновки. Україна, як і об'єднана Європа, стоїть перед складним процесом подальшого включення у світову систему господарювання. Їй одним із потужних чинників успіху цього процесу на паритетних засадах повноцінного учасника для України є якість людського потенціалу. Відтворення структур людського потенціалу як відкритої системи відбувається у відповідності зі зрушеннями в середовищі її існування, тому порушення пропорційності в розвитку компонент ЯЛП та умов середовища призводить до структурного дисбалансу.

Відповідно до новітніх науково-методологічних засад синергетики дисбаланс як перехідний стан досягнення балансу має еволюційний характер, однак перспективи розвитку системи людського потенціалу можуть бути непередбачувані. Для цього необхідне регулювання середовища, де твориться ЯЛП та створюються умови для відповідного розвитку її компонент. Тому політика зайнятості в дискурсі ЯЛП повинна ґрунтуватись на таких теоретико-методологічних засадах, як системний та компаративний аналіз, синергетичний підхід, діяльнісна парадигма, концепція гідної праці, навчання упродовж життя.

Література:

1. Антонюк В. П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / В. П. Антонюк. – НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2008. – 39 с.
2. Безтелесна Л. І. Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в Україні : оцінка та перспективи : монографія / Л. І. Безтелесна. – Рівне : НУВГП, 2010. – 361 с.
3. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні : регіональні дослідження і перспективи розвитку / У. Я. Садова. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – 408 с.
4. Вовканич С. Й. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннєвомісткій економіці: концептуалізація понять / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 7–19.
5. Семів Л. К. Регіональна політика : людський вимір : [монографія] / Л. К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
6. Садова У. Людський розвиток у світлі нових підходів до вимірювання якості трудового життя [Електронний ресурс] / У. Садова, О. Гринькевич, Ю. Телішевська // Україна : аспекти праці. – 2013. – № 8. – С. 25–32. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uap_2013_8_5.pdf.
7. Профіль Гідної Праці в Україні : Публікація Міжнародного бюро праці [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.conf.eu.org/assets/files/lists/urainienne_lr\[1\].pdf](http://www.conf.eu.org/assets/files/lists/urainienne_lr[1].pdf).
8. Ринок праці у 2014 році : Доповідь [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Доходи та витрати населення України за 2014 рік [Електронний ресурс] – Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dvn_kv14_u.htm
10. Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження) : Статистичний збірник. – Державна служба статистики України. – К., 2013. – 167 с.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

Отримано: 01 жовтня 2015 р.*Прорецензовано:* 24 жовтня 2015 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Белова І. В. Концептуальні засади функціонування трансмісійного механізму системного фінансового ризику / І. В. Белова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 82–86.

УДК 336.7: 330.131.7

JEL-класифікація E44, F42, G01

Белова Інна Валеріївна,*канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи**ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СИСТЕМНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ

У статті розглянуто ключові засади функціонування трансмісійного механізму системного фінансового ризику через призму його складових: системної події та каналів поширення фінансових шоків. У роботі уточнено зміст поняття «системна подія». Виділено та охарактеризовано 10 каналів трансмісії фінансових ризиків. Розроблено матрицю каналів трансмісії системних фінансових ризиків на мікро-, мезо-, макро- та глобальному рівнях.

Ключові слова: канали поширення системного фінансового ризику, системна подія, системний фінансовий ризик, трансмісійний механізм.

Белова Инна Валериевна,*канд. экон. наук, доцент кафедры банковского дела**ГВУЗ «Украинская академия банковского дела Национального банка Украины»*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТРАНСМИССИОННОГО МЕХАНИЗМА СИСТЕМНОГО ФИНАНСОВОГО РИСКА

В статье рассмотрены ключевые принципы функционирования трансмиссионного механизма системного финансового риска через призму его составляющих: системного события и каналов распространения финансовых шоков. В работе уточнено содержание понятия «системное событие». Выделены и охарактеризованы 10 каналов трансмиссии финансовых рисков. Разработана матрица каналов трансмиссии системных финансовых рисков на микро-, мезо-, макро- и глобальном уровнях.

Ключевые слова: каналы распространения системного финансового риска, системное событие, системный финансовый риск, трансмиссионный механизм.

Inna Bielova,*Ph.D., Associate Professor of Banking Department**State Higher Educational Institution «Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine»*

CONCEPTUAL BASES OF FUNCTIONING OF SYSTEMIC FINANCIAL RISKS TRANSMISSION MECHANISM

The key principles of functioning of the transmission mechanism of systemic financial risk through the prism of its components: systemic events and distribution channels of financial shocks are researched in the article. The essence of «systemic event» is specified by the author. 10 channels of transmission of financial risks are clarified and characterized. The matrix of channels of systemic financial risks contagion at the micro-, meso-, macro- and global levels is developed.

Keywords: channels of systemic financial risk contagion, systemic event, systemic financial risk, contagion (transmission) mechanism.

Постановка проблеми. Активізація інтеграційних та конвергентних процесів, а також посилення глобалізаційного вектору організації економічних відносин зумовлюють трансформацію парадигми функціонування економічних систем. Зокрема, можна виокремити такі особливості становлення економічних відносин на сучасному етапі розвитку: зміна пропорцій вкладу виробничого та невиробничого секторів у продукування доданої вартості в напрямку превалювання сфери послуг (так, первинним стає фінансовий, а не реальний сектор); зближення сегментів фінансового ринку між собою та з іншими секторами економіки, що призводить до появи нових фінансових продуктів (наприклад, банкострахування та ін.); посилення взаємозв'язків та взаємозалежності між фінансовими інститутами, які функціонують на різних сегментах фінансового ринку, та іншими суб'єктами економічних відносин, унаслідок інтенсифікації конвергентних та інтеграційних процесів, що, своєю чергою, призводить до зростання вірогідності «ефекту доміно» у відповідь на дестабілізацію функціонування одного чи кількох інститутів,

які мають досить щільну мережу економічних зв'язків; динамічність економічних відносин зумовлює інтенсифікацію кризових процесів, що супроводжується збільшення кількості та масштабів криз, які зароджуються у фінансовому секторі та ін.

Таким чином, усі зазначені специфічні риси, реалізація яких сприяла появі негативного синергетичного ефекту, що, своєю чергою, підвищило значний деструктивний вплив світової фінансової кризи 2007–2009 рр., зумовили активізацію уваги науковців та практиків до необхідності більш фундаментального дослідження системного фінансового ризику, його трансмісії та розробки адекватної системи управління ним. Зокрема, важливого значення набуває не лише ідентифікація сутності системного фінансового ризику, факторів, які впливають на його формування, та критеріїв, що перетворюють фінансовий шок на системний фінансовий ризик, а й механізму, через який деструктивні процеси розповсюджуються між різними сегментами фінансового ринку, навіть далі – до реального сектору економіки, тобто актуальності набуває необхідність розробки та систематизації концептуальних засад функціонування трансмісійного механізму системного фінансового ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми кількісної оцінки та функціонування трансмісійного механізму присвячено роботи фахівців Європейського центрального банку, а саме: Марко Дука та Томаса Пелтонена [3], які у своїй роботі здійснили спробу ідентифікації системної події та розробили модель, за допомогою якої регуляторні органи можуть передбачити в часі її настання; Олівер де Бандт та Філіп Хартман [1] охарактеризували механізм поширення фінансових шоків між різними секторами фінансового ринку та реальним сектором економіки. Разом із тим, у дослідженні фахівця Світового Банку Мігеля Діджмана [2] було систематизовано деякі канали трансмісії системного фінансового ризику. Окремі дослідники, зокрема, А. В. Леонідов та Є. Л. Румянцев [5] на основі мережевої топології розробили модель трансмісії фінансових ризиків на ринку міжбанківського кредитування Росії. Однак, попри широкий інтерес науковців до означеної проблематики існуючі напрацювання є фрагментарними, розрізненими та в деяких випадках досить абстрактними, що зумовлює необхідність їх узагальнення, систематизації та синхронізації між собою.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї роботи є ідентифікація концептуальних засад функціонування трансмісійного механізму системного фінансового ризику, що передбачає реалізацію таких завдань: уточнення змісту поняття «системна подія», узагальнення видів системних подій, визначення каналів трансмісії фінансових ризиків на різних рівнях і їх характеристика.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід активізації та розповсюдження фінансових шоків дозволяє зробити висновок про те, що системні події надзвичайно важко передбачити, проте, як тільки вони відбулися, досить просто виявити, що порушення стабільності справді мало системний характер. У зв'язку з масштабними наслідками останньої фінансової кризи 2007–2009 рр. проблема виявлення системної кризи завчасно чи хоча б на початкових етапах її реалізації знову набуває особливої актуальності.

Перш за все, необхідно зауважити, що традиційно трансмісійний механізм характеризують через призму таких елементів: системної події, яка передбачає абсорбцію фінансових шоків до певного рівня, після перетину якого відбувається розповсюдження цих шоків між різними секторами економіки, та каналів такої трансмісії.

Варто зазначити, що ідентифікації на теоретичному рівні системної події присвячено досить мало досліджень. Так, можна виокремити підхід фахівців ЄЦБ [3], відповідно до якого системну подію визначають як подію, унаслідок настання якої фінансова нестабільність стає настільки поширеною, що погіршує функціонування фінансової системи до такої міри, за якої знижуються темпи економічного зростання і добробут населення. Однак варто зауважити, що такий підхід є досить глобальним і передбачає трансмісію фінансових шоків з фінансового до реального сектору, проте системність кризових процесів може також проявлятися і в межах одного сектору чи ринку. Саме тому, з нашої точки зору, під системною подією варто розуміти подію, що характеризує такий рівень абсорбції фінансових шоків, при перевищенні якого відбувається запуск трансмісійного механізму між окремими фінансовими інститутами, сегментами фінансового ринку, окремими ринками чи секторами економіки різних держав. Такий підхід, з одного боку, враховує системність реалізації фінансових шоків, проте, з іншого боку, дозволяє визначити її на різних рівнях (мікро-, мезо-, макро- та глобальному).

Узагальнення підходів до ідентифікації видів системних подій представлено у таблиці 1.

Після ідентифікації змістовних параметрів системної події, актуальності набуває необхідність визначення каналів трансмісії системного фінансового ризику. Перш ніж перейти до характеристики самих каналів, доцільно охарактеризувати групи економічних суб'єктів, взаємодія яких прискорює поширення фінансових шоків.

Так, Мігель Діджман [2] виділяє у своєму дослідженні такі групи економічних суб'єктів: інститути, ринки, інфраструктура. Основними інститутами фінансового ринку є банки та страхові компанії. До групи «ринки» належать основні ринки капіталів, а для більш складних фінансових систем також включаються сегменти, що спеціалізуються на управлінні ризиками, тобто валютний ринок, ринки свопів,

ф'ючерсів та кредитних деривативів. До елементів інфраструктури належать платіжні системи і важливі банки-кореспонденти, центральні депозитарії цінних паперів, кастодіальні банки, центральні контрагенти, системи управління забезпеченням.

Таблиця 1

Класифікація системних подій (розроблено автором за даними [1, 3, 4])

№	Класифікаційна ознака	Види системних подій
1	За масштабністю деструктивного впливу	– одинична системна подія (крах одного фінансового інституту призводить до активізації деструктивних процесів на одному ринку); – масштабна системна подія (крах одного фінансового інституту чи ринку призводить до активізації деструктивних процесів у групі фінансових установ чи кількох ринках одночасно).
2	За силою прояву деструктивних процесів	– слабка системна подія (порушує стійкість тих ринків та фінансових установ, у яких були накопичені деструктивні чинники до початку дії трансмісійного механізму); – сильна системна подія (реалізація якої і запуск трансмісійного механізму призводять до порушення стійкості навіть абсолютно стабільних фінансових установ чи ринків).
3	За рівнем індивідуальної раціональності економічних агентів	– системні події, активізація яких зумовлена індивідуально раціональною поведінкою суб'єктів (суб'єкти свідомо та на основі достовірної інформації про незадовільний фінансовий стан певного фінансового інституту сприяють прискоренню запуску трансмісії фінансових шоків); – системні події, активізація яких зумовлена відносно раціональною поведінкою суб'єктів (суб'єкти, отримуючи певні сигнали про стан фінансової установи чи ринку, здійснюють суб'єктивну оцінку їх достовірності й, у випадку негативної оцінки, сприяють прискоренню трансмісії шоків, хоча насправді їх висновки можуть бути неправильними); – системні події, активізація яких зумовлена нераціональною поведінкою суб'єктів (суб'єкти, роблячи висновки на основі недостовірної інформації, провокують паніку та активізують процес трансмісії).
4	За рівнем реалізації деструктивних процесів	– системна подія локального рівня (реалізується в рамках сегментів певного ринку однієї країни); – системна подія загальнонаціонального рівня (реалізується в межах держави, проте охоплює декілька суміжних секторів економіки чи економіку в цілому); – системна подія глобального рівня (трансмісії фінансових шоків охоплює декілька секторів різних держав).

Однак у рамках цього дослідження з метою більш точної ідентифікації каналів трансмісії запропоновано розширити перелік економічних суб'єктів таким чином:

– до складу інститутів включити суб'єкти господарювання, домогосподарства та фінансові інститути, до яких, своєю чергою, віднести не лише банки та страхові компанії, а також і інших фінансових посередників, а саме: недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, інститути спільного інвестування, фінансові компанії тощо;

– до групи «ринки» включити основні сегменти грошового ринку та ринку капіталів (валютний, обліковий, кредитний, депозитний та фондовий);

– вплив інфраструктури фінансово-кредитної системи характеризувати через функціонування платіжних, розрахункових систем, інститутів захисту прав вкладників (наприклад, фондів гарантування депозитів) та інтересів учасників ринку (асоціації банків, страхових компаній тощо), а також інформаційних агентств (рейтингові, аналітичні компанії та ін.);

– до складу регуляторних органів можуть бути віднесені інститути, що прямо чи опосередковано відповідалі за стабільність функціонування сегментів фінансового ринку (центральний банк, наглядові органи міжнародного рівня тощо);

– групу зовнішніх контрагентів можуть представляти будь-які інститути, що здійснюють свою діяльність за межами держави, для якої проводиться дослідження.

Отже, на наступному етапі актуальності набуває виділення каналів реалізації цього процесу (рис. 1) та їх систематизація у вигляді матриці з подальшою конкретизацією впливу через кожен із визначених напрямків. Нами було виділено три рівні поширення фінансових шоків: мікрорівень (відображає вплив діяльності фінансових, нефінансових корпорацій і домогосподарств на стабільність функціонування фінансових інститутів); макрорівень (дозволяє охарактеризувати процес зараження одним із сегментів ринку інших, чи внаслідок виникнення проблем у функціонуванні одного з елементів інфраструктури і управлінських рішень регуляторних органів); глобальний рівень (запуск трансмісійного механізму зумовлений діяльністю закордонного контрагента).

	Групи економічних суб'єктів	Трансмісія до		
		Фінансові інститути	Ринки	Інфраструктура
Трансмісія з	Нефінансові корпорації	Кредитний канал Депозитний канал Канал власності Валютний канал	Інвестиційний канал	Сек'юритизаційний канал Інфраструктурний канал
	Домогосподарства	Кредитний канал Депозитний канал Канал власності Валютний канал	Інвестиційний канал	Інфраструктурний канал
	Фінансові інститути	Кредитний канал Депозитний канал Канал власності Валютний канал	Інвестиційний канал	Сек'юритизаційний канал Інфраструктурний канал
	Ринки	Ціновий канал	Інформаційний канал	Сек'юритизаційний канал Інфраструктурний канал
	Інфраструктура та органи регулювання	Інфраструктурний канал Регуляторний канал	Інфраструктурний канал Регуляторний канал	Інфраструктурний канал Регуляторний канал
	Зовнішні контрагенти	Кредитний канал Депозитний канал Канал власності Валютний канал	Інвестиційний канал Інформаційний канал	Сек'юритизаційний канал Інфраструктурний канал

мікрорівень трансмісії системного фінансового
 макрорівень трансмісії системного фінансоу
 глобальний рівень трансмісії фінансового ризику

Рис. 1. Матриця каналів трансмісії системного фінансового ризику

У рамках цього дослідження було визначено десять можливих каналів трансмісії, серед яких кредитний, депозитний, валютний, канал власності, інвестиційний, ціновий, інформаційний, інфраструктурний, регуляторний та сек'юритизаційний, тоді як більшість дослідників виділяють лише кредитний та інформаційний канал, а інші канали або ж узагалі не визначають, або характеризують їх недостатньо повно.

Кредитний канал характеризує втрати фінансового інституту внаслідок неповернення кредитів чи інших позик такими основними групами суб'єктів, як нефінансові корпорації, домогосподарства та інші фінансові інститути, які знаходяться як у межах країни (мікрорівень трансмісії), так і закордоном (глобальний рівень трансмісії). Варто зауважити, що особливо загрозливою така ситуація є у випадку недотримання фінансовою установою нормативів диверсифікації кредитного портфелю.

Досить подібним є механізм функціонування депозитного каналу для фізичних і юридичних осіб, оскільки ненормований відтік депозитів цих груп суб'єктів (наприклад, унаслідок скорочення рівнів доходів населення чи погіршення результативності функціонування реального сектору, що, відповідно, супроводжується необхідністю у вилученні заощаджень зі сфери інвестування у сферу споживання) може призвести до суттєвих фінансових проблем відповідних учасників фінансового ринку, особливо серед тих фінансових інститутів, які недостатньо відповідально поставилися до необхідності диверсифікації вкладів. Однак механізм трансмісії фінансових шоків через депозитний канал між окремими фінансовими інститутами має певні специфічні риси, оскільки законодавчо встановлено, що певні активи страхових компаній, недержавних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування можуть зберігатися на поточних рахунках, депозитах у банку та у формі банківських металів, а тому криза чи ліквідація певного банку може негативно позначитися на фінансових показниках діяльності цих інститутів.

Канал власності характеризує втрати, що можуть бути понесені головною компанією внаслідок збитковості дочірніх компаній, філій тощо, а також ризик дестабілізації компаній, що знаходяться у власності одного суб'єкта.

Валютний канал передбачає можливість експансії фінансових шоків у зв'язку з коливанням валютного курсу, оскільки девальвація чи ревальвація національної валюти можуть спричинити проблеми платоспроможності різних суб'єктів, тобто неповернення кредитів, а також зумовити відтік депозитів. Крім того, нестабільність національної грошової одиниці може спричинити відтік іноземних інвесторів, тобто трансмісію системного ризику на глобальному рівні. Ціновий канал характеризує вірогідність трансмісії з окремих ринків до фінансових інститутів за рахунок інвестиційних втрат у торгових портфелях у зв'язку з нераціональним ціноутворенням.

Інвестиційний канал відображає трансмісію фінансових шоків від окремих груп економічних суб'єктів до ринків, а саме: фінансова установа, нефінансова корпорація чи домогосподарства, що знаходяться у складній фінансовій ситуації внаслідок реалізації впливу деструктивних чинників, можуть позбавлятися різних видів фінансових активів за заниженою ціною, що може призвести до інвестиційних втрат інших фінансових інститутів та дестабілізації ринку в цілому. До таких дій можуть вдатися як економічні агенти, що є резидентами певної країни, так і зовнішні контрагенти.

Якщо кризові явища першочергово зароджуються саме в одному чи кількох інститутах інфраструктури, то порушення стійкості їх функціонування може викликати як дестабілізацію у діяльності конкретного економічного агента, сегмента ринку, ринка в цілому чи ще більше розбалансувати діяльність інших елементів інфраструктури.

Характеризуючи сек'юритизаційний канал, можна зазначити, що несприятливі події на фінансовому ринку можуть призвести до падіння вартості заставних цінностей, які можуть викликати негативну маржу. Трейдери будуть змушені брати в заставу додаткове забезпечення або закрити позицію, продавши цінні папери (довга) або купивши їх назад (коротка). Брокер може також продати цінні папери або інші активи. Якщо це відбувається у великих масштабах, ціни на фінансові активи можуть опинитися під тиском.

Трансмісія через інформаційний канал може бути охарактеризована таким чином: активізація деструктивних процесів на одному з сегментів фінансового ринку може призвести до небажання суб'єктів економічних відносин здійснювати операції в інших секторах у зв'язку з негативними очікуваннями, що, відповідно, призведе до порушення їх стійкості.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зазначити, що трансмісійний механізм системного фінансового ризику доцільно характеризувати через його структуру: системну подію та канали поширення фінансових шоків. Основними каналами є кредитний, депозитний, валютний, канал власності, інвестиційний, ціновий, інформаційний, інфраструктурний, регуляторний та сек'юритизаційний, кожен з яких має свою специфіку прояву, ідентифікація якої може стати основою для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

У якості перспектив подальших досліджень можна виділити розробку науково-методичних підходів до кількісної оцінки системної події та ширини каналів трансмісії системних фінансових ризиків.

Література:

1. Bandt O. Systemic risk: a survey : European Central Bank Working Paper № 35 [Electronic Resource] / O. Bandt, P. Hartmann // European Central Bank. – 2000. – Access Mode : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp035.pdf>.
2. Dijkman M. A Framework for Assessing Systemic Risk : The World Bank Policy Research Working Paper № 5282 [Electronic Resource] / M. Dijkman // The World Bank. – 2010. – Access Mode : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3768/WPS5282.pdf?sequence=1>.
3. Duca M. Macro-financial vulnerabilities and future financial stress. Assessing systemic risks and predicting systemic events : European Central Bank Working Paper № 1311 [Electronic Resource] / M. Duca, T. Peltonen // European Central Bank. – 2011. – Access Mode : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1311.pdf>.
4. Global Financial Stability Report Responding to the Financial Crisis and Measuring Systemic Risks [Electronic Resource] // International Monetary Fund. – 2009. – Access Mode : <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2009/01/pdf/text.pdf>.
5. Леонидов А. В. Оценка системных рисков межбанковского рынка России на основе сетевой топологии / А. В. Леонидов, Е. Л. Румянцев // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2013. – № 3 (19). – С. 65–80.

Отримано: 25 лютого 2016 р.*Прорецензовано:* 16 березня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Paweł Dziekański. Efficiency of the municipality's action in the context of the synthetic assessment of the financial condition on the example of the Kamienna basin municipalities / dr Paweł Dziekański // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 87–94.

УДК 336.13

JEL Classification: G38

dr Paweł Dziekański,*Institute of Economy and Administration University of Jan Kochanowski in Kielce*

EFFICIENCY OF THE MUNICIPALITY'S ACTION IN THE CONTEXT OF THE SYNTHETIC ASSESSMENT OF THE FINANCIAL CONDITION ON THE EXAMPLE OF THE KAMIENNA BASIN MUNICIPALITIES

The public sector is affected by the surroundings, multitude of stakeholders and pressure of increasing the effectiveness and enhancing the quality of action. Its activity has direct or indirect influence on the development of the local economy. The position of the territorial authorities requires a solicitude of the financial situation, which defines the efficiency of its functioning. The financial condition is a multidimensional phenomenon which impedes the unambiguous assessment. Its precise and wide description requires including many various aspects of activity. Some pointers may indicate that it is good while other may signal problems. The aim of this study is to assess the financial state of selected Eastern Poland municipalities with the synthetic index. The construction of the synthetic feature enables the measurement of the multidimensional phenomenon with one numerical value, as well as linear alignment of studied units.

Key words: efficiency, territorial authorities, financial condition, synthetic index.

Дзеканський Павел,*Інститут економіки та управління університету Яна Кохановського в Кельце*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ МУНІЦИПАЛІТЕТУ В КОНТЕКСТІ СИНТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ МУНІЦИПАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ БАСЕЙНУ РІЧКИ КАМЕННА

Державний сектор залежить від оточення, безлічі зацікавлених сторін і тиску підвищення ефективності та вдосконалення якості діяльності. Його діяльність має прямий або опосередкований вплив на розвиток місцевої економіки. Позиція територіальної влади вимагає уважності до фінансової ситуації, яка визначає ефективність її функціонування. Фінансовий стан є багатофакторним явищем, яке перешкоджає точній оцінці. Деякі показники можуть вказувати на те, що це добре, тоді як інші можуть сигналізувати проблеми. Метою цього дослідження є оцінка фінансового стану обраних муніципалітетів Східної Польщі на основі синтетичних показників. Система синтетичної функції передбачає вимірювання багатофакторного явища з одним числовим значенням, а також включає лінійне вимірювання досліджуваних одиниць.

Ключові слова: ефективність, місцева влада, фінансовий стан, синтетичний показник.

Дзеканский Павел,*Институт экономики и управления университета Яна Кохановского в Кельце*

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЙСТВИЯ МУНИЦИПАЛИТЕТА В КОНТЕКСТЕ СИНТЕТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ НА ПРИМЕРЕ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ БАСЕЙНА РЕКИ КАМЕННА

Государственный сектор зависит от окружения, множество заинтересованных сторон и давления повышения эффективности и совершенствования качества деятельности. Его деятельность имеет прямое или косвенное влияние на развитие местной экономики. Позиция территориальной власти требует внимательности к финансовой ситуации, которая определяет эффективность ее функционирования. Финансовое состояние представляет собой многофакторное явление, которое препятствует точной оценке. Некоторые показатели могут указывать на то, что это хорошо, тогда как другие могут сигнализировать проблемы. Целью данного исследования является оценка финансового состояния выбранных муниципалитетов Восточной Польши синтетическими показателями. Система синтетической функции позволяет измерять многофакторного явления с одним числовым значением, а также как линейное измерения исследуемых единиц.

Ключевые слова: эффективность, местные власти, финансовое состояние, синтетический показатель.

Introduction

The process of social and economic development is characterized by spatial inequality. It is an effect of historical conditioning or accessibility of resources used by the region (human, social, natural and economic

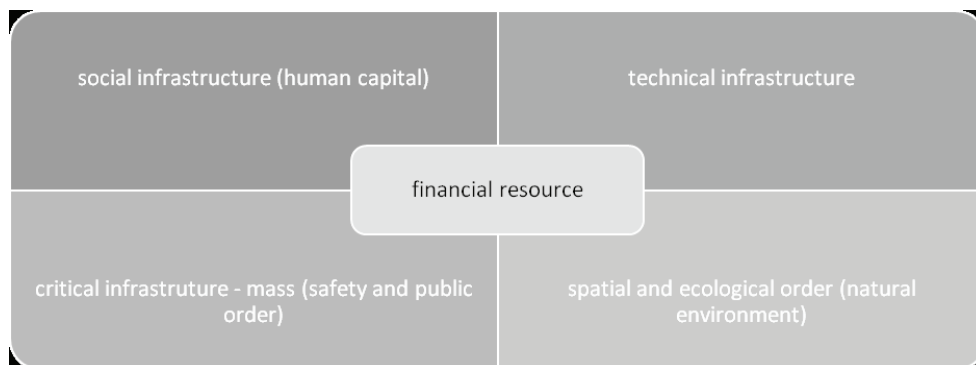
or financial capital). The division into central and peripheral regions takes place. The distance between them enlarges. In Poland as peripheral regions is considered the area comprising of five voivodeships of Eastern Poland: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie and warmińsko-mazurskie¹. The term of peripheral area (region) connects with the idea of distance, distinctness and dependence. In the traditional aspect of the peripheral the factors of spatial character, which include adverse geographical location and the distance from central regions, are emphasized². The term of the peripheral is ambivalent, mainly because of the complexity of this phenomenon. They are usually identified with distance, distinctness and dependence³. Apart from geographical conditioning, geopolitical, economic, financial and infrastructural conditioning may also be important in the analysis of peripheral⁴.

Macroregion of the Eastern Poland is a dense area of the lowest level of economic development in Poland and one of the weakest in the European Union. The problems of the region, which affect the social and economic situation negatively, have structural dimension. Additionally, they are also negatively intensified by the peripheral location of the macroregion at the outer border of the European Union⁵. Eastern Poland covers 31.7% of the country's surface and is populated by 8 million inhabitants, which constitutes 21% of country's population. The macroregion is an area of very low population density – only 86 people fall per square kilometre, in the face of national average of 122 per square kilometre⁶.

The municipality (as the basic unit of local authority) has statutory functions, which are included in the act of territorial government. It performs public tasks in its own name and on own behalf. The essential aim of the municipality is to satisfy the needs of the inhabitants. It should direct the carried out actions at the fulfilment of the needs of the inhabitants of a given region as well as their contentment⁷. The activity of the municipality are concerned to varying degree various aspects of everyday life and random situations (for example, natural disasters; see illustration 1). These territories are connected to the owned financial resources of the unit, which constitutes the sphere of assessment (effectiveness) of the unit's activity.

The efficiency is a parameter of the modern organization. It is necessary to find appropriate instruments and methods of its measurement. They should enable an objective assessment and achievement of information concerned with what should be done so that the activities were more effective. The assessment of the efficiency is contested because of the character of the tasks performed by the local government⁸. The efficacy of an organization is not just the function of circumstances but an accumulation of the consequences of conscious choices⁹.

Illustration 1. The areas of the municipality activities and their connection to unit's finances.

Source: own authoring

The aim, the research methods and the discussion.

The aim of this study is to assess the financial condition of the local government and to indicate the variables which affect the assessment. The main issues concerned with revenues and expenditures (including investments) in the

¹ These regions correspond to NTS 2 regions in EU nomenclature.

² Strzelecki Z. Polityka regionalna / Z. Strzelecki [w:] Gospodarka regionalna i lokalna / red. Z. Strzelecki. – Wydawnictwo Naukowe PWN. – Warszawa, 2008. – S. 79.

³ Miszczuk A. Uwarunkowania peryferyjności regionu przygranicznego / A. Miszczuk. – Norbertinum, Lublin, 2013.

⁴ Tamże.

⁵ Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020. Aktualizacja, Załącznik do uchwały nr 121 Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2013 r. (poz. 641). – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2013.

⁶ Tamże.

⁷ Gorzelany-Plesińska J. Wykorzystanie mierników perspektywy klienta w zarządzaniu gminą wiejską / J. Gorzelany-Plesińska. – Barometr Regionalny. – Nr 4(30). – 2012.

⁸ Filipiak B. Efektywność w zarządzaniu finansami samorządowymi. Skutek kryzysu czy obiektywna konieczność? / B. Filipiak. – PTE, Zeszyty Naukowe. – Nr 10/2011.

⁹ Por. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie / J. Lichtarski (red.) ; Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego. – Wrocław, 2005.

years 2003-2013 has been presented. Indicated period of time was chosen because of the availability of the compared data. The analysis was done in the set of municipalities and their particular types (rural, urban and rural and urban). The data comes from the Local Data Bank of the Central Statistical Office. Total income, own revenues, current expenditures and investments, expenses on tourism, transport, connectivity, urban economy, environment protection, public safety, culture, protection of national heritage, physical culture and sport has been selected for the assessment of the financial condition. The variables which are measured directly and are available for all studied units, comparable and concerning examined phenomenon has been subjected to the unitarization method which enabled the comparison of the variables. The selected variables are characterized by high alternation¹⁰ and low correlation¹¹. In order to determine the value of the synthetic indicators, the model-less method has been chosen. The calculated indicator takes the value from the range [0, 1]. Its higher value denotes a more beneficial situation, while the lower value – a less beneficial.

The budget, as the plan of the realization of financial economy of the local government units, serves to satisfy the needs of local communities and consists of statements of income and expenses as well as revenues and expenditures. The municipalities carry out important tasks both in the social and infrastructural sphere. The financial condition of municipalities affects the degree of satisfying the needs of local community¹².

The income is the necessary basis of the financial activity of the municipalities¹³. The own revenues of the municipalities are a proof of, among other things, the foresight of the local government, activity of the inhabitants and their assets. The own revenues provide independence in making decisions¹⁴. The appropriated allocations are characterized by the fact that they are intended for strictly defined tasks (they are returned if not used on a given task). The subventions are intended to finance set tasks. When they are realized, the government has right to spend indicated resources on other tasks. The expenses, realized by the local government units, should serve to increase the unit's assets and to assess the investments. They are a factor which characterizes the development possibilities of local government units¹⁵. The domains, which the public expenses are spent on, usually are not very susceptible to the usage of precise tools of measurement of the expenses' results¹⁶. The spending of public resources on the realization of public tasks should take place in an undoubtedly effective way. It should provide optimum realization of public tasks and the widest range of necessary services¹⁷.

The financial condition is a result of decisions taken by the unit. It may be treated as the result of financial management, it is also one of the determinants of the processes taking place in the unit¹⁸. The ability to, inter alia, perform tasks, achieving budget balance and increasing assets is the proof of financial condition. The financial condition of the municipalities is determined by, among other things, the size and adequate match in time of income and expenses, the level of revenues, financial independence, the quantity of investments, the ability to obtain extrabudgetary resources and the financial result.

The measurement of the effects of the effectiveness of the local government activity is a complex and multi-threaded issue, because of the variety of criteria, in many cases difficult to measure¹⁹. In the wider aspect the term of effectiveness suggests better results of the activity and its efficiency in the light of the intended purposes²⁰.

Financial condition of the Kamienna basin municipalities.

The river Kamienna, which has length of 156 km and the catchment's surface of 2007.9 km², is situated in the central Poland in the świętokrzyskie voivodeship. The river flows through Skarżysko Kamienna, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski, Tarłów, Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów, Bliżyn, Brody, Wąchock, Suchedniów and Skarżysko Kościelne²¹. In the valley of the river iron ore lodes have been exploited, over 40% of the surface is covered with forests²².

¹⁰ value of indicator $\leq 0,1$; variables removed quasi-constant, consistency of the variables

¹¹ value of indicator $\geq 0,75$; excessive correlation, similar information of the variables, choice of the variable to the study

¹² Miszczuk M. Kondycja finansowa największych miast w Polsce w świetle wieloletnich prognoz / M. Miszczuk. – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. – Nr 786 Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia. – Nr 64/2 (2013). – S. 141–150.

¹³ Miszczuk A. Gospodarka samorządu terytorialnego / A. Miszczuk, M. Miszczuk, K. Żuk. – PWN, Warszawa, 2007.

¹⁴ Sobczyk A. Rozwój lokalny – wybrane problemy finansowania / A. Sobczyk // ZN SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. – 81/2010. – S. 125–136.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Owsiak S. Finanse publiczne, Teoria i praktyka / S. Owsiak. – PWN, Warszawa, 2005. – S. 245.

¹⁷ Słownik Języka Polskiego : Wydawnictwa Naukowego. – PWN. – <http://sjp.pwn.pl> (25.06.2015).

¹⁸ Karmowska G. Ocena kondycji finansowej przedsiębiorstwa PGE / G. Karmowska, A. Małecka. – http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2009_nr76_s109.pdf (25.06.2015).

¹⁹ Binda J. Metody oceny efektywności polityki budżetowej i realizacji usług publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego / J. Binda, H. Łapińska. – http://www.wsfp.edu.pl/docs/2012_2013/artukul_online/2011/Metody_oceny_efektywnosci_polityki_budzetowej_i_realizacji_uslug_publicznych_przez_jednostki_samorzadu_terytorialnego.pdf (25.06.2015)

²⁰ Guziejewska B. Efektywność finansów samorządu terytorialnego / B. Guziejewska // GOSPODARKA NARODOWA. – Nr 5–6/2008.

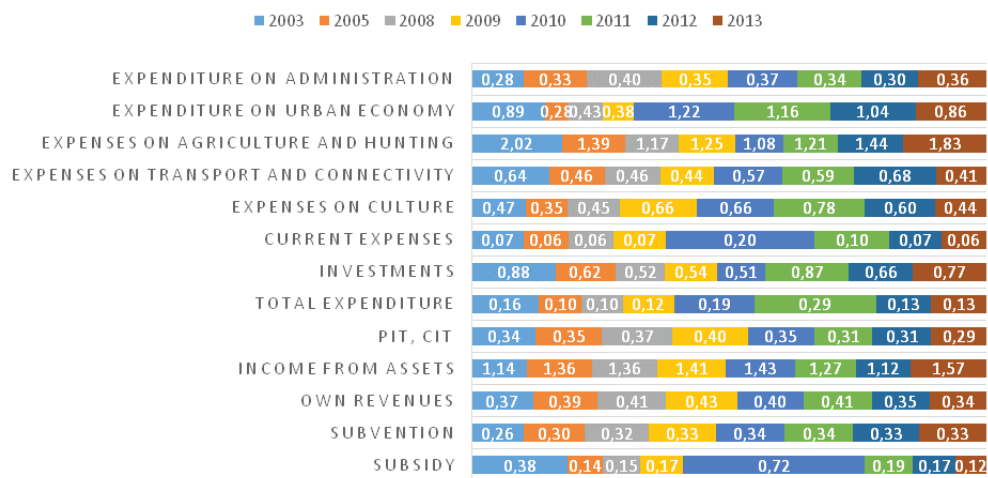
²¹ These are the skarżyski, starachowicki and ostrowiecki district.

²² Lenar-Matyas A. Rzeki Kamienna – zmiany na przestrzeni wieków i propozycja jej renaturyzacji infrastruktura i ekologia te-

It is in the interest of the municipality and its chances to take advantage of all possible sources of tasks financing, especially in the scope of technical and social infrastructure, natural environment protection and unemployment combat²³. The performance and stability of particular income sources have the fundamental meaning to the shaping of local budget policy.

The set of variables which describe the financial condition of the municipality (donations, own revenues – which contribute to the total country budget, investments, current expenditure, expenses on culture, transport, connectivity, agriculture, hunting, urban economy and administration) is characterized by high variety²⁴. All the variables quasi-constant (subvention, assets income, total and current expenditure) are eliminated from the initial set of features. In the years 2003-2013 the lowest value of the indicator was in the group of total expenditure (0.16 to 0.13) and the current expenditure (0.07 to 0.06). The highest values of the indicator are in the income from property (1.14 to 1.57), investments (0.88 to 0.77) and the expenses on agriculture and vocabulary (2.02 to 1.83). The selected variables may be considered as diagnostic and they are not of consistency character.

Illustration 2. The alternation index of municipalities' financial condition features.

Source: own authoring based on Local Data Bank of Central Information Bank

Table 1.

Synthetic index of financial condition and its change

	2003	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	05/03	08/05	09/08	10/09	11/10	12/11	13/11
Bałtów (2)	0,19	0,44	0,43	0,52	0,50	0,58	0,24	0,28	▲	▼	▲	▼	▲	▼	▲
Bliżyn (2)	0,34	0,35	0,39	0,47	0,41	0,33	0,39	0,40	▲	▲	▲	▼	▼	▲	▲
Bodzechów (2)	0,40	0,54	0,43	0,36	0,37	0,34	0,62	0,65	▲	▼	▼	▲	▼	▲	▲
Brody (2)	0,41	0,42	0,39	0,24	0,29	0,21	0,19	0,24	▲	▼	▼	▲	▼	▼	▲
Ćmielów (3)	0,36	0,47	0,36	0,32	0,38	0,35	0,23	0,27	▲	▼	▼	▲	▼	▼	▲
Kunów (3)	0,40	0,29	0,28	0,24	0,48	0,34	0,26	0,34	▼	▼	▼	▲	▼	▼	▲
Ostrowiec Świętokrzyski (1)	0,55	0,71	0,69	0,63	0,51	0,50	0,56	0,45	▲	▼	▼	▼	▼	▲	▼
Skarżysko Kościelne (2)	0,21	0,28	0,19	0,31	0,46	0,19	0,32	0,29	▲	▼	▲	▲	▼	▲	▼
Skarżysko-Kamienna (1)	0,48	0,63	0,67	0,66	0,59	0,54	0,61	0,51	▲	▲	▼	▼	▼	▲	▼
Starachowice (1)	0,46	0,49	0,60	0,53	0,52	0,38	0,45	0,48	▲	▲	▼	▼	▼	▲	▲
Suchedniów (3)	0,45	0,49	0,44	0,60	0,59	0,50	0,36	0,41	▲	▼	▲	▼	▼	▼	▲
Tarłów (2)	0,25	0,23	0,31	0,29	0,20	0,18	0,33	0,19	▼	▲	▼	▼	▼	▲	▼
Wąchock (3)	0,60	0,46	0,66	0,29	0,37	0,27	0,42	0,46	▼	▲	▲	▼	▼	▲	▲

▲ positive change ▼ negative change — no change

Source: own authoring based on Local Data Bank of Central Information Bank

renów wiejskich / A. Lenar-Matyas, H. Witkowska, A. Żak // Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi. – Nr 4/2/2006, PAN, Oddział w Krakowie. – S. 79–88.

²³ Sobczyk A. Rozwój lokalny – wybrane problemy finansowania / A. Sobczyk. – http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2010_nr81_s125.pdf (08.09.2013)

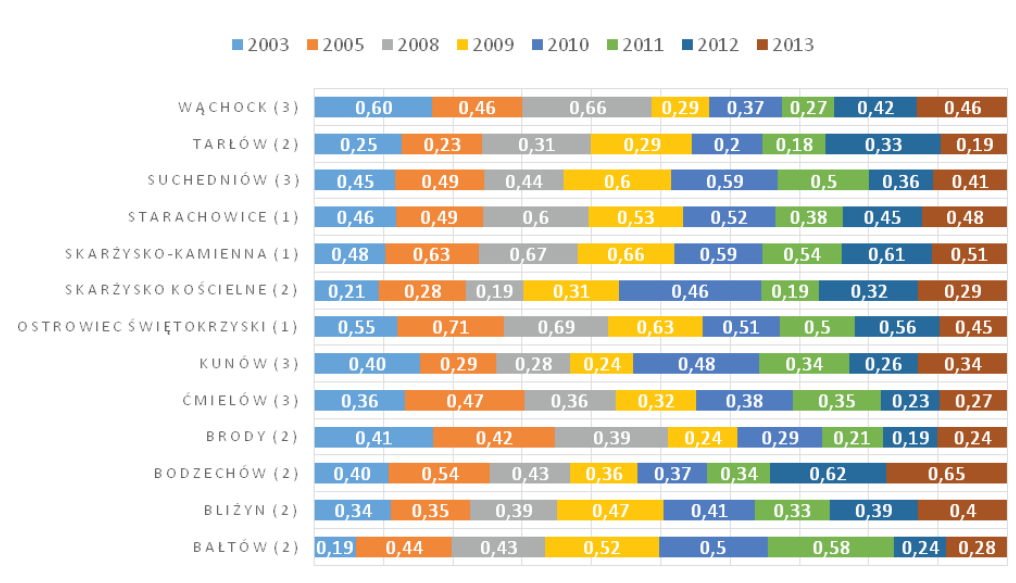
²⁴ value of indicator $\leq 0,1$; variables removed quasi-constant, consistency of the variables.

The value of synthetic measurement of the variables concerning financial condition in municipalities of Kamienna basin balanced between 0.19 (Bałtów) and 0.60 (Wąchock) in 2003, 0.19 (Skarżysko-Kamienna) and 0.69 (Ostrowiec Świętokrzyski) in 2008, 0.19 (Tarlów) and 0.65 (Bodzechów) in 2013, which indicates a difficult situation of examined units (optimum value of measurement is 1.0).

Taking the value of synthetic measurement onto account, in 2013 – in comparison to 2003 – a fall took place in seven municipalities of the region (Brody, Ćmielów, Kunów, Ostrowiec Świętokrzyski, Suchedniów, Tarłów, Wąchock). The changes of the index in terms of Ostrowiec Świętokrzyski municipality, may result from the industrial monoculture (iron and steel industry, in the studied period of time, was in difficulty). In the municipality hierarchization the stability of position is not observed, the economic character of the unit and the function of the region has no influence on the position. In the increase of the index took place in six units: Bałtów, Bliżyn, Bodzechów, Skarżysko-Kościelna, Skarżysko-Kamienna and Starachowice. Agriculture, industry (building), services and living and touristic function are characteristic to the mentioned units.

Based on the selected variables one can notice that the municipalities were either improving or aggravating their position. As presented in table 1 the financial condition of the municipalities is difficult. Positive changes can be observed in the studied area in particular units²⁵.

Illustration 3. The value of the synthetic index of the financial condition of Kamienna basin municipalities.

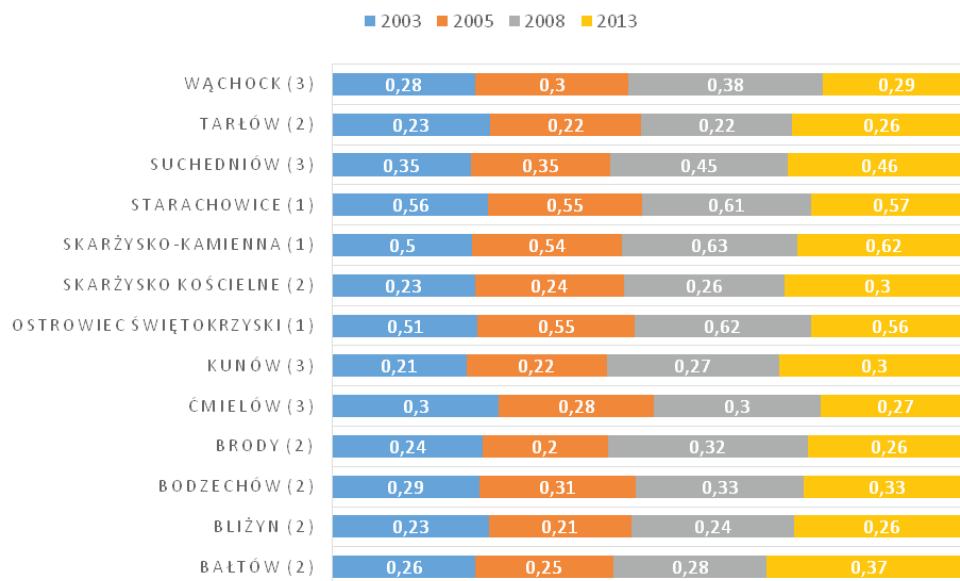
Source: own authoring based on Local Data Bank of Central Information Office

Financial independence of a municipality is a necessary condition of its concordant and balanced development. That is why the basis of financial decision making should be rational management of the owned resources. Financial independence is a separate institution and at the same time is the principle of local finances. The Constitution of Republic of Poland ensures all the units of territorial government a share in public revenues according to their tasks and introduces a principle that the changes in the range of tasks and competences of territorial government units take place with adequate changes in the division of public revenues²⁶.

The main index indicating the independence of a given territorial government unit is the share of own revenues in total income. It is a proof of the degree of municipalities' financial independence in terms of financial resources spending, and also of the degree of decentralization. Its increase suggests the growth of financial abilities of the municipality. As illustration 4 presents the highest value of the index in 2003 was 0.56 (Starachowice), in 2005 – 0.55 (Starachowice), in 2008 – 0.63 (Skarżysko-Kamienna), 2013 – 0.62 (Skarżysko-Kamienna). The lowest values were accordingly in Kunów (0.21), Brody (0.20) and Tarłów (0.22, 0.26).

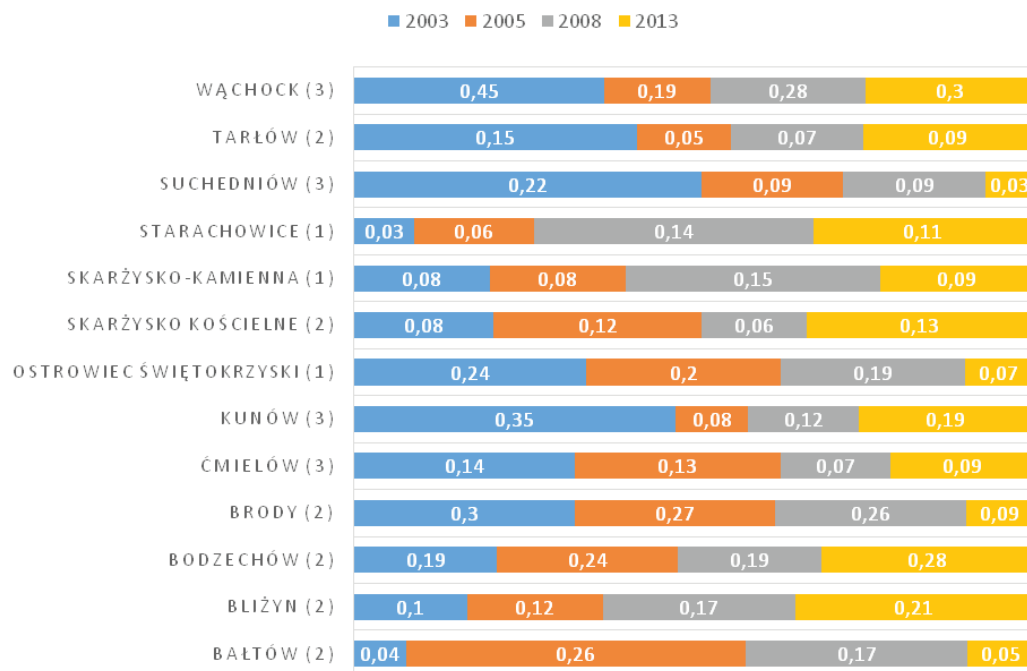
²⁵ Dziekański P. Wskaźnik syntetyczny w ocenie funkcji turystycznej Dorzecza Kamiennej (material in print) / P. Dziekański.

²⁶ Por. Kosek-Wojnar M. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego w sferze wydatków / M. Kosek-Wojnar // WSE w Bochni, Zeszyty Naukowe. – Nr 4/2006.

Illustration 4. Share of own revenues in total income.

Source: own authoring based on Local Data Bank of Central Information Office.

The index of the share of investments in total expenditure reflects the activity of municipalities' government in within the limits of financial resources available. A more developed municipality attracts investors, which results in emergence of new work places. As a result the competitiveness of a given municipality increases²⁷. As the illustration 5 shows the highest values were in 2003 in Wąchock (0.45), in 2005 in Brody (0.27), in 2008 and in 2013 in Wąchock (0.28 and 0.30). Neither the character of the unit nor the realized function had influence on the position of the unit.

Illustration 5. Share of the investments in total expenditure.

Source: own authoring based on Local Data Bank of Central Information Office.

²⁷ Standar A. Zróżnicowanie kondycji finansowej gmin województwa wielkopolskiego / A. Standar, J. Średzińska // Journal of Agribusiness and Rural Development, 4(10). – 2008. – S.135–145.

In the studied collectivity the highest level of the financial condition was observed in municipalities characterized simultaneously by high financial independence (measured with the share of own income in total revenues) and high level of investments (measured with the share of investments in total expenditure) and also in the municipalities achieving relatively highest values of the operating surplus (where the current expenses were defrayed by current income).

Summary

1. The analysis enables assessment of the level of differentiation of the objects described by the set of statistical features. It also leads to defining the clusters of objects similar in terms of synthetic measurement²⁸.

2. The research broadens the information about the considered category of objects. It enables the assessment of the share of each object in the development of the whole collectivity and to accomplish the graphic visualisation of the issue²⁹.

3. The analysis of financial condition of the territorial government units should foster the rational spending of public financial resources. The achievement of the best qualitative and most accurate information, which enable taking appropriate decisions in terms of financial resources management, is essential in this matter³⁰.

4. The measurement of effectiveness is a system of actions which enable the estimation of the consequences of the action, the assessment of the efficiency of the resource usage and of the level at which the actions taken correspond with the policy and intentions of the organization.

5. The system of measurement of the effectiveness should include the aspect of the usage of owned resources and their size with particular focus on the financial resources.

List of literature

1. Binda J. Metody oceny efektywności polityki budżetowej i realizacji usług publicznych przez jednostki samorządu terytorialnego / J. Binda, H. Łapińska.

2. Dorćák P. Analysis of the possibilities of improving an online reputation of public institutions / P. Dorćák, F. Pollák, S. Szabo // In: IDIMT-2014, Sept. 10–12. Poděbrady: IDIMT Networking Societies-Cooperation and Conflict 22nd Interdisciplinary Information and Management Talks, 2014. – S. 275–281.

3. Dziekański P. Wskaźnik syntetyczny działalności finansowej gmin wiejskich / P. Dziekański // ZN, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej Nr 99 (2012), Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 2012. – S. 229–242.

4. Dziekański P. Koncepcja wskaźnika syntetycznego dla oceny sytuacji finansowej powiatów / P. Dziekański // Rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju; Gospodarka – etyka – środowisko, D. Dziawgo, G. Borys (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2014. – Nr 329. – S. 98–108.

5. Dziekański P. Metoda taksonomiczna w ocenie środowiskowej konkurencyjności powiatów województwa świętokrzyskiego / P. Dziekański // Polityka ekonomiczna, J. Sokołowski, A. Żabinski (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 348. – 2014. – S. 44–53.

6. Dziekański P. Analiza sytuacji finansowej samorządu jako wyznacznik efektywności ekonomicznej jednostki samorządu terytorialnego / P. Dziekański // B. Filipiak (red.), Finanse publiczne i rozwój przedsiębiorczości w regionach, Zeszyty Naukowe 38/2011. – S. 247–259.

7. Dziekański P. Wskaźnik syntetyczny w ocenie funkcji turystycznej Dorzecza Kamiennej (material in print) / P. Dziekański.

8. Dziekański P. Financial independence of local government, as part of the assessment of the financial economy local government / P. Dziekański // M. Kelemen, A. Olak, V. Blažek, E. Bojar a kolektiv, Aspects of security for the protection of the interests, tom 2, Politechnika Lubelska, Košice – Rzeszów – Lublin, 2014. – S. 264–289.

9. Filipiak B. Efektywność w zarządzaniu finansami samorządowymi. Skutek kryzysu czy obiektywna konieczność? / B. Filipiak // PTE, Zeszyty Naukowe/ – Nr 10/2011.

10. Filipiak B. Kierunku zarządzania finansami w jednostkach samorządu terytorialnego a problemy utrzymania płynności finansowej / B. Filipiak // Finanse komunalne. – Nr 3 / 2004.

11. Gorzelany-Plesińska J. Wykorzystanie mierników perspektywy klienta w zarządzaniu gminą wiejską / J. Gorzelany-Plesińska // Barometr Regionalny. – Nr 4(30). – 2012.

12. Grzebyk M. Rola zarządzania w funkcjonowaniu samorządu gminnego / M. Grzebyk, P. Filip // Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Rozwój zrównoważony i problemy obszarów wiejskich // Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. – Zeszyt nr 29. – Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012. – S. 183–190.

13. Guziejewska B. Efektywność finansów samorządu terytorialnego / B. Guziejewska // GOSPODARKA NARODOWA. – Nr 5–6/2008.

14. http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2009_nr76_s109.pdf (25.06.2015).

15. http://www.wsflp.edu.pl/docs/2012_2013/artykul_online/2011/Metody_oceny_efektywnosci_polityki_budzetowej_i_realizacji_uslug_publicznych_przez_jednostki_samorządu_terytorialnego.pdf (25.06.2015)

²⁸ K. Kopczewska T. Metody ilościowe w R, Aplikacje ekonomiczne i finansowe / K. Kopczewska, T. Kopczewski, P. Wójcik. – CeDeWu, Warszawa, 2009; A. Młodak, Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej, Difin, Warszawa, 2006.

²⁹ Tamże.

³⁰ Filipiak B. Kierunku zarządzania finansami w jednostkach samorządu terytorialnego a problemy utrzymania płynności finansowej / B. Filipiak // Finanse komunalne. – Nr 3 / 2004.

16. Karmowska G., Małecka A. Ocena kondycji finansowej przedsiębiorstwa PGE / G. Karmowska, A. Małecka.
17. Kopczewska K. Metody ilościowe w R, Aplikacje ekonomiczne i finansowe / K. Kopczewska, T. Kopczewski, P. Wójcik. – CeDeWu, Warszawa, 2009.
18. Kosek-Wojnar M. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego w sferze wydatków / M. Kosek-Wojnar // WSE w Bochni. – Zeszyty Naukowe. – Nr 4/2006.
19. Lenar-Matyas A. Rzeka Kamienna – zmiany na przestrzeni wieków i propozycja jej renaturyzacji infrastruktura i ekologia terenów wiejskich / A. Lenar-Matyas, H. Witkowska, A. Żak // Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi. – Nr 4/2/2006, PAN, Oddział w Krakowie. – S. 79–88.
20. Leśniewski M. A. Ekorozwojowe źródła konkurencyjności gmin w Polsce / M. A. Leśniewski. – CeDeWu, Warszawa, 2013.
21. Leśniewski M. A. Konkurencyjność miękka przedsiębiorstw / M. A. Leśniewski. – Difin, Warszawa, 2015.
22. Leśniewski M. A. Kultura w systemie organizacji, w: Zachowania przedsiębiorstw w obliczu nowych wyzwań gospodarczych. Restrukturyzacja – Zarządzanie – Analiza / M. A. Leśniewski ; red. R. Borowiecki, J. Chadam, J. Kaczmarek, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2013. – S. 81–95.
23. Leśniewski M. A. Kultura organizacyjna sektora Małych i Średnich Przedsiębiorstw narzędziem rozwoju regionalnego i lokalnego / M. A. Leśniewski // *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*. – Nr 1 (780)/2015. – S. 73–83.
24. Miszczuk A. Gospodarka samorządu terytorialnego / A. Miszczuk, M. Miszczuk, K. Żuk. – PWN, Warszawa, 2007.
25. Miszczuk A. Uwarunkowania peryferyjności regionu przygranicznego / A. Miszczuk. – Norbertinum, Lublin, 2013.
26. Miszczuk M. Kondycja finansowa największych miast w Polsce w świetle wieloletnich prognoz / M. Miszczuk // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*. – Nr 786 *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*. – Nr 64/2 (2013). – S. 141–150.
27. Młodak A. Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej / A. Młodak. – Difin, Warszawa, 2006.
28. Olak, A. Europejska Unia. Wybrane Temy / A. Olak, M. Labuzik. – WSBiP Ostrowiec Św. 2013.
29. Owsiak S. *Finanse publiczne, Teoria i praktyka* / S. Owsiak. – PWN, Warszawa 2005. – S. 245.
30. Pawlik A. Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie świętokrzyskim / A. Pawlik // *Wiadomości Statystyczne*. – Nr 11, PTS, Główny Urząd Statystyczny. – Warszawa, 2011. – S. 60–70.
31. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie, J. Lichtarski (red.) ; Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego, Wrocław, 2005.
32. Słownik Języka Polskiego – Wydawnictwa Naukowe, PWN. – <http://sjp.pwn.pl> (25.06.2015).
33. Sobczyk A. Rozwój lokalny – wybrane problemy finansowania / A. Sobczyk. – http://www.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2010_nr81_s125.pdf (08.09.2013).
34. Sobczyk A. Rozwój lokalny – wybrane problemy finansowania / A. Sobczyk // *ZN SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 81/2010. – S. 125–136.
35. Sowa B. Współpraca gospodarcza terenów przygranicznych na przykładzie Polski i Ukrainy / B. Sowa // *Globalizacja i regionalizacja gospodarki w Europie Środkowo –Wschodniej na początku XXI wieku*. (red.) J. Adamczyk ; Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, 2001.
36. Standar A. Zróżnicowanie kondycji finansowej gmin województwa wielkopolskiego / A. Standar, J. Średzińska // *Journal of Agribusiness and Rural Development*. – Nr. 4(10). – 2008. – S. 135–145.
37. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020. Aktualizacja, Załącznik do uchwały. – Nr 121. – Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2013 r. (poz. 641), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2013.
38. Strzelecki Z. Polityka regionalna / Z. Strzelecki // *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Z. Strzelecki ; Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2008.

Отримано: 02 березня 2016 р.*Прорецензовано:* 22 березня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Дем'янчук О. І. Особливості формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін / О. І. Дем'янчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 95–99.

УДК 336.26

JEL-класифікація: H3

Дем'янчук Ольга Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ЗМІН

У статті досліджено питання особливостей формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін. Автором розглянуто основні аспекти зміни обсягу доходів місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів та суми офіційних трансфертів, одержаних від органів державного управління. Досліджено зміну складу та структури доходів місцевих бюджетів внаслідок бюджетних та податкових змін, а також зміну видів трансфертів, одержаних місцевими бюджетами. Результатом дослідження є визначення безпосередньої залежності зміни доходів місцевих бюджетів від законодавчих змін у бюджетній та податковій сфері України.

Ключові слова: доходи місцевих бюджетів, склад та структура доходів і трансфертів місцевих бюджетів, бюджетно-податкові зміни.

Демьянчук Ольга Ивановна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острожская академия»

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

В статье исследованы вопросы особенностей формирования доходов местных бюджетов Украины в условиях бюджетно-налоговых изменений. Автором рассмотрены основные аспекты изменения объема доходов местных бюджетов Украины без учета межбюджетных трансфертов и суммы официальных трансфертов, полученных от органов государственного управления. Исследовано изменение состава и структуры доходов местных бюджетов вследствие бюджетных и налоговых изменений, а также изменение видов трансфертов, полученных местными бюджетами. Результатом исследования является определение непосредственной зависимости изменения доходов местных бюджетов от законодательных изменений в бюджетной и налоговой сфере Украины.

Ключевые слова: доходы местных бюджетов, состав и структура доходов и трансфертов местных бюджетов, бюджетно-налоговые изменения.

Olha Demianchuk,

PhD, associate professor of Finance, Accounting and Auditing Department,
The National University of Ostroh Academy

FORMATION FEATURES OF LOCAL BUDGET REVENUES IN UKRAINE UNDER FISCAL CHANGES

This article investigates the question of formation features of local budget revenues in Ukraine under fiscal changes. The author examines the main aspects of the changes in the volume of local budgets in Ukraine without intergovernmental transfers and official transfers received from government. The article also examines changes in the composition and structure of local revenues due to the budget and tax changes, and changes in the types of transfers received by local budgets. The research is to determine the direct dependence of local budget changes on legislative changes in the budget and tax area of Ukraine.

Keywords: local budget revenues, composition and structure of revenues and local budget transfers, fiscal changes.

Постановка проблеми. Питання особливостей формування доходів місцевих бюджетів України в умовах постійних законодавчих змін у бюджетній та податковій сферах викликає науковий інтерес. Залежність зміни складу, структури та обсягів доходів місцевих бюджетів, а також трансфертів, одержаних від органів державного управління у процесі цих змін є важливою проблематикою реалізації основних управлінських та організаційних функцій органами місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі є значна кількість праць присвячених дослідженню зміни складу та структури доходів місцевих бюджетів під впливом бюджетно-

податкових реформ, зокрема: А. Є. Буряченка [2], І. М. Камінської [9], М. М. Новікової [10], Н. Ю. Мельничук [11], В. Д. Макогон [12] та ін. Проте, це питання набуває ще більшої актуальності в контексті постійних змін у бюджетному та податковому законодавстві, а саме у визначенні особливостей формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін.

Постановка завдання. На основі викладеного, можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні особливостей формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В межах постійних бюджетно-податкових змін, які відбуваються в бюджетному та податковому законодавстві впродовж останніх п'ятнадцяти років, постійно змінювались склад та структура доходів місцевих бюджетів, змінювався механізм розрахунку та формування доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів, механізм розрахунку міжбюджетних трансфертів.

Зміни у бюджетному та податковому законодавстві, які відбулися упродовж 2010–2011 років, призвели до суттєвої зміни модифікації принципів формування доходів та надходжень місцевих бюджетів (рис. 1).

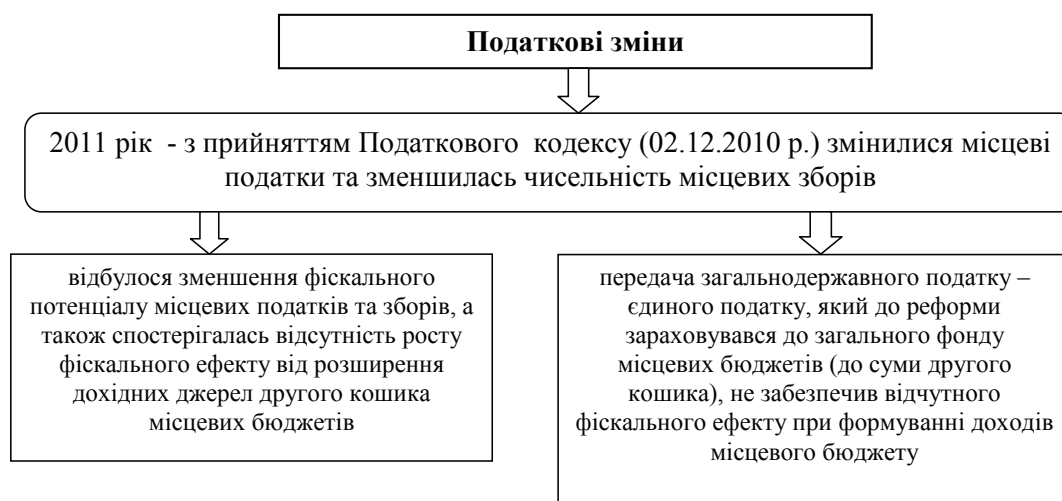

Рис. 1. Податкові зміни та їх вплив на формування доходу місцевих бюджетів

Першою причиною такої ситуації стало те, що у процесі реформування місцевих податків і зборів у бюджетів місцевого самоврядування було забрано досить вагоме джерело надходжень, як ринковий збір, що складав більше 60 % у структурі місцевих податків та зборів. Податкові зміни найбільше вразили доходи бюджетів міст, де функціонували великі оптові ринки. В перший рік впровадження податкової реформи втрати бюджетів цих міст від ненадходження ринкового збору сягали 10–60 млн. грн, які переважно використовувались на розвиток інфраструктури міста.

Хоча можна погодитись, що із двох податків та дванадцяти зборів було виключено економічно недовідповідні і замінено їх. Проте за умови передачі загальнодержавного податку – єдиного податку, який до реформи зараховувався до загального фонду місцевих бюджетів (до суми другого кошика), не спостерігалось відчутного приросту доходів, тобто загальна сума доходів від місцевих податків та зборів у 2011 році склала 2549,8 млн. грн та в структурі доходів місцевих бюджетів становила 2,9 %, відображуючи, на перший погляд, зростання надходжень від місцевих податків та зборів у порівнянні з 2010 роком на 1,6 %. У реаліях, якщо у 2010 році сумувати надходження від місцевих податків та зборів і обсяг надходжень від єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до місцевих бюджетів, ця сума становила 2819,4 млн. грн, що на 269,6 млн. грн більше наступного 2011 року [5, с. 87, 90, 93; 6, с. 68, 70, 72]. Тобто на практиці в перший рік бюджетного та податкового реформування спостерігалось реальне зменшення доходів місцевих бюджетів.

Реформування 4 листопада 2011 року спрощеної системи оподаткування, згідно з яким у 2012 році запроваджено нові правила справляння єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, а саме терміни сплати та запроваджено нові ставки оподаткування, призвело до реального росту доходів місцевих бюджетів. У 2012 році надходження від єдиного податку до місцевих бюджетів України склало 4,8 млрд. грн, що майже у 2,5 рази більше за обсягом надходжень 2011 року. Цей процес характеризувався значним ростом питомої ваги місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів, що складав у 2012 році – 5,4 %, так як у складі місцевих податків – єдиний податок становив – 88 % [6, с. 52].

Бюджетні зміни, які було впроваджено із набранням 17 листопада 2008 року чинності Закону України від 24 вересня 2008 року № 586-УІ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдо-

сконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху», відповідно до пункту 3 розділу 1, згідно з яким було внесено зміни до статей 29 та 64 Бюджетного кодексу України щодо включення 50 % адміністративних штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що накладаються уповноваженими органами (посадовими особами), до складу доходів державного бюджету та 50 % цих штрафів – до складу доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування. За період 2009–2010 рр. до бюджетів місцевого самоврядування у складі неподаткових надходжень було акумульовано додаткових 435,9 млн. грн та 520,8 млн. грн [3, с. 102; 4, с. 96], які для більшості цих бюджетів забезпечили фіскальний ефект. Проте 2011 році доходи місцевих бюджетів зазнали в обсягах суттєвої зміни у зв'язку з переведенням надходжень за адміністративні штрафи у сфері порушення правил дорожнього руху з місцевого до Державного бюджету. Бюджети місцевого самоврядування у 2011 році відразу недоотримали понад півмільярда гривень у своїх надходженнях.

Із проведенням чергової бюджетної реформи у 2010 році, яка мала б, на перший погляд, забезпечити зростання рівня бюджетної децентралізації, на жаль, цього не було досягнуто. Аналізуючи динаміку доходів та трансфертів місцевих бюджетів України протягом 2012–2015 рр., вказуємо на зростання питомої ваги трансфертів у доходах місцевих бюджетів на понад 11 % за останні три роки. Тобто місцеві бюджети у складі доходів відображають абсолютне зростання лише за трансфертами, за останні два роки на 58 млрд. грн., доходи без урахування трансфертів за обсягом зменшуються, за відповідні роки на 5,4 млрд. грн (табл.1). Таким чином, спостерігаємо суттєву залежність доходів місцевих бюджетів від трансфертів, обсяг яких у 2015 році у доходах складав 174,19 млрд. грн., а питома вага – 63,58 %. За останній рік питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів зросла на 7,21 %.

У лютому 2015 року в бюджетному законодавстві відбулася зміна механізму формування доходів та надходжень місцевих бюджетів, що мало би забезпечити на практиці до значного підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, через низку заходів:

Таблиця 1

Динаміка доходів та трансфертів місцевих бюджетів України упродовж 2012–2015 рр.

Показник	Роки				Абсолютний приріст		
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014
Доходи місцевих бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн.	100,80	105,20	101,10	99,80	4,40	-4,10	-1,30
Питома вага у доходах, %	44,75	47,59	43,63	36,42	2,84	-3,96	-7,21
Офіційні трансфери від органів державного управління, млрд. грн., у тому числі:	124,45	115,84	130,60	174,19	-8,61	14,76	43,59
Дотації, млрд. грн.	60,62	61,22	64,43	5,26	0,60	3,21	-59,17
Субвенції, млрд. грн.	63,83	54,62	66,16	168,93	-9,21	11,54	102,77
Питома вага у доходах, %	55,25	52,41	56,37	63,58	-2,84	3,96	7,21
Всього доходів, млрд. грн.	225,27	221,01	231,70	273,99	-4,26	10,69	42,49

Складено автором на основі джерела [8, с. 14].

- встановлено єдині нормативи відрахувань загальнодержавних податків (податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств) за кожною ланкою бюджету (статті 64, 66, 69, 69¹);
- відмінено індикативне планування Мінфіном показників місцевих бюджетів та доведення їх до місцевих бюджетів;
- передбачено формування єдиного кошика доходів загального фонду (без поділу на І та ІІ кошики);
- розширено перелік джерел доходів загального фонду (рис. 1);
- замінено систему балансування доходів і видатків місцевих бюджетів принципово новою системою вирівнювання податкоспроможності територій.

З рисунку 1 видно, що починаючи з 2015 року, джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету на місця цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Зокрема, тепер місцева влада збирає 100% плати за надання адмінпослуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств. Разом з тим, у місцеві бюджети надходять збори з роздрібного продажу підакцизних товарів (пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. За 2015 рік надходження від місцевого акцизного податку у структурі доходів місцевих бюджетів становили 13,6% [7, с. 55].

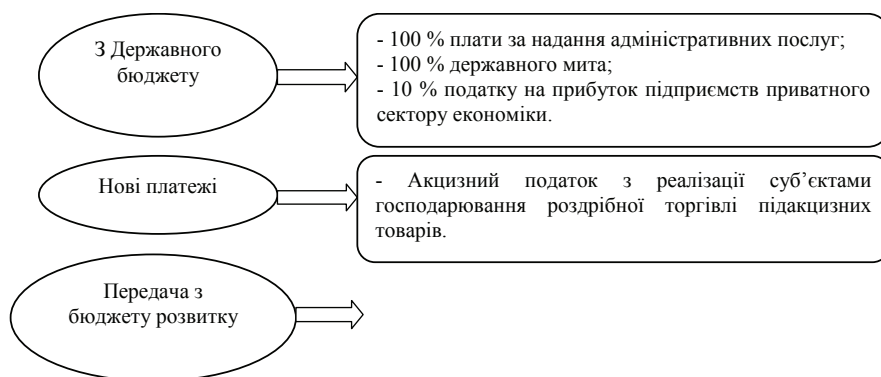

Рис. 1. Розширення доходів загального фонду місцевих бюджетів України у процесі бюджетної реформи 2015 року

Крім того, внаслідок податкових змін у 2014 році з 2015 року до місцевих податків і зборів віднесено податки на майно, зокрема плата за землю, що суттєво вплинуло на зміну структури доходів місцевих бюджетів. Так, за січень–вересень 2015 року питома вага місцевих податків з урахуванням податку на майно та єдиного податку у доходах місцевих бюджетів склала 22,4 % [7, с. 55].

Проте, як відображає нам аналіз таблиці 1, ці зміни не вплинули на реальне зростання загального обсягу доходів місцевих бюджетів без врахування міжбюджетних трансфертів, а навпаки, впродовж останніх двох років відбулося їх зменшення на 5,4 млрд. грн. Хоча, на перший погляд, відбулося зростання доходів місцевих бюджетів на 42,49 млрд. грн.

З лютого 2015 року замінена принципово новою системою вирівнювання податкоспроможності територій (рис. 2).

Із прийняттям Закону України від 28 грудня 2014 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» №79-VIII в Україні, починаючи з 2015 року, почала функціонувати нова система міжбюджетних відносин.

Нова система міжбюджетних відносин згідно зі ст. 98–99 Бюджетного кодексу України базується на принципово новому механізмі горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, складовими якого є базова та реверсна дотації.

Вирівнювання здійснюється лише за двома податками:

- податком на прибуток підприємств приватного сектору економіки (10%) – по обласних бюджетах;
- податком на доходи фізичних осіб – по бюджетах міст, районних та обласних бюджетах.

Решта платежів залишаються в повному обсязі в розпорядженні місцевих органів влади.

За результатами горизонтального вирівнювання визначається розмір міжбюджетного трансферту для місцевих бюджетів, що мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, а саме місцеві бюджети з рівнем надходжень:

- нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію (80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника 0,9), що підвищить рівень їх забезпеченості;
- нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію (80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника 0,9), що підвищить рівень їх забезпеченості;
- в межах від 0,9 до 1,1 – вирівнювання не здійснюється;
- вище 1,1 середнього показника по Україні частину надходжень передаватимуть до державного бюджету (реверсна дотація). При цьому кошти вилучатимуться не в повному обсязі, як за діючою системою, а лише 50 відсотків перевищення індексу податкоспроможності 1,1 до середнього значення по Україні [1, с. 92–93].

Таким чином, ці бюджетні зміни механізму горизонтального вирівнювання застосовуються лише до обласних бюджетів, бюджетів міст обласного значення і районів, та бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Згідно з бюджетним законодавством відбулася зміна структури субвенцій, саме тому в 2015 році розмір субвенцій становив 168,93 млрд. грн., а дотації – лише 5,26 млрд. грн.

У 2015 році базова дотація місцевим бюджетам України була перерахована в сумі 5,2619 млрд. грн або 98,2 % розпису асигнувань на бюджетний рік. У порівнянні з 2014 роком обсяг базової дотації скоротився на 59,17 млрд. грн, при цьому обсяг субвенцій зріс на 102,77 млрд. грн.

Згідно з бюджетними змінами, у 2015 році субвенції місцевим бюджетам України включали:

- субвенції на соціальний захист населення перераховані в сумі 63,2982 млрд. грн або 99,4 % від передбачених розписом на цей період в межах фактичних зобов'язань;
- освітню субвенцію перераховано в сумі 44,0853 млрд. грн або 100,0 % до розпису на відповідний період;

– медичну субвенцію перераховано в сумі 46,177 млрд. грн або 100,0 % до розпису на відповідний період;

– субвенцію на підготовку робітничих кадрів перераховано в сумі 5,4821 млрд. грн або 100,0 % до розпису на відповідний період [8].

Зміни видів субвенцій для місцевих бюджетів України згідно Бюджетного кодексу покращили ефективність їх використання і цільове спрямування.

Висновки з проведеного дослідження. Як підсумок, можна стверджувати, що у процесі бюджетно-податкового реформування відбувається безпосередня зміна складу та структури доходів місцевих бюджетів України. На перший погляд, згідно з бюджетними та податковими змінами, фінансовий потенціал місцевих бюджетів України в частині доходів без урахування трансфертів мав би зростати. Проте ми спостерігаємо протилежну тенденцію, яка не підтверджує поглиблення процесу бюджетної децентралізації. Тобто доходи місцевих бюджетів досить чутливо реагують на бюджетні та податкові зміни, саме тому при формуванні доходів місцевих бюджетів є важливим стабільне бюджетне та податкове законодавство.

Література:

1. Бюджетний кодекс України. Затверджено 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50–51. – С. 572. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : [монографія] / А. Є. Буряченко. – К. : КНЕУ, 2013. – 342[2] с.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік / [І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2009. – 136 с.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2010 рік / [І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 142 с.
5. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К. : 2011. – 96 с.
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [І. Ф. Щербина, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2013. – 73 с.
7. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 року / [І. Ф. Щербина, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2015. – 80 с.
8. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2015 рік» [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannya-dohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2015-rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.
9. Новікова М. М. Фінансова основа економічного розвитку регіону [Електронний ресурс] / М. М. Новікова. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua/1614/8/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0_4.doc.
10. Камінська І. М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / І. М. Камінська ; Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2009. – 22 с.
11. Мельничук Н. Ю. Управління формуванням та використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Н. Ю. Мельничук ; Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України. – Київ, 2009. – 20 с.
12. Макогон В. Д. Формування доходів місцевих бюджетів у системі міжбюджетного регулювання : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит / В. Д. Макогон ; Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України. – Київ, 2009. – 19 с.
13. Статистичний збірник : «Бюджет України 2014» ; підготовлено відділом статистики державних фінансів Управління аналізу бюджету та макроекономічних показників Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. – К., 2015. – 308 с.

Отримано: 01 квітня 2016 р.

Прорецензовано: 27 квітня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Карлін М. І. Проблема вибору моделі оподаткування в Україні в умовах соціально-економічної кризи / М. І. Карлін // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 100–103.

УДК 336.22

JEL Classification: H71

Карлін Микола Іванович,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ МОДЕЛІ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто особливості моделей оподаткування, які пропонуються від імені Міністерства фінансів та від Верховної Ради України, здійснено їх порівняльний аналіз з моделями реформування податкових систем постсоціалістичних країн, запропоновано шляхи вдосконалення податкової системи України, які відповідають принципу справедливості.

Ключові слова: модель Н. Яресько, модель Н. Южаніної, компромісний варіант оподаткування, принцип прогресивності, принцип справедливості, податкова амністія.

Карлин Николай Иванович,

доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов и налогообложения
Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинский

ПРОБЛЕМА ВЫБОРА МОДЕЛИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В статье рассмотрены особенности моделей налогообложения, предлагаемых от имени Министерства финансов и от Верховной Рады Украины, осуществлено их сравнительный анализ с моделями реформирования налоговых систем постсоциалистических стран, предложены пути совершенствования налоговой системы Украины, которые соответствуют принципу справедливости.

Ключевые слова: модель Н. Яресько, модель Н. Южаниной, компромиссный вариант налогообложения, принцип прогрессивности, принцип справедливости, налоговая амнистия.

Nikolai Karlin,

doktor ekonomicheskikh nauk, professor, zaveduyushchiy kafedroy finansov i nalogooblozheniya
Vostochnoyevropeyskogo natsional'nogo universiteta imeni Lesi Ukrainskiy

THE PROBLEM TO CHOOSE THE TAXATION MODEL IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC CRISIS

The article deals with the features of the taxation models that are offered on behalf of the Ministry of Finance and the Verkhovna Rada of Ukraine, the analysis of which is made in comparison with the models reforming tax systems of post-socialist countries, the ways of improving the tax system of Ukraine, which correspond to the principle of justice, are offered.

Keywords: N. Jaresko's model, N. Yuzhanina's model, compromise taxation option, the principle of progressivity, the principle of justice, the tax amnesty.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціально-економічна криза в Україні в 2014–2015 рр. вимагає кардинального реформування податкової системи нашої країни. Існуючі пропозиції щодо застосування різних моделей реформування оподаткування в Україні в сучасних умовах повинні враховувати, крім усього іншого, й принцип прогресивності в оподаткуванні, чого поки не передбачено ні в моделі Н. Яресько, ні в моделі Н. Южаніної, ні в компромісному варіанті оподаткування прийнятому Верховною Радою України 24.12.2015 р. Важливо внести відповідні зміни у вказані моделі, що дозволить дотриматися принципу справедливості при реформуванні економіки України. Перехід нашої країни до словацької (неоліберальної за своєю суттю) моделі оподаткування викликає багато запитань. В умовах вибору оптимальної моделі оподаткування в Україні важливо дотримуватися як принципу пропорційності, так і принципу прогресивності в оподаткуванні, чого не вистачало в словацькій моделі – 3 x 19%. Запропоновані ж проекти (як від Верховної Ради України, так і від Міністерства фінансів) базуються на ідеї пропорційності в оподаткуванні, що порушує принцип справедливості. Український варіант 4 x 20% від Міністерства фінансів (розроблений під керівництвом колишнього словацького міністра І. Міклоша),

як і словацький варіант не враховує головного в оподаткуванні – дотримання принципу соціальної справедливості, якого не можна досягнути без прогресивності в оподаткуванні. Цей недолік характерний й для проекту Н. Южаніної (від Верховної Ради України): ПНП і ПДВ – 15%, ПДФО – 10%, ЄСВ – 20%, а також й для компромісного варіанту: ПНП і ПДВ – 20%; ПДФО – 18%; ЄСВ – 22%. Однією з причин використання пропорційного підходу при здійсненні податкової реформи в Україні є, на наш погляд, дискусійний теоретичний висновок про те, що пропорційне оподаткування більшою мірою відповідає вимогам економічної ефективності. Але наскільки це положення узгоджується з сьогоdnішніми реаліями нашої країни, це є поки складним питанням, оскільки Україна є найбіднішою країною в Європі, а ліберальні реформи призводять до надмірної диференціації в доходах населення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний вклад в дослідження оптимальної моделі оподаткування в Україні внесли такі вчені, як В. Андрущенко, В. Вишневецький, О. Данілов, Т. Єфіменко, Ю. Іванов, Т. Калінеску, І. Крисоватий, І. Луніна, В. Мельник, Л. Сідельникова, А. Соколовська, В. Федосов, Л. Шавалюк, Ф. Ярошенко та інші. Разом з тим, наше сьогodenня вимагає нових підходів щодо врахування принципу справедливості в оподаткуванні в умовах соціально-економічної кризи в державі.

Мета і завдання статті. Метою статті є доведення необхідності використання в Україні принципу справедливості при реформуванні податкової системи нашої країни шляхом введення диференційованих ставок ПДФО, ПНП і ПДВ та поетапного зменшення ЄСВ, щоб не допустити значного дефіциту Пенсійного фонду України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українським колективам-розробникам моделей оподаткування, побудованих на врахуванні принципу пропорційності, необхідно звернути увагу на висновок д.е.н., проф. А. С. Гальчинського про те, що на ґрунті неолібералізму, що вичерпав свій креативний потенціал, сьогodenі формує свої цінності якісно нова, заснована на синтезі лібералізму і соціал-демократії модель соціального, а щодо ряду принципових позицій, соціального лібералізму [1, с. 8]. Крім того, треба зважати й на готовність українського суспільства до вибору ліберальної економічної моделі. Можливості ліберальної політики, як вказує В. Автономов [2, с. 22], різняться залежно від того, чи володіє цільове населення сформованою цінністю свободи, чи необхідно розраховувати тільки на його матеріальну вигоду. У першому випадку (в розвинутих країнах Заходу) ліберальні реформи можуть базуватися на обидвох засадах. У другому випадку (зокрема й в посткомуністичних країнах) свобода займає достатньо низьке місце в ієрархії цінностей (особливо це видно в сьогodenішніх Росії, Білорусі, Казахстані, Узбекистані, Туркменістані, Таджикистані, Киргизії). Тоді при проведенні ліберальної економічної політики залишається сподіватися тільки на стимул матеріальної вигоди. Словацька (як і грузинська) моделі реформування оподаткування призвели до зростання доходів насамперед заможних верств населення, що й призвело до програшу на виборах лібералів у Словаччині та Грузії. Подібне відбулося в жовтні 2015р. й у Польщі, де ліберальна Громадянська платформа програла вибори партії Порядку і Справедливості (ПІС) оскільки недостатньо враховувала в економічній політиці принцип справедливості, зокрема в оподаткуванні.

Як справедливо зауважує д.е.н., проф. І. Луніна, орієнтація при побудові податкової системи на цілі суто фіскального характеру не дає бажаних результатів [3, с. 64]. Тому модель оподаткування в Україні необхідно будувати з урахуванням принципів пропорційності і прогресивності. Разом із тим, враховуючи масове збідніння населення України в 2014–2015 рр., серед принципів оподаткування на перше місце, на наш погляд, виходить принцип прогресивності в оподаткуванні, оскільки значна частина жителів нашої країни вважає, що заможні верстви населення масово уникають сплати податків.

Автори підручника з податкового менеджменту наголошують, що бюджетна і податкова політика держави повинна будуватися на засадах перерозподілу податкових платежів між платниками з різними можливостями. Це означає, що сама думка про «подібність в оподаткуванні» хибна й неспроможна [4, с. 302]. Тобто в Україні сьогodenі необхідно дотримуватися принципу прогресивності в оподаткуванні, в якому й реалізується принцип справедливості.

Дослідження д.е.н. Д. П. Мельничука щодо функціонування людського капіталу в нашій країні в сучасних умовах дозволили йому зробити висновки про те, що через застарілість виробничих технологій та занижений попит на кваліфіковану працю переважна більшість працюючих в Україні не володіє сильною переговорною позицією, а отже, й важелями впливу в торгах за ціну на свою працю. Високий рівень безробіття на тлі превалювання попиту на низькокваліфіковану працю загострює конкурентну боротьбу за наявні робочі місця, змушуючи працівників нашої країни погоджуватися на більш низьку, а нерідко й гранично низьку заробітну плату [5, с. 21]. Тому є багато застережень щодо використання словацької моделі оподаткування в Україні, побудованій на засадах крайнього лібералізму.

При проведенні реформування податкової системи України з урахуванням словацького досвіду треба мати на увазі попередження ряду відомих українських фінансистів про те, що розвиток соціально-економічних систем та державних фінансів в Україні, постсоціалістичних країнах ЄС і, тим більше, країнах з розвинутою ринковою економікою, має багато відмінних рис. Тому спроби запозичити досвід європей-

ського оподаткування шляхом накладання прогресивних для об'єднаної Європи податкових механізмів на економіко-інституційне середовище України можуть призвести до негативних економічних та фінансових наслідків [6, с. 5]. Тому треба дуже обережно ставитися до використання так званої словацької та подібних до неї моделей оподаткування в Україні. Крім того, в Словаччині ця модель (3х19%) проіснувала недовго, а вже в 2014 р. ПНП дорівнював 22%, ПДФО – 25%, а ПДВ – 20% і 10%.

Аргументація Міністра фінансів України Н. Ярецько про те, що в її проекті є певний диференційований підхід до сплати ПДФО навіть за єдиною ставкою 20%, оскільки при цьому пропонується неоподатковувати дохід для всіх платників податку в розмірі однієї мінімальної зарплати [7], не є достатньою, оскільки ставка ПДФО не змінюється, а є однаковою для всіх платників. На наш погляд, мінімальна ставка ПДФО повинна складати не більше 10% (бідні верстви населення сплачували цей податок за такою ставкою), базова ставка повинна знаходитися в межах 13–17% (краще – 15%, оскільки середній клас вже сплачував ПДФО за такою ставкою), а підвищена ставка повинна бути в межах 19–22%, оскільки в сьогоднішніх умовах масового зниження доходів заможних верств населення ставка більше 22% буде й для них не поміною. Доходи багатих верств населення доцільно обкладати не за допомогою високої ставки ПДФО, а з використанням підвищених податків на товари не першої необхідності, в тому числі на товари, пов'язані з відпочинком, рекреацією, спортом, туризмом тощо.

ОЕСР з'ясувала, що перерозподіляючи податковий тягар від прямих податків (на прибуток, на доходи чи ЄСВ) на користь непрямих (ПДВ та акцизи) та, особливо, податків на майно, можна прискорити економічне зростання. Тобто в Україні при зниженні ПДФО, а також ЄСВ необхідно підвищити податок на майно насамперед заможних верств населення, щоб дотриматися принципу справедливості в оподаткуванні. Чомусь на цей момент не звернуто належної уваги ні в проекті Н. Южаніної, ні в проекті Н. Ярецько, ні в компромісному варіанті. Але важливо, щоб податок на майно в Україні сплачувався залежно від його вартості, як це прийнято в більшості країн Європейського Союзу.

Запропонована Верховною Радою та Міністерством фінансів України єдина ставка ПДВ також порушує принцип соціальної справедливості. У тій же Словаччині, після поразки уряду М. Дзурінди та І. Міклоша на виборах в 2006 р., для відновлення соціальної справедливості на ряд товарів широкого вжитку ввели ставку ПДВ в розмірі 10% [8, с.191], що доцільно зробити і в Україні, хоча деякі вчені говорять про трохи вищу ставку. Так, розрахунки д.е.н., проф. Т.Ф. Паєнтко показують, що в Україні стандартну ставку ПДВ доцільно залишити на рівні 20%, а знижену ставку на продукти харчування встановити в розмірі 12,8% [9, с.17]. На наш погляд, на товари першої необхідності її доцільно знизити за прикладом Росії та ряду пострадянських країн, до 10%.

На думку відомого польського реформатора, Л. Бальцеровича [10, с. 7], податкова реформа повинна бути зосереджена на найбільш шкідливих податках, до яких він відносить в Україні податок на фонд заробітної плати (ЄСВ), що допоможе скоротити розмір тіньової економіки.

Щодо значного зниження ставки ЄСВ, передбаченого в аналізованих проектах, хотілося б зауважити, що це треба робити поступово, з лагом не більше 5% в рік, оскільки, в інакшому випадку, слід очікувати значне недофінансування державних соціальних фондів, передусім – Пенсійного фонду України. На наш погляд, зменшення ЄСВ повинно йти так: 36% в 2016 р., 31% – в 2017 р., 26% – в 2018 р., 20% – в 2019 р., хоча, за розрахунками к.е.н. Н. М. Іванчук, рекомендується сукупну ставку єдиного соціального внеску встановити на рівні 26%, в тому числі 22,4% для роботодавців та 3,6% для найманого працівника [11, с. 16].

Для інноваційних підприємств в Україні ставка ПНП повинна бути знижена наполовину (досвід КНР [12, с. 287], інших азіатських країн говорить про необхідність подібного оподаткування ПНП) і складати 10% (50% від 20%). В цьому плані заслуговує на увагу зауваження Л. Шавалюка про відставання України від постсоціалістичних країн у стимулюванні інноваційного розвитку за допомогою податкової системи. При цьому треба враховувати, що в Росії нинішні ставки ПДФО – 13%, ПНП – 20%, ПДВ – 18%; у Литві – відповідно 15%, 15% і 21%; у Румунії – 16%, 16 і 24%, у Болгарії – 10%, 10% і 20%, в Угорщині – 16%, 19% і 27% [13, с. 18]. Тобто у випадку ухвалення урядового проекту податкового кодексу (що й сталося 24.12.2015 р.) за привабливістю ставок ми перебуватимемо серед гіршої половини держав регіону. Це не допоможе залучати іноземних інвесторів, які на сьогодні вже працюють у Росії, Польщі, Словаччині, Угорщині та інших постсоціалістичних країнах.

Для швидкого подолання негативних явищ в оподаткуванні в нашій країні було б доцільним змінити механізм прийняття нового Податкового Кодексу України. За прикладом Російської Федерації, необхідно спочатку прийняти Малий податковий кодекс, а потім розробляти так званий Великий податковий кодекс. Малий податковий кодекс зі ставками основних податків та зборів (ПДФО, ПНП, ПДВ, ЄСВ) можна було б прийняти на початку 2016 р. за максимально спрощеною процедурою, а Великий податковий кодекс доцільно було б прийняти в 2017–2018 роках, максимально спростивши механізм сплати інших податків та зборів.

Для збільшення доходів Державного бюджету України було б доцільнішим вже у 2016 р. передбачити проведення податкової амністії зі ставкою не більше 5% на легалізовані таким чином доходи. Це б дозволило зменшити втрати бюджету [7] при проведенні податкової реформи чи за моделлю Н. Яресько (при її проведенні можливі втрати бюджету можуть скласти біля 60 млрд. грн.), чи при запровадженні моделі Н. Южаніної (втрати від реалізації цієї моделі можуть сягнути від 140 до 200 млрд. грн.).

Крім того, враховуючи проблемність прийняття нинішньою Верховною Радою моделі Н. Яресько чи моделі Н. Южаніної, було б доцільним розглянути механізм поетапного запровадження вказаних моделей: у 2016–2017 р.р. реалізується модель Н. Яресько (тим більше, що її підтримує МВФ), а при її неефективності Верховна Рада переходить до прийняття моделі Н. Южаніної. Якщо ж у 2018–2019 рр. і ця модель не спрацює, тоді доцільно запровадити модель від Блоку Петра Порошенка, озвучену в кінці листопада 2015 р. Ю. Луценком: 4х10% (ПНП, ПДВ, ПДФО і ЄСВ) [14].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У моделях реформування податкової системи України, запропонованих як Н. Яресько (Мінфін України), так і Н. Южаніною (Верховна Рада України), а також у компромісному варіанті, наголос зроблено на використанні пропорційного методу в оподаткуванні, від якого відмовилися всі розвинуті країни багато десятиліть тому, оскільки він порушує принцип справедливості в оподаткуванні, оскільки і багаті, і бідні сплачують податки за одними і тими самими ставками. Використання в Україні словацької та подібної до неї моделей призведе з часом до відмови від них та до диференціації ставок основних податків у нашій країні. Так це сталося в Словаччині після провалу на виборах 2006 р. уряду М. Дзурінди, який запровадив податкову модель 3 х 19%, ліквідувавши при цьому значну частину податкових та соціальних пільг. Тому вже зараз в Україні доцільно перейти до прогресивності в оподаткуванні. З урахуванням пропозицій багатьох учених нашої країни та аналізу зарубіжного досвіду ставки основних податків в Україні в 2016 р. повинні бути такими ПДФО: 10, 15 і 20%; ПДВ: 10 і 20%; ПНП: 10 і 20%; ЄСВ: 36% в 2016 р., 31% – в 2017 р., 26% в 2018 р., 20% – в 2019 р. (ЄСВ, за прикладом багатьох країн ЄС, ми розглядаємо як податок). Враховуючи складну ситуацію з наповненням Державного бюджету України в 2016 р., важливо також провести податкову амністію зі ставкою на легалізовані доходи не вище 5%.

Література:

1. Гальчинський А. С. «Українське колесо в стратегії – це те, чого нам весь час бракує» / А. С. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2015. – № 41. – С. 8.
2. Автономов В. На какие свойства может опереться экономический либерализм / В. Автономов // Вопросы экономики. – 2015. – № 8. – С. 5–24.
3. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: Монографія / І. О. Луніна. – К. : Наукова думка, 2006. – 432с.
4. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент : [підручник] / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма, В. В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 525 с.
5. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : автореферат дис. докт. екон. наук : 08.00.07. – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / Дмитро Петрович Мельничук. – К. : ІДСД НАН України, 2015. – 40 с.
6. Юрій С. І. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : [монографія] / С. І. Юрій, А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 292 с.
7. Яресько Н. Податкова реформа : популізм, соціалізм чи реалізм / Н. Яресько // Дзеркало тижня. – 2015. – 7 листопада. – С. 8.
8. Карлін М. І. Фінансові системи країн Центрально-Східної Європи / М. І. Карлін, І. О. Балак. – Луцьк : Надстир'я, 2012. – 500 с.
9. Паєнтко Т. В. Фіскальне регулювання фінансових потоків в інституціональній економіці : автореферат дис. докт. екон. наук: 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит / Тетяна Василівна Паєнтко. – К. : ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», 2014. – 32 с.
10. Бальцерович Л. Радикальність означає відповідальність / Л. Бальцерович // Дзеркало тижня. – 2015. – 28 листопада. – С. 1, 7.
11. Іванчук Н. М. Механізм оподаткування фонду оплати праці підприємств в Україні : автореферат дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Наталія Володимирівна Іванчук. – Львів : ІРД НАН України, 2014. – 21 с.
12. Карлін М. І. Фінансові системи зарубіжних країн: країни БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР) / М. І. Карлін, І. П. Липовський. – Луцьк : Терен, 2013. – 376 с.
13. Шавалюк Л. Вузькі місця податкових змін / Л. Шавалюк // Український тиждень. – 2015. – № 46. – С. 17–18.
14. День. – 2015. – 26 листопада. – С. 9.

Отримано: 04 травня 2016 р.*Прорецензовано:* 24 травня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Левицька С. О., Стець Н. В. Методичні та прикладні підходи ефективності землекористування в умовах податкового реформування / С. О. Левицька, Н. В. Стець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 104–109.

УДК 332.2.; 332.36.

JEL-класифікація: H21, R14

Левицька Світлана Олексіївна,*доктор економічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування***Стець Наталія Володимирівна,***заступник начальника відділу оподаткування юридичних осіб, ДПП у Рівненському районі ГУ ДФС у Рівненській області*

МЕТОДИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ

Представлено дослідження економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь України. Проаналізовано сучасний стан землекористування за допомогою показників економічної, соціальної й екологічної ефективності, основні проблеми справляння плати за землю та шляхи їх вирішення. Проведено порівняння загального та пільгового режимів оподаткування земель сільськогосподарського призначення. Запропоновано здійснювати оподаткування земель у сільському господарстві шляхом переорієнтації податкового механізму фіскального характеру на стимульну дію.

Ключові слова: земельні відносини, земельна власність, землекористування, землеволодіння, оренда землі, сільськогосподарські угіддя, соціально-економічна ефективність.

Левицкая Светлана Алексеевна,*доктор экономических наук, профессор Национального университета водного хозяйства и природопользования***Стец Наталья Владимировна,***заместитель начальника отдела налогообложения юридических лиц, ГНИ в Ровенском районе ГУ ГФС в Ровенской области*

МЕТОДИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ПОДХОДЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ НАЛОГОВОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ

Представлены исследования экономической эффективности использования сельскохозяйственных угодий Украины. Проведен анализ современного состояния землепользования с помощью показателей экономической, социальной и экологической эффективности, основных проблем взимания платы за землю и путей их решения. Проведено сравнение общего и льготного режимов налогообложения земель сельскохозяйственного назначения. Предложено осуществлять налогообложение земель в сельском хозяйстве путем переориентации налогового механизма фискального характера на стимулирующее воздействие.

Ключевые слова: земельные отношения, земельная собственность, землепользование, землевладения, аренда земли, сельскохозяйственные угодья, социально-экономическая эффективность.

Svetlana Levitskaya,*Doctor of Economics, Professor, National University of Water Management and Nature Resources Use***Nataliia Stets,***deputy chief department of taxation of legal entities State Tax Inspectorate in Rivne Rayon under the jurisdiction of the General Division of the Ministry of Revenue and Duties of Ukraine*

METHODICAL AND APPLIED APPROACHES OF EFFICIENCY OF LAND-TENURE ARE IN THE CONDITIONS OF TAX REFORMATION

This paper presents the economic efficiency of using agricultural land in Ukraine. Determined the current state of land use by means of indicators of economic, social and environmental performance, the main problems of paying for land and possible ways of their solution. Comparison of total and preferential tax regimes of agricultural lands. It is established that the system of taxation of agricultural land has a fiscal nature. Proposed to implement the taxation of land in agriculture by refocusing the tax mechanism for stimulating action.

Keywords: land relations, landed property, land use, land-ownership, land lease, agricultural lands, social-economic performance.

Постановка проблеми. Проблема ефективного використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше актуалізується: на сьогодні головними факторами та регуляторами

її вирішення стають економічний, організаційний та екологічний підходи. Рівень використання земель в Україні настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки, які відповідним чином вплинуть на загальний рівень продовольчої безпеки країни, здоров'ї нації тощо.

Ринково орієнтована перебудова аграрного сектора економіки України на засадах реформування власності на землю, впровадження нових організаційно-правових форм господарювання не забезпечили належного підвищення ефективності землекористування сільськогосподарськими підприємствами. Вирішення зазначеної проблеми потребує, поряд із традиційними факторами сільськогосподарського виробництва (природно-кліматичними, біологічними, матеріально-технічними, соціально-економічними і організаційними), більш конструктивного впровадження механізмів інституційного характеру, важливою складовою яких є система оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і, зокрема, ефективності використання сільськогосподарських угідь, розглянуто в наукових працях таких учених-аграрників, як В. Г. Андрійчука, І. К. Бистрякова, О. А. Бугуцького, В. В. Горлачука, Б. М. Данилишина, Д. С. Добряк, Р. А. Іванухи, І. І. Лукінова, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Онищенко, В. І. Павлова, М. А. Хвесика, М. В. Щурика та ін.

Сучасні теоретичні положення земельного оподаткування, заходи щодо вдосконалення діючої системи оподаткування сільськогосподарських підприємств в умовах становлення ринкових відносин знайшли відображення в дослідженнях І. М. Буздолова, А. П. Гайдуцького, Д. І. Деми, С. І. Дем'яненка, З. М. Залози, М. В. Зенця, І. Р. Михасюка, В. В. Пилипенка, О. В. Сторожука, Л. Д. Тулуша та ін.

В умовах реформування вітчизняної податкової системи подальших досліджень потребує мотиваційна складова системи оподаткування сільськогосподарських підприємств, що є суттєвим фактором конкурентоздатності галузі як на внутрішніх, так і на зовнішньоекономічних ринках.

Мета дослідження. Метою роботи є: виявлення проблем земельного оподаткування в Україні; обґрунтування підвищення ефективності землекористування на основі впровадження організаційно-економічних заходів щодо вдосконалення діючої системи оподаткування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли природні ресурси обмежені, а потреби населення постійно зростають, підвищення економічної ефективності їх використання набуває першочергового значення.

В Україні станом на 1.01.2015 року налічується 37,7 млн.га сільськогосподарських угідь, у тому числі 31,1 млн.га ріллі. Україна входить до п'ятірки країн світу з максимальним рівнем забезпеченості ріллею з розрахунку на 100 осіб, а саме 71,6 га (2012 рік), поступається лише Канаді (125,0 га), Аргентині (93,1 га) та Російській Федерації (85,1 га ріллі на 100 осіб) [1].

Проаналізуємо деякі показники ефективності землекористування (табл. 1), зокрема: рівень освоєння земель (відношення сільськогосподарських угідь до загальної земельної площі); рівень розораності (відношення площі ріллі до сільськогосподарських угідь); відсоток посівної площі від площі землі в обробітку (відношення площі посіву до ріллі); урожайність посівних культур.

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 83,9 % (32,53 млн.га), що значно більше, ніж у всіх без виключення європейських країнах (від 25% в Швейцарії, 32% у Великій Британії до 69% в Німеччині) і США (40,6%).

Таблиця. 1

Економічна ефективність сільськогосподарського землекористування України за 1990–2014 роки (складено авторами з використанням [1])

№ з/п	Показники	Роки						
		1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014
1	Усього земель, млн.га	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35	60,35
2	Усі сільськогосподарські угіддя, тис.га з них: – рілля	42,03	41,83	41,58	41,56	41,54	41,53	41,51
		33,41	32,56	32,48	32,50	32,52	32,53	32,53
3	Посівна площа сільськогосподарських культур, тис.га	32,41	27,17	26,95	27,67	27,80	28,33	27,29
	в т. ч:							
	– зернові та зернобобові	14,58	13,65	15,09	15,72	15,45	16,49	15,03
	– технічні	3,75	4,19	7,30	7,44	7,85	7,87	8,4
	– кормові культури	12,00	7,06	2,60	2,48	2,48	2,29	2,1
4	Рівень освоєності, %	69,6	69,3	68,9	68,9	68,8	68,8	68,8
5	Рівень розораності, %	79,5	77,9	78,1	78,2	78,3	78,3	78,4
6	Відсоток посівних площ у ріллі, %	97,0	83,4	83,0	85,1	85,5	87,1	83,9

7	Урожайність сільськогосподарських культур(ц/га):							
	– зернові та зернобобові культури	35,1	19,4	26,9	29,1	31,2	39,9	43,7
	– технічні культури:	275,7	176,7	279,5	345,2	410,8	398,9	476,5
	– цукровий буряк							
	– соняшник	15,8	12,2	15,0	15,8	16,5	21,7	19,4
	– кормові культури (кормові коренеплоди)	414,8	251,0	276,5	289,5	302,6	323,7	323,6

Крім того, за часткою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (1%) Україна значно поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30–40%, а у Великій Британії і США становить 63,1 і 56,0% відповідно [2].

У структурі посівних площ спостерігається значна трансформація шляхом зменшення посівів кормових культур (у 4–5 рази до майже 8% у 2014 році); одночасно збільшується в майже 4 рази питома вага посівів технічних культур, а саме: соняшнику, сої, ріпаку до майже 31%, при оптимальному значенні в 10–12%.

Ринок ріпаку та сої в Україні розвивається стихійно, без будь-якої систематизації і продуманої державної політики. Збільшення площ під посіви відбулось, в основному, за рахунок скорочення площ під цукровим буряком, ячменем, а також за рахунок використання інших земель сільськогосподарського призначення. При вирощуванні вищезазначених культур безповоротно втрачається родючість ґрунтів і зростає пестицидне навантаження, яке ще ніхто не вивчав.

Таким чином, можна зробити висновок, що в цілому відсутня зацікавленість реальних власників чи землекористувачів у підтриманні якісного стану ґрунтів. Близько двох третин розпайованих земель та більше половини земель державної власності здано в оренду, часто на короткостроковий період. Як наслідок, землекористувачі не зацікавлені у збереженні родючості ґрунтів, що спричиняє порушення збалансованого природокористування.

Один із головних показників економічної ефективності використання земельних ресурсів сільського господарства – урожайність, яка, відповідно до даних, наведених в таблиці 1, за останні 22 роки збільшилася в середньому на 30–40%. Але, знову ж таки, цей показник значно менший порівняно з іншими країнами світу, де якість ґрунтів поступається українській: урожайність зернових та зернобобових культур Великобританії, Німеччини, Франції від 64 до 68 ц/га, США 67,5 ц/га, в Україні – 43,7 ц/га (2014 рік); цукрового буряку в Європі від 628 ц/га (Німеччина) до 947,2 ц/га (Франція), США 532,7 ц/га, в Світі – 536,7 ц/га, в Україні лише 476 ц/га [1; 3].

Зазначені результати свідчать про неналежну культуру землеробства, недотримання його технологічних і екологічних вимог. Тому зусилля землекористувачів повинні спрямовуватись на поліпшення якості сільськогосподарських угідь, а саме родючості ґрунтів, тобто на покращення екологічної та економічної ефективності, без чого неможливо підвищити продуктивність земель.

Нераціональне використання сільськогосподарських угідь в Україні зумовило зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, збільшення площ деградованих і забруднених земель. Безперечно, питання ефективного використання земельних ресурсів з урахуванням екологічних чинників, а також розробка нових методичних підходів визначення еколого-економічної ефективності є сьогодні надзвичайно актуальними.

Трактування науковцями економічного змісту показника ефективності сільськогосподарського виробництва має спільний підхід із поглядами економістів-аграрників: ефективність визначається як ступінь раціональності використання або рівень віддачі ресурсів у сільському господарстві (земельних, трудових і матеріальних). Однак у формуванні критеріїв ефективності сільськогосподарського виробництва дослідники мають певні розбіжності.

На основі комплексного підходу розглянемо критеріальні показники технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності сільськогосподарського виробництва (рис. 1).

Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах необхідно, по-перше, зберегти комплексний підхід щодо впровадження природно-кліматичних, біологічних, матеріально-технічних, економічних, організаційних і соціальних факторів і, по-друге, розширити їх коло за рахунок факторів інституційного характеру, а саме податкового регулювання, заходів фінансової стабілізації, регуляторної політики та антимонопольного регулювання. Так, наприклад, фінансово стабілізувати сільськогосподарське виробництво можливо шляхом регулювання цін на сільськогосподарську продукцію та надання сільськогосподарським товаровиробникам фінансових товарних інвестицій, бюджетних дотацій, кредитної підтримки, страхових субсидій або впровадити систему правових норм, що регулюють земельно-майнові й орендні відносини, регламентують розвиток конкуренції, попереджують монополістичну діяльність.

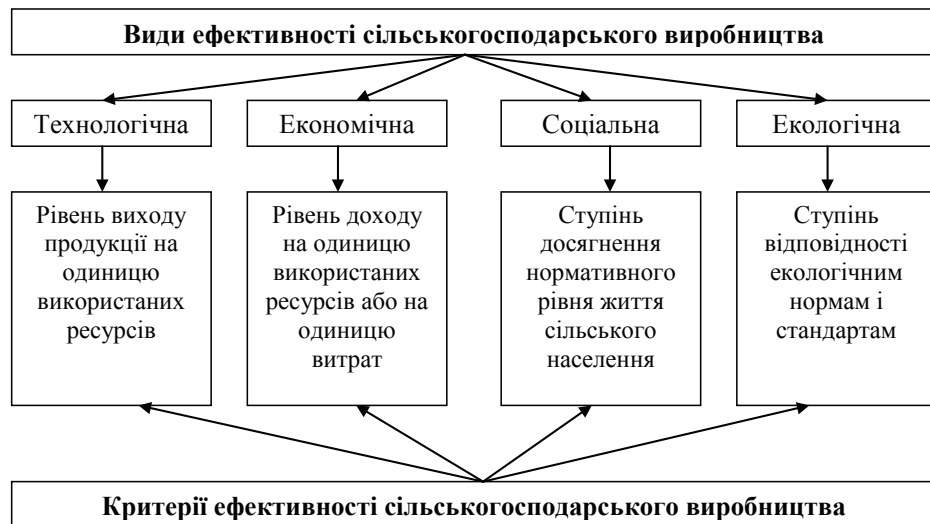

Рис.1. Класифікація критеріїв ефективності сільськогосподарського виробництва [4]

Сутність податкового регулювання як інституційного фактору ефективності сільськогосподарського виробництва визначається як система заходів непрямого впливу на діяльність сільськогосподарських товаровиробників через зміну видів податків, податкових ставок і об'єктів оподаткування, а також надання податкових пільг із метою підвищення рівня отриманого ними доходу в розрахунку на одиницю використаних ресурсів (або витрат).

За допомогою податкового механізму держава в сільському господарстві покликана забезпечувати ефективне регулювання операцій із земельними ділянками, раціональне землекористування та зростання надходжень до бюджету. Проте недосконалість нормативно-правової бази, виражений фіскальний характер, недостатнє використання податкового елементу в стимулюванні розширення виробництва та інвестиційній активності унеможливають повноцінне та ефективне виконання завдань покладених на податкову систему.

Відповідно до Податкового кодексу України землекористування в Україні є платним і має за мету формування ресурсів для фінансування [5]:

- заходів із раціонального використання й охорони землі, підвищення родючості ґрунтів;
- відшкодування власникам землі й землекористувачам витрат, які пов'язані з веденням господарства на землях гіршої якості;
- розвитку інфраструктури населених пунктів.

Плата за землею охоплює дві категорії платіжів (п. 14.1.147 Податкового кодексу):

1. Земельний податок. Його сплачують власники земельних ділянок і земельних часток (паїв), а також постійні землекористувачі (пункт 14.1.72 ПКУ).
2. Орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності. Її орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою (пункт 14.1.136 ПКУ)

У світовій практиці, в т.ч. в Україні землересурсна сфера й орендна плата за землею є важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів (другим за обсягом джерелом надходжень до місцевого бюджету). Так, для прикладу, в структурі доходів бюджету Рівненського району орендна плата за землею становить 11,3% [6].

В Україні законом встановлено нижній рівень орендної плати в розмірі 3% від нормативної грошової оцінки ділянки, який значно відстає від показників розвинених країн Європи. Зокрема, у Швеції вона становить 5–8% від кадастрової вартості ділянки [7].

При цьому, у 2013 р. в Україні сільськогосподарську діяльність здійснювало 129 агрохолдингових формувань із землекористуванням 4 тис. га і більше (у Західній Європі користувач 2...3 тис. га вважається латифундистом) [8]. За рахунок низьких ставок податків та величини орендної плати агрохолдингові формування зайняли великі площі земель. Як наслідок зазначеного – розвиток монополізації, загострення соціальних проблем на селі через неспроможність дрібних фермерів конкурувати з продукцією, що виробляють агрохолдинги, поглиблення дисбалансу галузевої структури сільськогосподарського виробництва і нераціонального використання землі.

В Україні агрохолдингові формування сьогодні контролюють близько 8,7 млн. га, тобто 21,0% сільськогосподарських угідь країни, у тому числі 42,6% угідь, які обробляють сільськогосподарські підприємства. У п'яти областях (Донецькій, Кіровоградській, Полтавській, Хмельницькій і Черкаській) агро-

холдинги є орендарями від 25% і більше усіх земель сільськогосподарського призначення, що звужує життєвий простір діяльності не тільки сільськогосподарських підприємств, але і фермерських, особистих селянських та інших господарств населення [8].

Водночас за кордоном, зокрема в Японії, Канаді та деяких інших розвинутих країнах функціонують земельні платежі, що обмежують монополізацію сільськогосподарських угідь.

З огляду на викладене, на нашу думку, в Україні також назріла потреба запровадження в складі плати за землю податку за монопольне використання угідь. Податок за монопольне використання угідь мають сплачувати фізичні та юридичні особи, які впродовж року користуються земельними угіддями загальною площею понад 4000 га в розрахунку на одну особу. Ця складова земельного податку повинна обмежувати монополізацію землі, ставки зазначеного податку мають бути порівняно високими (на порядок вищими від ставок податку за землю). На нашу думку, слід запровадити прогресивну шкалу ставок цього податку, що має пряму залежати від площі угідь, які монополізовані.

Ключовим недоліком земельного податку, який слід вирішувати через податкові важелі регулювання, залишається відсутність зв'язку між розмірами земельного податку з гектара угідь та фактичною величиною рентних доходів від землекористування, що зумовлює низькі ставки земельного податку і, своєю чергою, не дозволяє сформувати надійне джерело фінансування землеохоронних заходів.

Більша частина сільськогосподарських угідь в Україні оподатковувалась фіксованим сільськогосподарським податком (ФСП), відповідно до якого платники ФСП звільнялись від сплати земельного податку. Розмір фіксованого сільськогосподарського податку теж визначався, виходячи з нормативної грошової оцінки одного гектара сільськогосподарських угідь. Відповідно до реформації податкового законодавства в 2016 році ФСП трансформовано в єдиний податок для сільськогосподарських товаровиробників, шляхом введення окремої (четвертої) групи платників [5].

Аналіз єдиного податку IV групи, вказує на схожість із ФСП. Так, наприклад, оподатковуватись єдиним податком IV групи можуть сільськогосподарські підприємства, що мають частку сільськогосподарського товаровиробництва за попередній (звітний) рік рівну або більше 75%. Схожим залишився і порядок нарахування та строки сплати податку. Разом із тим, дещо змінилась база оподаткування: базою оподаткування єдиним податком IV групи є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року.

Крім того, для платників єдиного податку четвертої групи у порівнянні із ФСП, ставки за сільськогосподарські угіддя збільшились утричі, а в сукупності зі зміною бази оподаткування, податкове навантаження зросло більш, ніж у десять разів.

Вважаємо, що єдиний податок IV групи як спрощений режим оподаткування земель сільськогосподарського призначення більш обтяжливий, ніж ФСП в економічному плані, не виконує покладені на нього функції, отож, потребує оперативного перегляду (якщо не скасування!). Крім того, на наше переконання, в Україні податковий компонент регулювання економічного обігу земель має застосовуватись як мотиваційний фактор раціонального, ефективного землекористування, розширення виробництва та сприяння залучення інвестицій у сільське господарство.

Отже, перелічені проблеми земельного оподаткування та недоліки фіскальних важелів державного регулювання розвитку земельних відносин потребують негайного та ефективного вирішення, що цілком можливо шляхом вдосконалення порядку справляння плати за землю, вдосконалення її адміністрування та впорядкування пільг щодо її сплати, отримання додаткових надходжень. Зазначені заходи сприятимуть збалансованості місцевих бюджетів.

Слід відмітити, що кількість наданих пільг платникам земельного податку зростає з року в рік. У загальній сумі податкових пільг у 2014 році плата за землю посідала третє місце.

Висновки. На сучасному етапі податкового регулювання необхідно надавати найбільшого значення стимулювальній та перерозподільчій функціям системи оподаткування сільськогосподарських підприємств.

З метою підвищення ефективності землекористування, на нашу думку, необхідно:

- розробити методику, за якою можна було проводити дослідження агроекологічного стану земель сільськогосподарського призначення. Наприклад, увести обов'язковий, регулярний лабораторний аналіз якості ґрунтів на основі державних стандартів із відображенням інформації про родючість ґрунтів, їх агроекологічного стану в еколого-агрохімічному паспорті поля. За неналежне використання земель, що призвело до ґрунтового, пропонується ввести вагомий штраф;

- у питаннях орендних відносин: ввести мінімальний термін оренди ріллі і багаторічних насаджень – 20 років, що створить передумови для формування стійких орендних відносин і забезпечить відповідальне ставлення орендарів;

- всіх сільськогосподарських товаровиробників оподатковувати єдиним земельним податком, ставка якого має диференціюватись в залежності від умов виробництва (що, своєю чергою, регулюються на державному рівні). Наприклад, за умови, коли сільськогосподарський товаровиробник у своїй діяльності

використовує енергозберігаючі технології, проводить заходи із охорони та відновлення родючості ґрунтів тощо, для нього мають діяти податкові пільги у вигляді зменшення податкової ставки земельного податку або повного звільнення від оподаткування на деякий термін.

Доцільно також підприємствам групи з найбільшою земельною площею та доходами (агрохолдингам) вести повну бухгалтерську й податкову звітність та оподатковуватись на загальних підставах. Запровадити в складі плати за землю податку за монопольне використання угідь.

Крім застосування дієвої інформаційної системи контролю за дотриманням сівозмін, результативним напрямом розв'язання перелічених проблем землекористування в Україні є посилення регулювальних функцій земельного оподаткування. Здійснити це можна шляхом запровадження спеціальних податків – штрафів за недотримання сівозмін.

Таким чином, подальші дослідження мають бути спрямовані на вирішення означеного кола проблемних питань і розробку методологічної основи для побудови оптимального механізму оподаткування землекористування.

Література:

1. Сільське господарство України за 2014 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Русан В. М. Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1129>.
3. Маракулін П. П. Земля та раціональне її використання / П. П. Маракулін // За ред. О. А. Бугудського / П. П. Маракулін. – К. : Урожай, 1983. – С. 25.
4. Сапич Н. В. Економічна ефективність землекористування сільськогосподарських підприємств і податкова складова її регулювання: автореферат. Дис. канд.екон.наук : 08.00.04 / Н. М. Сапич ; Сумський національний аграрний університет-Суми, 2009. – 20 с.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Аналіз виконання бюджету Рівненського району за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rv.gov.ua/sitenew/rivnensk/ua/publication/print/34016.htm>.
7. Ряснянська А. М. Світовий досвід формування власності на землю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/7-2015>.
8. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності [Електронний ресурс] / Моніторинг біржового ринку/научно-аналітичний журнал. – Випуск 7(26) липень 2014 р. – Режим доступу : <http://memjournal.agrex.gov.ua/wp-content/uploads/2015/02>.

Отримано: 04 січня 2016 р.*Прорецензовано:* 20 січня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Пінь А. М. Аналіз природи державного боргу в концепціях А. Лернера та П. Кругмана / А. М. Пінь // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 110–114.

УДК 336.3: 339.7

JEL-класифікація: G 28

Пінь Андрій Михайлович,
аспірант Тернопільського національного економічного університету

АНАЛІЗ ПРИРОДИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В КОНЦЕПЦІЯХ А. ЛЕРНЕРА ТА П. КРУГМАНА

Проблема значної державної заборгованості вже декілька десятиліть поспіль охоплює економіки усіх країн світу. На основі праць А. Лернера та П. Кругмана, у цій статті відображено переплетіння та взаємозв'язок між концепціями провідних економістів XX і XXI століття. Встановлено, що державний борг та заборгованість не несуть загрози для фінансової стабільності держави за умови стабільного економічного зростання, приріст якого перевищує приріст державної заборгованості. Крім цього, виявлено, що державну заборгованість потрібно лише обслуговувати та рефінансувати. На додачу, успішність політики щодо управління державною заборгованістю напряму залежить від здатності утримувати стабільне економічне зростання.

Ключові слова: державний борг, державна заборгованість, функціональні фінанси, державні фінанси, фінансова стабільність.

Пинь Андрей Михайлович,
аспирант Тернопольского национального экономического университета

АНАЛИЗ ПРИРОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА В КОНЦЕПЦИЯХ А. ЛЕРНЕРА И П. КРУГМАНА

Проблема значительной государственной задолженности уже несколько десятилетий подряд охватывает экономики всех стран мира. На основе работ А. Лернера и П. Кругмана, в данной статье отражено переплетение и взаимосвязь между концепциями ведущих экономистов XX и XXI века. Установлено, что государственный долг и задолженность не несут угрозы для финансовой стабильности государства при условии стабильного экономического роста, прирост которого превышает прирост государственной задолженности. Кроме этого, выявлено, что государственную задолженность нужно только обслуживать и рефинансировать. В дополнение, успешность политики по управлению государственной задолженностью направления слезится от способности удерживать стабильный экономический рост.

Ключевые слова: государственный долг, государственная задолженность, функциональные финансы, государственные финансы, финансовая стабильность.

Andrii Pin,
postgraduate student of Ternopil National Economic University

ANALYSIS OF THE NATURE OF GOVERNMENT DEBT WITHIN THE CONTEXT OF LERNER'S AND KRUGMAN'S VIEWS

The problem of the government dept of tremendous amount has been affecting economies around the world for several decades. Drawing upon Lerner's and Krugman's research studies, this paper shows the mutual relations between and entwinement of the views of foremost economists of XX and XXI centuries. In this paper, the fact that government debt and indebtedness do not impend over financial stability under the conditions of sustainable economic growth outpacing the increment load of national debt is established. Moreover, it is mandatory to merely conduct debt servicing and refinancing instead of making full repayment. Additionally, the success of debt management depends on the ability to maintain sustainable economic growth.

Key words: government debt, government indebtedness, functional finance, public finance, financial stability.

Постановка проблеми. Зростання ролі та значення боргів у фінансах держави зумовило необхідність дослідження категорії державного боргу економічною наукою. Погляди вчених на державний борг змінювалися в залежності від ролі та значення держави в соціально-економічних процесах, а отже, і позикового фінансування державних видатків. Сучасні концепції державного боргу базуються на постулатах багатьох теорій, які в історичній ретроспективі змінювали та доповнювали одна одну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика державного боргу була і є в центрі уваги багатьох учених-економістів. Особливої уваги заслуговують дослідження й концепції стосовно держав-

ного боргу таких учених, як А. Лернер та П. Кругман, оскільки вони, загалом, мають «спільне підґрунтя». Обом економістам були переконані, що за умови перевищення економічного зростання над приростом заборгованості країна не перебуває у стані фінансової загрози та ризику дефолту. Зважаючи на широко розповсюджений тренд суворої економії, що супроводжує економічні політики країн у світових рамках ще з 2008 року, необхідність аналізу концептуальних засад трактування та розуміння сутності та ролі боргу є очевидною й невідкладною.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є відображення переплетінь та взаємозв'язку концепції «функціональних фінансів» А. Лернера та вчень П. Кругмана стосовно природи державного боргу. Важливо виокремити завдання дослідження:

- розкриття сутності та деталізація концепції «Функціональних фінансів» А. Лернера;
- характеристика концепції державного боргу П. Кругмана;
- синтез основної ідеї з концепцій А. Лернера та П. Кругмана.

Виклад основного матеріалу. Положення теорій К. Дітцеля та А. Вагнера про визначальну роль держави дали поштовх розвитку концепції Дж. Кейнса, яка заперечувала доцільність саморегулювання економіки. Кейнс запропонував державу на роль інституту поліпшення функціонування господарського механізму. Основний урок кейнсіанства полягає в тому, що фінансова політика, за рецептами Кейнса, дозволила вирішити проблеми кризових, післякризових, воєнних і післявоєнних труднощів у країнах Заходу, перш за все, за рахунок дефіцитного фінансування при відповідному нарощуванні державної заборгованості. Послідовниками Дж. М. Кейнса були доповнені та розвинуті його теоретичні розробки щодо ролі та значення державного кредиту та державного боргу. На особливу увагу заслуговує концепція «функціональних фінансів», розроблена А. Лернером, яка повинна бути основою бюджетної політики. Основним завданням держави згідно з названою концепцією є сприяння за рахунок дефіцитного фінансування повній зайнятості та мінімальній інфляції, що дає змогу забезпечити довгострокове економічне зростання. А. Лернер узяв за основу економічну безпеку як підґрунтя для економічного зростання. Вчений зазначав, що разом з необхідністю перемогти у війні, на цей момент немає жодного іншого завдання настільки важливого для суспільства, як усунення економічної небезпеки [1, с. 469].

Критерії оцінки державної політики повинні відображати лише її функціональні аспекти. Лернер уважав, що державний борг можна збільшувати без суттєвих поточних чи майбутніх втрат для економіки. Згідно з принципами «функціональних фінансів», у довгостроковому періоді буде досягнута збалансованість державного бюджету за будь-яких обставин. Центральною ідеєю цієї теорії є те, що фіскальна політика уряду, його витрати й система оподаткування, позики й виплати по боргах, емісія нової грошової маси й вилучення грошей з обігу, повинні братися до уваги зважаючи на *фактичні ефекти* цієї політики на економіку, але аж ніяк зважаючи на вкорінену традиційну доктрину, яка диктує, що є правильне, а що ні. Цей принцип судження на основі ефектів вже був застосований у багатьох інших сферах людської діяльності, де цей метод відомий як науковий, на противагу догматизму. Принцип оцінювання фіскальних заходів за тим, як вони насправді працюють або функціонують, в економіці називається «функціональними фінансами».

За вченням А. Лернера, *пріоритетне фінансове зобов'язання уряду (перший закон теорії функціональних фінансів)* – утримувати сукупний обсяг витрат на товари й послуги у країні на рівні не вищому й не нижчому, ніж обсяг коштів, який необхідний для придбання усіх вироблених товарів і послуг в країні [1, с. 470]. Застосовуючи перший закон функціональних фінансів, уряд може забезпечити себе доходом у формі податків, який перевищуватиме його витрати й навпаки. У першому випадку уряд може утримувати позитивну різницю у своїх фінансових ресурсах або використовувати її для погашення боргу. В другому випадку уряду необхідно забезпечити різницю між доходами і витратами шляхом емісії нової грошової маси. У жодному з цих випадків уряд не повинен вбачати щось позитивне чи загрозливе. Натомість, він повинен сфокусувати свою увагу на утриманні сукупного обсягу витрат на збалансованому рівні, запобігаючи таким чином посиленню безробіття та інфляції.

Другий закон теорії функціональних фінансів полягає в тому, що державі варто позичати фінансові ресурси лише для того, щоб недержавні сектори мали менше ресурсів й більше державних цінних паперів, у чому й полягає суть ефекту державних запозичень. Це може бути доречним, якщо процентна ставка значно знизиться (як наслідок спроби певних економічних агентів значно збільшити кредитування) і призведе до перенасичення інвестиціями, а отже – посилення інфляції. І навпаки, держава повинна позичати гроші (або розраховуватися за своїми боргами) лише для збільшення грошової маси або для зменшення кількості державних боргових цінних паперів у руках недержавних секторів економіки [1, с. 472]. Коли процеси оподаткування, витрачання, залучення ресурсів й надання позик (або виплати боргів) відповідають концептуальним положенням теорії функціональних фінансів, негативна різниця між грошовими витратами і надходженнями, за умови неможливості бути покритою резервами держави, повинна бути покрита шляхом емісії нової грошової маси, в той час як перевищення доходів над витратами може бути використане для поновлення цих резервів.

Загалом, функціональні фінанси повністю заперечують традиційну доктрину здорових фінансів і принцип збалансування бюджету за період в один рік чи будь-який інший довільний період. Своєю чергою, теорія функціональних фінансів пропонує: по-перше, урегулювання сукупних витрат (усіх секторів економіки, включаючи державний) для усунення безробіття та інфляції, використовуючи державні витрати, коли сукупні витрати надто низькі, й оподаткування, коли ці витрати надто високі; по-друге, врегулювання суспільних вкладів та державних облігацій шляхом державних запозичень чи розрахунків за боргами для досягнення процентної ставки, що призведе до найбільш бажаного рівня інвестицій; по-третє, емісія, збереження та розподіл грошової маси у відповідності з потребами перших двох частин програми.

Зовнішній борг учений розглядає як індивідуальний борг. У науковій літературі висунута Лернером та його однодумцями гіпотеза характеризується як «нова ортодоксія». Новою вона називається тому, що істотно відрізняється від докейнсіанських теорій, які розглядали суспільний борг як приватний і тому припускали можливість перекидання тягаря.

Однією з неявних передумов ідей П. Кругмана є інституційна нейтральність сучасної боргової експансії держави, що розглядається як ефективний інструмент забезпечення зайнятості та зростання. У своїй книзі «Вихід з кризи є» (End This Depression Now!) П. Кругман активно використовує тезу Дж. М. Кейнса про небезпеку довгострокових підходів у грошово-кредитній політиці. «Державі на грошовому ринку робити треба те, що підказують здоровий глузд і поточна ситуація, навіть якщо ці підказки і здаються екзотичними, нетрадиційними. Майбутнє саме про себе потурбується. А нам сьогодні треба боротися за доцільність, яка є очевидною, і розпочинати цю боротьбу треба негайно» [2, с. 219].

Однією з найбільш ґрунтовних тез Пола Кругмана є те, що зростання боргу не несе ніякої загрози для економіки країни за умови, що темпи зростання інфляції та економічного зростання його випереджають [2, с. 45]. Крім цього, Кругман пропонує розглядати фінансову політику держави з огляду на наслідки бюджетного надлишку, дефіциту й, особливо, державного боргу в довгостроковій перспективі. Це твердження переплітається з попереднім, оскільки очевидна боргова загроза для макроекономічної безпеки країни визріває впродовж певного проміжку часу, що перевищує короткостроковий і середньостроковий періоди. Пол Кругман, проаналізувавши боргову кризу в Греції 2009 року, аргументував необхідність аналізу економічного розвитку країни в довгостроковій перспективі для проведення адекватної оцінки стану загрозовості де факто накопичених боргів. Здійснивши порівняльний аналіз обсягу публічного боргу (державний борг, тримацями якого є недержавні суб'єкти господарювання) ряду країн із найбільшим показником у світовому масштабі, вчений встановив, що хоча в абсолютному еквіваленті публічний борг США займає першість, проте він далеко не такий загрозовий для власне США, як, наприклад, грецький борг для Греції [3, с. 828]. Для адекватної оцінки стану заборгованості країни Кругман пропонує доречним використання індикатора співвідношення чистого публічного боргу (різниця між вартістю валового державного боргу перед недержавними секторами економіки та вартістю сукупного обсягу активів, що перебувають у власності держави) та ВВП (рис. 1).

Рисунок 1 показує співвідношення чистого публічного боргу до ВВП деяких розвинутих країн світу станом на кінець 2011 року. Як видно на рисунку, США, будучи практично найбільшим боржником світу, перебуває в нижній половині рисунку, в той час як Греція очолює список. Особливої уваги також заслуговує позиція Японії, яка займає друге місце після Греції. Значний обсяг нагромадженого боргу в Японії пояснюється масовими державними витратами для підтримання економіки. Проте, на відміну від Греції, інвестори не вбачали інвестиційних ризиків у Японії, вважаючи останню надійною країною, що й зумовило утримання низької вартості позичкового капіталу для Японії. З поміж усіх країн, зображених на рисунку 1, особливо вирізняється Норвегія, якій властивий негативний показник співвідношення чистого публічного боргу до ВВП. Це пояснюється тим, що Норвегія займає третє місце в світі за обсягом експорту нафти, завдячуючи її великим покладам на узбережжі Північного моря. Замість витрачання експортної виручки від нафти відразу, стратегічна політика Норвегії зосереджена на нагромадженні валютних резервів для потреб у майбутньому, як і в Саудівській Аравії [3, с. 828].

Таким чином, для забезпечення економічного зростання за умови перманентного нагромадження боргу, як зовнішнього, так і внутрішнього, країна повинна підтримувати економічне зростання для накопичування активів (наприклад, міжнародних резервів) для мінімізації ризиків боргової кризи в майбутньому.

Пол Кругман деталізував загрози державного боргу в процесі перманентного нагромадження дефіциту державного бюджету, зазначивши, що є дві ключові причини, які повинні бути врахованими державами зі схильністю «маніпулювати» бюджетним дефіцитом [3, с. 829]. Коли економіка перебуває в стані повної зайнятості і держава здійснює запозичення на фінансових ринках, вона (держава) конкурує за фінансові ресурси з недержавними суб'єктами господарювання [3, с. 829]. В результаті, державні запозичення можуть витіснити приватне інвестування, збільшуючи процентні ставки та послаблюючи темп економічного зростання в довготерміновій перспективі.

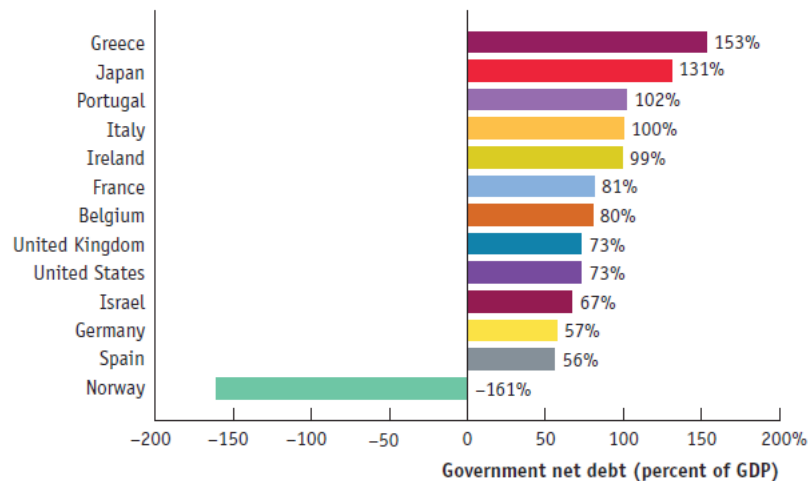

Рис. 1. Чистий державний борг [3, с. 828]

Другою причиною є факт того, що сьогоднішні дефіцити, посилюючи потребу в збільшенні державного боргу, здійснюватимуть фінансовий тиск на майбутні бюджети [3, с. 829]. Вплив поточних дефіцитів на майбутні бюджети є безпосереднім. Як і домашні господарства, держава повинна «сплачувати рахунки», які включають процентні платежі на акумульований борг. Коли держава у глибокій борговій ямі, ці проценти до оплати можуть бути значними. У 2011 фінансовому році (фінансовий рік триває з 1 жовтня до 30 вересня), уряд США сплатив проценти по боргах у розмірі 1,8% від ВВП, що в абсолютному вираженні становило 266 млрд. дол. США, в той час як Італія, маючи більший борговий тягар, сплатила проценти у розмірі 4,7% від ВВП [3, с. 829].

Держава, сплачуючи великі проценти, повинна збільшувати податкове навантаження або зменшувати витрати до доречного рівня (рівень державних доходів). Не дотримуючись цього правила, держава змушена позичати для того, щоб покрити провалля між доходами і витратами. Запозичення, спрямовані на виплату процентів по поточних боргах, штовхають державу вглиб боргової ями. Цей процес, зрештою, призведе до неминучого виникнення ситуації, коли у кредиторів виникнуть сумніви щодо платоспроможності їхнього позичальника. Наслідком такого процесу може виявитися державний дефолт після виникнення боргової кризи. Дефолт часто супроводжується глибокими економічними та фінансовими пухлинами, породжуючи цілковитий хаос на фінансових ринках країни та підриває довіру інвесторів у державу як регулятивну одиницю та її економіку загалом. Навіть якщо країни з величезними боргами уникають дефолту, непосильний борговий тягар призводить до таких неминучих наслідків, як скорочення витрат чи зростання податків, які є політично непопулярними заходами. В деяких випадках, політика «затягування поясів» запроваджується з метою запевнити кредиторів у тому, що держава може насправді послабити борговий тягар та зупинити рецесію [3, с. 829].

За Кругманом, основний рецепт для «лікування» надмірного й загрозливого рівня заборгованості – застосування виваженої, не надмірної політики «затягування поясів» та стимулювати витрачання, споживання та інвестування недержавних секторів економіки. Вчений зазначає, що багато провідних економістів вбачають широко розповсюджену політику делевериджу (deleveraging) основною економічною проблемою після Глобальної фінансової кризи 2008 року. Така політика є проблемою, тому що «...мої витрати є твоїм доходом, а тої витрати є моїм доходом, тому якщо кожен зменшує свої витрати одночасно, дохідність знижується у світовому масштабі» [4]. Усі намагання урядів у рамках усього світу повернути економіку до «нормального стану» після нищівної фінансової кризи 2008 року виявилися провальними через помилкові позиції стосовно сутності боргу та його впливу. Кругман зазначає, що факт зростання державних боргів та провальних спроб зменшення показника співвідношення борг–ВВП не є показником низької успішності економічних політик урядів. Невпинні заклики до суворої економії ґрунтувалися на незнанні чи нівелюванні факту того, що політика суворої економії постійно застосовувалася у всьому світі. Звіти МВФ неодноразово вказували на те, що реальні державні витрати знизилися як у країнах-боржниках, так і в економічно розвинутих країнах за період після 2008. У результаті, суворі економія базувалася на нерозумінні ролі, яку борг відіграє в економіці.

Тренд щодо послаблення темпу витрачання виявився «рецептом для повільної катастрофи Європи». Європейські боржники таки мали потребу в застосуванні заходів суворої економії, проте політика «затягування поясів», яку їх спонукали застосувати, виявилася надзвичайно жорсткою. Німеччина та інші ключові економіки ЄС, які повинні були витрачати більше для того, щоб замінити сувору економію на периферії союзу, також намагалися витрачати якомога менше. Результатом було створення середовища,

у якому зменшення боргів було неможливим через сповільнення реального економічного зростання, інфляція скоротилася майже до нуля, а дефляція «набула чинності» в найбільш проблемних боржниках [4].

Висновки. Таким чином, сутність теорії функціональних фінансів полягає в тому, що метою всіх фінансових угод держави, тобто здійснення державних видатків, справляння податків, запозичень, емісії грошей є не збалансування бюджету держави, а досягнення збалансованості економіки в цілому. Крім того, ця концепція стверджує, що державний борг не потрібно повертати, його варто лише обслуговувати та рефінансувати. У своїх дослідженнях А. Лернер сформулював кілька визначальних принципів «функціональних фінансів», а саме:

- всю повноту відповідальності за досягнення базових завдань несе уряд. Оподаткування має сприяти недопущенню інфляції, а рівень бюджетного дефіциту набуває вторинного характеру;

- уряд може застосовувати грошову емісію для покриття дефіциту за умови неможливості залучити нові кредити. Будь-яке виникнення профіциту має супроводжуватися адекватними діями з метою поповнення грошовими запасами приватного сектору;

- державні запозичення від приватного сектору необхідні лише для обмеження обсягу грошових ресурсів та витрат цього сектору (для потреб боротьби з інфляцією);

- проблеми, породжені значним обсягом боргу, не слід розглядати як економічну небезпеку.

Ідеї та вчення Пола Кругмана ґрунтуються на тому, що борг як явище не є синонімом до словосполучення «загроза фінансовій стабільності». За умови перевищення темпу економічного зростання над приростом боргів, економіка може нівелювати перманентний приріст і нагромадження боргів. Наприклад, Британія мала борг, що перевищував 100% ВВП впродовж 81 року з останніх 170 [4]. Коли Кейнс казав про необхідність вийти з депресії, Британія мала більші борги, ніж будь-яка передова нація сьогодні, за винятком Японії [4].

Отже, концепції вищевказаних видатних економістів переплітаються в багатьох аспектах, що може свідчити про об'єктивність їхніх суджень та важливе практичне значення в реаліях сьогодення.

Література:

1. Lerner A. Functional Finance and Federal Debt [Electronic Resource] / A. Lerner // Richard D. Irwin, Inc. – 1955. – Access Mode : <http://public.econ.duke.edu/~kdh9/Courses/Graduate%20Macro%20History/Readings-1/Lerner%20Functional%20Finance.pdf>.
2. Krugman P. End This Depression Now ! / P. Krugman. – New York : W.W. Norton & Company, 2012. – 259 с.
3. Krugman P. Economics / P. Krugman, R. Wells. – New York : Worth Publishing Ltd, 2013. – 1158 с.
4. Krugman P. Nobody Understands Debt [Electronic Resource] / Paul Krugman. – 2015. – Access Mode : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBwQFjAAahUKEwj0hJjz1NvIAhVCiSwKHXIzCkw&url=http%3A%2F%2Fwww.nytimes.com%2F2015%2F02%2F09%2Fopinion%2Fpaul-krugman-nobody-understands-debt.html&usg=AFQjCNE3aE8Vo5FSwLeNdmNgMseMcVwkg&sig2=KxLc7V9OD77aJtqYbAcLvA>.

Отримано: 11 січня 2016 р.*Прорецензовано:* 10 лютого 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Примостка О. О. Контролінг як інноваційна концепція управління банком / О. О. Примостка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 115–119.

УДК 336.72

G 210 – Banks; Other Depository Institutions; Mortgages

Примостка Олена Олександрівна,*доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

КОНТРОЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ БАНКОМ

У статті досліджено особливості та необхідність використання концепції контролінгу для ефективного управління банківською діяльністю. Досліджено особливості реалізації стратегічного та оперативного контролінгу в банківській діяльності. Визначено цілі системи контролінгу, зокрема підтримка формування стратегії розвитку, орієнтація менеджменту на визначені цілі, попередження кризових ситуацій.

Ключові слова: контролінг, парадигма управління, функції контролінгу, оперативний та стратегічний контролінг.

Примостка Елена Александровна,*доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана*

КОНТРОЛЛИНГ КАК ИННОВАЦИОННАЯ КОНЦЕПЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ БАНКОМ

В статье исследованы особенности и необходимость использования концепции контроллинга для эффективного управления банковской деятельностью. Исследованы особенности реализации стратегического и оперативного контроллинга в банковской деятельности. Определены цели системы контроллинга, в частности поддержка формирования стратегии развития, ориентация менеджмента на определенные цели, предупреждения кризисных ситуаций.

Ключевые слова: контроллинг, парадигма управления, функции контроллинга, оперативный и стратегический контроллинг.

Prymostka Olena Olexandrivna,*Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National Economic University of Vadym Hetman*

CONTROLLING IS THE INNOVATIVE CONCEPT OF BANK MANAGEMENT

In the article the peculiarities of the concept and the need for effective management for controlling banks activities. The features of the strategic and operational controlling in bank. The purposes of the controlling system, including support for development strategy, focus on management by objectives, to prevent crises.

Keywords: controlling, management paradigm, functions of controlling, operational and strategic controlling.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що функціонування банків відбувається в умовах постійного зростання конкуренції, динамічності потреб клієнтів, підвищеної соціальної відповідальності та обмеженості ресурсів. Посилення нестабільності економічного середовища зумовлює необхідність перегляду всієї системи управління банком, вивчення нових підходів і ефективних механізмів управління, які ґрунтуються на використанні результатів теорії прийняття рішень, математичного моделювання, теорії систем, інформаційного та організаційного моделювання [1]. І саме інтеграція сучасних підходів до управління дозволить побудувати найбільш комплексну систему, що забезпечує створення конкурентних переваг банку [2].

Формування та впровадження в банківську діяльність сучасних концепцій управління, заснованих на принципах нової парадигми управління, в своїх роботах розглядають такі автори, як Е. Майер, Т. Воно, У. Демінг, Д. Джонс, Дж. Джуран, Ф. Кросбі, К. Ісікава, Дж. Вумек, М. Хаммер, Д. Чампі, Р. Салмон, Д. Голдсміт, Ф. Візер, Т. Тагути, А. Фейгенбаум, Г. Л. Багив, М. Портер та ін.

Метою статті є формування системи контролінгу як сучасної концепції управління, заснованої на новій парадигмі управління, яка забезпечує стійкість розвитку банку. Побудова моделі контролінгу, опис її основних елементів у взаємозв'язку і взаємодії дозволить надалі ефективно інтегрувати підрозділ контролінгу в систему управління банком, визначити цілі, принципи та функції його діяльності, сферу повноважень, що буде сприяти досягненню стратегічних і тактичних цілей діяльності банку.

У зв'язку зі зміною курсу світової економіки процес управління також зазнав трансформацій. Нова парадигма характеризується такими рисами: позиціонування підприємства як «відкритої» системи, що функціонує в єдності з внутрішнім і зовнішнім середовищем; визнання основною метою діяльності якості наданих послуг і задоволення потреб клієнтів, а не зростання прибутку; адаптивність до зовніш-

нього середовища; зростання цінності фахівців, що володіють знаннями; підвищення ролі організаційної культури й мотивації співробітників [3]. У дослідженні систематизовані основні сучасні концепції управління за критерієм функціональності (табл. 1).

Таблиця 1.

Систематизація сучасних концепцій управління

№	Загальні концепції	Прикладні концепції	Визначні ознаки
1	Загальні концепції управління	Концепція маркетингу взаємодії Концепція альтернативних витрат Концепція реінжинірингу	Індивідуалізація відносин із клієнтом, визначення альтернативних напрямів діяльності, створення нових технологій та інновацій
2	Концепції управління виробництвом	Total Quality Management (TQM, «Загальне управління якістю») Just-in-Time Production (JIT, «Точно в строк») Lean production («Заощадливе виробництво») Бенчмаркінг	Якість за всіма функціями та напрямками діяльності, системний аудит
3	Концепції управління персоналом	Концепція управління людиною (гуманістична концепція)	Забезпечення умов самореалізації, відсутність вимог до якості роботи співробітників
4	Концепції фінансового управління	Cash Flow Concept (Концепція грошового потоку) Risk Return Concept (Концепція компромісу між ризиком і прибутковістю)	Облік та аналіз грошових потоків у часі, основним критерієм планування виступає оптимізований показник «дохід / ризик»
5	Концепція інформаційно-го управління	Materials requirements planning (MRP, «Планування матеріальних ресурсів») Manufacturing resource planning (MRP II, «Планування виробничих ресурсів») Enterprise resource planning (ERP, «Планування ресурсів підприємств») Customer Synchronized Resource Planning (CSRP, «Планування ресурсів підприємств, синхронізоване із клієнтом»)	Стратегічне та оперативне планування потреби в ресурсах, можливість коригування за допомогою OLAP-технологій

Аналіз сучасних концепцій дозволив виділити основні принципи управління, спрямовані на формування конкурентних переваг і стійкості розвитку банку:

1. Діяльність банку повинна бути зорієнтована на потреби й очікування ринку і перспективне формування довгостроково довіри до банку з боку клієнтів [4].

2. Управління якістю слід розглядати як цільову підсистему управління банком у цілому. Під системою якості розуміється сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для забезпечення загального управління. Такий підхід до управління заснований на участі всіх співробітників, а також спрямований на досягнення стійкого розвитку шляхом задоволення потреб ринку [5].

3. Висококваліфікований персонал грає ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності та стратегічного розвитку підприємства. Людина визначається системоутворювальним елементом операційної та інформаційно-інтелектуальної діяльності банку, а організаційна культура є основним мотиваційним фактором персоналу.

4. Оптимізація матеріальних і фінансових ресурсів з урахуванням соціального ефекту, екологічної та енергетичної безпеки дозволить підвищити ефективність роботи банку як соціально-економічної системи.

5. Планомірний розвиток банківської установи і впровадження в науково-обґрунтованих методів розробки стратегічних, тактичних та операційних планів діяльності банку [6].

6. Будь-яку діяльність банку слід розглядати як процес створення цінностей для клієнта. Сутність процесного підходу в управлінні полягає в розподілі діяльності організації на окремі взаємозв'язки-погоджений процеси і їх постійному контролю в напрямі відповідності прийнятим стандартам і загальній стратегії. Однак унесок у створення цінності окремих процесів різниться, що необхідно враховувати, оскільки банк буде ефективно функціонувати, якщо вартість залучених та запозичених ресурсів нижче доходності за активними операціями, тобто маржа буде позитивною.

7. Систематична оцінка результатів діяльності – організований процес, спрямований на аналіз результатів діяльності за попередні періоди та оцінку ступеня досягнення стратегічних орієнтирів та визначення конкурентної позиції на ринку.

8. Система управління банком базується на використанні спеціалізованих програмних пакетів для організації гнучкої діяльності і структуризації великих масивів інформації.

В умовах інформатизації та глобалізації економіки формується низка вимог, що пред'являються до процесу управління бізнесом: системність, комплексність і збалансованість, що базуються на застосу-

ванні індивідуального набору управлінських інструментів для конкретної організації, яка функціонує в конкретній країні й культурному середовищі, які перебувають на певних циклах економічного розвитку [5]. Практика переконує, що найкращим вирішенням цієї багатоаспектної проблеми є контролінг.

Контролінг у сучасному світі визначається як концепція управління, що характеризується науковою новизною, системністю і структурністю, яка визначає координацію всіх бізнес-процесів і орієнтацію їх на досягнення заданих цілей [7].

Основний внесок у дослідження контролінгу і практичне використання його елементів зробили провідні зарубіжні вчені П. Вебер, А. Дайлен, К. Друрі, Р. Манн, Е. Майер, Т. Райхман, Х. И. Фольмут. Проблемам становлення і розвитку теорії контролінгу присвячені роботи А. Дайлен, А. Гавайлера, К. Друрі, Е. Майера, Р. Манна, П. Хорвата, Д. Хана, Х. Хунгенберга. До досліджень з формування контролінгу як системи управління відносяться праці Е. Майера, Р. Манна, Д. Хана. Сучасні проблеми контролінгу висвітлені в працях А. Беккера, В. Ньюмана, Г. Ортман, Т. Скоун, С. Я. Юсупової і ін.

Так, Р. Манн розглядає контролінг як одну з сфер корпоративного управління, при якій «контроль зорієнтований на конкретні результати і послідовну цілеспрямованість компанії» [7]. На думку Д. Хана, концепція контролінгу ґрунтується на управлінні як на цілеспрямованому циклічному процесі: «Робота контролінгу як філософія управління включає в себе... орієнтування на результат, планування і контроль відповідно до визначених цілей... і аналіз досягнення цілей на основі даних обліку і фінансів» [8; 9].

Сучасний рівень розвитку теоретичних і практичних аспектів контролінгу дозволяють розглядати його як сучасну концепцію управління, спрямовану на підвищення конкурентоздатності організації, її адаптивності до змін зовнішнього середовища, реалізація якої забезпечить стійкий розвиток банку в довгостроковій перспективі [10].

Одним з перших і найважливіших елементів процесу управління є цілеспрямованість. Виходячи з сутності наведеного вище підходу до визначення контролінгу, можна визначити цілі, які згодом диференціюються і конкретизуються в підсистемах управління у вигляді функцій [11].

Розгляд контролінгу з точки зору системи управління передбачає відокремлення різних видів управлінської діяльності, що мають чіткий зміст, розроблені механізми впровадження, послідовність дій, тобто функцій контролінгу. Аналіз робіт учених і практиків у галузі управління і контролінгу дозволив виділити і систематизувати основні з них [12]:

- інформаційна функція виражається у формуванні інтегрованої інформаційної системи, що забезпечує збір, обробку та надання керівництву релевантної інформації, оперативну взаємодію керівників структурних підрозділів банку і топ-менеджменту;

- функція планування полягає в формуванні системи планування в банку, яка включає в себе стратегію розвитку, оперативні плани і бюджети; здійсненні методичного забезпечення планування; визначенні обсягу і джерел інформації, необхідної для цього процесу; визначенням цілей у процесі планування, які банк і його підрозділи повинні досягти (цілеспрямованість); оцінкою можливості реалізації запланованих заходів;

- функція контролю реалізується за допомогою визначення рівня цільових показників та допустимих меж їх відхилення і порівняння фактичних показників із планами для визначення результатів діяльності й міри досягнення цільових показників;

- аналітична функція полягає в підтримці формування орієнтованої на ринок операційної системи, спрямованої на досягнення оптимізації матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, ефективності роботи підрозділів; виявленні факторів, що впливають на зміну цільового показника; визначенні причин відхилення цільових і планових показників [3];

- функція регулювання проявляється у визначенні та розробці необхідних коригувальних заходів. Послідовна реалізація функцій контролю, аналізу й регулювання являє собою моніторинг, що охоплює всі бізнес-процеси організації і створює необхідні умови для виконання планів, підвищення ефективності управлінського процесу і досягнення цілей організації [1];

- інтеграція – цільова функція контролінгу – створює стійку динаміку розвитку банку, забезпечує ефективність взаємозв'язку бізнес-процесів і раціональний розподіл ресурсів між ними на основі збалансованості операційних та інноваційних у межах загального фінансового плану. Інтеграція процесів планування, контролю, аналізу та інформаційного забезпечення сприяє досягненню соціально-економічних цілей діяльності банку;

- функція координації дозволяє узгодити діяльність всіх підрозділів банку і його бізнес-процесів для найбільш ефективного вирішення стратегічних, тактичних і поточних завдань. Узгодженість стратегічних і оперативних цілей досягається шляхом координуванням стратегії розвитку банку й оперативних планів. Координація планів підрозділів у часі та за змістом забезпечує розробку консолідованих планів у цілому в банку. Координація забезпечує безперервність управлінського процесу, ефективне використання ресурсів для забезпечення функціонування організації у високо динамічному середовищі.

Цікавою є позиція Л. А. Малишевої відносно загальноприйнятого поділу контролінгу на два види: стратегічний та оперативний. Стратегічний та оперативний контролінг доречно розрізняти за допомогою моделей, що використовуються, оскільки цілі однакові – підвищення якості управлінських рішень. Часовий горизонт не має впливу на контролінг (можливо, лише на показники якості управлінських рішень, що приймаються, та види моделей), тому розподіл на стратегічний та оперативний контролінг автор вважає неправомірним. За часовою ознакою розрізняють оперативне та стратегічне управління, які і є об'єктами контролінгу [13].

Проте розподіл контролінгу на стратегічний та оперативний є виправданим та необхідним кроком. Сучасний менеджмент розподіляє цілі підприємства на дві основні групи: стратегічні (довгострокові) та оперативні (короткострокові), а контролінг дозволяє здійснювати постійний контроль за досягненням як стратегічних, так і оперативних цілей організації. Тому контролінг як система включає в себе два основних аспекти: стратегічний та оперативний.

Основне завдання оперативного контролінгу полягає в постійному контролі за тим, аби банк не відхилявся від встановлених цілей. Втім в умовах постійних змін необхідно періодично оцінювати, чи не «застаріли» цілі підприємства, чи адекватні вони в стосунку до ситуації на ринку, чи не шкодить банк поточною діяльністю своєму потенціалу розвитку в майбутньому. Таким аналізом відповідності цілей діяльності банку ринковій ситуації займається управління стратегічний контролінг. Сутність кожного виду контролінгу можна визначити так: стратегічний контролінг покликаний визначити «вірні» перспективні напрямки розвитку банку, а оперативний контролінг, своєю чергою, націлений на ефективний розвиток цих напрямків діяльності.

Стратегічний контролінг визначає цілі та завдання для оперативного контролінгу, тобто ставить йому визначені нормативні рамки, які й визначають спільні та відмінні риси (табл 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика стратегічного та оперативного контролінгу

Ознаки	Стратегічний контролінг	Оперативний контролінг
Основна ціль	Підтримка менеджменту в процесі розробки стратегічних цілей та стратегій розвитку підприємства	Підтримка менеджменту в процесі розробки оперативних планів та реалізації стратегій розвитку підприємства
Основні завдання	Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, розробка альтернативних стратегій розвитку підприємства; Організація, координація та інформаційна підтримка процесу стратегічного планування; Аналіз рівня досягнення стратегічних планів; Аналіз ефективного розвитку підприємства (інвестиційних проектів)	Координація, методична та інформаційна підтримка процесу оперативного планування та бюджетування; Порівняння фактичних та планових показників діяльності підприємства, аналіз відхилень; Аналіз ефективності різних центрів, напрямків діяльності, а також продуктів та послуг
База (чим визначається)	Місія підприємства	Місія та стратегічні цілі розвитку
Рівень управління	Стратегічний (в основному, топ менеджмент)	Оперативний (середня ланка управління)
Часовий проміжок	Довго- та середньостроковий	Коротко- та середньостроковий
Вид інформації	Перш за все, із зовнішнього середовища, а також із внутрішнього	В основному із внутрішнього середовища
Рівень деталізації	Невисока (більш консолідована)	Відносно висока
Орієнтація	На можливості успіху: максимізація капіталу, обсягів діяльності та ін.	На досягнення конкретних результатів
Основні контрольні величини	Можливості успіху: покращення ринкової позиції, доля ринку, вартість капіталу та ін.	Прибуток, рентабельність, ліквідність, продуктивність та ін.

Об'єктами впливу контролінгу є ринкова активність, інновації, інвестиції, інформаційна система, персонал, пріоритетні напрями здійснення активних операцій, стан яких описує система показників.

У якості керівної системи виступає служба контролінгу, яка, функціонуючи на основі принципів менеджменту, використовуючи сучасні інструменти, реалізує свої повноваження, виконуючи «роль економічного лоцмана, який допомагає капітану привести корабель в порт» [16]. Сполучною ланкою між суб'єктом і об'єктом є функції контролінга, що забезпечують ефективну взаємодію підсистем за допомогою інформаційної бази банку, що сприяє підвищенню якості керівництва підприємством і в підсумку досягнення стабільних позицій на ринку в довгостроковій перспективі.

Висновки. Проблеми функціонування банків зумовлені високим динамізмом та багатофакторністю організації економічного середовища, що призводить до необхідності інтеграції сучасних підходів до управління, що дозволить побудувати найбільш цілісну систему, що забезпечить стійкість розвитку банку [17]. Новій парадигмі управління притаманні такі основні риси: позиціонування банку як «відкритої» системи; визнання основною метою діяльності задоволення клієнтів; адаптивність до зовнішнього

середовища; зростання цінності фахівців, що володіють знаннями; підвищення ролі організаційної культури і мотивації співробітників. У ході дослідження було висунуто і доведено тезу, що контролінг – сучасна концепція управління, що базується на основних положеннях нової парадигми управління.

Для вирішення завдань управління запропонована модель системи контролінгу, що встановлює взаємозв'язок між цілями, суб'єктами й об'єктами контролінгу, його інструментарієм і інформаційною базою банку, призначена для забезпечення стійкого розвитку банку в мінливому зовнішньому середовищі.

Література:

1. Боргардт Е. А. Система контроллинга-менеджмента как инновация в управлении промышленной организацией / Е. А. Боргардт, В. М. Носова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 108–119.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
3. Вебер Ю. Введение в контролинг / Ю. Вебер, У. Шеффер. – М. : Объединение контроллеров, 2014. – 416 с.
4. Контролинг как инструмент управления предприятием / Под ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : Юнити, 2009. – 280 с.
5. Контролинг / Под ред. А. М. Карминского, С. Г. Фалько. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.
6. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 269 с.
7. Манн Р. Контролинг для начинающих. Система управления прибылью / Р. Манн, Э. Майер. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 304 с.
8. Hahn D. Controlling : Stand und Entwicklungstendenzen unter besonderer Berücksichtigung des CIM – Konzeptes / D. Hahn // Scheer A. Rechnungswesen und EDV, 8. Saarbrucker Arbeitstagung. – Heidelberg, 1987. – S. 3–39.
9. Хан Д. Планирование и контроль : концепция контроллинга / Д. Хан. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
10. Kupper H.-U. Zum Verständnis und Selbstverständnis des Controlling. Thesen zur 1. Konsensbildung / H.-U. Kupper, J. Weber, A. Zund // Zeitschrift für Betriebswirtschaft. – 1990. – Vol. 60. – S. 281–293.
11. Райхман Т. Менеджмент и контролинг. Одни цели – разные пути и инструменты / Т. Райхман // Международный бух-галтерский учет. 1999. – № 5. – С. 33.
12. Schneider D. Kontrolle, Controlling und Unternehmensführung / D. Schneider. – Wiesbaden, 1992. – 375 s.
13. Малышева Л. А. Контролинг на предприятии [Электронный ресурс] / Л. А. Малышева // ОС. – 2000. – № 1-2. – Режим доступа : <http://www.osp.ru/os/2000/01-02/178178/>.
14. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я / Х. Й. Фольмут. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 288 с.
15. Пич Г. Уточнение содержания контроллинга как функции управления и его поддержки / Г. Пич, Э. Шерм // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 3. – С. 21–26.
16. Интервью с Мартином Хаузером (Martin Hauser), председателем наблюдательного совета Controller Akademie AG. – Режим доступа : sa-controlling.ru/engine_static/controlling-akademie.ru/index.html.
17. Исследование корпоративного управления в России. – Режим доступа : arsagera.ru/analitika/issledovanie_korporativnogo_upravleniya_v_rossii/.

Отримано: 04 травня 2016 р.*Прорецензовано:* 20 травня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Фоміних М. В. Стратегічні орієнтири формування політики управління сектором системно важливих банків // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 120–126.

УДК 336.3: 339.7

JEL-класифікація: G 2

Фоміних Мар'яна Василівна,*викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту Національного університету «Острозька академія»*

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ СЕКТОРОМ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ

Досліджено методологічні та практичні підходи до визначення системно важливих банків, побудови системи нагляду та управління сектором системно важливих банків з урахуванням зарубіжного досвіду. Надано пропозиції та рекомендації щодо імплементації зарубіжного досвіду управління сектором системно важливих банків у вітчизняну банківську практику з урахуванням ступеня концентрації банківської системи України та частки державних банків у цьому секторі.

Ключові слова: системно важливий банк, системний ризик, банківський нагляд, концентрація банківської системи, державні банки.

Фоминых Марьяна Васильевна,*преподаватель кафедры финансов, учета и аудита Национального университета «Острожская академия»*

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИКИ УПРАВЛЕНИЯ СЕКТОРОМ СИСТЕМНО ВАЖНЫХ БАНКОВ

Исследованы методологические и практические подходы к определению системно важных банков, построения системы надзора и управления сектором системно важных банков с учетом зарубежного опыта. Даны предложения и рекомендации по имплементации зарубежного опыта управления сектором системно важных банков в отечественную банковскую практику с учетом степени концентрации банковской системы Украины и доли государственных банков в этом секторе.

Ключевые слова: системно важный банк, системный риск, банковский надзор, концентрация банковской системы, государственные банки.

Maryana Fominyh,*Teacher of Finance, Accounting and Auditing Department, The National University of Ostroh Academy*

STRATEGIC ORIENTING POINTS OF FORMULATION OF POLICY SECTOR MANAGEMENT OF SYSTEMICALLY IMPORTANT BANKS

The author researched methodological and practical approaches to the determining of systemically important banks, to the construction of the supervision system, and to the sector management of systemically important banks. The article contains proposals and recommendations on implementation of the foreign experience in the sector management of systemically important banks into the practice of the domestic banking system, taking into account the degree of concentration of the banking system of Ukraine, and also the share of state banks in this sector.

Key words: systemically important bank, system risk, banking supervision, concentration of the banking system, state banks.

Постановка проблеми. Стабільність фінансової системи будь-якої країни залежить від стану та поведінки найбільших банків, які зазвичай визнаються системно важливими. Впродовж останніх років проблематика регулювання діяльності системно важливих банків набула особливої актуальності у зв'язку з пришвидшенням процесу концентрації банківського сектору. Масштаб ризиків, пов'язаних із системно важливими банками, став особливо помітний у ході останньої світової фінансової кризи. Погіршення показників діяльності великих фінансових установ розповсюдило шоки на всю фінансову систему і також завдало удару сектору реальної економіки. Регуляторні органи не мали коштів, достатніх для попередження поширення шоку від системних фінансових установ до інших суб'єктів економіки, і тому державний сектор був змушений вживати заходів постфактум, в основному шляхом вливання значних коштів в банки, які могли б підірвати фінансову стійкість системи.

Однак парадокс ситуації полягав у тому, що саме модель бізнесу системно важливих банків стала одним із важливих чинників фінансової кризи. Відмова від підтримки системно важливих банків була б рівнозначною визнанню безпорадності уряду в регулюванні економіки. Розробка особливого механізму

му управління такими банками могла б попередити розгортання негативного сценарію в майбутньому. Тому на порядку денному стоїть питання розробки стратегії управління системно важливими фінансовими установами для забезпечення стійкості банківської системи в майбутньому.

Поряд з офіційним терміном «системно важливі фінансові установи» у світовій практиці широко застосовується технічне поняття «too big to fail». Поняття «занадто великих, щоб збанкрутувати» банків стосується тих фінансових установ, які настільки великі і такою мірою пов'язані між собою, що їх крах матиме катастрофічні наслідки для економіки. Тобто можливість краху таких великих банків не виключається, але фактично держава цього не може допустити заради суспільного інтересу стабільності. Тому виникає теоретичне обґрунтування необхідності надання рятувальної державної допомоги таким банкам з боку уряду і центрального банку. Однак таке ставлення породжує проблему безвідповідального прийняття великими банками занадто високого, неприпустимого ризику в надії на те, що в разі найгіршого розвитку подій держава не залишить їх без допомоги і врятує. Разом із тим, короткострокових стимулів помірного характеру могло б бути достатньо, щоб підтримати економіку до тих пір, поки банки не відновлять свою стійкість. Важливо відмітити, що масивна підтримка проблемних банків не дала очікуваних результатів – розвитку кредитування та пожвавлення економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання системно важливих банків порушується в працях таких іноземних та вітчизняних науковців та аналітиків, як Дж. Стігліц, С. Пітер Роуз, П. Прат, Я. Анвар, В. Новікова, Ф. Алескерров, К. Парипа, І. Краснова. Наприклад, у фундаментальних працях з банківського менеджменту, С. Пітер Роуз вказує на важливість врахування розміру банку, оскільки значний розмір банку дозволяє збільшувати вплив на ринок, таким чином зменшуючи ймовірність втрати прибутку і частки ринку без підвищення ефективності діяльності [9, с. 147]. Але конкретних наукових розробок із питань вивчення впливу та політики управління сектором системно важливих банків у світовій і вітчизняній літературі недостатньо, і вони мають здебільшого фрагментарний характер.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є визначення стратегічних орієнтирів формування політики управління сектором системно важливих банків на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів обраної проблематики. Завдання дослідження полягають в обґрунтуванні сутності категорії «системно важливий банк» та у визначенні шляхів імплементації зарубіжного досвіду управління сектором системно важливих банків у вітчизняну банківську практику з урахуванням ступеня концентрації банківської системи України та частки державних банків у цьому секторі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження діяльності та політики управління сектором системно важливих банків активно розвиваються, а тому формального, єдиного визначення підходів і нормативів ще не сформовано. Завдяки тому, що після фінансової кризи термін «системно важливий банк» був офіційно закріплений Радою з фінансової стабільності спільно із Базельським комітетом з питань банківського нагляду [12], закладено методологічне підґрунтя до вивчення явища системно важливих банків. Дати визначення терміну «системно важливий банк» можна, використовуючи трактування МВФ системного ризику: «Ризик – порушення процесу надання фінансових послуг, який викликає порушення частини або всієї фінансової системи, а також несе в собі загрозу негативних наслідків для реального сектора економіки». Таким чином, банк, який може породжувати вказаний ризик, можна вважати системно важливим. Інакше можна сказати, що фінансова інституція може вважатися системно важливою, якщо її банкрутство або неможливість продовження діяльності будуть мати з великою ймовірністю негативні наслідки для фінансового посередництва [11]. Оскільки сутність системно важливих банків безпосередньо пов'язана з поняттям системного ризику, тому банк, який генерує такий ризик, необхідно вважати системно важливим. Відповідно банк може вважатися системно важливим, якщо його неплатоспроможність або неочікуване банкрутство спричиняє зростання системного ризику, суттєві порушення у фінансовій системі та призводить до негативних наслідків в економіці країни.

На сучасному етапі розвитку наукової думки визначення «системно важливий банк» має декілька інтерпретацій, які різняться залежно від критеріїв системної важливості і зазвичай розглядається з трьох позицій: 1) через поняття «системний ризик»; 2) шляхом дослідження якісних характеристик; 3) на основі кількісних методів.

Крім критерію системного ризику про системну важливість банку свідчить також і його розмір. При цьому ступінь диверсифікованості кредитного портфеля банку також може значно вплинути на його значущість у сучасній банківській системі. До того ж це трактування не дає змоги визначити механізми управління сектором системно важливих банків задля забезпечення стабільності банківської системи. Тому для повноти визначення системної важливості банку необхідно усвідомлювати, які базові характеристики діяльності банків можуть бути джерелом проблем. Для їх виявлення і застосовують інші підходи: якісні й кількісні методи.

Об'єднання кількісного підходу і якісного опису знайшло відображення в методології Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо оцінки системної значущості глобальних системно важливих банків, згідно з якою є декілька критеріїв для складання переліку системних банків: 1) розмір

банку; 2) взаємопов'язаність з іншими установами; 3) інфраструктура фінансової установи (взаємозамінність); 4) глобальна (крос-юрисдикційна) діяльність; 5) ступінь складності (інтеграції). Методологія Базельського комітету з питань банківського нагляду складається з таких елементів: 1) підходу на основі індикаторів; 2) підходу на основі кошиків; 3) наглядового судження; 4) періодичного перегляду та вдосконалення методології [5, с. 40]. Саме простота застосування та інтуїтивна зрозумілість є основними чинниками поширення цієї методології. Складнішими є методи мережевого аналізу та оцінки вкладу банку в системний ризик, оскільки потребують застосування інструментів економетрії. Для визначення ролі банку в загальному системному ризику оцінюють як первісний системний ризик, який у подальшому розподіляється на учасників, так і початковий внесок кожного банку в загальносистемний ризик. А з допомогою мережевого аналізу оцінюють наслідки порушення ліквідності та платоспроможності банку для всієї фінансової системи на основі прямих зв'язків між елементами системи. Тому саме мережевий аналіз доцільно застосовувати на рівні регулятора з метою оцінки рівня взаємопов'язаності банківських установ.

Методологія визначення системно важливих банків, встановлена Базельським комітетом, описана в методичному документі в листопаді 2011 року під назвою «Глобальні системно важливі банки: методологія оцінювання та вимоги до додаткового покриття збитків» та в методичних рекомендаціях 2013 року під назвою «Глобальні системно важливі банки: оновлена методологія оцінювання і вимоги щодо додаткового покриття збитків». У цих документах описано загальні та фундаментальні положення ідентифікації системно важливих банків, а також виділено групу індикаторів, які є обов'язковими для ідентифікації системно важливих банків на глобальному рівні. В цілому, Базельська методологія відповідає цілям глобального рівня, проте центральні банки країн світу в межах національних економік повинні доповнювати індикаторний підхід більш широким описом якісних характеристик та проведенням мережевого аналізу [6, с. 143].

Варто також зазначити, що провідними експертами Європи та США було розроблено алгоритм «DeptRank», використовуючи який, аналітики визначають частку ринку, на яку вплине можливе банкрутство певного банку. Для максимально ефективної роботи цього алгоритму необхідна повна інформація щодо всіх банків, їхніх кредитних портфелів, угод і перехресного володіння активами. Зазначену методику можливо застосовувати в режимі реального часу для прогнозування ймовірності кризи. Також існує схожа методика мережевого аналізу «SinkRank», яка моделює систему міжбанківських платежів на основі ланцюгів Маркова, що дає змогу визначити ступінь взаємопов'язаності між банками системи. У зарубіжній практиці використовуються й інші методики, зокрема для ідентифікації системно важливих банків на національному рівні.

В Україні до липня 2014 року було лише два терміни, які наближено характеризували поняття «системно важливий банк»: «системний банк» та «системоутворюючий банк». Наразі Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що банк, діяльність якого впливає на стабільність банківської системи та який відповідає установленим Національним банком України критеріям, відноситься до категорії системно важливих банків [3, с. 4]. Визначення терміну «системно важливий банк» та розробка методики ідентифікації системно важливих банків є позитивним нововведенням, що скоригує зусилля центрального банку в напрямі регулювання впливу системно важливих банків на стабільність банківської системи країни.

Постановою Правління Національного банку України № 863 від 25 грудня 2014 року затверджено «Положення про порядок визначення системно важливих банків», у якому описана методика ідентифікації системно важливих банків за міжнародними вимогами щодо ідентифікації системно важливих банків. Згідно з цією методикою для ідентифікації системно важливих банків враховуються такі показники: 1) загальні активи (коефіцієнт зважування 35%); 2) кошти фізичних осіб, суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ (коефіцієнт 35%); 3) кредити, надані суб'єктам господарювання в сільське господарство, промисловість та будівництво (коефіцієнт 15%); 4) кошти, залучені від інших банків (коефіцієнт 7,5%); 5) кошти, розміщені в інших банках (коефіцієнт 7,5%). Для визначення системно важливих банків розраховується показник системної важливості банку за формулою (1):

$$CB = \sum_{j=1}^5 P_j * W_j * 100\%, \quad (1)$$

де CB – показник системної важливості банку; W_j – коефіцієнти зважування j -х показників (PA , $PB_{\text{фю}}$, BKp_6 , BK_6 , DKp_{10}).

Середньоарифметичний показник системної важливості банків розраховується як співвідношення суми показників системної важливості банків до кількості банків, загальна сума показників системної

важливості яких становить не менше 80% показників загалом у банківській системі [7]. Банк вважається системно важливим, якщо показник системної важливості є більшим, ніж розмір середньоарифметичного показника системної важливості банків. Крім того, в лютому 2015 року Національним банком України було визначено, що системно важливий банк повинен із 1 січня 2019 року дотримуватися значення нормативу миттєвої ліквідності (Н4) не менше 30%, а значення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) повинно бути не більшим за 20%. Також із 1 січня 2020 року системно важливий банк повинен формувати буфер системної важливості, який розраховується від загального обсягу ризику згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Національним банком України було зазначено, що віднесення банків до сектору системно важливих не обумовлює обов'язкового прийняття рішення щодо участі держави в їхньому капіталі: таке рішення приймається експертно-аналітичною радою з питань участі держави в статутному капіталі банків при Міністерстві фінансів.

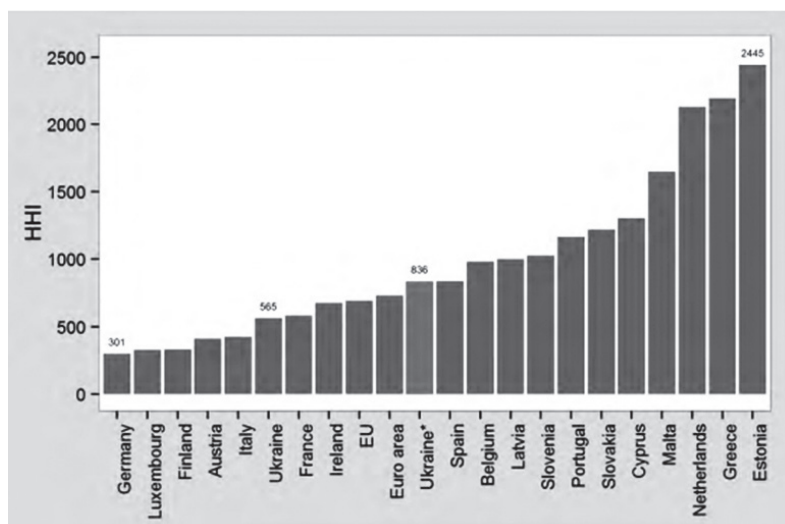
Національний банк України продовжує розроблення нормативно-правових актів стосовно регулювання та нагляду за системно важливими банками. Серед іншого встановлюються додаткові вимоги до капіталу таких банків. Національний банк України планує поступове запровадження нових регуляторних вимог до системно важливих банків, що дасть змогу їх акціонерам здійснювати необхідні заходи. Це сприятиме підвищенню стійкості таких банків і банківської системи в цілому.

На основі методики, представленої у Постанові №863, станом на 1 грудня 2014 року було визначено 8 системно важливих банків: ПАТ «КБ Приват-банк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укресімбанк», ПАТ «Дельта-банк», ПАТ «Райффайзен-банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Промінвест-банк», ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії». А вже станом на 16 лютого 2016 року Національний банк України скоротив кількість системно важливих банків в Україні до трьох: ПАТ «КБ Приват-банк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укресімбанк».

Оскільки два з трьох ідентифікованих системно важливих банків належать державі та в контексті фахових дискусій про проблеми й перспективи розвитку банківського сектору в найближчий час та місце в ньому державних банків слід для ефективного впровадження рекомендацій щодо системно важливих банків Базельського комітету з питань банківського нагляду особливу увагу приділяти таким питанням: 1) наскільки ефективно працює державний сегмент банківської системи України; 2) чи є нагальна потреба його реформування, реструктуризації, оптимізації, приватизації; 3) якщо така необхідність є, які можливі шляхи й напрями такої оптимізації доцільно було б реалізувати на рівні держави. Найнадійнішим способом відповісти на поставлені питання є порівняння ключових показників діяльності державних банків у порівнянні з банківською системою в цілому. До прикладу, частка державної участі у банківській системі в цілому становить: близько 24% активів та залучених коштів, 18% кредитного портфеля, 31% власного капіталу, 35% статутного капіталу станом на 01.10.2015р. (розраховано за [2]). Ефективність державних банків за підсумками 2015 року в цілому відповідає рівню інших банків або є вищою, а можливими шляхами вирішення ключових проблем, від яких потерпають державні банки є: 1) пом'якшення вимог Національного банку України щодо страхових резервів під проблемні активи для державних банків; 2) стимулювання додаткової капіталізації банків як державою, так і зовнішніми інвесторами (іноземними й вітчизняними); 3) залучення до керівних органів державних банків топ-менеджерів, делегованих зовнішніми інвесторами, пропорційно до їхньої участі в капіталі, що може додатково поліпшити якість управління та забезпечити оптимізацію структури активів і пасивів державних банків [1, с. 17].

Процес виникнення системно важливих банків тісно пов'язаний із процесами концентрації та консолідації банківських систем і є їх наслідком. Зниження кількості учасників ринку та посилення нерівності між ними призводять до підвищення концентрації, яка, з одного боку, сприяє зростанню ефективності та потужності банківського ринку, а з іншого – може зумовити формування олігополії чи монополії на регіональному або на продуктовому ринку з багатьма негативними наслідками або ж появу банків «занадто великих, щоб збанкрутувати». Тобто, з одного боку, концентрація генерує позитивні результати для системи та клієнтів банків, а з іншого – може створити загрози для конкуренції та фінансових систем.

Фундаментальні трансформації глобальної банківської системи дедалі більше впливають на процес концентрації банківського капіталу. До прикладу, у США питома вага п'яти найбільших фінансових інститутів становить 23% від сукупних активів, у Японії цей показник дорівнює 24%, у Великобританії – 38%, а в Росії – 48% [4, с. 18]. Динаміка банківської концентрації в країнах ЄС є різноспрямованою, що значною мірою зумовлено більшою вагою національних економік із позитивним приростом, а також значним потенціалом для концентрації з огляду на історичну фрагментованість їхніх банківських систем. Банківський ринок України не настільки концентрований за активами в порівнянні з ринками багатьох країн ЄС, при цьому середньоевропейського рівня концентрації вже досягнуто, а основні причини високого приросту банківської концентрації в Україні за останні роки пов'язані з низькими стартовими рівнями і значними можливостями для зростання.

*Дані по Україні станом на 01.10.2015.

Рис.1. Рівень концентрації банківських систем країн Європи (HHI), 01.01.2015р. [8, с.21]

Банківська система України впродовж останніх двох років перебуває в стані активної структурної трансформації: кількість банків зменшується, підвищуються вимоги до прозорості діяльності банків та капіталу банку – це призводить до збільшення концентрації банківської системи.

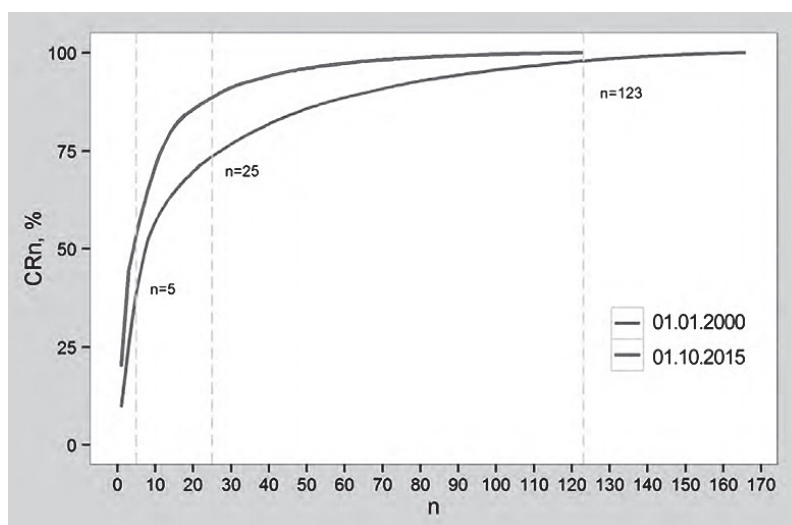

Рис.2. Криві концентрації активів банківської системи України станом на 01.01.2000 р. і 01.10.2015 р. [8, с. 15]

Великі банки стають головними учасниками банківської системи. Акумулюючи значні обсяги коштів населення, вони є основними гравцями на кредитному ринку, в міжбанківських розрахунках та інвестиційній діяльності. При цьому негативними наслідками функціонування великих банків є надмірно висока концентрація активів і капіталу та проблема системного ризику (ефект доміно). В Україні можемо виокремити декілька каналів витоку системного ризику: 1) паніка вкладників – масовий відплив вкладів із банків призводить до втрати ліквідності й неможливості задоволення вимог як клієнтів, так і банків-контрагентів. Крім того, втрата довіри до великого банку, особливо державного, може підірвати довіру населення до всієї банківської системи; 2) взаємопов'язаність банків через кореспондентські відносини. Збій у системі організації міжбанківських розрахунків у великому банку може спровокувати активізацію операційного ризику як у самому банку, так і передати його на контрагентів; 3) проблеми з ліквідністю великого банку потенційно спроможні спровокувати аналогічні проблеми в інших банках-контрагентах. Це призведе до «ефекту зараження» і реалізації кредитного ризику [4, с. 22]. Тому важливо постійно приділяти особливу увагу діяльності великих банків, що потенційно в будь-який час за результатами діяльності можуть набути ознак системної важливості. Відповідно, доцільно розраховувати й аналізувати

загальний показник системної важливості в динаміці як мінімум за три роки для більшої точності та прогностичності отриманого результату.

Оскільки банківський сектор є досить концентрованим, то нині в Україні набуває особливої актуальності проблема організації ефективного управління сектором системно важливих банків. Однак при розробці методики регулювання й нагляду за системно важливими банками доцільно враховувати не тільки специфіку банківського сектору України, а й проаналізувати світовий досвід окремих економічно розвинутих країн щодо імплементації рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду в цьому напрямі. Наприклад, цікавим є післякризовий досвід Німеччини, де підхід до нагляду та управління системно важливими банками ґрунтується на таких основах: 1) орієнтація на ризики, тобто оцінка здатності банку брати на себе певний ризик; 2) пропорційність; 3) підхід, який базується на принципах Базельського комітету з питань банківського нагляду, що, по суті, є мінімальними вимогами для Бундесбанку. Слід також зазначити, що Бундесбанк використовує принцип «пропорційності» нагляду за банком (залежно від його фінансового стану та системної важливості). Досвід Данії в сфері запровадження нагляду за сектором системно важливих банків та його регулювання полягає в реалізації таких послідовних кроків: 1) вибрати показники, за якими визначаються системно важливі банки (зокрема, активи/ВВП, депозити банку/депозити (всього), кредити банку/кредити (всього)); 2) визначитися з «точками відсікання» для показників із пункту 1; 3) сформувати кошики зі значеннями діапазонів для встановлення додаткових вимог до капіталу; 4) сформувати банки, сукупний рейтинг яких за показниками перевищує «точку відсікання» хоча б за одним показником із пункту 1; 5) розрахувати загальний бал для визначення системної важливості банку; 6) розподілити банки за кошиками з метою визначення додаткових вимог щодо капіталу для кожного конкретного банку. Банк Нідерландів після фінансової кризи приділяє особливу увагу системно важливим банкам (на підтримку банківського сектору уряд витратив 18% ВВП). Аналізуючи підхід Банку Нідерландів до системно важливих банків можна виокремити такі три складові: 1) ідентифікація системно важливих банків відбувається відповідно до методології, розробленої Банком Нідерландів; 2) заходи з обмеження ймовірності дефолту, а саме: встановлення додаткових буферів капіталу – 1–3%; розробка нової методології нагляду; формування розгорнутих планів відновлення діяльності системно важливих банків; 3) заходи з обмеження впливу від дефолту системно важливих банків, зокрема посилений режим реорганізації та вдосконалення планів реорганізації [5, с. 42–43].

Висновки. Визначення системно важливих фінансових установ є актуальним у зв'язку з тим, що серед проблемних банків у період кризи виявляються й деякі найбільші системні банки. Держава змушена допомогти таким банкам, що дозволяє зупинити ескалацію й поглиблення кризових процесів, але виникає питання про ефективність використання допомоги і справедливості, а також доцільність втручання держави в приватний банківський бізнес. Ефективність державної допомоги слабким системним банкам на практиці виявляється дуже низькою. Тому для банківського ринку доречно застосування критеріїв ідентифікації системних банків по комбінації, які пропонує Базельський комітет, але з урахуванням присутності на місцевому ринку іноземних фінансових груп. Важливо розробити й застосувати оптимізований процес врегулювання слабких банків, які занадто великі. В результаті великі банки будуть більш уважними до загрози залишитися без державної допомоги в результаті помилкової стратегії бізнесу.

Враховуючи передовий іноземний досвід, а також досвід Національного банку України, можна вважати, що системно важливий банк – це фінансова установа, діяльність, вихід із ринку, банкрутство чи порушення функціонального стану якої прямо чи опосередковано впливає на стабільність банківської системи країни через її розмір, взаємопов'язаність, складність (інтегрованість) та спроможність генерування (трансмисії) системного ризику.

Серед головних шляхів регулювання сектору системно важливих банків слід визнати найбільш доречними: встановлення додаткових обмежень на прийняття ризиків (ліквідності, кредитного, інвестицій), збільшення необхідного рівня регулятивного капіталу, суворі вимоги нагляду до систем управління ризиками в таких банках, порядок втручання державних органів у роботу системних банків із метою вжиття радикальних заходів. Також, оскільки частка державних банків у секторі системно важливих банків є суттєвою, слід здійснювати особливі практичні кроки з метою оптимізації роботи державних банків, зокрема, згідно з рекомендаціями Європейського банку реконструкції та розвитку, який опікується проблемами ефективності функціонування державного сегмента банківської системи України, необхідно здійснити їх часткову комерціалізацію, що дозволить вирішити ключові проблеми функціонування державних банків та зменшить системний ризик для фінансової системи України.

Література:

1. Гладких Д. Стратегічні орієнтири реформування політики управління сектором державних банків / Д. Гладких // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 5. – С. 12–17.

2. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id64097.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року №2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5–6. – 30 с.
4. Краснова І. Сутність та критерії ідентифікації системно важливих банків / І. Краснова, В. Лавренюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 5. – С. 18–24.
5. Набок Р. Системно важливі банки : підходи до побудови нагляду / Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 7. – С. 39–43.
6. Парипа К. В. Сутність системно важливих банків та їх значення для забезпечення стійкості фінансового сектору країни / К. В. Парипа // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – Том 25 (64). – 2012. – № 1. – С. 136–146.
7. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» від 25.12.2014 р. № 863. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=13264040>.
8. Рашкован В. Концентрація банківської системи України: міфи та факти / В. Рашкован, В. Корнилюк // Вісник Національного банку України (Щоквартальний науково-практичний журнал). – 2015. – № 234. – С. 6–38.
9. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / С. Питер Роуз. – М. : Дело, 1997. – 768 с.
10. Blundell-Wignall A. The Business Models of Large Interconnected Banks and the Lessons of the Financial Crisis [Electronic Resource] / A. Blundell-Wignall, P. E. Atkinson, C. Roulet // National Institute Economic Review. – July 2012. – No. 221. – P. 31–43. – Access Mode : <http://ner.sagepub.com>.
11. Global systemically important banks: assessment methodology and the additional loss absorbency requirement (Covernote) [Electronic Resource] // Basel Committee of Banking Supervision. – 2011 (November). – Access Mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs207cn.pdf>.
12. Globally systemically important banks: updated assessment methodology and the additional loss absorbency requirement [Electronic Resource] // Сайт Банку міжнародних розрахунків. – Access Mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>.
13. Slovik, P. Systemically Important Banks and Capital Regulation Challenges [Electronic Resource] // OECD Economics Department Working Papers / OECD Publishing. – 2012. – No. 916. – Access Mode : <http://dx.doi.org/10.1787/5kg0ps8cq8q6-en>.

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Отримано: 04 січня 2016 р.

Прорецензовано: 10 лютого 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Ambarchian V. S. Financial statements as indicator of the autonomy level of higher educational institution and transparency of economy as a whole / V. S. Ambarchian // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 128–132.

УДК 657.37: 378.4/6

Jel classification M: Business Administration and Business Economics; Marketing; Accounting; Personnel Economics

Ambarchian Victoria Samvelivna,

PhD, associate professor of the Accounting and Auditing Department Kyiv National University of Technologies and Design

FINANCIAL STATEMENTS AS INDICATOR OF THE AUTONOMY LEVEL OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AND TRANSPARENCY OF ECONOMY AS A WHOLE

The article refers to research of recommendations of financial reports preparation and presentation by higher educational institutions of different countries. The author compared the structure and content of university financial statements as well as determined correlation between informational filling of public entities financial reports and the level of democracy. The sources of funding for three universities are compared. The paper determines the reasons of limited financial sources of revenue for Ukrainian universities.

Key words: university financial statements, transparency, public information, financial reports, university revenues.

Амбарчян Вікторія Самвелівна,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Київський національний університет технологій та дизайну

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР РІВНЯ АВТОНОМНОСТІ ВНЗ ТА ПРОЗОРОСТІ ЕКОНОМІКИ В ЦІЛОМУ

У статті досліджено вимоги до складання та подання звітів вищими навчальними закладами різних країн світу. Проведено порівняння структури та змісту фінансових звітів, виявлено залежність між інформаційною наповненістю звітних форм ВНЗ та рівнем демократизації суспільства. Здійснено порівняння джерел фінансування університетів трьох країн, встановлено причини обмеженості вітчизняних ВНЗ у джерелах залучення додаткових фінансових ресурсів.

Ключові слова: звітність університетів, прозорість, публічна інформація, фінансові звіти, доходи ВНЗ.

Амбарчян Виктория Самвеловна,

к.э.н., доцент кафедры учета и аудита Киевский национальный университет технологий и дизайна

ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ КАК ИНДИКАТОР УРОВНЯ АВТОНОМНОСТИ ВУЗОВ И ПРОЗРАЧНОСТИ ЭКОНОМИКИ В ЦЕЛОМ

В статье исследовано требования к составлению и подаче отчетов высшими учебными заведениями разных стран мира. Проведено сравнение структуры и содержания финансовых отчетов, определена зависимость между информационной наполненностью отчетных форм ВУЗов и уровнем демократизации общества. Проведено сравнение источников финансирования университетов трех стран, определены причины ограниченности отечественных ВУЗов в источниках привлечения дополнительных финансовых ресурсов.

Ключевые слова: отчетность университетов, прозрачность, публичная информация, финансовые отчеты, доходы ВУЗов.

Settlement of the problem. The reason for changing Ukrainian political regime in 2014 was the absence of democratic reforms and direction of political vector of development to eastern authoritarian countries. Proclamation of pro-European principles had caused the necessity to reformate the system of public financing and reduce expenses for public institutions maintenance. Education field had also fallen under the scope of reforms that lead to reduction of budgetary funding of universities up to closures. Reformation of higher education refers to autonomy of university functioning, independence from centralized financing, market conditions for educational services provision and real competition. Within these terms universities forced to seek for alternative sources of funding and improve educational services. In such case experience of foreign universities regarding autonomous management, exceedingly presented in financial statements, becomes extremely valuable for domestic educational institutions. Therefore, ability to understand and analyze financial statement data becomes the cornerstone for successful implementation of self-management principles of university activity and the source of additional cash-inflows.

Analysis of the latest research and publications. The issues of improvement of university management efficiency and determination of additional sources of their funding were disclosed in the papers of foreign and domestic scientists: F.Hénard, A. Mitterle [1], R. van Deuren [2], H. Coates, D. Edwards [3], Abd Rahman,

A. A. Farley [4], O. Romanovski [5]. Despite significant scientific achievements in this field, the issues of analysis of the standards of universities financial reporting and relation between the openness of public institutions financial data and the transparency of economy haven't been discussed yet, that determines the topicality of research.

Purpose of research. The purpose of research refers to comparison of the sources of funding of different universities, as well as to searching of additional cash inflows for Ukrainian universities in terms of budget financing reduction. The aim of research is to settle correlation between transparency and accountability of financial reports and the level of public institution openness.

Statement of research. Dramatic Revolutionary events in Ukraine changed the direction of political development to democratic state building principles. Experience of the primary democratic civilizations enables to determine three pillars of public administration – decentralization, deregulation and access to public information.

Ukrainian universities as the units of public sector also become objects of reformations of the state system management.

The strategy of the Ministry of Education and Science of Ukraine refers to realization of the principles of deregulation, decentralization and public information access in the field of higher education (figure 1).

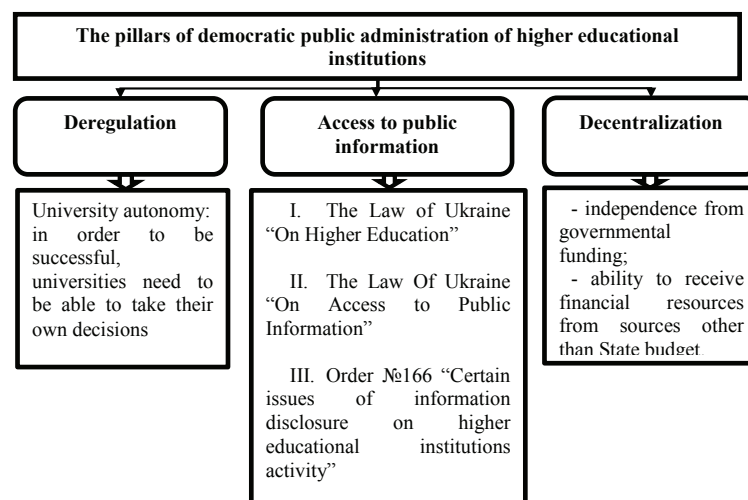

Figure 1. Principles of democratic transformations

Deregulation and decentralization result in university autonomy and independence from budgetary disposers and governmental officials of higher levels. Universities become self-managing business entities with reduced budgetary funding. Accordingly, without budget incomings universities will face the problem of financial resources obtaining from sources other than state budget.

The third principle, the access to public information is proclaimed in the following legal documents:

- the Law of Ukraine «On higher education»: «Decisions and activity in the field of higher education are opened. Information on procedures and results of taken decisions business performance in the field of higher education are of obligatory disclosure on official websites and in mass media, on information stands and in any other way» [6, p. 79];

- the Law of Ukraine «On Access to public information»: «The right to access to public information shall be guaranteed by information providers being under the obligation to provide and disclose information» [7, p.1];

- Order №166 «Certain issues of information disclosure on higher educational institutions activity»: detailed list of data, obligated to be presented on university official websites [8].

All the determined above processes result in transformation of the structure of financial reports, which now must disclose transparent, relevant, comparable, understandable and verifiable information. Financial reports reflect all the changes in the sources of finance and new types of business operations in modified or principally new reporting statements.

To determine the directions of improvement of financial reports structure to reflect political and economic reforms, the author referred to experience of dominant universities of two most developed countries in the field of higher education – the USA and the Great Britain.

As the objects of research the author chose three universities – Ukrainian National university of Kyiv-Mohyla Academy, the USA Yale University and British Oxford University.

Before studying the structure and informational content of financial reports of the mentioned above universities it's important to learn the standards of financial reports preparation and presentation for each university.

From the 1st January, 2016, Ukrainian universities are obligated to prepare financial reports according to the National Public sector accounting standard 101 «Presentation of financial reports». Reporting file consists of 5 forms: Balance Sheet, Profit and Loss statement, Statement of Changes in Equity, Cash Flow statement, and Notes to financial statement [9].

The US universities prepare financial reports according to the Statement №35 of the Governmental Accounting Standards Board «Basic Financial Statements – and Management’s Discussion and Analysis – for Public colleges and universities». Universities are classified as special-purpose governments. Reporting file consists of three parts: management’s discussion and Analysis, Basic financial statements and Required supplementary information other than management discussion and analysis.

The structure of the basic financial reports depends on the type of activity and the source of funding: universities engaged in governmental activity, universities engaged in both governmental and business-type activity and universities engaged in business activity [10].

Preparation of financial reports by British universities is regulated by the «Statement of Recommended Practice: Accounting for Further and Higher Education», which determines the structure of institutions’ financial statements: Statement of principal accounting policies and estimation techniques, Statement of Comprehensive Income, Statement of Changes in Reserves of the institution, Balance Sheet presenting the financial position, Statement of Cash Flows, and Notes to the Accounts [11].

Analysis of the principles of financial reports presentation for universities enables to make an assertion, that the structure and informational content of public institution financial report is the best indicator of the level of democracy in the country. So far as:

1) large bulk of data, disclosed in financial reports, expresses the openness to the public and the free access to the public information;

2) wide range of own sources of income and the excess of own receipts over budgetary incoming determines independence and autonomy of university.

To prove the suggested above assertion the author conducted comparison of the structure and informational content of three mentioned above universities (Table 1).

Table 1

Comparison of the structure and content of universities financial reports

№	Feature	National university of Kyiv-Mohyla Academy [12]	Oxford University [13]	Yale University [14]
1	2	3	4	5
1	Level of information disclosure	Financial reports, budgetary reports, public report	Managerial report, Consolidated financial reports, Notes to financial reports	Consolidated financial reports Managerial reports
2	Sources of financing	Government fund (General fund) – 63.96% Own funding (Special fund) – 36.04%	Grants from government – 15.51% Own funding – 84.49%	Grants from government – 6.9% Own funding – 93.1%
3	Financial reports	Balance Sheet Profit and Loss Statement Cash flow statement	Balance Sheet Consolidated income and expenditure account Consolidated Cash flow Statement	Consolidated Statement of Financial Position Consolidated Statement of Activities Consolidated Statement of Cash Flows Notes to Consolidated Financial statements
4	Budgetary reports	6 budgetary reports	Not prepared	Not prepared
5	Notes to financial reports	Not prepared	35 Notes	14 Notes
6	Managerial reports	Public report	Financial and operating activity analysis, governance statement, Statement of internal control and risk management, Independent auditor’s report, Strategic risk management	Message from the Vice President for finance and Business operations, financial results analysis, Report of independent auditors
7	Level of independence	Institution is totally accountable to disposers of higher level; revenues and expenses of general and special funds are planned and approved by the Treasury officials	University is totally independent institutions engaged in business-type activity	University is totally autonomous

For better understanding the differences in the sources of funding and types of business operations performed by universities, the author compared the sources of their funding and the share of each source in total revenues (Table 2).

Conclusions. Compared in the table 1 structure of financial reports of three objects of analysis explains differences in information bulk, disclosed by Ukrainian and foreign universities. The core indicator of public institutions closeness is the absence of notes and managerial reports. Numerous budgetary reports show off accountability and dependence from budgetary dispositions.

Table 2

Universities sources of funding

№	Source of revenue	National university of Kyiv-Mohyla Academy, % (total – 4,8 million dollars)		Oxford University, % (total – 1782,8 million dollars)		Yale University, % (total – 7408,75 million dollars)	
		\$	%	\$	%	\$	%
1.1.	Governmental activity: Funding Grants (governmental fund)	3,07	63,96	276,5	15,51	511,2	6,9
2.	Business activity:	1,73	36,04	1506,3	84,49	6897,55	93,1
2.1.	Academic fees	1,2	25,03	358,16	20,09	287,46	3,88
2.2.	Research grants and contracts	–	–	726,14	40,73	671,23	9,06
2.3.	Publications income	–	–	75,24	4,22	31,86	0,43
2.4.	Residence, catering, conferences and other income	–	–	72,74	4,08	–	–
2.5.	Endowment and investment income	–	–	46	2,58	5170,57	69,79
2.6.	Other income (donations, royalty income, income from operation lease etc.)	0,53	11,01	228,02	12,79	736,43	9,94

Sources of data: [12, 13, 14]

Almost total dependence of domestic university on budgetary funding is substantiated by the data in the Table 2: for 63,96% the Academy is financed from governmental fund and only for 20,09% from special fund (tuition fee). To compare, only 1/6 of Oxford cash inflows refer to state order, the rest sum – business activity results (40% goes to research grants and contracts). Revenues of Yale university seem to be unbelievably enormous for Ukrainian university managers and personnel so far as 93,1% of all revenues come from business activity, among which investment operations take 75% or 5170,87 million dollars.

Obviously, Ukrainian universities won't reach the level of autonomy of foreign colleagues. Nevertheless information seizing on the mechanism of self-management, disclosed in financial reports, enables to do autonomy business activity, based on foreign universities positive experience. Talking about public information openness in democratic country, the characterized above legal documents enforce domestic universities to disclose more financial data to make their activity transparent, accountable and verifiable for the tax payers and potential investors, while the structure of university financial reports must be modified and disclosed as for self-managed business entities.

References:

1. Hénard F. Governance and Quality Guidelines in Higher Education [Electronic source] / F. Hénard, A. Mitterle. – Access mode : <http://www.oecd.org>.
2. Deuren R. van. Capacity Development in Higher Education Institutions in Developing Countries [Electronic source] / R. van Deuren. – Access mode : <http://www.msm.nl>.
3. Coates H.. Profiling Diversity of Australian Universities [Electronic source] / H. Coates, D. Edwards, L. Goedegebuure, M. Thakur, E. van der Brugge, F. van Vught. – Access mode : <http://www.lhmartinstitute.edu.au>.
4. Rahman A. A. Funding Crisis in Higher Education Institutions: Rationale for Change / A. Rahman, A. A. Farley, F. M. Naidoo. – Asian Economic and Financial Review. – № 2(4), 2014. – P. 562–576.
5. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» : прийнятий Верховною Радою України № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Закон України «Про доступ до публічної інформації»: Верховна Рада України; Закон від 13.01.2011 р. № 2939-VI.
8. Наказ «Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів» : прийнятий Міністерством освіти і науки України № 166 від 19.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансових звітів» : Затв. наказом Міністерства фінансів України № 1541 від 28.12.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

-
10. Statement № 34 of the Governmental Accounting Standards Board «Basic Financial Statements – and Management’s Discussion and Analysis – for State and Local Governments» / Governmental Accounting Standards Series. – № 171–A. – June, 1999. – 403 p.
 11. Statement of recommended practice: Accounting for further and higher education / Universities UK. – July 2014. – 80 pp.
 12. Фінансова та бюджетна звітність Національного університету «Києво-Могилянська Академія» за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukma.edu.ua>.
 13. University of Oxford. Financial Statements 2013/14 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ox.ac.uk>.
 14. Yale Financial report 2013–2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://finance.yale.edu>.

Отримано: 04 травня 2016 р.*Прорецензовано:* 26 травня 2016 р.*Прийнято до друку:* 26 травня 2016 р.

Левицька С. О. Організація обліку діяльності суб'єктів як синергетичний процес інформаційного забезпечення їх менеджменту / С. О. Левицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 133–139.

УДК:657.37

JEL-класифікація: M 41

Левицька Світлана Олексіївна,*д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту**Національного університету водного господарства та природокористування*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЯК СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЦЕС ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ МЕНЕДЖМЕНТУ

Стаття присвячена організації обліку господарської діяльності вітчизняних суб'єктів. Мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні концептуальних засад організації інтегрованої системи господарського обліку діяльності юридичних осіб. Досліджено практичні підходи організації обліку, розкрито принципи гармонізації та уніфікації облікових даних на методологічному, технологічному та управлінському рівнях обліково-аналітичного забезпечення результатів фінансово-господарської діяльності. Запропоновано підходи гармонізації методів підсистем обліку. Обґрунтовано доповнення до структури облікової політики суб'єкта в частині адміністративного забезпечення етапів підготовки фінансової звітності. Пропозиції дозволять за умов оптимізації обсягу облікових даних розширити спектр їх інформативності відповідно до цільових запитів менеджерів.

Ключові слова: суб'єкти, господарська діяльність, організація обліку, бухгалтерський облік, управлінський облік, обліково-аналітичне забезпечення.

Левицкая Светлана Алексеевна,*д.э.н., профессор, профессор кафедры учета и аудита**Национального университета водного хозяйства и природопользования*

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ КАК СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ МЕНЕДЖМЕНТА

Статья посвящена организации учета хозяйственной деятельности отечественных субъектов. Цель исследования заключается в определении и обосновании концептуальных основ организации интегрированной системы хозяйственного учета деятельности юридических лиц. Исследованы практические подходы организации учета, раскрыты принципы гармонизации и унификации учетных данных на методологическом, технологическом и управленческом уровнях учетно-аналитического обеспечения результатов финансово-хозяйственной деятельности. Обоснованы подходы гармонизации методов подсистем учета. Обоснованы дополнения к структуре учетной политики субъекта в части административного обеспечения этапов подготовки финансовой отчетности. Предложения позволят при оптимизации объема учетных данных расширить спектр их информативности в соответствии с целевыми запросами менеджеров.

Ключевые слова: субъекты, хозяйственная деятельность, организация учета, бухгалтерский учет, управленческий учет, учетно-аналитическое обеспечение.

Svitlana A. Levytska,*PhD, Professor, National University of Water Management and Natural Resources Use*

ORGANIZATION OF ACCOUNTING ACTIVITIES AS PROCESS THEIR INFORMATION PROVISION MANAGEMENT

The article is devoted to the organization of accounting of economic activity of domestic entities. The purpose of the study is to identify and justify the conceptual foundations of the organization of an integrated system of economic accounting of legal entities. Practical approaches studied accounting, disclose the principles of harmonization and unification of accounting data on methodological, technological and managerial levels of accounting and analytical support of the results of financial and economic activity. Based approaches harmonization of methods of accounting subsystems. Grounded additions to the structure of the subject's accounting policy with regard to administration of the stages of preparation of the financial statements. The proposals will allow while optimizing volume credentials extend the range of their information in accordance with the target request to the manager.

Keywords: subjects, economic activity, accounting, management accounting, organization of accounting, accounting and analytical support.

Постановка проблеми. Система господарського обліку суб'єктів у сучасних умовах потребує не тільки удосконалення її елементів (підсистем бухгалтерського, управлінського, податкового та статистичного обліку), а й уніфікації, насамперед, методичних підходів, оскільки:

- розширюються об’єкти обліку в процесі запровадження на державному рівні Концепції збалансованого національного економічного розвитку: соціальної, економічної, екологічної його складових;
- розвиваються інформаційні технології, спроможні забезпечити оперативність обліку та звітності, готувати комплексне обліково-аналітичне забезпечення (за цільовими потребами користувачів), в автоматизованому режимі здійснювати внутрішній контроль (аудит) результатів господарської діяльності;
- збільшується коло користувачів звітності (в т.ч. внутрішньої) через небайдужість та обізнаність безпосередньо контрагентів, власників, інвесторів, працівників тощо.

На відповідальності керівника – оптимізація процесу обліково-аналітичного забезпечення результатів діяльності на етапах оперативного та перспективного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення організації бухгалтерського обліку займає чільне місце в наукових працях вітчизняних вчених – обліковців П. Й. Атамаса [1], В. В. Бабіча [2], Ф. Ф. Бутинця [3; 4; 16], М. В. Кужельного [6], М. Ю. Карпушенка [7], С. М. Кафки [17], В. С. Леня [15], Є. В. Мниха [12], Г. В. Нашкерської [13], В. К. Орлової [17], С. В. Свірко [21] та інших.

Входження вітчизняних суб’єктів господарювання в систему ринкових відносин, активний розвиток видів обліку обумовлюють необхідність пошуку ефективних форм організації облікової системи з урахуванням: мети та завдань діяльності юридичних осіб, організаційно-управлінської їх структури, форми власності, джерел фінансування господарських операцій тощо.

Метою статті є визначення та обґрунтування концептуальних засад організації інтегрованої системи господарського обліку діяльності вітчизняних суб’єктів на методологічному, технологічному та управлінському рівнях.

Основні результати дослідження. Практичні підходи до визначення елементів системи обліку суб’єктів враховують, перш за все, варіативність зовнішніх форм звітності, зокрема :

- бухгалтерський облік та фінансова звітність;
- облік обов’язкових розрахунків з бюджетом за податками і зборами (податковий облік) та податкова звітність;
- облік соціально-економічних подій та явищ господарської діяльності (статистичний облік) і статистична звітність;
- облік розрахунків за обов’язковими страховими внесками та звітність до страхових Фондів.

При цьому, інформаційною основою для підготовки зазначених форм звітності є аналітичні дані бухгалтерського обліку (рис. 1)

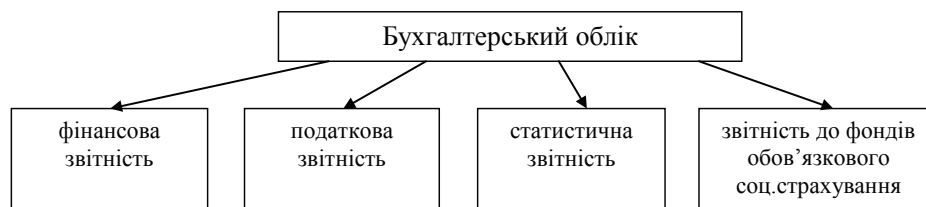

Рис 1. Інформаційне забезпечення зовнішньої звітності суб’єктів господарської діяльності

Державні програми збалансованого національного розвитку націлюють підприємства на виконання не тільки економічних інвестиційно-інноваційних програм, але й заходів соціального забезпечення працівників та екологічної безпеки операційної діяльності.

У контексті досліджень ключових питань впливу людського фактору на збереження та відтворення навколишнього середовища, *збалансована діяльність підприємств* – це організація раціонального та ефективного використання виробничих ресурсів із метою реалізації оперативних та стратегічних завдань господарської діяльності, що передбачає збалансованість трьох складових:

- позитивної динаміки економічних показників (економічна складова);
- соціального забезпечення працівників (соціальна складова);
- екологічної безпеки операційної діяльності (екологічна складова)

Рівень аналітичної інформації, її достовірність визначають доказовість первинного документа як «письмового свідчення, що підтверджує факт документування господарської операції» [18]. В одних джерелах зазначається, що за допомогою первинного документу реєструється факт господарської діяльності (ФГД), а в інших – господарська операція. Ці поняття потрібно чітко розрізняти: *господарською операцією є задокументований факт господарської діяльності, вартісний вимір якого в часі призводить до змін у активах та капіталі суб’єкта*. Моніторинг складових збалансованості господарювання потребує більш деталізованої інформації, ніж та, що оприлюднюється у формах фінансової звітності. Відтак, актуалізуються підходи до оцінки саме фактів господарської діяльності.

З урахуванням цільових запитів менеджерів підприємства «організаційних механізм» повинен враховувати бухгалтерський облік не як єдину облікову систему, а як інформаційну основу інтегрованої системи господарського обліку (таблиця 1).

Таблиця 1

Склад інтегрованої системи господарського обліку діяльності суб'єкта

Ознаки	Підсистеми обліку			
	Бухгалтерський облік	Управлінський	Статистичний	Податковий
1	2	3		
Об'єкт обліку та звітності	Операції господарської діяльності	Окремі напрямки фінансово-господарської діяльності (в більшості випадків – виробничої)	Соціально-економічні явища та процеси господарської діяльності	Операції господарської діяльності, що є об'єктами оподаткування
Елементи методу обліку	Документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки й подвійний запис, баланс і узагальнення даних на звітну дату	Документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки й подвійний запис (для внутрішньогосподарського обліку), баланс і узагальнення даних на звітну дату	Документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, узагальнення даних на звітну дату; рахунки й подвійний запис – для певних форм звітності	Документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, узагальнення даних на звітну дату
Використання вимірників	Вартісні, кількісні (обмежено)	Вартісні, кількісні, натуральні, якісні, трудові	Вартісні, кількісні, натуральні, якісні, трудові	Вартісні

Потреба в оперативній деталізованій інформації в розрізі пріоритетних питань управління актуалізує ведення управлінського обліку. Міжнародна практика управлінського обліку основою його впровадження визначає центри відповідальності (ЦВ) – сегменти діяльності, в межах яких встановлено персональну відповідальність менеджера за виконання доведених показників. Виділяють чотири типи центрів відповідальності: центри витрат, центри доходів, центри прибутку та центри інвестицій [6; 22; 23].

Інформаційну базу управлінського обліку доцільно розглянути за двома складовими:

- внутрішньогосподарський облік господарських операцій, що здійснюється зі збереженням методичної бази бухгалтерського (відповідно, деталізований з урахуванням потреб управління);
- обліково-аналітичну інформацію за результатами виконання заходів адміністрування операцій, напрямків діяльності в рамках центрів відповідальності (табл. 2) [10].

Таблиця 2

Основні відмінності між управлінським та внутрішньогосподарським обліком (на прикладі центру відповідальності «Виробничі витрати»)

Критерії	Відмінності	
	Внутрішньогосподарський облік витрат	Управлінський облік витрат
1	2	3
Базисна теорія	Реєстрація операцій господарської діяльності, що формують витрати, на рахунках бухгалтерського обліку	Облік фактів господарської діяльності, що впливають на виробничі витрати, а також процесів їх адміністрування
Звітність	Внутрішня	Внутрішня
Принципи обліку	Принципи П(с)БО 16 «Витрати»	В частині обліку витрат – принципи П(с)БО 16, в частині адміністрування операцій, що впливають на витрати – результативність виконання управлінських рішень, що забезпечують їх проведення та оптимізацію
Критерії точності	Абсолютна точність	Можливі відхилення, попередньо обумовлені з керівництвом
Обмеження	Нормативні акти з питань бухгалтерського обліку фінансової та звітності, внутрішні розпорядчі документи	Внутрішні розпорядчі документи
Використання вимірників	Вартісні, натуральні	Вартісні, натуральні, якісні,

Враховуючи багатофункціональність даних бухгалтерського обліку, важливим є розкриття механізму його організації як системного процесу.

Концептуальні основи організації обліку для вітчизняних юридичних осіб регламентовано Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», основними з яких є: безперервність його ведення; відповідальність керівника за організацію бухгалтерського обліку, документування та збереження документів; погодження з органом, до сфери управління якого відноситься, вибору організаційних та методологічних форм обліку та звітності, елементів облікової політики, контролю господарських операцій; відповідальність керівника за створення належних умов для правильного ведення бухгалтерського обліку; відповідальність головного бухгалтера (особи, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку) за дотримання встановлених на підприємстві єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та звітності, здійснення контролю за безперервністю та повнотою облікового процесу, правильне відшкодування втрат від нестач тощо.

Не можливо ототожнювати поняття «облік», «ведення обліку», «організація обліку»: саме організації обліку властиво досягнення синергетичного ефекту через втілення так званої «організаційної синергії» [7; 8].

Свою чергою, синергетичний ефект – додатковий результат, отриманий від тісної злагодженої взаємодії окремих елементів системи [9; 22].

У контексті організації обліку таким додатковим результатом буде створення результативного обліково-аналітичного забезпечення у відповідності до потреб управління. Синергетичний ефект при цьому забезпечується шляхом регулювання його складових через: методологічну уніфікацію та гармонізацію підсистем обліку; ефективне застосування інформаційних технологій; продуктивність праці обліково-економічного персоналу.

Організація системи інтегрованого господарського обліку (далі – організація системи обліку) суб'єкта господарської діяльності в умовах сучасних економічних трансформацій – упорядкований процес збору, систематизації, узагальнення та передачі даних в розрізі підсистем обліку на методологічному, технологічному та управлінському рівнях з метою забезпечення керівництва інформацією для прийняття оперативних і стратегічних рішень. Такий підхід дозволить забезпечити оприлюднення повної та достовірної аналітичної інформації в розрізі соціально-економічної та екологічної складових фінансово-господарської діяльності.

Організація системи обліку останнім часом все частіше стає предметом дослідження здобувачів наукових ступенів. Враховуючи направленість таких наукових досліджень, організацію обліку доцільно розглядати з урахуванням:

- рівнів узагальнення облікової інформації: державного, регіонального, на рівні суб'єкта господарювання;
- основних елементів організаційного механізму: сукупності способів впорядкування системи бухгалтерського обліку; систему умов та елементів побудови облікового процесу [20].

На макро-рівні організацію системи обліку розкрито в дисертаційній роботі Я. В. Олійник. Здобувачем обґрунтовано припущення, що «організація бухгалтерського обліку вивчає механізми функціонування національної системи бухгалтерського обліку з метою раціонального поєднання в часі та просторі її елементів: економіки країни (загальнодержавний рівень) та суб'єкта господарювання (локальний рівень)» [14].

За такого підходу під організацією бухгалтерського обліку запропоновано розглядати органічне функціонування інституціональних суб'єктів та агентів, що формують та реалізують політику у сфері бухгалтерського обліку з метою впорядкування, вдосконалення національної системи бухгалтерського обліку (рис. 2).

До дискусійних питань наведеної О. В. Олійник структури інституціональної матриці можна віднести оцінку впливу на загальнодержавному рівні добровільних об'єднань учасників, які займаються економічною діяльністю: враховуючи міжнародну облікову практику, місія професійних громадських кіл полягає в активному сприянні розвитку та оптимізації організації обліку на правах *інституту* в складі інституціональної матриці (а не держави).

На жаль, сьогодні залишається «не прописаним» механізм результативної співпраці держави та громадськості у визначальних для обліку питаннях, таких як: інтеграція вітчизняної та міжнародної облікової практики (насамперед, за галузями національної економіки); створення системи сертифікованого підтвердження кваліфікації спеціалістів з обліку та аудиту; посилення реальної участі професійних громадських організацій в напрацюванні актів щодо нормативного регулювання бухгалтерського обліку та аудиту тощо.

На основі врахування визначених рис інформаційної економіки та ідентифікації їх впливу на бухгалтерський облік суб'єкта господарської діяльності в дисертаційній роботі В. М. Рожелюк встановлено сутнісні характеристики організації бухгалтерського обліку. Автор формулює організацію бухгалтерського обліку як «...впорядковану, взаємопов'язану в часі сукупність засобів і складових, включаючи працівників з відповідною професійною компетентністю, здатну до формування облікових даних та інформації, необхідної для забезпечення ефективності функціонування суб'єкта господарювання» (рис. 3) [19].

При цьому, автор дещо узагальнено визначає складові організації бухгалтерського обліку, зокрема:

- методологічну: важливим фактором цілісності обліково-аналітичної інформації є гармонізації методів підсистем інтегрованої системи господарського обліку (табл. 1);

- управлінську: серед пріоритетних напрямків організації роботи обліково-економічного персоналу – система атестації/сертифікації бухгалтерів, впровадження форм мотиваційної підтримки та соціального захисту кадрового складу суб'єкта тощо.

Узагальнюючи наведені на рис. 3 елементи організації системи обліку, її регулювання проводиться на трьох рівнях:

1. *Методологічному*. Вітчизняними науковцями метод бухгалтерського обліку визначається сукупністю восьми елементів (адитивний підхід): документування, інвентаризація, оцінка, калькулювання, рахунки й подвійний запис, баланс і звітність [4].

2. *Технічному* – способи обробки облікової інформації, ефективність яких визначають сучасні інформаційні технології.

3. *Управлінському* – систему адміністративного управління процесами ведення обліку та підготовки звітних форм.

Оптимізація підходів регулювання організації системи обліку потребує уточнення структури наказу про облікову політику суб'єкта (додатково Методичних рекомендації щодо облікової політики за № 635 [12]). Відповідні альтернативні пропозиції наведено в таблиці 3.

Таблиця 3.

Фрагмент структури наказу про облікову політику (в частині регулювання організаційних питань)

№ з/п	Питання, що потребують визначення та затвердження	Підсистеми обліку		
		бухгалтерський	внутрішньогосподарський	податковий
1	2	4	5	6
1	Склад комісії для визначення: ліквідаційної вартості та строку корисного використання необоротних активів, справедливої вартості активів тощо.	+	–	+
2	Рівні аналітичного обліку, Робочий план рахунків	+	+	+
3	Форми самостійно створених первинних документів, реєстрів, форм внутрішньої звітності	+	+	+
4	Перелік відповідальних осіб за обслуговування програмного забезпечення	+	+	+
5	Складу інвентаризаційних комісій	+	+	–
6	Порядок проведення атестації обліково-економічного персоналу	+	–	+
7	Графік документообігу	+	+	+
8	Надання права підпису посадовим особам первинних документів	+	–	–

Висновки. Урахування розкритих у роботі організаційно-управлінських та методологічних підходів організації інтегрованої системи господарського обліку фінансово-господарської діяльності суб'єкта як інформаційної основи прийняття оперативних та стратегічних рішень дозволить забезпечити варіативність, оперативність, а отже, корисність такої інформації. Своєю чергою, це уможливить її ідентифікацію як інформаційного ресурсу (одну з характерних ознак становлення постіндустріального національного розвитку).

Рис. 2. Структура вихідної інституціональної матриці організації бухгалтерського обліку [14]

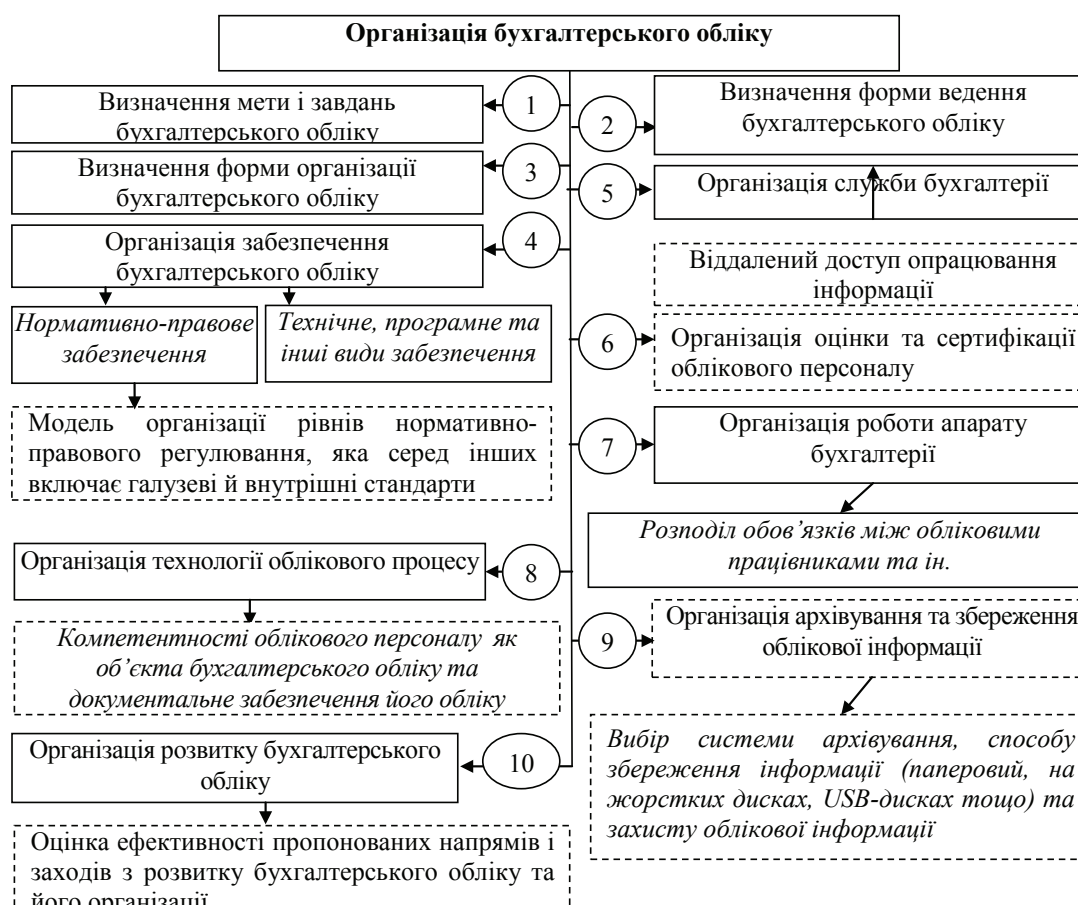

Рис. 3. Основні складові елементи організації бухгалтерського обліку, що забезпечують формування інформації для потреб управління діяльністю [19]

Література:

1. Атамас П. Й. Управлінський облік : [навч. посібник] / П. Й. Атамас. – Д.-К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 440 с.
2. Бабіч В. В. Фінансовий облік (облік активів) : [навч. посібник] / В. В. Бабіч, С. В. Сагіва. – 2-ге видання; К. : КНЕУ, 2007. – 288 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : Підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 444 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку : В 2-х частинах / Ф. Ф. Бутинець. – Ч. I : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – С. 384–385.
5. Канцуров О. О. Інституціональні засади розвитку бухгалтерського обліку : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Спеціальність 08.00.09. – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) – [Електронний ресурс] / О. О. Канцуров. – Режим доступу : http://www.iae.org.ua/index.php?option=com_content
6. Кужельний М. В. Організація обліку: Підручник / М. В. Кужельний, С. О. Левицька. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
7. Карпушенко М. Ю. Організація обліку : [навч. посібник] / М. Ю. Карпушенко ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 241 с.
8. Ковальов А. В. Синергія. Синергетичний ефект [Електронний ресурс] / А. В. Ковальов, К. Гальченко. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek1_kovalev.php.
9. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 283 с.
10. Левицька І. О. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему «Управлінський облік і аудит витрат на постачання та передачу електричної енергії енергопостачальних компаній України». Спеціальність 08.00.09. – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) [Електронний ресурс] / І. О. Левицька. – Режим доступу : www.kneu.edu.ua/ua/science
11. Мних Є. В. Економічний аналіз : [підручник] / Є. В. Мних. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
12. Методичні рекомендації щодо облікової політики № 635: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 за № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id
13. Нашкерська Г. В. Фінансовий облік : [навч. посібник] / Г. В. Нашкерська. – К. : Кондор, 2005. – 503 с.
14. Олійник Я. В. Організація бухгалтерського ліку в умовах міжнародної інтеграції. Спеціальність 08.00.09. – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) [Електронний ресурс] / Я. В. Олійник. – Режим доступу : <http://www.iae.org.ua/training/d2635002/mac02.html>.
15. Організація бухгалтерського обліку : [навч. посібник] / За редакцією В. С. Леня. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 696 с.
16. Організація бухгалтерського обліку: [підручник] / За редакцією Ф. Ф. Бутинця. – 3-є видання. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 592 с.
17. Орлова В. К. Бухгалтерський облік на підприємства газової промисловості : [навч. посібник] / В. К. Орлова, С. М. Кафка ; За редакцією В. К. Орлової, С. М. Кафки. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. – 784 с.
18. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0168-95>
19. Рожелюк В. М. Організація бухгалтерського обліку діяльності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Спеціальність 08.00.09. – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) [Електронний ресурс] / В. М. Рожелюк. – Режим доступу : <http://www.iae.org.ua/training/d2635002/mac02.html>.
20. Рябінкіна Т. С. Сутність і значення організації бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / Т. С. Рябінкіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics.
21. Свірко С. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація : [монографія] / С. В. Свірко. – К. : КНЕУ, 2006. – 243 с.
22. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 278 с.
23. Neil's Brock Copenhagen Business College. – Kultorvet 2, Copenhagen K, Denmark, 2008. – 250 p.

Отримано: 05 травня 2016 р.

Прорецензовано: 24 травня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Харчук Ю. Ю., Танчин А. І. Перспективи розвитку суб'єктів господарювання малого бізнесу України в контексті нововведень у спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності / Ю. Ю. Харчук, А. І. Танчин // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 140–145.

УДК: 657

JEL-класифікація: M 41

Харчук Юлія Юріївна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту, заступник декана економічного факультету з профорієнтаційної роботи, Національний університет «Острозька академія»

Танчин Анна Ігорівна,

студентка 4 курсу економічного факультету напрямку підготовки 6.030509 «Облік і аудит»,
Національний університет «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВОВВЕДЕНЬ У СПРОЩЕНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

У статті розкрито особливості функціонування суб'єктів господарювання малого бізнесу України та зарубіжних країн відповідно до спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Виокремлено переваги й недоліки оподаткування, обліку та звітності діяльності суб'єктів господарювання малого бізнесу в умовах спрощеної системи. Запропоновано напрями реформування та розглянуто перспективи розвитку малого бізнесу України в контексті нововведень у спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності з урахуванням національного та міжнародного досвіду.

Ключові слова: суб'єкти господарювання малого бізнесу, спрощена система оподаткування, обліку та звітності, єдиний податок, податкова система.

Харчук Юлия Юрьевна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, учета и аудита, заместитель декана экономического факультета по профориентационной работе, Национальный университет «Острожская академия»

Танчин Анна Игоревна,

студентка 4 курса экономического факультета направления подготовки 6.030509 «Учет и аудит»,
Национальный университет «Острожская академия»

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ НОВОВВЕДЕНИЙ В УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ, УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ

В статье раскрыты особенности функционирования субъектов хозяйствования малого бизнеса Украины и зарубежных стран в соответствии с упрощенной системы налогообложения, учета и отчетности. Выделены преимущества и недостатки налогообложения, учета и отчетности деятельности субъектов хозяйствования малого бизнеса в условиях упрощенной системы. Предложены направления реформирования и рассмотрены перспективы развития малого бизнеса Украины в контексте нововведений в упрощенной системе налогообложения, учета и отчетности с учетом национального и международного опыта.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования малого бизнеса, упрощенная система налогообложения, учета и отчетности, единый налог, налоговая система.

Yulia Kharchuk

PhD in economic science, senior lecturer at the Department of Finance, Accounting and Audit,
Deputy Dean of the Faculty of Economics of career guidance of the National University of Ostroh Academy

Anna Tanchyn

4-th year student of economic faculty training direction 6.030509
«Accounting and Audit» of the National University of Ostroh Academy

THE PROSPECTS OF SMALL BUSINESSES' DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INNOVATIONS IN THE SIMPLIFIED SYSTEM OF TAXATION, ACCOUNTING AND REPORTING

The article deals with the special features of small businesses in Ukraine and abroad according to the simplified system of taxation, accounting and reporting. The main benefits and drawbacks of taxation, accounting and reporting of small businesses, which relate to the simplified system are outlined in it. The reform directions and perspectives of small business

in Ukraine are discussed and are proposed in the context of innovation in a simplified system of taxation, accounting and reporting, taking into account national and international experience.

Key words: *small businesses, simplified system of taxation, accounting and reporting, unitary tax, tax system.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток національної економіки України значною мірою залежить від ефективної, а відтак і прибуткової діяльності суб'єктів господарювання малого бізнесу (далі – СГМБ), які посідають провідне місце в ній. Завдяки зазначеним вище суб'єктам господарювання (далі – СГ) створюється значна кількість робочих місць та забезпечується виготовлення (надання) достатнього обсягу продукції, товарів (послуг). Формування стабільної економічної системи в країні залежить від продуманого та якісно здійсненого реформування, в тому числі – вдосконалення податкової системи. Своєю чергою, ефективність функціонування податкової системи визначається податковим навантаженням на СГ підприємницької діяльності. Однак у контексті розвитку сучасної податкової системи України, значна кількість СГМБ залишає свої доходи в «тіні», що скорочує надходження до Державного та місцевих бюджетів країни та загалом негативно відображається на розвитку її економіки. Таким чином, виокремлення перспектив розвитку СГМБ України в умовах нововведень у спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфіку організації та використання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ, а також напрями її вдосконалення розглянуто у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Г. Білецької, В. Валігури, Т. Гоголя, М. Кармаліта, В. Кмітя, А. Крисоватого, М. Куц, Н. Ніпорко, М. Сидимира, М. Фурсіна, О. Чепець та В. Юрчук.

Проте необхідно зауважити, що більшість матеріалів є застарілими, оскільки не враховують реального стану економіки країни в умовах фінансово-економічної і політичної кризи, воєнних дій та частих змін податкового законодавства. Саме тому доцільним є поглиблення досліджень у цій сфері.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виокремленні перспектив розвитку СГМБ України в контексті нововведень у спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності на основі вивчення теоретично-практичних аспектів обраної тематики та можливості використання досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ в Україні було довготривалим процесом, основним завданням якого було виведення підприємств із «тіні» та подолання кризових тенденцій в економіці країни. Встановлення цієї системи стало першим кроком, який дав поштовх до легалізації діяльності зазначених вище СГ шляхом отримання державою меншої, порівняно із загальною системою оподаткування, обліку та звітності, суми податку.

Відповідно до п.7 ст.55 Господарського кодексу України визначено, що малі підприємства – це підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [3].

На сучасному етапі розвитку національної економіки України близько 93% СГ займаються підприємницькою діяльністю як СГМБ, що вкотре підтверджує необхідність вдосконалення чинного податкового законодавства України з метою створення сприятливих умов для подальшого розвитку їхньої діяльності.

Розвиток спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ було розпочато 3 липня 1998 року на підставі Указу Президента України №727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємства» [11]. Цей нормативний документ містив визначення єдиного податку та обґрунтовував необхідність запровадження книги обліку доходів і витрат, яка є обов'язковою для заповнення СГМБ.

Сьогодні складання та подання фінансової звітності СГМБ регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства», затвердженого наказом Міністерства фінансів України (далі – МФУ) №39 від 25 лютого 2000 року [9]. Відповідно до нього спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає застосування подвійного запису та складання фінансової звітності за формами № 1-м «Баланс» та № 2-м «Звіт про фінансові результати».

Детальна інформація щодо особливостей використання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності: податкових груп, бази та ставок оподаткування, особливостей форм обліку та звітності для кожної з податкових груп відображена в розділі XIV «Спеціальні податкові режими» Податкового кодексу України (зі змінами та доповненнями) (далі – ПКУ), прийнятого 2 грудня 2010 року [8]. Однак зміни щодо спеціального режиму оподаткування почали діяти на рік пізніше, а в 2011 році СГМБ керувались перехідними положеннями ПКУ, відповідно до яких вели облік без використання подвійного запису з метою складання спрощеної звітності за формами 1-мс «Баланс» та 2-мс «Звіт про фінансові результати», що, своєю чергою, було закріплено в «Методичних рекомендаціях із застосуванням реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами», затвердженого наказом МФУ №720 від 15 червня 2011 року [6].

Згідно з п. 2 ст. 291 ПКУ спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених чинним законодавством з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Пунктом 3 цієї ж статті передбачено, що юридична чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим ПКУ та реєструється платником єдиного податку в Реєстрі платників єдиного податку [13].

Відповідно до п. 4 ст. 291 ПКУ зі змінами та доповненнями від 1 лютого 2016 року всі СГМБ, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на 4 групи платників єдиного податку (табл.1).

Таблиця 1

Групи СГМБ-платників єдиного податку та їх характеристика

Характеристика	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4
Учасники групи	Фізичні особи – підприємці		Фізичні особи – підприємці, юридичні особи	Фізичні особи – підприємці, юридичні особи
Граничний обсяг доходу впродовж календарного року, грн.	300 000	1 500 000	5 000 000	–
Максимальне число найманих працівників	Заборонено	10	Необмежена кількість	–
Види господарської діяльності	Роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню	Надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства	Будь-які види діяльності, крім недопустимих, регламентованих п. 3 п.п. 291.4 ПКУ для єдиноподатника	Сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.
Розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги)	Виключно у грошовій формі (готівковій та/або безготівковій), оскільки бартер заборонено			
Ставки єдиного податку	Фіксовані – встановлюються сільськими, селищними та міськими радами у % від мінімальної заробітної плати на 1 січня поточного року відповідно до виду господарської діяльності		3 % доходу зі сплатою ПДВ та 5 % доходу у разі включення ПДВ до складу єдиного податку	Площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду * нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь, з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року
	до 10 %	до 20 %		
Податковий (звітний) період	Календарний рік		Календарний квартал	Календарний рік
Порядок нарахування та строки сплати	Авансовий внесок не пізніше 20 числа (включно) поточного місяця.		Протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал.	Самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік. Сплачують податок щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах: у I кварталі – 10 %; у II кварталі – 10 %; у III кварталі – 50 %; у IV кварталі – 30%.

Джерело: побудовано авторами на основі [8].

Крім цього, при організації та здійсненні обліку СГМБ у своїй діяльності керуються спеціальними відомостями, які заповнюються на основі спрощеного Плану рахунків бухгалтерського обліку [10]. Специфіка обліку і складання звітності платниками єдиного податку регламентується ст. 296 ПКУ [8] і передбачає в розрізі груп платників ведення Книги обліку доходів та витрат шляхом щоденного, за підсумками робочого дня, відображення отриманих результатів господарської діяльності.

Перебування СГМБ на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності має низку переваг, однак поряд із цим присутні й суттєві недоліки, які часто супроводжуються протестами СГ, що зумовлено загрозою існування спрощеної системи оподаткування та наближенням її до загальної (табл. 2) [4].

Таблиця 2

Основні переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ України

Переваги	Недоліки
– спрощена процедура при реєстрації СГ як платника єдиного податку; – прості розрахунки суми податку до сплати; – спрощена форма фінансової та податкової звітності СГМБ; – ведення бухгалтерського обліку на основі загального та/або спрощеного плану рахунків; – надання права вибору щодо сплати ПДВ; – відмова від сплати низки податків.	– обмежений обсяг виручки, який дозволяється за цією системою; – не врахування доходу при сплаті квартального авансу фізичної особи-платника за звітний період.

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Сучасний стан спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в Україні характеризується суттєвими зрушеннями, що пов'язано з нововведеннями. Проте попри наявні переваги ця система потребує подальшого дослідження з метою усунення недоліків, які гальмують процес залучення нових СГ та не сприяють виведенню значної кількості підприємств із «тіні».

Крім цього, в контексті податкової реформи у 2016 році спостерігалися зміни щодо уніфікації ставки єдиного соціального внеску до 20%, на відміну від діючої до 1 січня 2016 року – 34, 7%. У той же час базові норми для платників 2 групи залишилися без змін за умови заборони застосовувати спрощену систему в сфері готельного, ресторанного господарства та реалізації верхнього одягу з хутра та шкіри. Для платників 3 групи зменшився оборот в 4 рази та поступово підвищуються ставки оподаткування: для платників ПДВ – 3%, а для неплатників – 6%. Платникам 4 групи встановлено обмеження щодо річного обороту та кількості сільськогосподарських угідь, що перебувають в користуванні. Так, кількість найманих працівників для фізичних і юридичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників необмежена. Обороти складатиме до 100 млн. грн., площа земель до 3 тис. га. та ставки податку пропорційно площі і видам с/г угідь [7].

Підсумувавши зазначене вище, слід відмітити, що розглянуті нововведення стали кроком, який передбачає повернення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності до початкових положень Указу Президента, що акцентував увагу на підтримці найменших і найслабших СГМБ.

Однак реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГ, як і податкової системи України в цілому, не можливе без урахування позитивних моментів зарубіжного досвіду. Так, розглядаючи міжнародну практику застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності необхідно зазначити, що в ній не існує єдиного визначення щодо малого та середнього підприємства. Кількісними критеріями віднесення до певної категорії є кількість працюючих та обсяг валового обороту.

Спрощена система оподаткування зустрічається не лише в розвинутих країнах, але й у країнах, що розвиваються. Проте вона значно відрізняється за критеріями та масштабами застосування, що чітко визначено для СГМБ. Міжнародна практика не має стандартних принципів та єдиного способу розробки та застосування спрощеної системи. Однак поряд із цим існує чотири підходи до визначення спрощених систем оподаткування: система на основі валового обороту; система на основі індикативних показників; система угод між платником податку та податковими органами; патентування (табл. 3)

Таблиця 3

Основні підходи до визначення спрощених систем оподаткування, обліку та звітності відповідно до міжнародної практики

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності	Характеристика системи
Система на основі валового обороту	Використання диференційованих ставок податку на єдину податкову базу, диференційованих ставок залежно від рівня валового обороту та єдиної ставки податку на оборот для всіх СГМБ (Албанії, Бразилії).

Система на основі індивідуальних показників	Вирішальну роль у розробці зазначених вище систем має визначення індикаторів фактичного доходу платника податку. Ефективні показники повинні відповідати таким критеріям: – легко обліковуватись та перевірятися; – мати низький ризик фальсифікації; – повинні показувати достатню і стабільну залежність із фактичним доходом. Найбільш поширеними показниками є: площі торгових приміщень, чисельність працівників, вартість запасів, потужність обладнання, термін діяльності бізнесу. Крім того, можуть використовуватися зовнішні показники, зокрема, дані про споживання електроенергії та води.
Система угод між платником податку та податковими органами	Прикладом такого підходу є метод «Forfait», який застосовувався у Франції, проте швидко був скасований і замінений спрощеною системою на основі обороту. Система «Forfait» передбачає збір великої кількості даних і оцінки очікуваного прибутку підприємства податковими органами. Платник податку повинен був збирати інформацію, шляхом ведення звітності про закупівлі, продажі, чисельність працівників, заробітну плату та кількість автомобілів. На підставі цих даних податкова адміністрація готувала оцінку чистого прибутку МСП, яка потім обговорювалась та узгоджувалась з платником податків. Узгоджені прибутки до оподаткування в багатьох випадках були значно нижчими, ніж первісна оцінка податковими органами. Договірні системи не поширені на практиці. Система, яка багато в чому схожа на «Forfait» досі застосовується в Сирії.
Патентування	Застосування єдиного податку на бізнес-сегмент незалежно від розміру чи валового обороту окремого СГМБ. На практиці, застосування патентування досить просте. Прикладом є оподаткування торговців, ремісників та інших малоприбуткових видів діяльності в Косово, які сплачують за щоквартальних патент 37,50 Євро. Використання патентної системи має бути обмеженим кількома видами діяльності мікробізнесу, які важко піддати оподаткуванню. Податкові ставки повинні бути низькими. Основна мета патентування – не отримання податкових надходжень, а ознайомлення мікропідприємств з порядком сплати податків. Отже, патентування застосовується з довгостроковою метою покращення загальної податкової культури.

Джерело: побудовано авторами на основі [1, с. 432; 5, с. 248].

Проаналізувавши недоліки спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ, на нашу думку, з метою досягнення мінімальної рівноваги між державними та підприємницькими інтересами необхідно реалізувати комплекс таких заходів (табл. 4).

Таблиця 4

Заходи щодо вдосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ України в контексті нововведень податкового законодавства

Захід	Характеристика заходу
Збільшення граничного обсягу виручки від реалізації продукції, товарів, робіт та послуг СГМБ.	Запровадження граничного обсягу виручки від реалізації на основі його залежності від мінімальної заробітної плати, що дозволить створити автоматичний індикатор та, в майбутньому, надасть можливість не вносити зміни до податкового законодавства з метою коригування параметрів спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.
Посилення відповідальності платників єдиного податку за використання у своїй діяльності праці найманих працівників без оформлення трудового договору.	Прийняття закону, в якому буде вказано розмір штрафних санкцій та скасування особи як платника єдиного податку за порушення трудового законодавства.
Запровадження окремої програми пільгового кредитування СГМБ	Надання пільг з відсотками та пролонгацією термінів погашення
Створення консультаційних центрів	Надання професійних консультацій СГМБ щодо специфіки та переваг використання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності від моменту започаткування власної справи до здійснення прибуткової підприємницької діяльності

Джерело: побудовано авторами на основі [12].

Висновки. Отже, слід зауважити, що на сучасному етапі використання спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності СГМБ України їхні інтереси задоволені не в повному обсязі. Саме тому при реформуванні податкової системи необхідно враховувати, наскільки конкретний захід спроможний забезпечити перспективи розвитку малого бізнесу в Україні, зокрема найбільш чутливих до нововведень платників єдиного податку 1 і 2 груп. Своєю чергою, СГМБ 3 і 4 груп необхідно розробити поступовий план переходу на загальну систему оподаткування.

Таким чином, поєднуючи позитивні аспекти вітчизняного та міжнародного досвіду з метою забезпечення розвитку малого бізнесу в контексті нововведень у спрощеній системі оподаткування, обліку і звітності, вважаємо за доцільне рекомендувати СГМБ та органам Державної фіскальної служби України

реалізацію таких заходів як: збільшення граничного обсягу виручки від реалізації продукції, товарів, робіт та послуг; посилення відповідальності платників єдиного податку за використання у своїй діяльності праці найманих працівників без оформлення трудового договору; раціональне використання міжнародних підходів до організації та використання спрощеної системи оподаткування на основі індикативних показників та патентування; створення консультаційних центрів.

Поступове впровадження зазначених вище заходів, максимально адаптованих до умов вітчизняної економіки, може стати одним із перспективних напрямків реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СГМБ України, а відтак, зважаючи на їх частку серед СГ країни, забезпечити не лише прибуткову діяльність підприємств, а й розвиток національної економіки в цілому.

Література:

1. Буряк Л. Д. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі / Л. Д. Буряк. – К. : КНЕУ, 2007. – 432 с.
2. Білецька Г. М. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії [Електронний ресурс] / Г. М. Білецька, М. В. Кармаліта, М. О. Куц та ін. : [монографія]. – К. : Алерта, 2012. – Режим доступу : http://ndifp.asta.edu.ua/files/doc/publications/Alerta_NDI_Bileckaya_monograf_300712_avt.pdf.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Кміть В. М. Переваги та недоліки функціонування спрощеної системи оподаткування в Україні [Електронний ресурс] / В. М. Кміть, М. Б. Судомир // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2015/56.pdf.
5. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори / А. І. Крисоватий, В. А. Валігура : [монографія]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
6. 3. Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами: Наказ МФУ від 15.06.2011 р. № 720 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/2081-720.html>.
7. Податкова реформа 2016 – фіскальна лібералізація [Електронний ресурс] // Фінбаланс. – Режим доступу : <http://finbalance.com.ua/news/Podatкова-reforma-yaki-novatsi-zaproponunardepam-u-vivtorok-fiskalniy-komitet-VR>.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» : Наказ МФУ від 25.02.2000 р. № 39 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>.
10. Про затвердження спрощеного Плану рахунків бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 19.04.2001 р. № 186 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0389-01>.
11. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва : Указ Президента України від 03.07.1998 № 727/98. (Припинення дії від 01.01.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/727/98>.
12. Чепець О.Г. Напрями реформування спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності [Електронний ресурс] / О. Г. Чепець // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3461>.
13. Реєстр платників єдиного податку [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/трер>.

Отримано: 10 березня 2016 р.

Прорецензовано: 04 квітня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Григоревська О. О., Христос І. В. Шляхи удосконалення організації бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці на підприємстві / О. О. Григоревська, І. В. Христос // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 146–149.

УДК 657.1

JEL-класифікація: M4 – Accounting and Auditing

Григоревська Олена Олександрівна,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту Київського національного університету технологій та дизайну

Христос Ірина Василівна,

магістрант

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У дослідженні порушено питання, які стосуються основних проблем обліку операцій із заробітної плати, наведено пропозиції щодо вирішення зазначених проблемних питань, окреслено завдання вдосконалення операцій з обліку заробітної плати на підприємствах. У ході дослідження встановлено, що заробітна плата як важливе соціальне явище є мотиватором нарощування трудового потенціалу працездатного населення будь-якої країни. Доведено, що облік праці й заробітної плати – найважливіша ділянка роботи, що потребує точних та оперативних даних, у яких зазначаються зміни в чисельності та категорії працівників, витрати часу та виробничі витрати.

Ключові слова: заробітна плата, організація бухгалтерського обліку, організація оплати праці, тарифна система, нормування праці, облік оплати праці, облікова політика.

Григоревская Елена Александровна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры учета и аудита Киевского национального университета технологий и дизайна

Христос Ирина Васильевна,

магистрант

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА РАСЧЕТОВ ПО ОПЛАТЕ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИИ

В исследовании поднят вопрос, касающийся основных проблем учета операций по заработной плате, приведены предложения по решению указанных проблемных вопросов, определены задачи совершенствования операций по учету заработной платы на предприятиях. В ходе исследования установлено, что заработная плата как важное социальное явление является мотиватором наращивания трудового потенциала трудоспособного населения любой страны. Доказано, что учет труда и заработной платы – важнейший участок работы, требующий точных и оперативных данных, в которых указываются изменения в численности и категории работников, затраты времени и производственные расходы.

Ключевые слова: заработная плата, организация бухгалтерского учета, организация оплаты труда, тарифная система, нормирование труда, учет оплаты труда, учетная политика.

Hryhorevska Elena,

PhD., assistant professor Kiev National University of Technology and Design

Hristos Iryna,

Candidate for a master's degree

WAYS TO IMPROVE ACCOUNTING CALCULATIONS OF WAGES IN THE ENTERPRISE

In the article raised questions concerning the major problems of accounting operations of wages are proposals to address these issues, outlined the objectives of improving operations payroll in enterprises. The study found that wages as an important social phenomenon, is a motivator increasing the employment potential of the working population of any country. It is proved that the inclusion of labor and wages – the most important area of work that requires precision and operational data, which indicate changes in the number and categories of workers the time and production costs.

Key words: wages, organization of accounting, organization of wages, tariff system, regulation of labor, wage records, accounting policy.

Постановка проблеми. Заробітна плата є основним джерелом доходів працівників і найвпливовішою мотиваційною складовою трудового потенціалу. Тому організація бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою – один із найважливіших і складних кроків, що потребує наявності та застосування

точних та оперативних інформаційних масивів, у яких повинні відображатися такі складові як плинність кадрів, втрати робочого часу, категорія працівників, виробничі витрати тощо.

Проаналізувавши дані єдиного державного реєстру судових рішень, нами встановлено, що впродовж лише тільки 2015 року виявлено близько 25 000 тисяч господарських справ з питань виплати заробітної плати [11].

Дослідивши дані державного комітету статистики України, ми бачимо що впродовж 2015 року заборгованість із виплати заробітної плати кожного місяця зростає в середньому на 100,0–150,0 млн. грн. Це означає, що в Україні існує значна заборгованість по оплаті праці [12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним і практичним питанням розгляду проблем бухгалтерського обліку операцій з оплати праці та їх удосконаленню присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили: Л. С. Герасимчук, О. В. Кантаєва, О. В. Покатаєва, Г. О. Кошулинська, Н. В. Потриваєва, І. В. Савченко та інші.

Проте зауважимо, що в результаті змін, що регулярно вносяться до нормативно-правового регулювання, питання облікового відображення операцій з оплати праці потребують подальшого вдосконалення. Не применшуючи дослідження науковців, зазначимо, що їх науковий пошук було присвячено таким елементам методу, як рахунки та подвійний запис, але все ж таки питання, пов'язані саме з удосконаленням організації бухгалтерського обліку розрахунків оплати праці в умовах кризи, залишаються невизначеними.

Мета дослідження полягає в дослідженні проблемних питань організації бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці та пошуку шляхів їх вирішення.

Викладення основного матеріалу. На основі анкетного опитування, проведеного серед бухгалтерів підприємств різних організаційно-правових форм Київської області встановлено, що до основних проблемних питань організації бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою можна віднести такі: недосконале регламентування організації бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних із нарахуванням та виплатою заробітної плати, зокрема, в частині своєчасності та правильності визначення суми нарахованої заробітної плати, єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб. Тому зауважимо, що чільне місце має досконала організація бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці на підприємстві, оскільки саме вона є найвідповідальнішою [5, с. 140]. Не потребує додаткових доказів теза про те, що неправильність нарахування заробітної плати та несвоєчасність її виплати призводять до виникнення значної кількості судових спорів за умовами оплати праці юридичними та фізичними особами на підприємствах різних видів економічної діяльності (рис. 1)

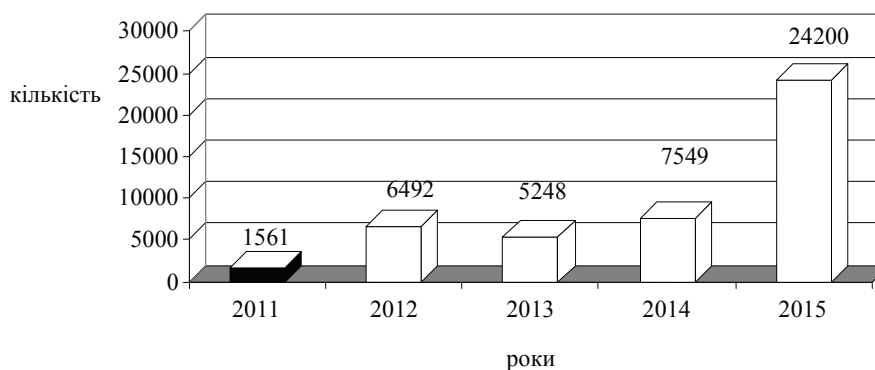

Рис. 1. Кількість судових спорів з питань оплати праці

Проаналізувавши вищенаведені дані слід зазначати, що найбільша кількість судових спорів щодо порушення умов оплати праці спостерігається у 2015 р., що зумовлено впливом фінансово-економічної кризи на діяльність підприємств та нестабільністю законодавчого регулювання в частині оплати праці в Україні. Вважаємо це наслідком неефективної організації бухгалтерського обліку, оскільки саме його призначенням є вдосконалення та забезпечення ефективної обробки інформації, розподіл обов'язків між персоналом бухгалтерії та науково обгрунтована організація праці. Для детального дослідження питань, які розкриваються в обліковій політиці в частині оплати праці, нами проаналізовано організаційно-розпорядчі документи вітчизняних підприємств із метою визначення розкриття інформації відносно затрат на оплату праці (рис. 2).

Здійснивши аналіз розпорядчого документу вітчизняних підприємств в частині питань облікової політики встановлено, що лише на 8-ми із досліджених підприємств питання оплати праці не розглядається. Своєю чергою, результати дослідження свідчать, що найбільше уваги відносно оплати праці в Наказах про облікову політику підприємств приділено питанню створення резервів на забезпечення виплати

відпусток працівникам, оскільки підприємствам надається вибір щодо створення чи нестворення такого резерву.

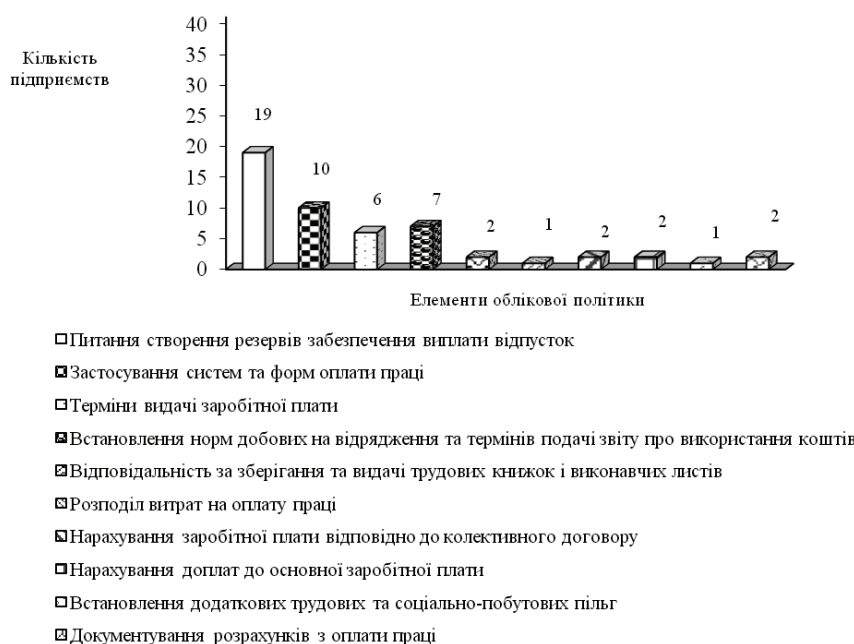

Рис. 2. Елементи облікової політики щодо оплати праці у Наказах про облікову політику вітчизняних підприємств

Важливим аспектом облікової політики в частині оплати праці є застосування систем та форм оплати праці на підприємствах, адже правильна їх організація надає змогу достовірно оцінити затрати праці та підвищити її продуктивність. Зауважимо, що в досліджених документах знаходять відображення питання щодо операцій, пов'язаних із оплатою праці: термін виплати заробітної плати, встановлення норми добогів на відрядження та терміну подачі звіту про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт, відповідальність за зберігання та видачу трудової книжки і виконавчого листа, нарахування заробітної плати відповідно до умов колективних договорів, нарахування доплати до основної заробітної плати, процес документування розрахунків за заробітною платою. Найменше набули розгляду проблемні питання розподілу витрат на оплату праці та встановлення додаткових трудових та соціально-побутових пільг. Звідси випливає, що витрати на оплату праці в обліковій політиці підприємств не розглядаються, що впливає на вибір своєчасних та ефективних управлінських рішень щодо оптимізації розміру їх витрат.

Вище наведене дозволяє стверджувати, що процес організації бухгалтерського обліку операцій з оплати праці повинен бути спрямований на мотивацію зростання до продуктивності праці, використання встановленого обсягу робочого часу та, на нашу думку, повному висвітленню загальної чисельності працівників для цілей ефективності оподаткування. З цієї метою кожне підприємство повинно чітко розподілити функціональні обов'язки облікового забезпечення між підрозділами. Вдосконалення організації бухгалтерського обліку операцій з оплати праці на підприємстві повинно також виходити з оптимізації тарифного регулювання оплати праці. Зокрема:

- слід удосконалити застосування тарифної системи шляхом встановлення співвідношення тарифної ставки відповідно до рівня кваліфікації працівників;
- запровадити гнучку форму та систему оплати праці, в тому числі контрактні та безтарифні;
- розробити внутрішні тарифні умови нарахування заробітної плати як чинника зростання до мотивації та стимулювання на підприємствах;
- удосконалити мотиваційний механізм регулювання окладу;
- вдосконалити процес нормування (засіб регулювання нарахування заробітної плати);
- обґрунтувати вибір ефективної форми і системи оплати праці та закріпити в положенні про облікову політику;
- регулювання порядку нарахування заробітної плати нормами колективного договору [3, с. 45].

Удосконалюючи або будуючи основні організаційні положення бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою, підприємства повинні обґрунтовано та виважено підходити до вирішення цього питання, враховувати напрацьовані наукові результати попередніх досліджень. Розробляючи внутрішні документи (положення про оплату праці, преміювання тощо), слід:

- розширити застосування практики використання персоніфікованих ставок і окладів найкваліфікованішим робітникам, зорієнтованим на зростання продуктивності праці;
- врахувати галузеву особливість, зокрема, виявити специфічні фактори оцінки роботи для методів бальної системи преміювання для кожної категорії персоналу, підсиливши регуляторні і стимулювальні функції заробітної плати;
- до переліку факторів та критеріїв оцінки умов нарахування премій слід включити рівні кваліфікації, ступені відповідальності за виконану роботу, рівень майстерності, ініціативність, стаж роботи тощо, тобто критерії, що відповідають сучасному стану, тактичним та стратегічним планам діяльності та засобам управління.

Ефективність організації бухгалтерського обліку операцій із нарахування заробітної плати, віднесення прямої заробітної плати певної сфери виробництва, а також вчасний аналіз виконання досліджуваних операцій забезпечують виявлення нових резервів підвищення заробітної плати працівників підприємства. Важливою умовою є відображення економічно достовірної та обґрунтованої інформації про виконання нормативу та динаміки показників про оплату праці, нагляд за забезпеченням співвідношення зростання ефективності праці та розміру заробітної плати, контроль за зниженням невиробничих втрат та прихованого й наявного збитку часу та забезпечення стимулювання праці на підприємстві. Керуючись такою інформацією, забезпечується реалізація контрольних функцій у частині використання робочого часу на підприємстві, запровадженні прогресивних методів оплати праці, дотримання раціонального співвідношення між зростанням ефективності праці та розміру заробітної плати.

В цілому, одним із важливих напрямів удосконалення організації бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою є зниження частки документообороту через запровадження багатоденного й накопичувального формату документування, застосування типових форм документів, що пристосовані до використання в умовах застосування комп'ютерних технологій. Зауважимо, що наступні реформи організації бухгалтерського обліку операцій з оплати праці повинні реалізовуватися через зростання вартості трудових ресурсів, через встановлення єдиних умов відтворення трудових ресурсів незалежно від форм власності; зростання тарифної частки в заробітній платі; зростання частки мінімальної заробітної плати в середній заробітній платі, через удосконалення механізмів державного регулювання оплати праці тощо [2, с. 45].

Висновки. Підводячи підсумок вищенаведеному, зазначимо, що організація бухгалтерського обліку операцій із нарахування заробітної плати повинна сприяти зростанню продуктивності праці та забезпечувати належне використання робочого часу. Важливим аспектом облікової політики в частині оплати праці є застосування систем та форм оплати праці на підприємствах, адже правильна їх організація надає змогу достовірно оцінити затрати праці та підвищити її продуктивність. А одним із важливих напрямів удосконалення організації бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою є зниження частки документообороту через запровадження багатоденного й накопичувального формату документування, застосування типових форм документів, що пристосовані до використання в умовах застосування комп'ютерних технологій.

Література:

1. Герасимчук Л. С. Шляхи вдосконалення обліку оплати праці / Л. С. Герасимчук, О. В. Кантаєва // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія : Економічні науки. – 2012. – № 12. – С. 186–194.
2. Завгородній В. П. Бухгалтерський облік в Україні / В. П. Завгородній. – К. : А.С.К., 2011. – 848 с.
3. Лишиленко О. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам / О. Лишиленко // Бухгалтерський облік та аудит. – 2012.
4. Островерха Р. Е. Організація обліку : [навч. посіб.] / Р. Е. Островерха. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 568 с.
5. Покатаєва О. В. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві / О. В. Покатаєва, Г. О. Кошулинська // Держава та регіони. Наук.-виробничий журнал. Серія : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 139–141.
6. Потриваєва Н. В. Стан та перспектива обліку розрахунків з оплати праці: теоретичний аспект / Н. В. Потриваєва, І. В. Савченко // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 93–98.
7. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р., № 108/95-ВР, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr>.
8. Собко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : [навч. посіб.] / В. В. Собко. – К. : КНЕУ, 2012. – 526 с.
9. Шульга Н. В. Сутність оплати праці, її форми і системи / Н. В. Шульга // Проблеми формування ринкової економіки : між від. наук. збірник / відп. ред. О. О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2012. – Вип. 10. – С. 73–77.
10. Яругова А. В. Управленческий учет : опыт экономически развитых стран / А. В. Яругова. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 240 с.
11. Електронний ресурс : <http://reyestr.court.gov.ua>.
12. Електронний ресурс : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/zvz/zvz2015_u.htm.

**МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ЕКОНОМІЦІ**

Отримано: 05 квітня 2016 р.

Прорецензовано: 26 квітня 2016 р.

Прийнято до друку: 26 травня 2016 р.

Новоселецький О. М., Шепель А. В. Соціально-економічні детермінанти злочинності / О. М. Новоселецький, А. В. Шепель // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – С. 151–156.

УДК 338.1

JEL-класифікація: C38

Новоселецький Олександр Миколайович,

кандидат економічних наук, завідувач кафедри економіко-математичного моделювання та інформаційних технологій
Національного університету «Острозька академія»

Шепель Аліна Вячеславівна,

студентка, Національний університет «Острозька академія»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглянуто питання впливу соціально-економічних чинників на розвиток світової злочинної діяльності з економіко-математичної точки зору. Проведено оцінку динаміки відповідних соціальних та економічних показників, виділено фактори моделі рівня злочинності. За допомогою методів економетричного аналізу протестовано модель на відсутність проблем та її адекватність, визначено значущість факторів моделі визначення впливу соціально-економічних детермінант на рівень злочинності.

Ключові слова: рівень злочинності, індекс споживчих цін, індекс оренди, частка іпотеки в доході, індекс освіти, частка чоловіків у робочій силі.

Новоселецкий Александр Николаевич,

кандидат экономических наук, заведующий кафедрой экономико-математического моделирования
и информационных технологий Национального университета «Острожская академия»

Шепель Алина Вячеславовна,

студентка, Национальный университет «Острожская академия»

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕСТУПНОСТИ

Рассмотрены вопросы влияния социально-экономических факторов на развитие мировой преступной деятельности с экономико-математической точки зрения. Проведена оценка динамики соответствующих социальных и экономических показателей, определены факторы модели уровня преступности. С помощью методов эконометрического анализа протестировано модель на отсутствие проблем и ее адекватность, оценено значимость факторов модели определения влияния социально-экономических детерминант на уровень преступности.

Ключевые слова: уровень преступности, индекс потребительских цен, индекс аренды, часть ипотеки в доходе, индекс образования, часть мужчин в рабочей силе.

Alexander Novoseletsky,

PhD in economy, Head of the Department of Economic and Mathematical Modeling and Information Technology, The National
University of Ostroh Academy

Alina Shepel,

Student of the National University of Ostroh Academy

THE SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF CRIME

The questions of the impact of socio-economic factors on the development of the global crime of economic-mathematical point of view. The estimation of the dynamics of the social and economic indicators, identified factors the model of crime. Using econometric analysis methods tested on model problems and lack of adequate, assessed the significance factors of model to determine the impact of socioeconomic determinants of the level of crime.

Keywords: the crime rate, the consumer price index, the index of rent, part of mortgage in income, education index, proportion of men in the labor force.

Постановка проблеми. Злочинність – болюча проблема для всього світу, яка зародилась на початку існування людства та прогресує досі. Існуючі дослідження факторів злочинності проводили по країнах, штатах, регіонах, проте дослідження з виявлення світових тенденцій впливу соціально-економічних чинників на розвиток злочинності не здійснювались.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 2013 році побачила світ праця Jørgen T. Lauridsen, Fatma Zeren і Ayşe Arı на тему «A spatial panel data analysis of crime rates in EU», у якій досліджуються фактори, що впливають на рівень злочинності в 15 країнах ЄС з особливим акцентом на рівень інфляції, освіти, доходів і зайнятості. Модель побудована на основі моделі Елхорста (лагована модель з фіксо-

ваними ефектами) [1]. У 2014 році Japheth Terande Abur та Cyprian Clement презентували дослідження «The Relationship between Unemployment, Inflation and Crime: An Application of Cointegration and Causality Analysis in Nigeria», основна тема якого виявити присутність або відсутність причинно-наслідкового зв'язку між безробіттям, інфляцією та злочинністю в Нігерії та оцінити його [2]. У 2015 році на сторінках ARAB ECONOMICS AND BUSINESS JOURNAL з'явилась публікація Nabeela Khan, Junaid Ahmed, Muhammad Nawaz та Khalid Zaman «The Socio-Economic Determinants of Crime in Pakistan: New Evidence on an Old Debate», в основі якої лежить оцінка впливу освіти, безробіття, бідності та економічного зростання на кількість злочинів у Пакистані [3].

Метою дослідження є виявлення та оцінка зв'язку між рівнем злочинності та основними сучасними криміногенними показниками європейських, азіатських та світових показників соціально-економічного розвитку за допомогою економіко-математичних методів. Саме визначення значущості відповідних показників при формуванні злочинності дасть змогу знайти причини та, що найважливіше, шляхи її зниження. **Завданням дослідження** є пошук та оцінка факторів, що впливають на зростання/зниження рівня злочинності у Європі, Азії та світі.

Виклад основного матеріалу. «Хвороба держави та суспільства, лікування якої належить до компетенції влади», – так трактував поняття злочину Платон. Це вказує на тісний зв'язок правил та умов, які диктує влада та подальших дій громадян. Саме неефективні управлінські дії, нерациональна соціальна та економічна політика – фактори, які впливають на формування поняття «нерівність», тобто нерівномірний розподіл обмежених ресурсів, який має різні форми прояву, проте результат один – деструктив суспільства та держави.

Л. І. Котик та Ю. Я. Смоляк вважають, що більшість дослідників злочинності сходяться на тому, що визначальними чинниками, які впливають на розвиток злочинної діяльності на глобальному рівні є: соціально-економічний розвиток країн світу, якість життя людей, рівень безробіття, рівень освіченості населення, рівень релігійності населення, рівень політичної стабільності країни, кваліфікація контролюючих органів. Автори зазначають, що значущим фактором, що стимулює зростання злочинності сьогодні є комп'ютеризація всіх ланок та сфер життєдіяльності, яка формує новий вид злочинності – кіберзлочинність, що дуже розповсюджена на світових просторах [4]. Наведені чинники призводять до жакливих наслідків злочинної діяльності.

За даними 2014 року у світі внаслідок замахів на вбивства постраждало 1 165 383 людей. В порівнянні з 2013 роком кількість згвалтувань та тяжких нападів зросла на 2,4% та 2% відповідно. Було здійснено 8 277 829 майнових злочинів. За оцінками ФБР, відділки зробили 11,2 млн. арештів, за винятком порушень правил дорожнього руху [5].

З огляду вищевказаного, проблема злочинності актуальна та потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Проаналізувавши сучасні тенденції злочинності, її мотиви, нами було обрано три соціальні та три економічні, на нашу думку, криміногенні показники, що зображені на рис. 1.

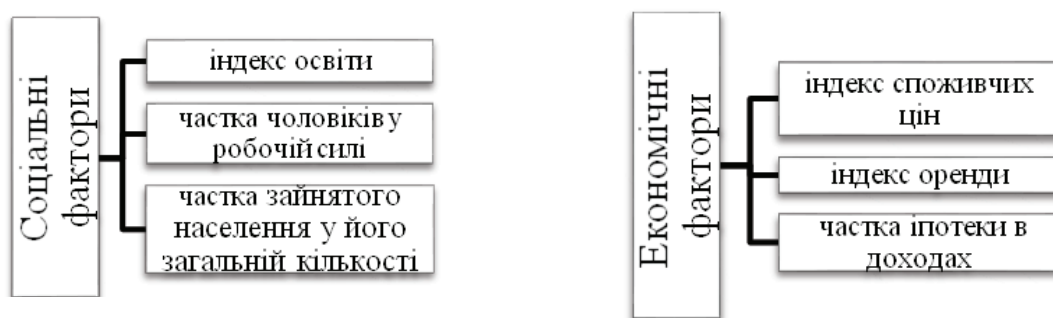

Рис. 1. Сучасні економічні та соціальні фактори злочинності

Джерело: розроблено автором

Для визначення тенденції рівня злочинності, соціальних та економічних показників ми оцінили їхню динаміку та порівняли результати. Джерелом статистичної інформації була світова база даних Numbeo [6], орієнтована на накопичення даних щодо соціальних та економічних проблем за період з 2012 по 2014 роки, вибірка – 128 країн світу з усіх регіонів. За даними Numbeo вибірка є повною та однорідною для проведення оцінки соціально-економічних проблем.

Варто зазначити, що різний розвиток показників відносно регіонів також впливає на оцінку моделі рівня злочинності, тому нами було враховано всі світові регіони для визначення загальних світових тенденцій детермінант рівня злочинності.

За даними табл.1 можемо стверджувати, що у 2013 році порівняно з 2012 роком, рівень злочинності суттєво зріс майже у всіх регіонах, що є негативним. Значно зменшився показник у країнах Африки, аж на 13.02 одиниці, що вказує на згасання злочинної діяльності. Найбільш негативна тенденція до зростання злочинності спостерігається у європейських країнах (у 2013 році на 16.97 пункти, у 2014 – 4.26 пункти), що зумовлено різким збільшенням кількості кіберзлочинів.

Таблиця 1

Динаміка рівня злочинності регіонів світу за 2012-2014 роки

Регіон	Роки			Абсолютний приріст	
	2012	2013	2014	2013-2012	2014-2013
Африка	64.84	51.82	52.31	-13.02	0.49
Америка	48.38	59.29	57.48	10.91	-1.81
Азія	63.52	76.67	82.51	13.15	5.84
Європа	30.08	47.05	51.31	16.97	4.26
Океанія	40.62	44.44	41.23	3.82	-3.21

Джерело: розраховано автором

У 2014 році порівняно з попереднім спостерігаємо кращу ситуацію – рівень злочинності частково зріс, проте власне значення абсолютних приростів у рази менші. Зменшився рівень злочинності у країн Америки та Океанії -1.81 та -3.21 одиниці відповідно, що свідчить про тенденцію до спадання. У європейських, азіатських та африканських країнах рівень злочинності зріс на 4.26, 5.84 і 0.49 відповідно. Основними причинами цього стало зростання наркоторгівлі, торгівлі людьми, кіберзлочинів, корупційних дій, тероризму тощо [7].

Аналізуючи діаграму рис.2, можна стверджувати, що за досліджуваний період рівень злочинності, соціальні та економічні показники мали практично спільні тенденції, лише індекс освіти був незмінним. У період з 2012–2013 роки показники зростали, а у 2013–2014 роках спостерігалась спільна тенденція до спадання. Це дозволяє стверджувати, що соціально-економічні показники та рівень злочинності все таки пов'язані між собою.

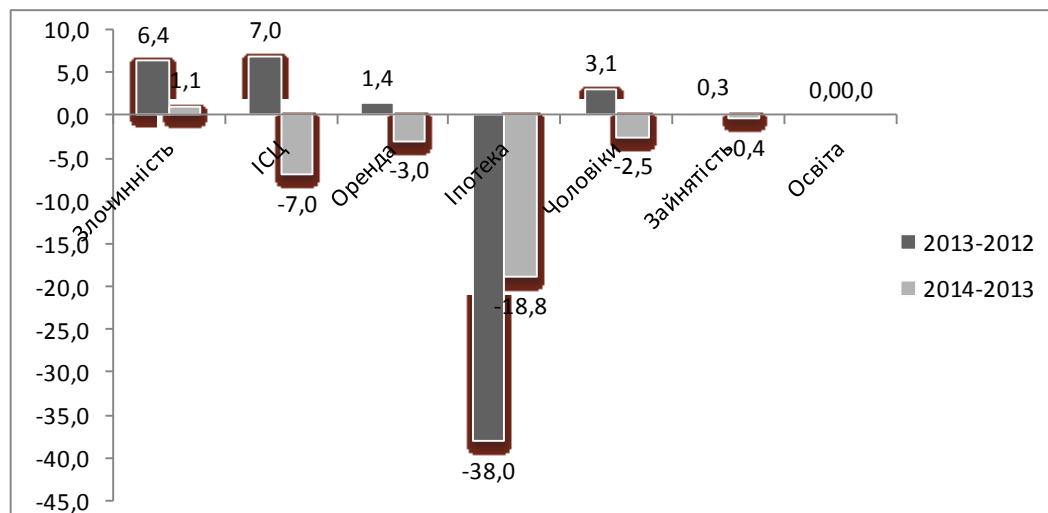

Рис. 2 Абсолютні прирости соціально-економічних показників за 2012-2014 роки

Джерело: розроблено автором

Здійснивши огляд літератури та напрацювань щодо дослідження чинників злочинності, оцінивши їхню динаміку, побудуємо модель злочинності, адаптовану до сучасних світових тенденцій з урахуванням соціально-економічних показників. Початкова модель буде здійснюватись на основі лінійної функції.

Модель оцінки рівня злочинності має вигляд:

$$\text{Crime} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{ ConsPrice} + \alpha_2 \text{ RentInd} + \alpha_3 \text{ Mortgage} + \alpha_4 \text{ EducInd} + \alpha_5 \text{ Male} + \alpha_6 \text{ Empl}, \quad (1)$$

де Crime – це індекс злочинності; ConsPrice – індекс споживчих цін; RentInd – індекс оренди; Mortgage – іпотека, як відсоток від доходу; EducInd – індекс освіти; Male – частка чоловіків у робочій силі; Empl – кількість зайнятого населення до його загальної кількості.

Аби переконатися в адекватності моделі та правильності підбору факторів, проведемо низку спеціалізованих тестів.

Зазначимо, що для тестування моделі були використані панельні дані, які краще відображають тенденції процесу, дають змогу уникати гетероскедастичності, дозволяють аналізувати зміни на індивідуальному рівні, є більш стійкими по відношенню до пропущених змінних, похибок вимірювання та наявності ендегенних змінних серед регресорів [8, с.130]. Дані були пронормовані та промасштабовані задля кращої інтерпретації результатів. Коефіцієнт варіації даних <0.33 , що є нормою та вказує на однорідність вибірки. Непараметричний t-тест для залежних вибірок вказав на відповідність даних періодів вибірки, що свідчить про якість та репрезентативність даних.

Тести Вальда, Бройша-Пагана та Хаусмена показали, що в нашому випадку підходить модель з фіксованими індивідуальними ефектами. Цього і слід було очікувати, оскільки для дослідження вибиралися конкретні країни, які не змінювалися впродовж досліджуваного періоду [9]. VIF-тест та кореляційна матриця підтвердили відсутність мультиколінеарності. Проблеми ендегенності та гетероскедастичності, зазвичай, непридатні моделі з фіксованими ефектами. Задля покращення якості оцінок застосовано коригування стандартної помилки, що вказало на несуттєвість фактору $Empl$ (частка зайнятого населення у його загальній кількості). Це було також підтверджено тестом Жака-Бера.

Протестувавши модель (результати див. табл. 2), можемо зробити висновки щодо впливу соціально-економічних детермінант на рівень злочинності.

З рівнем значимості 1% стверджуємо:

- зі зростанням індексу споживчих цін $ConsPrice$ на одиницю, рівень злочинності збільшується на 3.44 позиції;
- зі зростанням індексу оренди $RentInd$ на одиницю, рівень злочинності збільшується на 1.68 позиції;
- зі зростанням частки іпотеки в доході $Mortrgage$ на одиницю, рівень злочинності збільшується на 2.69 позиції;
- зі зростанням індексу освіти $EducInd$ на одиницю, рівень злочинності зменшується на 8.11 позиції;
- зі зростанням частки чоловіків у робочій силі на одиницю, рівень злочинності збільшується на 3.87 позиції.

Високе значення коефіцієнтів детермінації $within=79,7\%$, $between=82,0\%$, $overall=80,9\%$, високе значення статистики Вальда 239,53 при низькому значенні $p\text{-value}=0.0000$ свідчить, що модель адекватна та відповідає дійсності (стовпець 1 табл.2).

Таблиця 2

Оцінки регресій для країн світу, Європи та Азії

Змінна/ оцінка	Стовпець 1	Стовпець 2	Стовпець 3
	Оцінки регресії для країн світу ($\alpha_i/p\text{-value}$)	Оцінки регресії для Європи ($\alpha_i/p\text{-value}$)	Оцінки регресії для Азії ($\alpha_i/p\text{-value}$)
α_0	36.89 (0.000)	24.18 (0.001)	26.15 (0.000)
$ConsPrice$	3.44 (0.000)	4.84 (0.001)	2.23 (0.000)
$RentInd$	1.68 (0.001)	2.18 (0.001)	1.16 (0.004)
$Mortrgage$	2.69 (0.001)	3.47 (0.002)	4.58 (0.000)
$EducInd$	-8.11 (0.000)	-4.94 (0.000)	-5.11 (0.000)
$Male$	3.87 (0.000)	4.51 (0.001)	3.97 (0.001)
Wald chi2	239,53	198.56	186,73
Prob > chi2	0.0000	0.0000	0.0000
within	0.797	0.645	0.602
between	0.820	0.667	0.728
overall	0.809	0.649	0.653
corr (u _i , X)	0	0	0

Джерело: розраховано автором.

Порівнюючи ступінь впливу соціально-економічних показників на рівень злочинності у світі (стовпець 1 табл.2), в європейських (стовпець 2) та азійських країнах (стовпець 3), можна стверджувати, що проблеми всюди одні й ті ж, проте міра впливу інша.

Оцінка динаміки індексу злочинності по регіонах світу за 2012–2014 роки (див. рис. 3) показує, що найвищий прогресуючий рівень злочинності у країнах Азії, а найнижчий у країнах Океанії, до того ж він знизився на 3 одиниці за 2013–2014 роки. Відносно низький рівень злочинності у країн Європи, проте за досліджуваний період він поступово зростає. Варто зазначити, що індекс злочинності в регіонах світу є або прогресуючим, або незначно спадаючим, що вказує на проведення активної необхідної роботи щодо зниження злочинності.

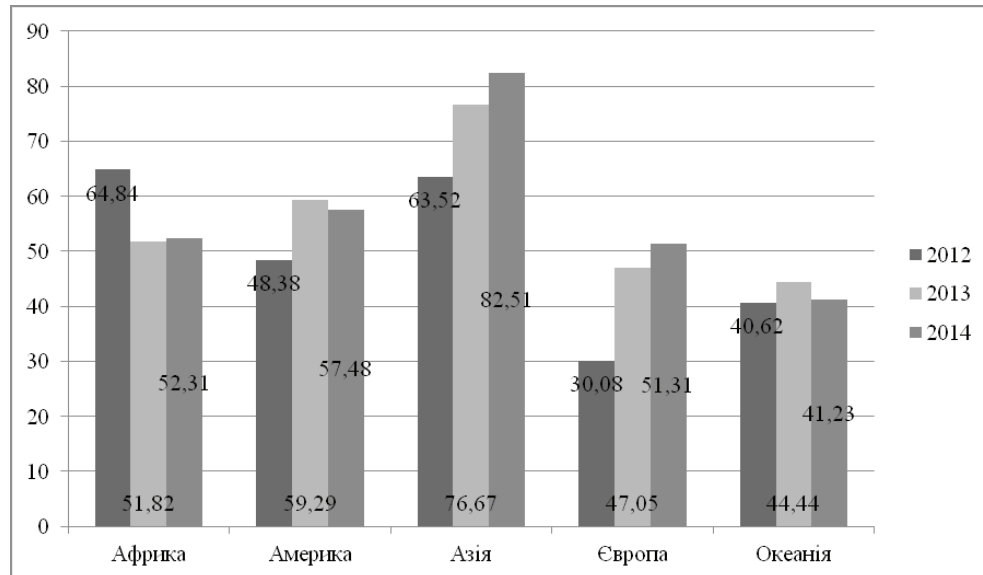

Рис. 3 Динаміка індексу злочинності регіонів світу за 2012–2014 роки

Джерело: розроблено автором

Для будь-якої країни кожного з досліджуваних регіонів модель оцінки рівня злочинності матиме свої значення змінних при факторних величинах. Наприклад, побудована модель для України

$$\text{Crime} = 4.41 + 3.47 \text{ ConsPrice} + 1.02 \text{ RentInd} + 2.65 \text{ Mortgage} - 8.35 \text{ EducInd} + 1.23 \text{ Male}, \quad (2)$$

показала, що нестабільність української гривні у зв'язку з інфляційними процесами та далеко не досконале їхнє регулювання з боку уряду відіграє велику негативну роль у розвитку злочинної діяльності, про що свідчить коефіцієнт біля показника індексу споживчих цін (+3.47). Можна стверджувати, що через нестачу грошових коштів через їх постійне знецінення криміногенними показниками виявилися й інші досліджувані нами соціальні та економічні показники. Індекс іпотеки (+2.65), також, має досить сильний вплив на рівень злочинності, адже вартість нерухомості та середній рівень заробітних плат, погодьтеся, є далеко не співвимірними. Це змушує українців оформлювати іпотечні кредити. Їхній тягар витримують не всі: хтось позичає кошти в друзів та знайомих на виплату іпотеки, когось штурмують колектори, а хтось іде на здійснення грабежів тощо. Найменше ж з представлених показників впливає індекс оренди (+1.02); це підкріплено тим, що ціни на оренду нерухомості в Україні є помірними. Низька міра впливу й такого показника, як частка чоловічого населення у робочій силі (+1.23), можливо, це спричинено тим, що в Україні переважає частка жіночого населення (54%) над чоловічим (46%). Позитивно впливає на злочинність індекс освіти (-8.35), який його зменшує великою мірою. Хоча українців вважають однією з найосвіченіших націй, проте зважаючи на високий рівень злочинності в Україні, в боротьбі зі злочинністю треба застосовувати активніші методи та, звичайно, покращувати освітні послуги.

Отже, як свідчать вище вказані факти, якщо у світі найбільше викликає злочинність велика частка чоловічого населення в робочій силі, то в Європі – індекс споживчих цін. В Азії найбільш криміногенним економічним показником є тягар іпотеки. Суттєво зменшує рівень злочинності усюди індекс освіти – чим вищий індекс освіти, тим менший рівень злочинності.

Побудувавши адаптовану до реалій модель рівня злочинності (1), яка заснована на соціальних та економічних показниках, та оцінивши її (стовпець 1 табл. 2), можна надати рекомендації щодо зниження рівня злочинності:

- урегулювання інфляційних процесів, контроль цін при зміні заробітних плат;
- доопрацювання законодавства, що регулює встановлення орендної плати житлових площ та встановлення поточного контролю за ситуацією;

– зниження ставок рефінансування, введення пільгових іпотек, послаблення умов кредитування за посилення контролю над їх поверненням;

– покращення якості освітніх послуг, заохочення населення відповідного віку до навчання, надання привілеїв особам, які прагнуть навчатися.

На нашу думку, врахування саме таких рекомендацій знизить світовий рівень злочинності, покращить соціально-економічний розвиток та загальний благоустрій у світі та у кожній країні, зокрема.

Висновки. Зростаюча тенденція рівня злочинності практично у всіх країн світу не може не звернути на себе увагу. Вбивства, насильства, грабежі, корупція – злочини, які поширюються з великою швидкістю та призводять до непередбачуваних наслідків. Отримані оцінки побудованої моделі визначення впливу соціально-економічних детермінант рівня злочинності вказують, що для зниження рівня злочинності необхідно підвищувати рівень освіти, працювати над зменшенням частки іпотеки в доходах, здійснювати постійне регулювати цін на оренду житлових площ, посилити контроль змін цін відносно заробітної плати, забезпечити розвиток елементів соціальної інфраструктури тощо.

Література:

1. Jørgen T. A spatial panel data analysis of crime rates in EU [Electronic Resource] / T. Jørgen, Z. Fatma, A. Ayşe // Discussion Papers on Business and Economics. – 2013. – Access mode : http://static.sdu.dk/mediafiles/A/2/1/%7BA21BF15B-1A84-4BA6-B4A7-3AAA6E3FA6AC%7Ddpbe2_2013.pdf.
2. Japheth T. The Relationship between Unemployment, Inflation and Crime: An Application of Cointegration and Causality Analysis in Nigeria [Electronic Resource] / T. Japheth, C. Cyprian // Journal of Economics and Sustainable Development. – 2014. – Access mode : <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/11277/11578>.
3. The Socio-Economic Determinants of Crime in Pakistan: New Evidence on an Old Debate [Electronic Resource] / K. Nabeela, A. Junaid, N. Muhammad, Z. Khalid // Arab Economic and Business Journal. – 2015. – Access mode : <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214462515000109>.
4. Котик Л. І. Географія злочинності держав світу [Електронний ресурс] / Л. І. Котик, Ю. Я. Смоляк // Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2015. – Режим доступу : <https://goo.gl/rj29ap>.
5. FBI Releases 2014 Crime Statistics [Electronic Resource] // FBI National Press Office. – 2015. – Access mode : <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-releases-2014-crime-statistics>.
6. Numbeo [Electronic Resource] // The biggest Internet Database. – 2015. – Access mode : www.numbeo.com.
7. Організована злочинність [Електронний ресурс] // euronews. – 2015. – Режим доступу : <http://ua.euronews.com/2015/04/30/go-after-the-money-say-europe-s-top-crime-fighters/>.
8. Комашко О. В. Прикладна економетрика [Електронний ресурс] / О. В. Комашко. – 2004. – Режим доступу : <http://studentam.kiev.ua/content/view/648/80/>.
9. Ратникова Т. А. Введение в эконометрический анализ панельных данных [Електронний ресурс] / Т. А. Ратникова // НИУ ВШЭ. – 2006. – Режим доступу : <http://www.hse.ru/mag/economics/2006-10-2/26558584.html>.

**ВИМОГИ ЩОДО ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ДРУКУ В НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»**

Журнал Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Економіка» щоквартальний, обсягом до 25 ум. друк. арк. До друку приймаються статті, що мають наукову та науково-практичну цінність. Автор має право представити тільки одну статтю в один номер, яка раніше не публікувалася.

Вимоги до структури та оформлення матеріалів:

1. Редакційна колегія журналу приймає до друку наукові статті українською, російською, англійською та польською мовами, які відповідають вимогам АКу до наукових статей і мають такі обов'язкові елементи: постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій; мета статті; виклад основних результатів дослідження з елементами новизни; висновки і перспективи подальших досліджень у відповідному напрямі.

2. Стаття має бути обсягом не менше 8 та не більше 14 комп'ютерних сторінок. Текст друкувати через 1,5 інтервала (до 30 рядків на сторінці); поля: верхнє, нижнє, лівє, правє по 2см. Тип шрифту Times New Roman, розмір – 14 кеглів, без колонтитулів, без переносу частин слів, з нумерацією сторінок.

3. Автор розміщує елементи статті в такій послідовності: в правому верхньому кутку УДК та JEL-класифікацію; по центру сторінки повністю без скорочень прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (назва ВНЗ або науково-дослідної установи); великими літерами по центру назва статті.

4. Автор після зазначення інформації про себе і назви статті розміщує анотацію. Текст анотації має бути лаконічним і чітким, вільним від другорядної інформації та обсягом не менше 50 слів. Анотація має містити таку структуру: мета статті, методика дослідження, результати дослідження, елементи наукової новизни, практична значущість (область застосування результатів) та ключові слова (не менше 6-ти).

5. Відомості про автора та анотацію послідовно подати на трьох мовах: українською, російською та англійською (в англійській версії інформацію про автора подано в такій послідовності: ім'я, прізвище).

6. У кінці статті подається список використаних джерел (не менше 10) за алфавітом, у т.ч. 4–5 іноземних авторів (латиницею). Праці авторів, на які є посилання в тексті статті, мають бути відображені в списку літератури. Посилання на джерела слід позначати у квадратних дужках за порядковим номером цієї роботи в списку літератури.

7. Автор (автори) мають вказати адресу, на яку буде надіслано примірник журналу (бажано адресу Нової пошти) та контактні телефони.

8. Кількість графічного матеріалу має бути мінімальною. Рисунки виконуються за допомогою спеціального редактора Microsoft Excel, у чорно-білому зображенні (спосіб заливки в діаграмах – штриховий); формули подаються курсивним шрифтом. Автор статті обов'язково наводить джерело інформації після кожного рисунка і таблиці.

9. Для авторів без наукового ступеня обов'язковою умовою є наявність рецензії на статтю, завірена печаткою тієї установи, де працює рецензент.

10. **Обов'язково подається в електронному вигляді метадані (розширена анотація) англійською мовою не менше 250 слів для розміщення на сайті журналу.**

11. Статті приймаються до розгляду та надходять на фахову рецензію за умови дотримання автором усіх вимог. Редакція залишає за собою право на редагування статей, зберігаючи авторську стилістику та головні висновки. Середній термін очікування публікації 2–3 місяці.

12. Статті, не оформлені за вимогами журналу, редакцією не розглядаються.

Поштова адреса редакції журналу:

Видавництво Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Борейко Володимир Іванович РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ	4
Васіна Алла Юріївна ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ	8
Лукомська Оксана Іванівна СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ	13
Мних Микола Володимирович ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС – ОСОБЛИВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	18

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ

Артеменко Ірина Сергіївна ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	23
Alona Boiarchuk INNOWACYJNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA CHERSOŃSKIEGO REGIONU: TECHNOPARKY	29
Володін Сергій Анатолійович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ	34
Дзюба Тетяна Анатоліївна СПОСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	40
Климчук Альона Олегівна МЕТОДИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	44
Непочатенко Олена Олександрівна, Пташник Світлана Андріївна КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	48
Осадча Ольга Олексіївна ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕНЕРУВАННЯ ДОХОДУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	55
Сас Олександр Олександрович ПРИРОДНИЧО-РИНКОВА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	60

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Герман Людмила Тарасівна ОЦІНКА ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК	65
Коцюк Юрій Анатолійович, Данилець Юрій Олександрович СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ	71
Садова Уляна Ярославівна, Степура Тетяна Михайлівна СТРУКТУРНІ ДИСБАЛАНСИ ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ФОКУСІ ВИКЛИКІВ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	76

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

Бєлова Інна Валеріївна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СИСТЕМНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ	82
dr Paweł Dziekański EFFICIENCY OF THE MUNICIPALITY'S ACTION IN THE CONTEXT OF THE SYNTHETIC ASSESSMENT OF THE FINANCIAL CONDITION ON THE EXAMPLE OF THE KAMIENNA BASIN MUNICIPALITIES	87
Дем'янчук Ольга Іванівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ЗМІН	95
Карлін Микола Іванович ПРОБЛЕМА ВИБОРУ МОДЕЛІ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ	100

Левицька Світлана Олексіївна, Стець Наталія Володимирівна МЕТОДИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ	104
Пінь Андрій Михайлович АНАЛІЗ ПРИРОДИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В КОНЦЕПЦІЯХ А. ЛЕРНЕРА ТА П. КРУГМАНА	110
Примостка Олена Олександрівна КОНТРОЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ БАНКОМ	115
Фоміних Мар'яна Василівна СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ СЕКТОРОМ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ	120

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Ambarchian Victoria Samvelivna FINANCIAL STATEMENTS AS INDICATOR OF THE AUTONOMY LEVEL OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AND TRANSPARENCY OF ECONOMY AS A WHOLE	128
Левицька Світлана Олексіївна ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЯК СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЦЕС ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ МЕНЕДЖМЕНТУ	133
Харчук Юлія Юріївна, Танчин Анна Ігорівна ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВОВВЕДЕНЬ У СПРОЩЕНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ	140
Григоревська Олена Олександрівна, Христос Ірина Василівна ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	146

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Новоселецький Олександр Миколайович, Шепель Аліна Вячеславівна СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ	151
ВИМОГИ ЩОДО ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ДРУКУ В НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ» СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»	157

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»**

Науковий журнал

№ 1(29)

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. – Острог : Вид-во НУ«ОА», травень 2016. – № 1(29). – 160 с.

Головний редактор *Л. В. Козак*

Відповідальний за випуск *О. І. Дем'янчук*

Упорядник *О. Р. Кривицька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

Коректор *З. В. Годунок*

Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 18,6. Наклад 100 пр. Зам. № 32–16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.